

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ANA KONULARI EKSENİNDE AHKÂF
SÛRESİNİN TEFSİRİ**

SABAHATTİN GÜMÜŞ

130111001

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. SADRETTİN GÜMÜŞ

İSTANBUL 2015

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

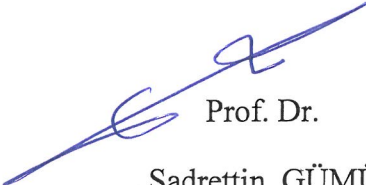
ANA KONULARI EKSENİNDE AHKÂF
SÛRESİNİN TEFSİRİ

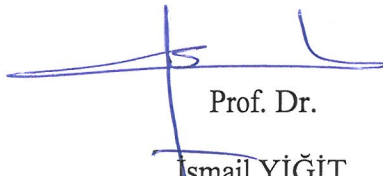
SABAHATTİN GÜMÜŞ

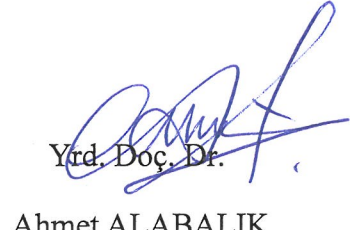
130111001

Enstitü Anabilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri

Bu tez 25/06/2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr.
Sadrettin GÜMÜŞ
Jüri Başkanı

Prof. Dr.
İsmail YİĞİT
Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr.
Ahmet ALABALIK
Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Sabahattin GÜMÜŞ

Mayıs 2015

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10082291
Yazar Adı / Soyadı	SABAHATTİN GÜMÜŞ
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 18763329368
Telefon	5364100427
E-Posta	sabahattin.gumus@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	ANA KONULARI EKSENİNDE AHKÂF SÛRESİNİN TEFSİRİ
Tezin Tercümesi	Exegetic of the Chapter Al Ahqaf in Holy Qur'an
Konu	Din = Religion
Üniversite	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2015
Sayfa	180
Tez Danışmanları	PROF. DR. SADRETTİN GÜMÜŞ 37228646604
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	Ahkâf Sûresinin Tefsiri
Kısıtlama	Yok

Yukarıda bilgileri kayıtlı olan tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine ve internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

24.07.2015

İmza:.....

ÖZET

“Ana Konuları Ekseninde Ahkâf Sûresinin Tefsiri” adlı bu tezde söz konusu sûrenin içeriğini en doğru şekilde anlamak adına gerek klasik tefsir kaynaklarına gerekse modern tefsir kitaplarına mürâcaat edilerek özgün bir çalışma ortaya konulmaya çalışılmıştır. Giriş bölümünde konulu tefsir hakkında bilgi verildikten sonra sûre ile ilgili genel bilgilere yer verilmiştir. Konuları ekseninde dört bölüme ayrılarak tefsir edilen sûrenin; tevhid, vahiy, nübüvvet ve öldükten sonra dirilme olgularını kendine özgü üslup ve içerikle anlattığı sonucuna varılmıştır.

ABSTRACT

The title of this thesis is “Exegetic of the Chapter Al Ahqaf in Holy Qur’an”. The researcher has referred to authentic sources of the field in his study as well as exegetic of the Holy Qur’an written in modern times in order to comprehend context and meaning of the said chapter. According to the outcome of the study; the chapter is compatible and harmonious in itself with the different issues addressed such as tawhid, revelation, prophecy, and resurrection.

ÖNSÖZ

Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla...

Allah'a hamdü senâ, Efendimiz'e ve ona uyanlara salâtü selâm olsun. Şüphesiz evren ve içindekiler haklı gerekçelerle ve belli bir süre için yaratılmıştır. Bu yönüyle İnsanlar ve cinler yükümlü kılınmıştır. Huzurlu ve mutlu yaşayabilmeleri için onlar, belli kurallar ve ilkelerden haberdar edilmişlerdir. Bu kapsamda Allah'ın indirdiklerini onlara aktaracak peygamberler seçilmiştir. Bu Peygamberlerin en sonuncusu insanlara ve cinlere gönderilen Hz. Muhammed'dir (sav).

Allah Teâlâ tarafından Hz. Muhammed'e (sav) gönderilip içeriğinin tebliğ edilmesi istenen ve hükmü kıyamete kadar sürecek olan kitap Kur'ân-ı Kerim'dir. O; Arapça olarak peyderpey indirilmiş, tevâtür yoluyla nakledilmiş, Allah'ın koruması altına alınmış, anlaşılıp öğüt alınması için kolaylaştırılmış, hidâyet kaynağı, mûciz ve evrensel Allah kelâmıdır.

İslam âlimleri asırlar boyunca insanlığa gönderilen Kur'ân'ın hakkıyla anlaşılabilmesi için büyük gayretler sarfetmişlerdir. Çünkü bu, onların üzerlerine düşen bir yükümlülüktür. Bundan dolayı Müslüman âlimler bir taraftan üzerlerine düşen bu yükümlülüğü yerine getirmek diğer taraftan insan kudreti nispetinde Allah'ın muradını doğru anlayabilmek için yeni yöntem arayışları içerisine girmişlerdir. Özellikle içinde bulunduğumuz asırda Kur'ân araştırmalarında izlenen yöntemler arasında konulu tefsirin önemi inkâr edilemez. Bu önem, onun sağladığı faydalarla doğru orantılıdır.

Bu tez, konulu tefsirin üç kısmından biri olan sûre eksenli bir tefsir çalışmasıdır. Giriş bölümü dışında dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konulu tefsir hakkında bilgi verildikten sonra sûre ile ilgili genel bilgilere yer verilmiştir. Birinci bölümde sûrenin 1-14. âyetleri "Tevhid, Vahiy ve Nübüvvet" genel başlığı adı altında tefsir edilmiştir. İkinci bölümde sûrenin 15-20. âyetleri "Haşir ve Anne Babaya İyilik" başlığı adı altında incelenmiştir. Üçüncü bölümde sûrenin 21-28. âyetleri "Tevhid Vahiy ve Nübüvveti İnkâr Etmede Âd Kavmi

Örneği” genel başlığı adı altında tefsir edilmiştir. Dördüncü bölümde ise sûrenin 28-35. âyetleri hakkında “İman Eden Cinler” genel başlığı adı altında bilgi verilmiştir.

İslâmî ilimlerde yetişmemde büyük gayretleri olan Kadri Kaçar hocama, çalışmamda bana büyük destek veren danışman hocam Prof. Dr. Sadrettin Gümüş’e, çalışmama katkılarından dolayı hocalarım Prof. Dr. İsmail Yiğit, Yrd. Doç. Ahmet Alabalık ve Doç. Dr. Serdar Demirel’e, çalışmamın tıp ile ilgili kısmında bana yardımcı olan Kadın Doğum Uzmanı Doç. Dr. Pakizer Banu Kılıçoğlu Dane’ye ve çalışmamı tenkit etmelerinden dolayı araştırma görevlileri Muhammet Çelik ve Sami Arslan’a teşekkürlerimi sunarım.

Sabahattin GÜMÜŞ

İstanbul

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
KISALTMALAR.....	xi
Araştırmanın Konusu	xiii
Araştırmanın Amacı	xiii
Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları.....	xiii
GİRİŞ	1
Konulu Tefsir.....	1
1.1. Konulu Tefsirin Tanımı ve Çeşitleri.....	1
1.1.1. Konulu Tefsirin Tanımı	1
1.1.2. Konulu Tefsirin Çeşitleri	2
1.2. Konulu Tefsirin Tarihçesi	4
1.3. Konulu Tefsirin Ortaya Çıkmasına ve Gelişmesine Etki Eden Âmiller	6
1.4. Konulu Tefsirin Önemi	7
1.5. Sûre Bütünlüğünü Temel Alan Konulu Tefsir Hakkında Yapılan Çalışmalar	9
1.6. Ahkâf Sûresi Hakkında Yapılan Çalışmalar	10
Ahkâf Sûresi Hakkında Genel Bilgiler	10
1.7. Adı ve Âyet Sayısı.....	10
1.8. İçerdiği Konular	12
1.9. Nüzûlü	13
1.9.1. Yer/leri.....	13
1.9.2. Zamanı.....	14
1.9.3. Sebepleri	15
1.10. Münâsebetleri	20
1.10.1. Kendisinden Önceki Sûre İle Münâsebeti	20
1.10.2. Bölümlerinin Kendi Aralarında Münâsebeti	21
1.10.3. Sonraki Sûre ile Münâsebeti.....	23
1.11. Hedefledikleri	24
1.12. Faziletleri	25
BİRİNCİ BÖLÜM.....	26
Sûrenin 1-14. Âyetlerinin Tefsiri (Tevhid, Vahiy ve Nübüvvet)	26

1.1. Kur'ân'da Muhkem ve Müteşâbih	26
1.1.1. Muhkem	27
1.1. 2. Müteşâbih ve Çeşitleri.....	28
1.1.1.2.1. Hurûf-ı Mukattaa ve Tefsirinde İleri Sürülen Görüşler	30
1.1.1.2.1.1. Hurûf-ı Mukattaa	30
1.1.1.2.1.2. Hurûf-ı Mukattaa'nın Tefsirinde İleri Sürülen Görüşler	33
1.1.2. "Hâ-Mîm" Terkîbi (1. Âyet).....	38
1.1.3. Kur'ân Azîz ve Hakîm Allah Tarafından Peyderpey İndirilmiştir! (2.Âyet).....	40
1.1.3.1. Tenzîl (تنزيل) Kelimesi	40
1.1.3.2. En Güzel İsimlerden: Allah (الله), Azîz (العزیز) ve Hakîm (الحكيم).....	42
1.2. Hakkıyla İbâdet Edilecek Sadece Allah'tır! (3-6. Âyetler)	46
1.2.1. Düzenli Evren Allah'ın Birliğine ve Kıyâmetin Gerçekleşeceğine Delâlet Eder!	46
1.2.2. Putlara Nasıl Tapılabilir!?	51
1.2.2.1. Putlar Evrende En Ufak Bir Şey Yaratmamıştır!	51
1.2.2.2. Putlara Tapan En Büyük Sapkındır!.....	55
1.3. Kur'an Allah'ın Sözüdür! (7-10. Âyetler).....	59
1.3.1.Kur'ân'm, Allah'ın Sözü Olmadığını İddia Eden Müşriklere Verilen Cevaplar	61
1.3.1.1. Birinci Cevap: İnsan Bile Bile Kendisini Tehlikeye Atar mı?	61
1.3.1.2. İkinci Cevap: Ben Gönderilen İlk Peygamber Değilim ki!	65
1.3.1.3. Üçüncü Cevap: Ya İddiam Gerçek Olup ve Buna Dâir İsrailoğullarından Şâhidim Varsa...!	68
1.4. İnkârcıların Kendilerini Avutmaları ve Gerçek... (11-12. Âyetler)	74
1.5. Muhsinler ve Mükâfatları (13-14. Âyetler)	80
İKİNCİ BÖLÜM	83
Sûrenin 15-20. Âyetlerinin Tefsiri (Haşir ve Anne-Babaya İyilik)	83
2.1. Kendilerine İyi Davranılmaya En Lâyık Olanlar: Anne-Baba (15-16. Âyetler).....	83
2.1.1. Anne-Baba Hakkı ve Onlara İyi Davranmak	84
2.1.2. Kur'ân ve Sünnete Göre Anne-Babaya İyilik	86
2.2. Her Annenin Meşakkati.....	92
2.3. Fıkhî Bir Mesele: Gebelik ve Emzirme Süresi.....	93
2.4. Dirilmeye İman Etme Kapsamında İki Fıtrat Örneği (17-18. Âyetler)	97
2.4.1. Salih Çocuk Örneği ve Âkıbeti	97
2.4.2. Kötü Çocuk Örneği ve Âkıbeti	103
2.5. İyilik ve Kötülükte Yapılanlar Derece Derecedir! (19.Âyet)	107
2.6. İnkârcıların Karşı Karşıya Kalacakları Durumlardan Bir Kare (20. Âyet).....	109
2.7. Müminler Dünya Nimetlerinden Yararlanabilir!	111

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	115
Sûrenin 21-28. Âyetlerinin Tefsiri (Tevhid, Vahiy ve Nübüvveti İnkâr Etmede Âd Kavmi Örneği)	115
3.1.İbret Alınacak Bir Topluluk : Âd Kavmi.....	115
3.1.1. Hûd (as).....	115
3.1.2. Kavmin Nitelikleri ve Yaşadıkları Yer.....	117
3.1.3. Kur'an'ın Haberiyle Âd Kavmi	121
3.1.4. Ahkâf Sûresinde Âd Kavmi.....	127
3.1.4.1. Bütün Peygamberler Kavimlerini Tek Olan Allah'a İbadet Etmeye Davet Etmışlerdir! (21. Âyet)	127
3.1.4.2. Câhillerin Cesâreti (22-23. Âyetler)	129
3.1.4.3....Ve Fecî Son: Köklerini Kurutan Rüzgâr (24-25.Âyetler)	130
3.1.4.4. Onlar Kulaklarını, Gözlerini ve Kalplerini Hak İçin Kullanmadılar! (26. Âyet) .	133
3.2. Arap Yarımadasında Helâk Edilen Kavimler (27. Âyet).....	134
3.2.1. Salih'in (as) Kavmi Semûd	134
3.2.2. Şuayb'ın (as) Kavmi Medyen (Eyke)	137
3.2.3. Lût'un (as) Kavmi	140
3.2.4. Putlar Baştan Aşağı Düzmeceymiş! (28. Âyet).....	142
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	143
Sûrenin 28-35. Âyetlerinin Tefsiri (İman Eden Cinler)	143
4.1. Kur'an'a İman Eden Cin Tâifesi	143
4.1.1. Cinler ve Özellikleri	143
4.1.2. Cinlerin Allah Resûlü'nden (sav) Önce Yaptığı Vahiy Hırsızlığı.....	145
4.1.3. Cinler İnsanlar gibi Mükelleftir!	147
4.1.4. Cinlere Peygamber Gönderilmesi	149
4.1.4.1. Peygamberimiz'den (sav) Önce	149
4.1.4.2. Peygamberimiz (sav) Cinlere de Gönderilmiştir!	150
4.1.5. Cinlerin Cennete ve Cehenneme Girmeleri.....	151
4.1.6. Kur'an'ı Dinleyen Cin Tâifesi (29. Âyet)	152
4.1.7. Tâifenin, Kendi Toplumlarına Öğütleri (30-32. Âyetler).....	156
4.1.8. Dirilme Gerçekleşecek ve İnkârcılar Azabı Tadacaklardır! (33-34. Âyetler).....	161
4.1.9. Sabret! (35. Âyet).....	164
SONUÇ.....	170
KAYNAKÇA ve KISALTMALAR	174

KISALTMALAR

a.e.:	Aynı eser.
a.g.e.:	Adı geçen Eser.
a.g.m.:	Adı geçen madde/ Adı geçen makale.
a.m.:	Aynı madde/ Aynı Makale.
Ank.	Ankara.
as.:	Aleyhisselâm.
asm.:	Aleyhimüsselâm.
b.:	Bin (oğlu).
bkz.:	Bakınız.
bs.:	Baskı.
çev.:	Çeviren/ler.
DİBY:	Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
ed.:	Editör.
FSMVÜ:	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
h.:	Hicrî.
H.z.:	Hazreti.
İst.:	İstanbul.
Krş.:	Karşılaştırınız.
m.:	Mîladî.
md.:	Madde.
ö.:	Ölüm tarihi.
ra.:	Radiyallâhu anh/ Radiyallâhu anhâ.
s.:	Sayfa.
sad.:	Sadeleştiren/ler.
sav.:	Sallallâhu aleyhi ve sellem.
SBE:	Sosyal Bilimler Enstitüsü.
t.y.:	Tarih yok.
TDVY:	Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

thk.: Tahkik eden.
vd.: Ve diğerleri.
y.y.: Yayın yeri yok/ Yayınevi yok.

Araştırmanın Konusu

Ahkâf sûresinin çalışıldığı bu tez, sûre ekseninde konulu tefsir yöntemiyle yapılmış bir çalışmadır. Buna göre Ahkâf sûresi, Mekke döneminde üzerinde çokça durulan tevhid, vahiy, nübüvvet ve öldükten sonra dirilme ilkelerini kendine özgü üslûp ve içerikle anlatır.

Araştırmanın Amacı

Kur'ân-ı Kerim'in her bir sûresi müstakil olarak çalışılmaya layıktır. Hepsinin üslûbu, bağlam açısından içeriği, kendine özgü olup kendilerinden yararlanılacak açılar farklıdır. Bu yönüyle söz konusu özgünlüğe ve farklılığa vâkıf olmak için bir sûreyi başlı başına incelemek önemli bir yöntemdir.

Çalışmayla Ahkâf sûresini seçmedeki amacımız; sûre, hurûf-ı mukattaa ile başladığından dolayı önce bu harfler hakkında bir araştırma yapmak, birbiriyle irtibatı yokmuş gibi görünen sûrenin bölümleri arasındaki münâsebeti yakalamak, İslam'ın temel ilkeleri olan tevhid, vahiy, nübüvvet ve öldükten sonra dirilme olgularını bu sûre ekseninde incelemek, başka âyetleri de göz önünde bulundurarak sûrede hamilelik müddetinin en azına işarî yolla değinilmesinin hikmetini anlamak, cinlerin Allah Resûlü'nün (sav) Kur'ân okuyuşunu dinlediklerini vurgulanmasının sebebini ve bu bağlamda cinlerin mükellefiyetliklerini araştırmaktır.

Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Sûrenin âyetleri, klasik tefsir kaynaklarında izlenen yol takip edilerek dört kısma ayrılarak tefsir edilmiştir. Gramer veya anlam açısından üzerine durulması gereken kelime veya terkipler hakkındaki bilgiler, tefsir esnâsında verilmiştir.

Her bölüm genel başlıklar altında ele alınmış akabinde âyet veya âyetlerle alâkalı tâlî başlıklar açılmıştır. Ayrıca sûredeki tıbbî ilgilendiren meseler ile ilgili, kadın doğum uzmanının görüşüne mürâcaat edilmiştir.

Çalışmada Mukatil b. Süleyman'ın *Tefsîru Mukâtil*; Taberî'nin *Câmi 'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*; Ebu Mansur Mâtürîdî'nin *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*; Zemahşerî'nin *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*; Fahreddin Râzî'nin *Mefâtihu'l-Ğayb*; Beyzâvî'nin *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Ebu Hayyan'ın *el-Bahru'l-Muhît*; İbn Kesir'in *Tefsîrü'l-Kur'ân'il-'Azîm* isimli klasik tefsir kaynakları yanında günümüze daha yakın olan Şevkânî'nin *Fethu'l-kadir el-Câmi ' Beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min 'İlmi't-Tefsîr*; Âlûsî'nin *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'il-Mesânî*; M. Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri*; Seyyid Kutub'un *Fî Zilâli'l-Kur'ân*; İbn Âşûr'un *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*; Said Havva'nın *el-Esâs fî't-Tefsîr* adlı eseri ve bunların dışında diğer bazı tefsirlerle birlikte toplam otuza yakın tefsir kitabından yararlanılmıştır. İhtiyaç duyuldukça hadis, siyer, lügat, tarih kitaplarına ve konuyla ilgili yazılmış diğer kaynaklara da müracat edilmiştir.

Âyetlerin meâlleri, genelde Prof. Dr. Hayrettin Karaman ve arkadaşları tarafından hazırlanan ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nca yayımlanan "Kur'an Yolu Meali" adlı eserden alınmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen tespitler değerlendirme kısmında özetlenmiştir.

GİRİŞ

Konulu Tefsir

1.1. Konulu Tefsirin Tanımı ve Çeşitleri

1.1.1. Konulu Tefsirin Tanımı

“Konulu Tefsir” terimi, Arapça’da "التَّفْسِيرُ الْمَوْضُوعِيُّ" şeklinde ifade edilir. Bu, iki kelimeden oluşmuş bir sıfat tamlamasıdır (terkîb-i vasfî).¹ Birinci kelime (التفسير) sözlükte "فَسَّرَ" sözcüğünden türemiş “tef‘îl” vezninde bir mastardır. "فَسَّرَ" sözlükte “ortaya çıkarmak” “üzeri kapalı bir şeyi açmak” gibi anlamlara gelir.² Ayrıca “akılla bilineni (مَعْقُول) açığa çıkarmak” anlamı için de kullanılır.³ "التَّفْسِيرُ" kelimesi "فَسَّرَ" kelimesinin ifade ettiği anlamları abartılı (mübâlağalı) olarak belirtir. Bu itibarla "التَّفْسِيرُ" kelimesi sözlükte “bir şeyi tam olarak ortaya çıkarmak”, “onu bütün yönüyle açığa çıkarmak” anlamını ifade eder.⁴ Âyette bu sözcüğün seçilmesi, zikredilen bu anlam açısından olsa gerektir. "وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا" (Onlar sana hiçbir misal getirmezler ki (buna karşılık) sana gerçeği ve en güzel açıklamayı getirmiş olmayalım.)⁵

Bir ilmin ismi olması açısından Tefsir, beşer gücünün verdiği imkân dâhilinde Allah’ın muradına ulaşmak için derinliklerine dalarak Kur’ân’ın âyetlerinin mânâlarını ortaya çıkarmaktır.⁶ Türkçede ise Tefsir, “yorum ve Kur’ân tefsirine dâir kitap” şeklinde kullanılmaktadır.⁷

¹ Mustafa Müslim, **Mebâhis fi’t-Tefsiri’l-Mevdû’î**, Dâru’t-Tedmüriyye, Riyad, 2009, s. 12.

² Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b.Yakub, **el-Kâmûsu’l-Muhîd**, thk. Muhammed İskenderânî, Dâru’l-Kitâbî’l-‘Arabî, Beyrut, 2010, s. 488.

³ Râğib el-İsfahânî, el-Hüseyin b. Muhammed, **el-Müfredât fi Ğarîbi’l-Kur’ân**, 6.bs., thk. Muhammed Halil İtânî, Dâru’l-Ma‘rife, Beyrut, 2010, s. 381.

⁴ Müslim, **a.g.e.**, s.12.

⁵ Furkân, 25/33.

⁶ Zerkânî, Muhammed Abdulazim, **Menâhilu’l-İrfân fi U’lûmi’l-Kur’ân**, 4.bs., thk. Ahmed Şemseddin, Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, Beyrut, 2013, s.265; Zâhir b. ‘Avvâd el-Alma‘î, **Dirâsât fi’t-Tefsiri’l-Mevdû’î li’l-Kur’âni’l-Kerîm**, 4.bs.,y.y., Riyad, 2007, s.9.

⁷ Gümüş, Sadrettin, **Kur’ân Tefsirinin Kaynakları**, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1990, s.21.

"التَّفْسِيرُ الْمُؤْضُوعِيُّ" sıfat tamlamasının ikinci kelimesi, "nispet yâsı" (ilgi isim takısı) olmadan, (المؤضوع) mef'ûl vezninde ism-i mef'uldür (edilgen ortaç). Kendisinden türediği "الْوَضْع" kelimesi, sözlükte "indirmek" "bir şeyi bir yere sabitlemek" gibi anlamlara gelir.⁸ Suyun etrafındaki ekşi otlardan yiyip bulunduğu yerden ayrılmadığında dişi deveye "نَاقَةٌ وَاضِعَةٌ" tabiri kullanılır. Terim olarak kullanılan "التَّفْسِيرُ الْمُؤْضُوعِيُّ" tamlamasında, söz konusu tabirdeki anlamın göz önünde bulundurulduğu nakledilir. Buna göre konulu tefsir kapsamında araştırma yapan, sadece seçtiği konu/lar hakkında derinlemesine araştırma yapar, başka konu/larla ilgilenmez.⁹

Konulu tefsirin, çağdaş araştırmacılar tarafından birçok tanımı yapılmıştır. Kısaca konulu tefsir, "Kur'an'daki bir kavramı, kavram veya konu açısından yahut bir sûreyi derinlemesine irdeleyen bir tefsir türüdür" denilebilir.

1.1.2. Konulu Tefsirin Çeşitleri

Konulu Tefsirin temel özelliği, Kur'an'da bulunan herhangi bir konuyu bütüncül bir yaklaşımla ele alıp ona yoğunlaşmaktır. Burada Kur'an'ın baştan sona tefsir edilmesi söz konusu değildir.¹⁰ Bahsedilen yaklaşım üç yöntemle gerçekleşir.

1- Konu ekseninde: Bu tür, herhangi bir konuyu Kur'an'ın bütünlüğü içerisinde ele alarak belli plân ve ölçü dahilinde işlemekten ibarettir.¹¹ Konulu tefsir çeşitleri arasında en meşhur olan bu yöntem, konulu tefsir dendiğinde akla ilk gelendir.¹² Araştırmacı, çalışacağı konuyla (Kur'an'da âhret gibi) ilgili doğrudan ve dolaylı olarak ilgili tüm âyetleri bir araya getirir. Âyetler ışığında konuyu genel hatlarıyla belirledikten sonra genel hatların birincil ve ikincil başlıklarını tespit eder ve bu yönde konuyu tüm açılardan işler.¹³ Konuya çalışırken araştırmacı, düşünce ve görüşlerini âyetlerle gerekirse hadislerle delillendirir. Bu arada çalıştığı konunun

⁸ Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 829; Müslim, a.g.e., s.12.

⁹ Fîrûzâbâdî, a.g.e., s. 829; Müslim, a.g.e., s.12.

¹⁰ Muhammed Hâzir el-Mecâlî , *el-Vecîz fî Ulûm'il-Kitâbi'l-'Azîz*, 2.bs., Cemi'yyetü'l-Muhâfazati 'ale'l-Kur'âni'l-Kerîm, Amman, 2004, s.215; Zâhir b. 'Avvâd, a.g.e., s.18.

¹¹ Demirci, Muhsin, *Konulu Tefsire Giriş*, 2.bs. İfav yayınları, İst. 2013. s. 101.

¹² Müslim, a.g.e., s.29.

¹³ A.e., s.29

insanların karşı karşıya kaldığı problem/lere Kur'an'dan çözüm sunan nitelikte olması önem arz etmektedir.¹⁴

2- Sûre ekseninde: Bu, konu ekseninde yapılan çalışmaya benzeyip ancak ona oranla daha dar kapsamlı bir türdür. Bu alanda araştırma yapan kimse, tek sûre çerçevesinde hedef/leri saptamaya çalışır ki; bu hedef/ler, sûre ekseninde yapılan konulu tefsir çalışmalarının esâsını teşkil eder. Söz konusu hedefi yakalamak adına araştırmacı, sûrenin iniş sebebini veya içindeki âyetlerin iniş sebeplerini tespit eder. Mekkî veya Medenî olarak kaçınıcı sırada ve ne zaman indiğine, sûrede konular sunulurken kullanılan üslûplara dikkat eder. Unutmaması gereken önemli bir husus da sûredeki âyetlerin kendi arasındaki, onun bölümleri arasındaki ve sûreden bir önceki ve bir sonraki sûre ile münâsebet/leri bulmasıdır. Böylelikle araştırmacı, çalıştığı sûrenin şahsî kimliğine ulaşır.¹⁵ İhlâs sûresi gibi bir konudan bahseden sûrelerde hedefi saptamak zor değildir. Ancak birden fazla konudan bahseden sûrelerde araştırmacı, onlarda anlatılan temel hedefi yakalamak için yukarıdaki ilkelere riâyet ederek sûredeki hedef/leri saptamaya gayret eder. Örneğin Seyyid Kutub bu üsluba tefsirinde önem vermiş ve tefsirine başlamadan önce her sûrenin hedef ve esâslarına açıklık getirmiştir. Böylece her sûrenin başkasından ayrıldığı nitelikleri belirtmiştir.¹⁶ Bizim yapacağımız çalışma, bu tür bir çalışmadır.

3- Kavram ekseninde: Arapça "mustalah/ıstılah" sözcüğü ile ifade edilen "kavram"ın sözlükte bir şeyin zihindeki soyut ve genel tasavvuru anlamına geldiği, genel tanımında ise, "bir fikri bir bilim, sanat ve meslek dalına ait bir konuyu anlatmak için kullanılan, o fikrin ve konunun ifade edilmesinde sözlük anlamına ilâve olarak yeni ve farklı anlamlar yüklenmiş sözcük" olduğu ifade edilir.¹⁷ Araştırması bu eksende olacak kimse araştıracağı kelimeyi ("ümme" kavramı gibi) seçtikten sonra bu kelime ve türevlerinin geçtiği âyetleri toplar. Söz konusu kelime ve türevlerinin geçtiği bütün âyetleri enine boyuna inceleyerek lügat ve terim anlamlarını tespit eder. Bağlamlarını göz önünde bulundurarak tefsirlerine vâkıf olduktan sonra söz konusu nasslar arasında bağlantılar kurarak onların delâlet ettiği

¹⁴ Müslim, **a.g.e.**, s.29; Demirci, **Konulu Tefsir**, s. 103.

¹⁵ Müslim, **a.g.e.**, s.31.

¹⁶ Mecâlî, **a.g.e.**, s. 215; Müslim, **a.g.e.**, s.31.

¹⁷ Demirci, **Konulu Tefsir**, s. 103.

anlamları ortaya koymaya çalışır.¹⁸ Ardından şâyet gerek görürse semantik tahliller yaparak çalıştığı kavramın geçirdiği İslam öncesi ve sonrası anlamı yanında daha sonraki dönemlerde geçirmiş olduğu anlam kaymaları veya mana değişikliklerini ortaya çıkarır. Böylelikle kavramın ilk dönemdeki anlamıyla güncel dönemdeki anlamı arasındaki farkları tesbit eder. Araştırmacının göz önünde bulundurması gereken bir husus da çalıştığı kavramla anlam yakınlığı olan terimler ve zıt anlamlı sözcükleri araştırarak onların etimolojik tahlillerini yapmasıdır. Tüm bu işlemlerden sonra kelimenin kavramsal çerçevesini ortaya koyan araştırmacı yaptığı bu tarz çalışmayla Kur'ân'ın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamış olur.¹⁹

1.2. Konulu Tefsirin Tarihçesi

Konulu tefsir çeşidinin temellerinin Kur'ân'ın indiği dönemde Allah Resûlü (sav) tarafından atıldığı kabul edilir. Allah Resûlü (sav) ihtiyaç duyduğunda bazı âyetleri Kur'ân'daki başka âyetlerle tefsir etmiştir. Örneğin Allah Resûlü (sav) "وَعِنْدَهُ" "İNَّ اللّٰهُ عِنْدَهُ" (Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır...)²⁰ âyetinde geçen "مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ" (gaybın anahtarları) tamlamasından makdasın ne olduğunu "عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزَّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ" "إِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ"²¹ (Kıyametin ne zaman kopacağı bilgisi şüphesiz yalnızca Allah katındadır. O, yağmuru indirir, rahimlerdekini bilir. Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilemez. Hiç kimse nerede öleceğini de bilemez. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, (herşeyden) hakkıyla haberdar olandır.) âyetiyle açıklamıştır.²² Bu yönüyle konulu tefsirde çalışan araştırmacı, bütüncül bir yaklaşımla Allah Resûlü'nün (sav) izlediği "Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etme" yöntemini kullanır.

Allah Rasûlü'nün (sav) âyetleri tefsir ederken izlediği bu yolu ondan sonra sahâbiler de takip etmiştir.²³ Söz gelimi Hz. Ali "وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ" (yükseltilmiş tavana

¹⁸ Müslim, a.g.e., s.25; Mecâlî, a.g.e. s. 215; Demirci, **Konulu Tefsir**, s. 104.

¹⁹ Demirci, **Konulu Tefsir**, s. 104.

²⁰ En'âm, 6/59.

²¹ Lokman 31/34

²² Müslim, a.g.e., s.14.

²³ A.e., s.14.

andolsun)²⁴ âyetini " وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا... " (Gökyüzünü de korunmuş bir tavan yaptık.)²⁵ âyetiyle tefsir etmiş ve tavandan kastedilenin, gökyüzü olduğunu belirtmiştir.²⁶

Allah Resûlü (sav) ve sahâbilerin izlediği “Kur’ân’ı Kur’ân’la açıklama yöntemi” sonraki âlimler tarafından Kur’an’ı tefsir etmek isteyenler için zorunlu bir ilke olarak kabul edilmiştir. Zira icmâlen veya mutlak olarak zikredilen bir âyet, başka bir âyetle tafsil veya takyit edilmiştir.²⁷

Hız. Peygamber (sav) ve sahâbe döneminde müşâhade edilen Kur’ân’ın, bütüncül bir yolla tefsir edilmesi, tabîîn döneminde ve sonraki dönemlerde de devam ettiği kaydedilir.²⁸

Hız. Peygamber’in (sav) uygulamasıyla ilk nüvesi atılan konulu tefsir anlayışının, zamanımızda daha özel bir şekilde bürünmüştür.²⁹

Diğer taraftan başlı başına yazılan sûre tefsirlerinin daha çok beşinci tabakadan sonraki müfessirler tarafından kaleme alındığı³⁰ ve beşinci tabakadan sonra gelen müfessirlerin de “Hicrî 494 yılından sonra vefat eden zatlar olduğu” nakledilmektedir.³¹ Buna göre sûre ekseninde tefsirciliğe söz konusu bu dönemde yoğunlaşmış ve bu yöntem günümüze kadar devam etmiştir. Kâtib Çelebî’nin (ö.1067/1657) verdiği bilgiye göre İbn Sina (ö.427/1037), İhlâs sûresine³², Abdülkahir el-Cürçânî (ö.471/1078-79) de Fâtiha sûresine bir tefsir yazmıştır.³³

---

²⁴ Tûr, 52/5.

²⁵ Enbiya 21/32.

²⁶ Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr, **Câmi’u’l-Beyân ‘an te’vîli Âyi’l-Kur’ân**, 3.bs., Şerîketü Mektebeti ve matba’ati Mustafa el-Bâbî’l-Halebî ve Evlâdih, Mısır, 1968, Mısır, 2010, XXVII, 18.

²⁷ Müslim, **a.g.e.**, s.15. Örnek için bkz. Fethullah Said Abdusettâr, **el-Medhal ila’t-Tefsîri’l-Mevdû’î: Menâhic ve Nemâzic**, 5.bs., Mektebetu’l-Îmân li’t-Tibâ’ati ve’n-Neşri ve’t-Tevz’î, Mısır, 2011, s. 29.

²⁸ Geniş bilgi için bkz., Abdusettâr, **a.g.e.**, s.31 vd.; Demirci, **Konulu Tefsir**, s. 88 vd.

²⁹ Geniş bilgi için bkz., Abdusettâr, **a.g.e.**, s.31 vd.; Demirci, **Konulu Tefsir**, s. 88 vd.

³⁰ Bilmen, Ömer Nasûhî, **Büyük Tefsir Tarihi -Tabakâtü’l-Müfessirîn**, Bilmen Yayınevi, İst., 1973-74, II, 185.

³¹ **A.e.**, I, 192 vd.

³² Kâtib Çelebî, Mustafa b. Abdillâh, **Keşfu’z-Zünûn ‘an Esâmî’l-Kütübi ve’l-Fünûn**, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1992, I, 449.

³³ **A.e.**, I, 454.

1.3. Konulu Tefsirin Ortaya Çıkmasına ve Gelişmesine Etki Eden Âmiller

Bu tefsir türünün ortaya çıkışında çağın koşullarının ve toplumların ihtiyaçlarının etkili olduğu söylenebilir. Kur'ân araştırmaları çerçevesinde ortaya çıkan bu yeni tefsir türünün ortaya çıkması ve gelişmesinde etkili olan âmiller belli başlıklar altında şöyle toplanabilir:

1- Çağımızda İlmî ihtisaslaşmanın Büyük Önem Kazanması: İhtisaslaşmanın en belirgin özelliği herhangi bir konuyu en ince ayrıntısına varıncaya kadar incelemektir. İçinde bulunduğumuz çağın İlmî anlayışının temel özelliklerinden biri olan ihtisaslaşma, Kur'ân çerçevesinde yapılan araştırmaların üslubunu da etkilemiştir. Bu yönüyle Kur'ân tefsiri çalışmalarında, Kur'ân'a yeni bir bakış açısıyla yaklaşma girişimine ihtiyaç duyulmasından hareketle Kur'ân'daki herhangi bir konu seçilerek o mesele hakkında yapılan bütüncül ve derin bir araştırma neticesinde Kur'ân'ın mesajları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.³⁴

2- Kur'ân'ı Amacı Doğrultusunda Tefsir Etme İsteği: İslam âlimleri asırlar boyunca insanlığa gönderilen Kur'ân'ın hakkıyla anlaşılması için büyük gayret sarfetmişlerdir. Çünkü bu, onların üzerlerine düşen yükümlülüğün bir neticesidir. Bundan dolayı Müslüman âlimler bir taraftan üzerlerine düşen bu yükümlülüğü yerine getirmek diğer taraftan insan kudreti nispetinde Allah'ın muradını doğru anlayabilmek için yeni yöntem arayışları içerisine girmişlerdir. Onların bu samimi gayretleri bugünkü anlamda konulu tefsirin ortaya çıkmasına ve gelişmesine imkân sağlamıştır.³⁵

3- Müsteşriklerin Kur'ân'a yönelttiği Şüphelere Konulu Çalışmalar vasıtasıyla Cevap Verilmesi: Batı tarafından yetiştirilen müsteşriklerin çoğunun Müslümanları içten parçalayarak yok etmeyi hedefledikleri nakledilir. Buna göre Batı, Müslümanları kendi din ve kültürlerine yabancılaştıracak, kendilerine güven duygusunu kaybettirecek, teknolojik ve maddî üstünlüğüne hayran bıraktırıp Müslümanların aşağılık kompleksine kapılmasını sağlayacak ve böylelikle onları

³⁴ Abdussettâr, a.g.e., s. 36; Kasapoğlu, Abdurrahman, "Kur'ân'ın Konulu Tefsiri : Konulu Tefsire Duyulan İhtiyaç ve Konulu Tefsirde Yöntemler" **Hikmet Yurdu**, 2009, s. 115.

³⁵ Demirci, **Konulu Tefsir**, s. 94.

taklit eden bir toplum haline getirmek istemiştir.³⁶ Bu çerçevede müsteşrikler Kur'ân'la ilgili birtakım şüpheler ortaya atmışlardır. İşte bu tür şüpheler konulu tefsirin ortaya çıkmasına ve gelişmesine zemin hazırlayan etkenlerdendir.³⁷

1.4. Konulu Tefsirin Önemi

Özellikle içinde bulunduğumuz asırda Kur'ân araştırmalarında izlenen yöntemler arasında konulu tefsirin önemi inkâr edilemez. Bu önem, onun sağladığı bazı faydalalarla doğru orantılıdır. Çünkü bir şey, faydalı olduğu ve ihtiyaç duyulduğu nispette önem ve değer arz eder. Konulu tefsirin usûlü üzerinde araştırma yapan ve bu çerçevede fikir ortaya koyanlar bu yöntemin önemini ve faydasını açıklamışlardır.³⁸ Konulu tefsirin önemi ve faydaları şu şekilde sıralanabilir:

1- Yorumcuyu Hata Yapmaktan ve Yanlı Olmaktan Korur: Konulu tefsir yöntemi yorumcuya bütüncül bir bakış açısı kazandırdığından onu hatâya düşmekten ve yanlı bir tutum takınmaktan kurtarır. Zira bu yöntemle aynı konuyla ilgili bütün âyetleri bir araya getirip tarihsel bağlamına uygun bir şekilde değerlendirmeye sahip olan yorumcu, konuyu kapsamlı ve eksiksiz bir şekilde kavramaya imkân bulur.³⁹

2- Kur'ân'ın Maksadını Anlamada Günümüz İnsanına Sağlıklı Bakış Açıları Sağlar: Günümüz toplumlarında yaşayan insanların ihtiyaçları gün geçtikçe yenileniyor. Bu çerçevede insanla ilgili alanlarda yeni düşünceler ortaya çıkıyor. Modern ve bilimsel mecralar ve teori alanları gittikçe genişliyor. Bütün bunların karşısında sağlıklı çözümler ve bakış açıları önerebilmek için konulu tefsire ihtiyaç vardır.⁴⁰

3- Kur'ân'ın Yeni İcaz Yönlerini Ortaya Çıkarır: Çalışmalarını konulu tefsir çerçevesinde yapan araştırmacı, bu yöntem sayesinde orijinallikleri hiç tükenmeyen Kur'an'ın icâzına dönük yeni boyutlar ortaya çıkarabilir. İnsan düşüncesinin gelişmesine paralel olarak ortaya çıkan yeni bilgileri, tefsir alanında çalışan araştırmacı da öğrenip kavrar. Daha sonra bu konularda bilgi edinmek amacıyla

³⁶ Demirci, **Konulu Tefsir**, s.94.

³⁷ Kasapoğlu, "a.g.m.", **Hikmet Yurdu**, s.117.

³⁸ **A.m.**, s.117

³⁹ **A.m.**, s.118.

⁴⁰ Müslim, **a.g.e.**, s.21.

Kur'ân'a yönelir ve böylelikle Kur'ân'ın yol göstericiliğinin yeni yönlerini fark edebilir.⁴¹

4- Kur'ân'a Yapılan İtirazlara Kapsamlı Cevap Vermeyi Sağlar: İslam karşıtları geçmişte olduğu gibi günümüzde de İslam dininin temel kaynağı Kur'ân-ı Kerim etrafında çeşitli şüphe ve iftiralar ortaya atmışlardır. Bu üretilen iftiraların bertaraf edilmesi ve uyandırılan şüphelerin çözüme kavuşturulması, ancak Kur'ân'a bütüncül olarak yaklaşan bu yöntemle mümkündür.⁴²

5- İslam Davetçilerine Yardımcı Olur: İslam davetçisi, Kur'ân çerçevesinde bilgiler aktardığında onların bütüncül ve doğru olması çok önem arz etmektedir. Zira davet edilenler ancak böylelikle etkilenirler. Davetçi, Kur'ân'ın bir konudaki görüşünü sunma sadedinde ihtiyaç duyduğu bilgiyi her zaman hazırlama imkânı bulamayabilir. İşte bu durumda konulu tefsirlere mürâcaat edebilir.⁴³

6-Çalışılan Sûrenin Kimliğini Tespit Etmek, Onun Hedef/lerine Ulaşmak ve Sûre üzerinde Değişik Açılardan Çalışacak Kimseye Yardımcı Olmak: Bir çoğu verdikleri genel hedefler açısından bir olsa da Kur'ân'daki bulunan her sûre biriciktir. Bunu, her birinin âyet ve kelime sayısı, ifade tarzı, içerdiği bölümlerin birbiriyle irtibatı, bölümlerin sıralamadaki önceliği sonralığı gibi vasıfları göz önünde bulundurarak çok rahat anlayabiliriz. Bu çerçevede derinlemesine işlenen bir sûrenin ona özgü niteliklerine ve hedeflerine varılır. Niteliklerine varılıp kimliği ortaya çıkarılan sûre, bu yönüyle sûre üzerinde çalışacak kimseye -bakış açısına göre- yardımcı olur.

7- Sûre Eksenli Konulu Tefsire Çalışmak Eğitim ve Öğretimde Kişiyse Pedagojik Bir Metod Öğretir: Sûrelerdeki âyetlerin konumunun yani ifade ettikleri mânâlar bağlamında buldukları yerlerinin insana eğitim ve öğretimde bir metod öğrettiği varsayılmaktadır. Nitekim bilindiği gibi bir âyet indiğinde onun belli bir sûrede belli yeri vardı. Örneğin Ahkâf sûresine dikkat çeken bir terkiple başlanmıştır. Bu terkinin baş taraf dışında başka bir yerde zikredilmesi baş tarafta zikredilmesinin verdiği etkiyi yapmayabilir. Bu itibarla Kur'an'ın Allah tarafından indirildiğini inkâr eden Mekke müşriklerine, gelecek olan âyetleri arzu ederek dinlemeleri ve

⁴¹ Müslim, **a.g.e.**, s.22; Kasapoğlu, "a.g.m.", **Hikmet Yurdu**, s.124.

⁴² Demirci, **Konulu Tefsir**, s.97; Kasapoğlu, "a.g.m.", **Hikmet Yurdu**, s. 126.

⁴³ Demirci, **Konulu Tefsir**, s.99 vd.; Kasapoğlu, "a.g.m.", **Hikmet Yurdu**, s. 126.

dolayısıyla etkilenip iman etmelerini sağlamak için böyle bir terkiplerle başladığı düşünülmektedir. Bu açıdan bakıldığında öğretmenin anlatacağı konuya başlamadan önce o konunun dönüm noktası sayılabilecek bir soru veya güncel bir olay ile başlaması öğrencinin dikkatini çekecek ve onu konuya bağlayacağı varsayılmaktadır.

1.5. Sûre Bütünlüğünü Temel Alan Konulu Tefsir Hakkında Yapılan Çalışmalar

Geçmişte ve günümüzde sûre ekseninde birçok çalışma kaleme alınmıştır. Bunların, sûrenin özel konumu olduğundan (faziletiyle ilgili hadis gelmesi gibi) veya yazarın sûrenin içerdiği konuları önemseyip bunlara dikkat çekmek istemesinden dolayı kaleme alındığı ifade edilir.⁴⁴ Sûre bütünlüğü çerçevesinde yapılan çalışmaların bazıları şöyledir:

- Râzî'nin (ö.606/1210) Fâtiha sûresine yazdığı tefsir.⁴⁵
- Muhyiddin Şeyhzâde'nin (ö. 950/1543) İhlâs sûresine yazdığı tefsir.⁴⁶
- Muhyiddin Muhammed b. İbrahim en-Niksârî'nin (ö. 901/1495) Duhân sûresine yazdığı tefsir.⁴⁷
- Celâleddin ed-Devvânî'nin (ö. 908/1502) Kâfirûn sûresine yazdığı tefsir.⁴⁸
- Kemal Paşazâde'nin (ö. 940/1534) Mülk sûresine yazdığı tefsir.⁴⁹
- Emîr Pâdişâh diye bilinen Muhammed Emin el-Buhârî'nin (ö. 987/1579) Fetih sûresine yazdığı tefsir.⁵⁰

---

⁴⁴ Müslim, **a.g.e.**, s. 41.

⁴⁵ Kâtib Çelebî, **a.g.e.**, I, 454.

⁴⁶ **A.e.**, I, 449.

⁴⁷ **A.e.**, I, 450.

⁴⁸ **A.e.**, I, 450.

⁴⁹ **A.e.**, I, 454.

⁵⁰ **A.e.**, I, 450.

1.6. Ahkâf Sûresi Hakkında Yapılan Çalışmalar

Ülkemizde bu sûre hakkında İstanbul Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi Fatih Nurullah Yılmaz'ın hazırlamakta olduğu *Ahkâf Sûresinin Din Eğitimi Açısından Yorumu* adlı çalışmasından başkasına rastlayamadık. Bu çalışma, adından anlaşıldığı gibi din eğitimi kapsamında bir çalışma olacaktır.

Arap dünyasında Ürdün Âlü'l-Beyt Üniversitesi İslam Hukuku ve Medenî Hukuk Fakültesi Usûlüddin Bölümü'nde Ömer Hasan Musa Ebû Kurayk'ın inanç çerçevesinde bu sûrede izlenen yöntemi irdeleyen *Menhecü'l-Kurâni'l-Kerîm fi 'Ardi'l-'Akîdeti min Hilâli Sûretil Ahkâf: Dirâse 'Akadiyye* adlı yüksek lisans çalışmasını ve Irak'ta "Sürra Men Reâ" adlı dergide neşredilen Ahmet Alabalık'ın sûredeki inançla ilgili bazı âyetlerinin tefsiri üzerine kaleme aldığı *Da'va'l-Müşrikîn İftirâ er-Rasûl Muhammed Sallallâhu aleyhi ve sellem el-Kur'ân ve Dehduhâ fi Dav'i Sûrati'l-Ahkâf* isimli makaleyi tespit ettik.

Çalışmamız sadece inanç veya din eğitimi çerçevesinde değil sûre bütünlüğünü temel alan konulu tefsir olması açısından yukarıdaki çalışmalardan farklıdır.

Ahkâf Sûresi Hakkında Genel Bilgiler

1.7. Adı ve Âyet Sayısı

Sûre, ismini 21. âyetinde geçen "الأحْقَاف" (el-Ahkâf) kelimesinden alır. "أحْقَاف" (Ahkâf), sözlükte "حُقْفٌ" (hıkf) kelimesinin çoğulu olup "kum tepeleri" anlamına gelir. Kur'ân'da "Ahkâf", isyanları sebebiyle Allah'ın helâk ettiği Âd kavminin oturduğu yerin ismidir. "وَإِذْ كُنَّا أَهْلًا عَادًا إِذْ أَنْذَرْنَا قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ..." *Âd kavminin kardeşini*

(*Hûd'u*) hatırla. *Hani Ahkâf'taki kavmini uyarmıştı...*⁵¹ Bu yer bugün, Arabistan çölünün (Rub‘ulhâli) güney-batı kısmının ismi olup meskûn bir bölge değildir.⁵²

Bu sûrenin, bütün Mushaflar ve hadis kitaplarında “Ahkâf” diye isimlendirildiği rivâyet edilir. Sûrenin “Ahkâf” diye isimlendirilmesi İbn Mesud’dan gelen bir rivâyette mevcuttur.⁵³

Sûrenin âyet sayıları otuzu aştığı için ayrıca otuz anlamına gelen “selâsîn” diye isimlendirildiği nakledilir.⁵⁴ Ancak bunun, otuzdan fazla âyete sahip olan tek sûre olmaması göz önünde bulundurularak söz konusu ismin, sûreye ad olmaması gerektiği ileri sürülür.⁵⁵ Ayrıca Suyûtî, İtkân’da “birden fazla ismi olan sûreler” içerisinde bu sûrenin ismini saymamıştır.⁵⁶ Ahkâf’ın, bu sûre dışında başka sûreye isim olmadığı ifade edilir.⁵⁷

Ahkâf sûresi, Kûfe kırâatine göre otuz beş, diğer kırâatlere göre otuz dört âyettir. Bu ihtilaf, sûrenin başındaki hurûf-ı mukattanın başlı başına âyet sayılıp sayılmayacağıyla ilgilidir.⁵⁸

Sûre, üç yüz kırk dört (344) kelime ve iki bin üçyüz (2300) harften oluşur. Fâsılları “mîm”(م) ve “nûn”(ن) harfleridir.⁵⁹ Nüzûl sırasına göre altmış altıncı sûre olduğu⁶⁰ ve Câsiye sûresinden sonra indiği nakledilir.⁶¹ “Hâ-Mîm” terkibi ile başlayan sûrelerin yedincisi ve sonuncusu olan Ahkâf sûresi, Kur’an’daki sıralamaya göre kırk altıncı sırada yer alır.

⁵¹ Ahkâf 61/21.

⁵² Muhammed el-Emîn b. Abdillâh el-Uramî, **Tefsîru Hadâiki’r-Ravhi ve’r-Reyhân fî Ravâbî ‘Ulûmî’l-Kur’ân**, ed., Hâşim Muhammed Ali Mehdî, Dâru Tavki’n-Necât, XXVII, 7-8; Mevdûdî, Ebu’l-A’lâ, **Tefhîmu’l-Kur’ân**, çev., Muhammed Han Kayanî ve arkadaşları, İnsan Yayınları, İst., 1997, V, 330.

⁵³ Bkz. İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, **Tefsîru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, Dâru Suhnûn li’l-Neşri ve’t-Tezî‘, Tunus, XXV, 5.

⁵⁴ Âlûsî, Ebu’l-Fadl Şihabuddin Mahmud, **Rûhu’l-Me’ânî fî Tefsîri’l-Kur’ânî’l-‘Azîm ve’s-Seb’îl-Mesânî**, thk. Muhammed Hüseyin Arab, Dâru’l-Fikr, XXVI, 7; İbn Âşûr, **a.g.e.**, XXV, 5

⁵⁵ **A.e.**, XXV, 5.

⁵⁶ Bkz. Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman, **el-İtkân fî ‘Ulûmî’l-Kur’ân**, thk., Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, el- Hey’etü’l-Mısriyyetü’l-‘Âmme li’l-Kitâb, 1974, I, 187 vd.

⁵⁷ İbn Âşûr, **a.g.e.** XXV, 5.

⁵⁸ Elmalılı, M. Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur’an Dili Tefsiri**, sad. Cebeci, Lütfullah; Kılıç, Sadık; Atalay Orhan; 3. bs., Akçağ Yayınları, Ank., 2010, VII, 353.

⁵⁹ **A.e.**, VII, 353

⁶⁰ Ateş, Süleyman, **Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İst. VIII, 363.

⁶¹ Ahmed Mustafa el- Merâğî, **Tefsîru’l- Merâğî**, 5. bs., Şerîketü Mektebeti ve matba’ati Mustafa’l-Bâb’l-Halebî ve Evlâdih, Mısır, 1974, XXVI, 3.

1.8. İçerdiği Konular

Seyyid Kutub, bu sûreyi birbiriyle ilintili dört ana kısma ayırır. Birinci bölüm, bundan önceki altı sûre gibi hurûf-ı mukatta‘dan “Ha-Mîm” terkibi ile başlar. Söz konusu terkipten sonra Kur’ân’ın, Allah tarafından indirildiği belirtilir. Onun ardından kâinat kitabına işaret edilerek kâinatın Allah tarafından belli gerekçelerle yaratıldığı ve zamanı gelince onun yok olacağı hususu yer alır. Böyle kuvvetli bir başlangıçtan sonra müşriklerin çarpık inançlarının, takındıkları şirk yolunun hiçbir haklı yanının olmadığı ele alınır. Bunun akabinde Hz. Peygamber’in (sav) getirdiği hakikati kötü karşıladıklarını; buna sihir ve “kendisi tarafından uydurulmuş” dedikleri anlatılır. Sarf ettikleri bu gerçekle ilgisi olmayan sözler karşısında; Allah Teâla, Hz. Peygamber’den (sav) onlara indirdiği ikna edici cevapları dile getirmesini ister. Bu arada Müşriklerin Kur’an’da bir hayrın olmadığına dâir iddiaları ve çarpık fikirleri gözler önüne serilir. Bu bölümün sonunda “Rabbim, Allah’tır” deyip Allah’ın belirlediği yoldan sapmayan Müminlere korku ve hüznün olmayacağı ve onların cennete girecekleri ifade edilir.

İkinci bölümde, inanç çerçevesinde birisi doğru yolda diğeri yanlış yolda iki karakter anlatılır. Birincisi, Allah’ın nimet verici olduğunun farkındalığını yakalamış, şükür borcunu yerine getiren, anne-babasına iyilik edendir. İkincisi ise Allah’a karşı âsî olduğu gibi anne babasına karşı takındığı davranışları kabadır ve ebeveyninin kendisine inanmaya davet ettiği âhiret hayatını inkârcıdır.

Üçüncü bölüme kendilerine gelen uyarıcıyı yalanladıklarından dolayı helâk edilen Âd kavminin kıssasından bir kısım aktarılarak başlanmıştır. Kendisiyle rahatlığa kavuşacaklarını sandıkları azap dolu rüzgâr, onların kökünü kurutmuştur. Böylelikle buna benzer bir azabın Mekke müşriklerinin başına gelebileceği ihtimalinin uzak olmadığına dikkat çekilmiştir. Zira Allah, Mekke müşrikleri gibi putları yücelten, Arap yarımadasında bulunan daha önceki isyancı sâkinleri de yerle yeksan etmiştir.

Dördüncü bölümde Allah’ın, Kur’an’ı dinlemeleri için gönderdiği bir grup cinden bahsedilmektedir ki bunlar, dinledikleri Kur’an’dan etkilenip kavimlerini

Allah'ın yoluna davet etme görevini üstlenmişlerdir.⁶² Bundan sonra yerleri ve gökleri kolaylıkla yaratan Allah'ın, insanları diriltebileceği vurgulanır ve inkârcıların inkârları sebebiyle cehenneme sokulacaklarından haber verilir. Sûrenin sonunda Hz. Peygamber'in (sav) ulü'l-azim peygamberler gibi sabredip inkârcıların azap edilmelerinde aceleci olmaması istenmiş, kendisine düşenin sadece tebliğ olduğu ve mutlu sonun kendisi ve ona uyanlara olacağı ifade edilmiştir.⁶³

1.9. Nüzûlü

1.9.1. Yer/leri

Sûrenin nüzûl yeri ile alâkalı dört farklı görüş bulunmaktadır.

1- İbn Merdûye (ö. 410/1020), sûrenin 10. âyetinin Mekke'de indiğine dâir İbn Abbas ve İbn Zübeyr'den rivâyette bulunmaktadır.⁶⁴ "قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ" *De ki: "Ne dersiniz? Şâyet bu, Allah katından ise ve siz onu inkâr etmişseniz, İsrailoğullarından bir şâhit de şahitlik ederse..."* Hasan Basrî (ö. 110/728), Mücahid (ö. 103/721), İkrime (ö. 105/723) ve Katâde (ö. 117/735) de bu görüştedir.⁶⁵ Kurtubî, sûrenin tamamının Mekke'de indiğine dâir âlimlerin görüş birliği içerisinde olduğunu belirtir.⁶⁶ İbn Âşur, âyetin Medine'de inebilmesinin yanı sıra ilerde gerçekleşecek Abdullah b. Selam'ın iman etmesini haber verip Mekke'de inmesini mümkün görür. Öyleyse âyet, Mekke döneminde inse de buradaki "... وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ ..." (*İsrailoğullarından bir şâhit de şahitlik edip...*) terkinde kastedilen Abdullah b. Selam'dır.⁶⁷

⁶² Ahkâf 46/ 31-32.

⁶³ Seyyid Kutub, **Fî Zilâli'l-Kur'ân**, 17. bs., Dâru's-Şurûk, Beyrut , 1992, VI,3252 vd.

⁶⁴ Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman, **ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr**, thk. Muhammed Emin, y.y. Beyrut, t.y. VI,37.

⁶⁵ İbnü'l- Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali, **Zâdu'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr**, el-Mektebu'l-İslamî, Dimeşk, 1965,VII,368.

⁶⁶ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, **el-Câm'î li Ahkâmi'l-Kur'ân**, y.y., Beyrut, 1988, VIII, 16, s.119.

⁶⁷ **A.e.**, XXV,21

2- Mukâtil b. Süleyman 10. âyetin⁶⁸ yanı sıra sûrenin 35. âyetinin Medenî olduğunu ifade eder. " فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولَا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ... " (*Ey Muhammed!*) *O halde yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret...*⁶⁹

3- Suyûtî, bazı âlimler in 35. âyetle sûrenin beraber 15,16,17,18. âyetlerinin (" وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا...") Biz insana anne babasına iyi davranmayı emrettik...) Medine’de indiğini benimsediğini kaydeder.⁷⁰

4- İbn Abbas ve Katâde’den (ö. 117/735) gelen bir rivâyete göre Medine’de Müslüman olan Abdullah b. Selam’ın iman ettiğine işaret eden sûrenin 10. âyeti Medine’de, diğer âyetleri ise Mekke’de inmiştir.⁷¹ Buna göre söz konusu âyetin, Medine’de indiği halde onun, Allah Resûlü’ne (sav) Mekkî olan Ahkâf sûresine konması emredilmiştir. Böylece âyetteki " قُلْ أَرَأَيْتُمْ... " (*De ki: "Ne dersiniz?..."*) hitabı Medine ve çevresinde bulunun kitap ehline yönelmiş olur.⁷² Biz bu görüşün daha isabetli olduğu kanaatindeyiz. Zira Medine’de inen bazı âyet/lerin Mekkî bir sûreye konması Kur’ân’daki bir gerçektir. Ayrıca insanları etkilemesi açısından âyette ifade edilen şahidin karizmatik ve bilinen bir şahsiyet olması önemlidir. Bu yönüyle Abdullah b. Selam Yahudiler tarafından iyi biliniyor ve onlar nezdinde önemli bir yeri vardı.

1.9.2. Zamanı

Sûrenin nüzûl zamanınının 29-32. âyetler arasında anlatılan tarihi bir olaydan tespit ettiğini ileri sürülür.⁷³ Bu âyetlerde cinlerin Kur’ân’ı Kerim’i dinleyerek topluluklarına geri dönmeleri anlatılır. Bu olay hadis ve siyer kitaplarındaki ittifak edilen rivâyete göre Allah Resûlü (sav) tebliğ için gittiği Tâif’ten Mekke’ye geriye dönerken yolda Nahle denilen yerde konakladığı gece gerçekleşmiştir. Tarihi kaynaklar da Tâife gitme olayının hicretten üç sene önce gerçekleştiği hususunda

⁶⁸ Bkz. Mukâtil, İbn Süleyman b. Beşîr, **Tefsîru Mukâtil İbn Süleyman**, thk., Ahmed Ferid, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut , 2003, III,221.

⁶⁹ Bkz. **A.e.**, III, 231.

⁷⁰ Suyûtî, **İtkân**, I,65.

⁷¹ İbnü’l-Cevzî, **a.g.e.**,II, 368; İbn Âşûr, **a.g.e.**, XXV, 21.

⁷² İbn Âşûr, **a.g.e.** , XXV,21.

⁷³ Mevdûdî, **a.g.e.**, V, 315.

fikir birliği içerisinde. ⁷⁴ Bu yönüyle bu sûre nübüvvetin 10.yılıının sonu ile 11.yılıının başlarında inmiştir. ⁷⁵

1.9.3. Sebepleri

Bilindiği gibi bazı sûre veya âyetler cereyan eden olay veya Allah Rasûlü'ne (sav) yöneltile soru/lar üzerine iner. Kaynaklarda Ahkâf sûresinin tamamının inişine sebep olan olay veya soru/larla alâkalı bilgilere rastlanılmamaktadır. Ancak içindeki âyetlerin bazıları için iniş sebep/leri zikredilmektedir.

10. Âyetle ilgili: Birçok alim, sûrenin 10. âyetinin Abdullah b. Selâm hakkında nâzil olduğu kanaatindedir. ⁷⁶ " قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ " " قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ " De ki: "Ne dersiniz? Şâyet bu, Allah katından ise ve siz onu inkâr etmişseniz, İsrailoğullarından bir şahit de bunun benzerini (Tevrat'ta görerek) şahitlik edip inandığı halde, siz yine de büyüklük taslamışsanız (haksızlık etmiş olmaz mısınız?). Şüphesiz Allah zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez. İbn Abbas, Mücâhid (ö.103/721), Dahhâk (ö.105/723), İkrime (ö.105/723), Süfyan es-Sevrî (ö.161/778) ve Mâlik b. Enes (ö.179/795) bu âyetteki "شاهد" (şahit) kelimesinden kastedilenin Abdullah b. Selâm olduğunu söyledikleri rivâyet edilir. ⁷⁷ Konuyla alâkalı Malik'ten gelen bir rivâyete göre senetteki birinci ravi (sahâbe) şöyle der: "Resûlüllah'ın (sav) Abdullah b. Selâm dışında yeryüzünde yürüyen bir kimseye, bu cennet ehliendir dediğini duymadım وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى مِثْلِهِ... " ⁷⁸

Konu hakkında Abdullah b. Selâm şunları anlatır: "Resûlüllah (sav) Medine'ye gelince yüzüne baktım ve yüzünden yalancı olmadığını anladım. Bu hususta düşündüm ve O'nun beklenen peygamber olduğu kanısına vardım. Bunun üzerine O'na "sana sadece bir peygamberin bilebileceği üç soru soracağım" dedim:

⁷⁴ Bkz. İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, **es-Sîretün-Nebeviyye li 'bni Hişâm**, thk. Mustafa es-Sekâ; İbrahim el-Enbârî; Abdulhafiz Şelebî, Dâru'l-Hayr, Beyrut, 1996, II, 44 vd.

⁷⁵ Mevdûdî, **a.g.e.** V,315.

⁷⁶ İbn Kesir, 'İmâduddin Ebu'l-Fidâ ed-Dimeşkî, **Tefsîrû'l-Kur'ân'il-'Azîm**, thk. Ebû Abdillâh Abdulhalim Âlu Said; Muhammed b. Nasr Ebû Cebel, Mektebetu Mısır, Kahire, 2010, V, 2732.

⁷⁷ **A.e.**, V, 2732.

⁷⁸ **A.e.**, V, 2732.

Kıyamet alametlerinin ilki nedir? Cennet ehlinin yiyeceği ilk yemek hangisidir? Çocuk babasına mı annesine mi çeker? Allah Resûlü (sav) sorulan sorulara şöyle cevap verdi: "Kıyamet alametlerinin ilki, insanları doğudan batıya doğru sürükleyen bir ateştir. Cennet ehlinin yiyeceği ilk yemek, balık ciğerinin pürçüğüdür (ciğerin en leziz kısmı). Çocuğun durumuna gelince, erkeğin suyu önce gelirse babaya; kadının suyu önce gelirse anneye çeker." Bunun üzerine Abdullah b. Selâm "Şehadet ederim ki; sen Allah'ın gerçek elçisisin" der ve sonra şöyle devam eder: "Ey Allah'ın Resûlü! Gerçekten Yahudiler iftiracı bir topluluktur. Beni onlara sormadan Müslüman olduğumu bilirlerse yanınızda bana iftirada bulunurlar. Derken bir grup Yahudi geldi. Allah Resûlü (sav) onlara "Abdullah b. Selâmı nasıl bilirsiniz? dedi. Onlar : "O, bizim en hayırlımız ve en hayırlımızın oğlu, önderimiz ve önderimizin oğlu, en bilgilimiz ve en bilgilimizim oğludur." deyince Allah Resûlü (sav) "size Abdullah Müslüman oldu desem ne dersiniz? "dedi. Onlar "Allah korusun!" dediler. Derken Abdullah onların karşısına çıkıp "Şehâdet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur ve yine şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın elçisidir." deyince onlar, "O, en kötümüz ve en kötümüzün oğludur" deyip benim hakkında küçümseyici ifadeler kullandılar. Bunun üzerine Allah Resûlü'ne (sav)"Ey Allah'ın elçisi! işte benim çekindiğim ve korktuğum buydu." dedim."⁷⁹

İbn Kesir, söz konusu âyette geçen "شاهد" (şâhit) sözcüğünün, ismi cins olduğunu, dolayısıyla bunun Abdullah b. Selâm'ın yanı sıra onun gibi davranabilenleri de kapsadığını söyler.⁸⁰ Mesrûk (ö.63/683 [?]) ve Şa'bî'nin (ö.104/722), ifade edilen şahidin Abdullah b. Selâm olmadığını söyledikleri nakledilir.⁸¹ Taberî, şahitten kastedilenin Abdullah b. Selâm olmadığı görüşünü tercih etmiştir.⁸²

11. Âyet: Bu âyetin "وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ" "فَسَيَقُولُونَ هَذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ" *İnkâr edenler, inananlar için, "Eğer o Kur'an iyi bir şey olsaydı, onlar onu kabulde, bizi geçemezlerdi" dediler. Onunla doğru yolu bulamadıkları*

⁷⁹ Bkz. Zemahşerî, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğavâmizi't-Tenzil ve 'Uyûni'l- Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vîl*, y.y., y.y., 1947 IV, 299.

⁸⁰ İbn Kesir, *Tefsir*, V,2732.

⁸¹ *A.e.*, V, 2732.

⁸² Taberî, *Câmi'*, XXVI,12.

için; "Bu eski bir uydurmadır" diyecekler. sebebi nüzûlü ilgili birbirinden farklı görüşler bulunmaktadır. Bunları şöylece sıralayabiliriz:

1- Âyetteki inkâr edenlerden kastedilen Mekke kâfirleridir. Onlar şöyle demişlerdir: "Muhammed'e (sav) iman edenlerin hepsi fakir insanlardır. Ammâr, Süheyb, İbn Mesud gibi. Bu din iyi bir şey olsaydı bu fakirler bizi bunda geçemezlerdi."⁸³

2- Âyet; Cüheyne, Müzeyne ve Gıfar kabileleri İslam'ı kabul edince Amiroğulları, Gatafanoğulları, Esedoğulları ve Eşcaoğulları'nın "bu din iyi olsaydı çobanlar bizden önce bunu seçemezlerdi" demeleri üzerine inmiştir.⁸⁴

3- İslam'ı seçmesi sebebiyle Hz. Ömer'in müslüman olmadan önce yoruluncaya kadar dövdüğü cariyesi hakkında Kureyş kafirlerinin; "Muhammed'in (sav) kendisine davet ettiği hak olsaydı -o Cariyeyi kastederek- falanca kadının bizden önce bunu seçmesi mümkün değildir" demeleri, âyetin inmesine sebep olmuştur.⁸⁵

4- Âyet, inkârcı Yahudilerin, iman eden Abdullah b. Selam ve arkadaşları için "Eğer Muhammed'in (sav) dini hak olsaydı onlar bizi bu dini kabulde geçemezlerdi" demeleri üzerine inmiştir.⁸⁶

Âyetin nüzûlüne bunlardan hangisi sebep olursa olsun anlatılanlardan inkârcı zihnin çarpık temel mantığına varılır: Dünyevî üstünlük, âhiret iyiliğine nâil olma hususunda öncelik gerektirir, âhirete dönük de olsa bir iyilik varsa o, önce zengin ve makam-mevki sahibini bulmalıdır(!).

15. âyet: Vâhidî (ö. 468/1076), İbn Abbas'tan gelen bir rivâyette sûrenin bu âyetinde bulunan *حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي دُرِّيَّتِي إِنَّي أَنُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ* (*Nihâyet olgunluk çağına gelip, kırk yaşına varınca şöyle der: "Bana ve anne babama verdiğin nimetlere şükretmemi, senin razı olacağın salih amel işlememi bana ilham et. Neslimi de salih kimseler yap. Şüphesiz ben sana döndüm. Muhakkak ki ben sana teslim olanlardanım."*) ifadesinin Hz. Ebu Bekir hakkında indiğini söyleyip şunları

⁸³ Râzî, Fahrüddin Muhammed b.Ömer, **Mefâtih'ul-Ğayb**, 3.bs., Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1985, XIV, 27, s.11.

⁸⁴ **A.e.**, XIV, 27, s.11.

⁸⁵ **A.e.**, XIV, 27,s.11.

⁸⁶ Kurtubî, **a.g.e.**, VIII, 16, s.126.

kaydeder: "Hz. Ebu Bekir, onsekiz yaşındayken yirmi yaşında olan Resûlullah (sav) ile ticaret için Şam yolculuğuna çıkar. Nihâyet bir sidre ağacının bulunduğu bir yerde konaklarlar. Allah Resûlü (sav) sidre ağacının gölgesinde oturur. Bu esnada Hz Ebu Bekir dinle alâkalı bazı meseleleri sormak için orada bulunan bir rahibin yanına gider. Rahip ona sorar: "Sidre ağacının gölgesinde oturan kimdir?" Hz Ebu Bekir: "O, Abdulmuttalib'in torunu Abdullah'ın oğlu Muhammed'dir." der. Rahip: "Vallahi O, peygamber olacaktır, çünkü Meryem oğlu İsa'dan sonra o ağacın gölgesinde sadece Allah'ın peygamberi Muhammed gölgelenecektir" der. Hz Ebu Bekir, duyduklarına bütün kalbiyle inanır, yolculuk ve ikamet durumunda Allah Resûlü (sav)'den hiç ayrılmaz. Kırk yaşındayken Efendimize (sav) peygamberlik gelince otuzsekiz yaşında olan Hz Ebu Bekir Müslüman olup onun peygamberliğini tasdik eder. Hz Ebu Bekir kırk yaşına varınca yukarıdaki âyette geçen duayı dile getirmiştir."⁸⁷

Ancak Hasan Basrî'nin (ö.110/728) bu âyetin herhangi bir sebebe bağlanmayıp kayıtsız bırakılmasını daha uygun gördüğü rivâyet edilir. Zira lafzı, umum manaya hamletmek daha faydalı ve etkileyicidir.⁸⁸

17. Âyet: Ebu Hayyân (ö. 745/1344), sûrenin on yedinci âyetinin sebebi nüzûluyla alakalı Mervan b. el-Hakem ve kendisine bu hususta tabi olan Katâde'nin, söz konusu âyetin Hz Ebu Bekir'in oğlu Abdurrahman hakkında indiğine dâir iddialarında yanıldıklarını kaydeder. *وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ أَفْ لَكُمْ اتَّعِدَانِي أَنْ أُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَعْجِلَانِ اللَّهَ وَيْلَكَ آمِنْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هَذَا إِلَّا آسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ* Anne ve babasına, "Öf size! Benden önce nice nesiller gelip geçmiş iken, beni tekrar diriltilecek olmakla mı tehdit ediyorsunuz?" diyen kimseye onlar Allah'a sığınarak, "Yazıklar olsun sana! İman et, Allah'ın va'di gerçektir" diyorlar, o da, "Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir" diyordu. Mervan, Medine valisi iken Abdurrahman'ı, babası tarafından veliaht tayin edilen Yezid'e biat etmeye davet eder. Biata icabet etmeyen Abdurrahman, halifeliğin babadan oğula geçen bir kuruma dönüştüğüne dâir cümleler sarf eder. Bunun üzerine Mervan: "Ey İnsanlar! - Abdurrahman'ı kastederek- bu adam, Allah'ın kendisi hakkında *وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ أَفْ*

⁸⁷ Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed, **Esbâbun'n-Nüzûl**, thk. Seyyid Ahmed es-Sakr, 3.bs., Dâru'l-Kible lis'Sekâfeti'l-İslamiyye, Cidde, 1987, s.439 vd.

⁸⁸ Kurtubî, **a.g.e.**, VIII, 16, s. 126; Uramî, **a.g.e.**, XXVII, 45 vd.

" أولئك الذين حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمِّ قَدْ خَلَّتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ " âyetini indirdiği kimsedir." deyip Abdurrahman'ın yanına getirilmesini söyler. Abdurrahman bunun üzerine kız kardeşi Hz Aişe'nin evine girer. Hz.Aişe, Mervan'ın söz konusu âyetin kardeşi hakkında indiğine dâir görüşünü kabul etmeyip kendisine atılan iftiradan beriliğini ifade eden âyetlerin dışında Ebu Bekir ailesi hakkında başka Âyetlerin inmediğini vurgular. Ayrıca söz konusu âyetin devamındaki " أولئك الذين حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمِّ قَدْ خَلَّتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ " (İşte onlar, kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiş topluluklar içinde, haklarında o sözün (azabın) gerçekleştiği kimselerdir. Şüphesiz onlar ziyana uğrayanlardır.) âyeti de Mervan'ın sözünün yalan ve yersiz olduğuna delildir. Zira bu âyette belirtilen nitelikler cehenneme girecek inkârcıdır. Oysa Abdurrahman, üstün sahabîlerden olup Yemâme ve başka savaşlarda kendisine ihtiyaç duyulmuş bir şahsiyettir.⁸⁹ Kurtubî'ye göre sûrenin on yedinci âyetinin nüzûl sebebi ile ilgili doğru olan, âyetin Abdurrahman hakkında değil de anne babasına isyankâr olan inkarcı bir kul hakkında inmesidir.⁹⁰

29.30.31.32. Âyetler: Bu âyetlerin nüzûl sebebi ile alakalı İbn Mesud'tan gelen, Hakim'in naklettiği şu olay anlatılır: "Cinler, Nahle denilen yerde Kur'an okuyan Allah Resûlü'nün (sav) bulunduğu yere indiler. Onu işittiklerinde bazıları diğerlerine: "Susun, hiçbir şey konuşmayın" dediler. Onlar, dokuz kişiydi. Birisinin ismi "Zevbe'a" idi. Allah bu olayı anlatmak üzere sûrenin yirmi dokuz ve devamındaki üç âyeti indirdi."⁹¹

33. Âyet: Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767) sûrenin otuz üçüncü âyetinin, Übeyy b. Halef el-Cumahî hakkında indiğini zikreder. " أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَعْزِبْ بِخَلْقِهِمْ بَقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ بَلَىٰ إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ " *Gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah'ın, ölüleri diriltmeye gücünün yeteceğini görmediler mi? Evet şüphesiz O, her şeye hakkıyla gücü yetendir. Bu inkârcı, üzerinde et bulunmayan çürümüş bir kemikle Allah Resûlü'nün (sav) yanına gelip "Ey Muhammed! kemiklerimiz çürüyüp toz haline geldikten sonra Allah'ın bizi yeniden dirilteceğini mi vadediyorsun?" diyerek elindeki kemiği ufalayıp onu*

⁸⁹ Ebû Hayyân, Esîruddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Yusuf, **el-Bahru'l-Muhîd**, Mektebetü ve Matabi'in'-Nasri'l- Hadîse, y.y., t.y., VIII, 61; Râzî, **a.g.e.**, XIV, 27,s.23.

⁹⁰ Kurtubî,**a.g.e.**, VIII, 16, s.131.

⁹¹ Uramî, **a.g.e.**, XXVII, 95; Krş. Mukâtil, **a.g.e.**, III,229.

rüzgâra bıraktı ve sözüne şöyle devam etti: “Söyle bakalım Ey Muhammed! gerçekten bunu kim diriltecek?” Bunun üzerine Allah Resûlü (sav) “o kemiği Allah diriltecek, Allah senin de canını alacak, sonra seni diriltilip cehenneme sokacak” buyurdu. Bu olay üzerine söz konusu âyet inmiştir.⁹²

35. Âyet: Mukâtil, söz konusu âyetin Uhud gününde indiğini, burada Allah'ın; elçisine, başına gelenlere karşı sabretmesini ve kavmine beddua etmemesini emrettiğini nakleder. " فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُوا الْعُرْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ " (Ey Muhammed!) *O halde yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret. Onlar için acele etme. Onlar tehdit edildikleri azabı gördükleri gün, sanki dünyada gündüzün bir anından başka kalmadıklarını sanırlar. Bu bir duyurudur. Ancak yoldan çıkmış olan topluluk helâk edilir.*⁹³

1.10. Münâsebetleri

1.10.1. Kendisinden Önceki Sûre İle Münâsebeti

Ahkâf sûresinin, bir öncesinde bulunan Câsiye sûresiyle münâsebetini üç maddede sıralayabiliriz.

1- Her iki sûrenin başı aynıdır. İkisi de " حَمَّ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ " âyetleriyle başlar.⁹⁴

2- İki sûrenin konusu birbirine benzer. İkisi de tevhidî, peygamberlik olgusunu, vahiy ve öldükten sonra dirilme gerçeğini ispatlar.⁹⁵

3- Câsiye sûresi tevhid ve ortak koşmalarından dolayı müşrikleri yermeye sonlandırılmışken Ahkâf sûresi bunlarla başlatılmıştır.⁹⁶ Ayrıca Ahkâf Sûresi'nde Allah'a ortak koşmaya dâir delil istenmiş, kıyamete kadar dualara karşılık veremeyen

⁹² Mukâtil, a.g.e., III,231.

⁹³ A.e.,III,231.

⁹⁴ Vehbe ez-Zuhaylî, et-Tefsîru'l-Münîr fi'l-'akîdeti ve's-Şerî'ati ve'l-Menhec, Dâru'l-Fikr el-Muasır, Beyrut, 1991, XXVI, 5.

⁹⁵ A.e., XXVI, 5.

⁹⁶ Merâğî, a.g.e., XXVI, 3.

putların aksine Allah'ın, kendisine yapılan duaları boş çevirmeyeceğine işaret edilmiş, O'nun yaratıcılığı ve yüceliği üzerinde durulmuştur.⁹⁷

1.10.2. Bölümlerinin Kendi Aralarında Münâsebeti

Ahkâf sûresi içerdiği âyetlerin bütünlüğüyle bir uyumluluk arz eder. Sûre dört bölümden oluşur.

Birinci bölüm, Kur'an'ın Mekke müşriklerinin iddia ettiği gibi Muhammed'den (sav) değil çok üstün yüce kudretten indirildiğini belirtilerek başlar. Sonra da Allah'ın varlığına ve birliğine delâlet eden yerlerin ve göklerin bir düzen ve denge içerisinde yaratıldığı, zamanı gelince de bunların yok olacağı belirtilmiştir. Müşriklerin ilah edindiği eşyanın hiç bir şeyi yaratmaya güç ve kudretlerinin olmadığı üzerinde durularak putların ibadete ve tazime layık olmadığı delillerle vurgulanmıştır. Sonraki âyetlerde Allah'ın âyetlerine "sihir" ve "uydurulmuş" hükmü verenlerin çarpık düşüncelerine yer verilip Hz. Peygamberin (sav) gönderilen ilk ve tek peygamber olmadığı, dolayısıyla peygamberlik iddiasının garip karşılanmaması gerektiği üzerinde durulmuş, bu çerçevede Mekkeliler akıllarını kullanmaları için düşünmeye davet edilmişlerdir. Ayrıca inkârcıların müminleri hafife alıp "bu din hayırlı bir şey olsaydı elbette şu fakirler, köleler ve kimsesizler önümüze geçemezlerdi" şeklindeki çok yanlış kıyaslamaları bu bölümde yer alır.

" وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا " (Biz insana anne babasına iyi davranmayı emrettik...) âyetiyle başlayan ikinci bölümün kendisinden önceki bölümle uyumluluğu hakkında birbirinden farklı görüşler bulunmaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- Kurtubî, Kuşeyrî'den naklen iki bölümün birbiriyle münâsebetini, "kendilerine gönderilen peygambere itaat etmede insanların ikiye bölündüğünü belirten birinci bölümün akabinde, anne babaya karşı davranışları, birisi iyi diğeri kötü olmak üzere farklı olan iki insan grubunun durumunu anlatan ikinci bölüm gelmiştir" şeklinde kurmuştur.⁹⁸

⁹⁷ Zuhaylî, a.g.e., XXVI,5

⁹⁸ Kurtubî, a.g.e., VIII, 16, s.128.

- Bazı âlimler in, ‘anne-babaya iyilikte bulunma’ konusunun Kur’ân’da hep tevhid ve istikametten (Allah’ın belirttiği yoldan sapmama) sonra zikredildiğini söylediği ve söz konusu sûrede de bu tertibe uyulduğunu belirterek iki bölüm arasındaki münâsebeti böylece sağladığı rivâyet edilir.⁹⁹

- İbn Âşûr münâsebetle ilgili yukarıda belirtilen her iki görüşü de ikna edici bulmamıştır. Ona göre iki bölüm ile münâsebetin şu şekilde kurulması gerekir: “Allah birinci bölümde Müşriklerin Kur’an ve nübüvvetle alakalı haksız ve gerçekle bağdaşmayan sözlerinden sonra ikinci bölümde öldükten sonra dirilmeyle alakalı yine haksız başka sözlerine yer vermiştir. Zira ikinci bölümdeki sûrenin 17 ve 18.âyetleri¹⁰⁰ hedef âyetlerdir. Yani söz konusu bölümde asıl dikkat çekilmesi istenen âyetlerdir.¹⁰¹ Ancak müşriklerin öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmeleri hususu, burada birisi mümin diğeri inkârcı iki tipin anne babalarına karşı takındıkları tutum ve davranışlarına yer verilerek belirtiliyor.

" وَأَذْكُرُ أَخَا عَادٍ... " (*Âd kavminin kardeşini (Hûd'u) hatırla...*) ile başlayan üçüncü bölümde Mekke Müşrikleri gibi vahiy, peygamberlik ve dirilme olgularını kabul etmeyen Âd kavminin başına gelenlerden bir kısım aktarılır. Bu, yukarıda zikredilen olguları inkâr eden Mekkelilerin karşı karşıya kalabilecekleri duruma örnek olarak getirilir. Bu açıdan üçüncü bölüm ilk iki bölümle tam bir uyum içerisindedir.

" وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِنَ الْجِنَّ يَشْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ... " (*Hani Kur'an'ı dinlemek üzere cinlerden bir grubu sana yöneltmiştik...*) âyeti ile başlayan dördüncü ve son bölümde birinci ve ikinci bölümün temel olarak hedefledikleri Kur’ân’a, öldükten sonra dirilmeye inanmamaları ve kendilerine gönderilen Hz. Peygambere uymamaları sebebiyle Mekke Müşriklerinin cinler kadar olmadıklarına işaret edilmiş ve böylelikle kınanmışlardır. Buna göre yukarıda bahsedilen üç temel gerçeğe

⁹⁹ İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 28.

¹⁰⁰ "وَالَّذِي قَالَ لَوْلَا إِلَهُيَ أَفْ لَكُمَا أَتَعِدَانِي أَنْ أُخْرَجَ وَقَدْ خَلَّتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَعْجِلَانِ اللَّهَ وَبَلَكَ آمِنًا وَإِنِّي وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا فَيَقُولُ مَا هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ أُولَئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أَمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ" Anne ve babasına, "Öf size! Benden önce nice nesiller gelip geçmiş iken, beni tekrar diriltilecek olmakla mı tehdit ediyorsunuz?" diyen kimseye onlar Allah'a sığınarak, "Yazıklar olsun sana! İman et, Allah'ın va'di gerçektir" diyorlar, o da, "Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir" diyordu. İşte onlar, kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiş topluluklar içinde, haklarında o sözün (azabın) gerçekleştiği kimselerdir. Şüphesiz onlar ziyana uğrayanlardır.

¹⁰¹ İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 28.

inanmaları ve ibret almaları için birisi Mekke Müşriklerinden çok önce diğeri yaşadıkları dönemde gerçekleşmiş iki olay örnek olarak aktarılmıştır.

1.10.3. Sonraki Sûre ile Münâsebeti

Ahkâf sûresinde; tevhid, nübüvvet, vahiy ve ba‘s (öldükten sonra dirilme)¹⁰² hakkında apaçık ve ikna edici deliller getirilmiştir. Sûrenin son âyetinin son cümlesinde ("...*Ancak yoldan çıkmış olan topluluk helâk edilir.*") bu delillerin ancak helâk olmayı hak etmiş, yoldan sapmış kimseler tarafından kabul edilmeyeceğine işaret edilmiştir. Burada kendisine değinilen bu toplum, bir sonraki sûre olan Muhammed sûresinin başında ("...*الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ*...") "*İnkâr edenler ve Allah yolundan alıkoyanlar var ya; İşte Allah onların bütün amellerini boşa çıkarmıştır.*") tanıtılmıştır.¹⁰³ Bu açıdan iki sûre arasındaki bağlantı öyle bir bütünlük içerisindedir ki besmele okunmadan Ahkâf sûresinin son âyeti, Muhammed sûresinin ilk âyetine bitiştirilecek olursa ilk âyet, son âyette bulunan "*الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ*" (*yoldan çıkmış olan topluluk*) terkinin açıklayıcı sıfatı (sıfat-ı kâşife) olarak okunur.¹⁰⁴

Ayrıca Ahkâf Sûresi'nin son âyetinde meâlen "*ulü'l-azim peygamberlerin sabrettiği gibi, sen de sabret*" buyurulduğu gibi Muhammed sûresi'nde o sabrın uygulamalarından birisinin savaş meydanlarında sabretmek olduğu ve Allah Resûlü'ne (sav) ait özelliklerden birisinin de sabrederek cihat etmek olduğu belirtililerek iki sûre arasında başka bir münâsebet olduğu ifade edilir.¹⁰⁵

¹⁰² Zuhaylî, a.g.e., XXVI,5.

¹⁰³ Bika'î, Burhaneddin Ebu'l-Hasan İbrahim b. Ömer, *Nazmu'd-Dürer fî Tenâsübi'l Âyi ve's-Süver*, Matba'atu Meclisi Dâirati'l-Ma'ârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad, 1981, XVIII, 195.

¹⁰⁴ Elmalılı, a.g.e., VII, 385.

¹⁰⁵ A.e.,VII, 385.

1.11. Hedefledikleri

Sûrenin hedeflediklerini şu şekilde sıralayabiliriz.

- Kur'an, benzerinin getirilmesi hususunda meydan okur, herhangi bir şekilde benzerinin getirilemeyişi, onun Allah'tan indirildiğine delildir.¹⁰⁶

- Belli bir gayeye dönük yaratılan yerler ve gökler Allah'ın hakkıyla tek mabud olduğuna işaret eder.¹⁰⁷

- Şüphesiz alem fani olacak ve herkes yaptığından hesaba çekilecektir.¹⁰⁸

- Allah'ın dışında tanrılar edinmek manasız ve saçmalaktır.¹⁰⁹

- Kur'an'ın, Allah'tan başkasının kalamı olduğu düşünülemez.¹¹⁰

- Allah vahiy için bazı kullarını seçer ve onlar Allah'tan aldıklarını insanlara iletirler.

- Muhammed Mustafa (sav) iddia ettiği peygamberlikte haklıdır.¹¹¹

- Allah'ı rab edinip çizdiği yoldan sapmayan kimseye korku ve hüznün yoktur, o ebediyen cennette kalacaktır.

- Büyütmek ve yetiştirmek için birçok sıkıntıya göğüs geren anne-babaya saygıda kusur edilmemelidir.¹¹²

- Kötülük yapanlar kötülüklerinin karşılığını alacaklardır.

- Âd ve diğer kavimlerin isyanları sebebiyle başlarına gelenler, müşriklerin ve benzerlerinin başlarına gelmesi uzaktır değildir.

- Cinler insanlar gibi mükelleftir.

- Bir grup cin Kur'an'a iman etmiştir.¹¹³

- Hz. Peygambere düşen tebliğden başkası değildir.

---

¹⁰⁶ İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 6.

¹⁰⁷ A.e., XXV, 6.

¹⁰⁸ A.e., XXV, 6.

¹⁰⁹ Işık, Emin, "Ahkâf Sûresi" md., **DİA**, TDVY, İst. 1988, I, 550.

¹¹⁰ İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 6.

¹¹¹ A.e., XXV, 6.

¹¹² Işık, Emin, "a.g.m.", **DİA**, I, 550.

¹¹³ İbn Âşûr, a.g.e., XXV,6.

1.12. Faziletleri

Ahkâf sûresinin de aralarında bulunduğu Hâ-Mîm ailesinin fazîleti hakkında birçok rivâyet vardır. Bunların bazısını şöylece zikredebiliriz:

- Enes b. Malik'ten gelen bir rivâyete göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Allah Teâla bana Seb'-i Tıval'i (yedî uzun sûreyi) Tevrat yerine verdi, "Elif-Lâm-Râ"dan "Tâ-Sîn"lere kadar olan sûreleri, İncil yerine verdi, "Tâ-Sîn"ler ile "Hâ-Mîm"ler arasını Zebûr yerine verdi,"Hâ-Mîm"ler ve "mufassal" (kısâ kısâ olan) sûreler ile de beni üstün kıldı. Bunları benden önce hiçbir peygamber okumadı."¹¹⁴

- Beyhaki, "Şü'abu'l-Îman" isimli kitabında, Halil Mürre'den rivâyet ettiğine göre Resûlüllah (sav) şöyle buyurmuştur: "Hâ-Mîm"ler yedidir. Cehennem kapıları da yedidir. "Hâ-Mîm"lerden herbiri gelir, o kapılardan birine durur ve: "Allahım, bana iman edip de beni okuyanı bu kapıdan sokma" der."¹¹⁵

Zemahşerî, Keşşâf'ında¹¹⁶ Ahkâf sûresinin fazileti hakkında Allah Resûlü'nden (sav) geldiğini ileri sürdüğü ancak mevzu' (uydurma) hükmünün verildiği şu rivâyeti verir: "Ahkâf Sûresini okuyan kişiye, dünyadaki tüm kum tanelerinin sayısının on katı kadar sevap verilir."¹¹⁷

¹¹⁴ Suyûtî, **Dürr**, V, 344; Elmalılı, **a.g.e.**, VII, 183; Hadisin isnadının zayıf olduğu ifade edilir. Bkz. Münâvî, Zeynüddin Abdurrauf b. Tâcularifin b. Ali, **Feyzu'l-Kadîr Şerh el-Câmi' es-Sağîr**, II, 213 El-Mektebetü et-Ticâriyye el-Kübra, Mısır, 1356h.,.

¹¹⁵ Suyûtî, **Dürr**, V, 344; Elmalılı, **a.g.e.**, VII, 183; Hadisin munkatı' olduğu nakledilir. Bkz. Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin, **Şu'abu'l-Îmân**, thk. Muhammed es-Said Besyûnî Zağlûl, Ta'zîmu'l-Kur'ân, Havâmîm, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1410h.,.

¹¹⁶ Bkz. Zemahşerî, **a.g.e.**, IV, 314.

¹¹⁷ Bkz. Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâc'il-ârifin b. Nûriddîn Alî, **el-Fethu's-semâvî bi tahrîci Ehâdisi Tefsîri'l-Kâdi'l-Beyzâvî**, thk. Ahmed Müctebâ, Dâru'l-Âsîma, Riyad, t.y., III, 991.

Bu üç âyet hakkında yapılan açıklamadan anlaşıldığı gibi Hûd ve Zümer sûrelerinde “Muhkem” ve “Müteşâbih” kelimelerinden lügavî anlamları, Âl-i imran sûresinde ise kelimelerin ıstılâhî anlamları kastedilmiştir.¹²³

Yukarıda anlatılanları biraz daha detaylandırmak için “Muhkem” ve “Müteşâbih” hakkında daha fazla bilgi vermek istiyoruz.

1.1.1. Muhkem

“Hukm” (حُكْم) kelimesi sözlükte “hükmetmek”, “yasaklamak” gibi anlamları ifade ederken “İhkâm” (إِحْكَام) kelimesi ise “engellemek, sağlamlaştırmak” gibi anlamlara gelir. Arap dilinde “lehine hüküm verdi” manası için " حَكَمَ لَهُ " terkibi, “başkasının istediğini yasakladı ve engelledi” manası için " حَكَمَ فَلَانًا " terkibi, “işini sağlamlaştırdı, onu bozulmaktan engelledi” manası için de " أَحْكَمَ الْأَمْرَ " terkibi kullanılmaktadır.¹²⁴ Muhkem, (مُحْكَم) if’âl babından ism-i meful (edilgen ortaç) olup kavram olarak anlam yönünden başka bir ihtimal taşımayan açık mânâlı¹²⁵ âyet demektir. Bu yönüyle İslam’ın inanç, ibadet ve davranışlara ilişkin temel esâslarını ortaya koyan âyetler muhkem âyetlerdir.¹²⁶

Bir âyetteki kapalılık Kur’ân, Sünnet, siyak-sibak (bağlam) ile açıklığa kavuşuyorsa o âyet artık muhkem kabul edilir.¹²⁷ Örneğin namazın dosdoğru kılınması ve zekâtın verilmesi birçok âyette emredilmektedir. Ancak Kur’ân’da namazın nasıl kılınacağı veya hangi mallardan zekâtın verileceği hususuna yer verilmemiştir. Bu kapalılık Kur’ân’ın mütemmimi olan sünnet tarafından açıklığa kavuşturulmuştur. Dolayısıyla söz konusu nitelikteki âyetler, muhkem olarak değerlendirilir.

¹²³ Mecâlî, a.g.e., s. 170.

¹²⁴ Bkz. İbrahim Mustafa; Ahmed Hasan ez-Zeyyât; Hâmid Abdülkadir; Muhammed Ali en-Neccâr, **el-Mu’cemu’l-Vasît**, Çağrı Yayınları, İst., 1996, s. 190; Zerkânî, a.g.e., s. 422.

¹²⁵ Yavuz, Yusuf Şevki, “Müteşâbih” md., **DİA**, TDVY, İst., 2006, XXXII, 204.

¹²⁶ **A.m.**, XXXII, s.205.

¹²⁷ Mecâlî, a.g.e., s. 171.

1.1. 2. Müteşâbih ve Çeşitleri

“Müteşâbih” (مُتَشَابِه) sözlükte “iki şeyin birbirine benzemesi” anlamına gelen “teşabüh”¹²⁸ (تَشَابُه) masdarından türetilmiş ism-i faildir (etken ortaç).¹²⁹ Arap dilinde karışıklığa götürecekt derecede "bir şey diğere benzedi" mânâsını ifade etmek için "تَشَابِهًا" terkibi kullanılır.¹³⁰ Bu durumda birbirine benzeyen iki şeyden her birine “müteşâbih” denir. Müteşâbih, kavram olarak anlamları hiçbir şekilde bilinmeyen veya herhangi bir nedenden dolayı anlamlarında açıklık bulunmayan yahut birden çok anlama ihtimali olup da bu anlamlardan birisini tercih etmek kolay olmayan âyet, kelime ya da harflerdir.¹³¹ Bu tanıma baktığımızda müteşâbihlerin çeşitliliğini ortaya çıkaracak üç niteliğin öne çıktığını görüyoruz: “Bilinemezlik”, “açık olmamak” ve “bir anlamı tercih etmenin kolay olmaması”. “Bilinemezlik” vasfı, bir kısım müteşâbihlerin sadece Allah Teâla tarafından bilinebileceğini belirtir.¹³² Âl-i ‘imrân sûresinin 7. âyetinde (" مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخْرُ مُتَشَابِهَاتٌ... ") *Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşâbihdir...* ifâde edilen müteşâbihlerden bu türün kastedildiği ifade edilir. Bu nitelikteki âyetler az olup kulların mükellefiyetlikleriyle alâkalı değildir.¹³³ Bu müteşâbihlerin başında huruf-ı mukattaa‘ gelir. Bunlardan başka âhiret ahvâli, "Ruh", "Sûr", "Arş", "Kürsî", "Levh-i mahfûz", "Kalem" gibi mâhiyetlerini bilemediğimiz müteşâbihler de vardır. Örneğin "*Sana ruhtan sorarlar. De ki: ‘Rûh, Rabbimin emrindedir. Size ilimden pek az şey verilmiştir.*"¹³⁴ âyet meâlinde geçen "Rûh" kelimesi "bedene hayat veren şey"¹³⁵ mânâsına alındığında mahiyetinin ne

¹²⁸ Kaynak sözlükler, Ş-b-h kök harflerinden oluşan mastar ve türevleriyle başlamadığından dolayı “tefâ‘ul babî”ndan gelen mevzun ile bilgi vermeye başladık. Mesela bkz. İbn Manzûr, Cemâleddin Muhammed b. Mukrim, **Lisânu’l-Arab**, Dâru Beyrut, Beyrut, 1968, XIII, 503.

¹²⁹ Demirci, **Usûl**, s. 168.

¹³⁰ Zerkânî, **a.g.e.**, s. 423.

¹³¹ Demirci, **Usûl**, s. 168.

¹³² **A.e.**, s.168.

¹³³ Şâtîbî, Ebû İshak İbrahim b. Musa, **el-Muvâfakât fi ‘Usûli’ş-Şerî‘a**, 2.bs., Dâru’l-Ma‘rife, Beyrut, 1975, III, 91.

¹³⁴ İsrâ 17/85.

¹³⁵ Şevkânî, bazı muhakkiklerin ruhtan neyin kastedildiği hususunda ifade edilen görüş farklılıklarının 1800’e ulaştığını söylediklerini nakledip bunların boş bir çabadan başka bir şeyi ifade etmediğini ifade eder. (Bkz. Şevkânî, Muhammed b. Ali, **Fethu’l-kadir el-Câmi‘ Beyne Fenneyi’r-Rivâye ve’d-Dirâye min ‘İlmi’t-Tefsîr**, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1989, III,254). Rûhtan kastedilenin, Cebrâil (as) Kur’ân veya İsa (as) olduğu, bu hususta yapılan yorumların bir kısmıdır. Ancak bundan, insanın kendisiyle

olduğu hususunda kullar hiçbir bilgiye sahip değildir.¹³⁶ Bu müteşâbihlerin mâhiyeti hakkındaki bilgiler, ancak Allah Teâla'ya mahsustur. Gerçi söz konusu tarzdaki âyetlerle ilgili bazı te'villere de rastlanır. Ancak bunlar, o âyetlerde yer alan lafızların sözlük mânâları istikametinde yapılan açıklamalardan ve kişisel yorumlardan ibarettir. Bundan ötürü bu çerçevede yapılan yorumların, Allah Teâla'nın kastettiği hakiki mânâları ortaya koyucu nitelikte yorumlar olduğu söylenmesi mümkün değildir. Kaldı ki, yapılan bu yorumların da bir kısmı çelişkili, bir kısmı da İsrâilî haber niteliğindedir.¹³⁷

Tanımdaki "açık olmamak" vasfı, bazı müteşâbihlerin mânâlarında kapalılık olduğu ve bu mânâların açıklığa kavuşabilmesi için yapılacak yorumların Allah'ın maksudını kesin olarak ortaya koyamacağını ifade eder.¹³⁸ Âlimlerin, elde ettikleri bilgi ve meleke ile Allah'ın varlığına ve kudretine delâlet eden âyetler hakkında yaptıkları yorumlar bu kapsamda değerlendirilebilir. Örneğin Rahman sûresindeki "مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ" (*İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir, (Ancak) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmazlar*)¹³⁹ âyetlerinde bulunan "بَرْزَخٌ" (engel) kelimesini bazı müfessirler "Allah'ın kendi kudretinden yarattığı bir engel" bazıları da "kara parçası" şeklinde yorum yapmıştır.¹⁴⁰ Günümüzde yapılan deniz araştırmaları ise, bu engelin (بَرْزَخٌ) büyük denizlerin birleşim noktalarında oluşan devasa su kütlesi olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmalar sonucunda engelin, denizlerin birleşme noktalarında bulunan ve suyun yüzey gerilimi sonucu ortaya çıkan bir su kütesinden ibaret olduğu tespit edilmiş ve bunun tabii sonucu olarak söz konusu âyete yukarıda belirttiğimiz klasik müfessirlerin verdikleri anlamlardan daha farklı bir anlam verilmiştir. Elbetteki bu anlam âyet için kesin anlam değildir. Belki bir müddet sonra yapılacak araştırmalar

---

hayat bulduğu şeyin kastedildiği görüşü en kuvvetli olanıdır. (Bkz. Beğavî, Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mesud, **Me'âlimü't-Tenzîl**, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2002, s. 757.)

¹³⁶ Demirci, **Usûl**, s. 170.

¹³⁷ **A.e.**, s. 170.

¹³⁸ **A.e.**, s. 168.

¹³⁹ Rahman 55/ 19-20.

¹⁴⁰ Beğavî, **a.g.e.**, s.1259; Beyzâvî, Nâsiruddin Ebu said, **Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl**, thk., Muhammed Subhî Hasan el-Hallâk; Mahmud Ahmed el-Etraş, Dâru'r-Raşid, Beyrut, 2000, III, 354.

bu kapsamda yeni bakış açıları ortaya koyacaktır.¹⁴¹ Bu açıdan âyetteki teşâbühün hâlâ devam ettiğini söylememizin bir sakıncası olmasa gerektir.

Tanımdaki "bir anlamı tercih etmenin kolay olmaması" vasfı ise bir kısım âyetlerin farklı anlamlara geldiğini ve bu anlamlardan birisini tercihin kolay olmadığını ifade eder. Bundan dolayı bu tür âyetler hususunda da yapılacak yorumların isabetli ve mutlak doğru olduğu ileri sürülemez.¹⁴²

Şâri‘ Kur’ân’da boşanmış kadınların üç “kur” beklemelerini emretmektedir. " وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ... " *Boşanmış kadınlar bizzat kendileri üç kur beklerler...*¹⁴³ Arap dilinde “قُرُوءٍ” kelimesinin tekili olan “قُرْءٌ” hem “hayızdan temizlenme” hem de “hayızlı olma durumu”na kullanılmaktadır. Başka bir ifadeyle “قُرْءٌ” kelimesi bu dilde müşterek (sesteş) bir sözcüktür. Şâri‘in maksadını bulma açısından bazı âlimler bundan kastedilenin, "temizlenme durumu", diğer bir kısmı da "hayızlı olma durumu" olduğunu söylemiş ve her grup iddia ettiklerini delillendirmiştir.¹⁴⁴ Ne var ki, her iki görüş Şâri‘in maksadının ne olduğu açısından teşâbühü ortadan kaldıramamıştır.

1.1.1.2.1. Hurûf-ı Mukattaa ve Tefsirinde İleri Sürülen Görüşler

1.1.1.2.1.1. Hurûf-ı Mukattaa

Ahkâf sûresi, müteşabihlerin başında gelen hurûf-ı mukattadan “Hâ-Mîm” terkihiyle başladığından Hurûf-ı mukatta hakkında geniş bilgi vermek yerinde olacaktır.

Hurûf-ı mukatta‘ Arapça’da "الْحُرُوفُ الْمُقَطَّعَةُ" (el-Hurûfu’l-Mukatta) şeklinde ifade edilmektedir. Sıfat tamlaması olan bu ifade "حَرْفٌ" kelimesinin çoğulu olan "الْحُرُوفُ" ile “kesilmiş, ayrılmış” manasındaki "الْمُقَطَّعَةُ" (el-Mukattaa‘) kelimesinden meydana gelen bir terkiptir. "الْمُقَطَّعَةُ", "kesmek, bir şeyi bütününden ayırmak" mânâsına gelen "قَطَعَ" (kat‘) kökünden türemiş bir sıfat olup söz konusu harfler

¹⁴¹ Bkz. Demirci, **Usûl**, s. 179 vd.

¹⁴² **A.e.**, s.168.

¹⁴³ Bakara, 2/228.

¹⁴⁴ Bkz. Muhammed Ali es-Sâbûnî, **Revâi’u’l-Beyân Tefsîru Âyâtî’l-Ahkâm min’el-Kur’ân**, Dâru’l-Hayr, Mısır, 1991, I, 231 vd.

kelimeyi oluştururken okudukları gibi değil kendi isimleriyle seslendirildiklerinden "bağımsız ve ayrı harfler" anlamında "hurûf-ı mukattaa" diye anılmışlardır.¹⁴⁵

Ne anlam ifade ettikleri açısından kesin bilgiye sahip olunamadığı için "hurûf-ı mübheme", sûre başlarında bulunup sûre kendileriyle başladığından "evâilü's-süver" ve "fevâtiñü's-süver", kendi isimleriyle telaffuz edildiklerinden "hurûf-ı teheccî" isimleriyle de ifade edilmektedirler.¹⁴⁶

Tefsir sahipleri bunlar hakkındaki geniş bilgiyi genelde Bakara sûresinin ilk âyetini tefsir ederken vermektedirler.

İkisi Medenî diğerleri Mekkî olan¹⁴⁷ 29 sûrenin başında bulunan mukatta' harfleri, Arap alfabesinin yarısına tekabül eden 14 harften¹⁴⁸ (ا, ح, ر, س, ط, ص, ع, ق, ك, ل, م, ن, ه, ي) meydana gelmiştir ki, bunlar alfabede en çok kullanılanlardır. Bu harfler, birli basit şekilde (ق, ن, ص), veya ikili, (يس, طس, طه, <yedi tane¹⁴⁹, <iki tane<, <beş tane<, <altı tane<, المر, المص) yahut beşli (كيعص) terkip şeklinde bulunmaktadır.

Huruf-ı Mukataanın Alfabetik Listesi:

- 1-Elif-Lâm-Mîm (Bakara/2)
- 2-Elif-Lâm-Mîm (Âl-İ imrân/3)
- 3-Elif-Lâm-Mîm (Ankebût/29)
- 4-Elif-Lâm-Mîm (Rûm/30)
- 5-Elif-Lâm-Mîm (Lokman/31)
- 6-Elif-Lâm-Mîm (Secde/32)
- 7-Elif-Lâm-Mîm-râ (Ra'd/13)
- 8-Elif-Lâm-Mîm-sâd (A'râf/7)
- 9-Elif-Lâm- Râ (Yûnus/10)
- 10-Elif-Lâm- Râ (Hûd/11)

¹⁴⁵ Duman, M. Zeki; Altundağ, Mustafa, "Hurûf-ı Mukatta"md., **DiA**, TDVY, İst., 1998, XVIII, 401.

¹⁴⁶ **A.m.**, XVIII, 401.

¹⁴⁷ **A.m.** XVIII, 401.

¹⁴⁸ İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, **Te'vîlu Müşkili'l-Kur'ân**, thk. Seyyid Ahmed es-Sakr, Dâru't-Türâs, Kahire, 1973, s. 300.

¹⁴⁹ Bunlardan şûrâ sûresi "حم" ile başladıktan sonra "عسق" ile devam eder.

- 11-Elif-Lâm- Râ (Yûsuf/12)
 12-Elif-Lâm- Râ (İbrâhîm/14)
 13-Elif-Lâm- Râ (Hicr/15)
 14-Hâ- Mîm (Mü'min/40)
 15-Hâ- Mîm (Fussilet/41)
 16-Hâ- Mîm (Zuhruf/43)
 17-Hâ- Mîm (Duhân/44)
 18-Hâ- Mîm (Câsiye/45)
 19-Hâ- Mîm (Ahkâf/46)
 20-Hâ- Mîm (Şûrâ/42)
 21-Kâf (Kâf/50)
 22-Kâf- Hâ -Yâ- 'Ayn-Sâd (Meryem/19)
 23-Nûn (Kalem/68)
 24-Sâd (Sâd/38)
 25-Tâ-Hâ (Tâhâ/20)
 26-Tâ-Sîn (Neml/27)
 27-Tâ-Sîn-Mîm (Şuarâ/26)
 28- Tâ-Sîn-Mîm (Kasas/28)
 29-Yâ-Sîn (Yâsîn/36)¹⁵⁰

Basra âlimleri i hurûf-ı mukattaa'nın hiçbirini başlı başına bir âyet saymazken Kûfe âlimleri i, bazısını başlı başına âyet bazısını da âyetin bir parçası olduğunu ileri sürmüştür: Altı sûredeki "Elif-Lâm-Mîm", "Elif-Lâm-Mîm-Sâd", iki sûredeki "Tâ-Sîn-Mîm", "Yâ-Sîn", "Tâ-Hâ", yedi sûredeki "Hâ-Mîm", "Ayn-Sîn-Kâf" ve "Kâf-Hâ-Yâ-'Ayn-Sâd" terkiplerini başlı başına âyet saydıkları halde "Elif-Lâm-Mîm-Râ", beş sûredeki "Elif-Lâm-Râ", "Tâ-Sîn", terkipleri ile "Nûn", "Kâf" ve "Sâd" harflerinin âyetin bir kısmı olduğunu belirtmişlerdir.¹⁵¹

¹⁵⁰ Mahmud Şeltût, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm**, 7.bs. Dâru'ş-Şurûk, Kahire, 1979, s.53-54; Duman; Altundağ, "a.g.m.", **DİA**, XVIII, 401.

¹⁵¹ Elmalılı, **a.g.e.**, I, 205.

"Başında hurûf-ı mukattaa bulunan sûrelerin fasılları bir ölçüde bu harflerin okunuşu ile uyumlu olarak gelmiştir. Buna göre "Elif-Lâm-Mîm" ile başlayan altı, "Hâ-Mîm" ile başlayan altı, "Tâ-Sîn-Mîm" ile başlayan iki, "Tâ-Sîn", "Yâ-Sîn" ve "Nûn" ile başlayan birer sûre olmak üzere toplam on yedi sûrenin fâsılları umumiyetle "îm", "în" veya "ûn", uyumuna; "Tâ-Hâ", ilk yirmi dört âyetinden sonra bazı farklılıklarla birlikte "â" uyumuna; "Sâd" ise büyük ölçüde "âk", "âs" uyumuna sahiptir. "Elif-Lâm-Râ" ile başlayan Hûd sûresinin ilk beş âyeti "îr", "ûr", "Elif-Lâm-Mîm-Râ" ile başlayan Ra'd sûresi "û" ve "Hâ-Mîm-'Ayn-Sîn-Kâf" ile başlayan Şûrâ sûresinin ilk beş âyeti de (Şûrâ'nın 2.âyeti hariç) "îm" sesleriyle bitmektedir."¹⁵²

1.1.1.2.1.2. Hurûf-ı Mukattaa'nın Tefsirinde İleri Sürülen Görüşler

Yukarıda anlatılanlardan anlaşıldığı gibi basit veya mürekkep olarak gelen 29 hurûf-ı mukattaa' ile Kur'ân'daki 29 sûreye başlanmıştır. Böyle bir üslup Kur'ân'ın nüzûlünden önce Araplar nezdinde bilinmiyordu ve bu harflerin, kelâmı (cümleyi) oluşturan hece harfleri olmaktan başka bir anlamı da yoktu. Ayrıca Efendimiz'den (sav) bunlardan neyin kastedileceği hususunda sahih bir bilgi de gelmemiştir.¹⁵³ Hatta hurûf-ı mukatta ile ilgili Kur'an okumayı teşvik eden, Allah'ın kelâmını okuyana her harfî için on sevap verileceğini bildiren ve bu arada "Elif-Lâm-Mîm" in tek harf değil üç harften oluştuğunu bildiren hadislerin¹⁵⁴ dışında¹⁵⁵ bunların anlamlarına dâir başka muteber bir rivâyetin geldiği de bilinmemektedir.¹⁵⁶ Böyle olunca bir grup alim, bunların anlamlarının bilinemeyip haklarında yorum yapılamayacağını benimsemiştir. Diğer yandan başka bir grup, mânâlarının bilinebileceğini ileri sürmüştür. Onların anlamları hakkında konuşmanın imkansızlığını söyleyen grup içerisinde Hz. Ebû Bekir, Hz.Ömer, Hz. Osman¹⁵⁷ Hz.

¹⁵² Duman; Altundağ, "a.g.m.", **DİA**, XVIII, 401.

¹⁵³ Şeltût, **a.g.e.**, s. 54.

¹⁵⁴ Bkz. Tirmizî, Muhammed b. İsa Ebû İsa, **Sünenü't-Tirmizî**, Fezâilu'l-Kur'ân, 16, thk. Ahmed Muhammed Şakir ve arkadaşları, Dâru İhyâit-Türâsî'l-'Arabî, Beyrut, t.y..

¹⁵⁵ Duman; Altundağ, "a.g.m.", **DİA**, XVIII, 401.

¹⁵⁶ Şevkânî, **a.g.e.**, 31 vd; Duman; Altundağ, "a.g.m.", **DİA**, XVIII, 401.

¹⁵⁷ Şevkânî, **a.g.e.**, I, 29.

Ali ve Hz. İbn Mes'ûd gibi sahâbiler vardır. Hz. Ebû Bekir'den " Her kitapta bir sır vardır. Kur'ân'ın sırrı sûrelerin başındadır" Hz. Ali'den "Şüphesiz her kitabın bir özü vardır. Bu kitabın özü de teheccî harfleridir"¹⁵⁸ Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. İbn Mes'ud'dan "hurûf-ı mukattaa açıklanamayan bilgilerdendir" şeklinde rivâyetler gelmiştir."¹⁵⁹ Şa'bi (ö.104/722), Süfyân es-Sevrî (ö.161/778), İbn Hibban (ö.354/965), İbn Hazm (ö.456/1064), Ebu Hayyân (ö.745/1344), Suyûtî (ö.911/1505) ve Şevkânî (ö.1250/1834) gibi âlimler in de bu görüşte oldukları kaydedilir.¹⁶⁰ Bu harflerin manası Şa'bi'ye sorulduğunda "Bu harfler Allah'ın sırrıdır. Dolayısıyla bunların ardına düşmeyin" dediği rivâyet edilir.¹⁶¹ Şevkânî mukattaa' harflerinin indirilişinde akılların idrak edemeyeceği bir hikmetin bulunduğunu itiraf ederek mânâlandırılması hususunda yorum yapmamayı yeğlediğini ifade eder.¹⁶²

Hurûf-ı mukattaa hakkında yorum yapmayı uygun görmeyenlerin en önemli dayanağı bunların hakiki müteşâbihattan olup mânâlarının sadece Allah tarafından bilinebileceği hususudur. "O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşâbihdir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşâbih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir..."¹⁶³ Şüphesiz Kur'ân'ın temel hedefi insanları doğru yola iletmektir. Kur'an'da bütün âyetlere oranla bazı âyetlerin müteşâbih gelmesi bu hedefe zarar vermez. Ayrıca manası anlaşılamayan bu harfler Hac ibadetleri içerisinde bulunan cemreleri taşlama gibi hikmeti tam olarak anlaşılamayan Hac menâsikine benzer. Dolayısıyla bazı ef'âl ve akvâl kişinin kulluk samimiyetini ölçme, Allah'a karşı sualsiz teslimiyetini elde etme anlamı güder.¹⁶⁴

Hurûf-ı mukataaya mânâ verilmesi gerektiğini savunan, mütakellimlerin de içinde bulunduğu ikinci grup bu iddialarını aklî ve naklî delillerle ispat etmeye

¹⁵⁸ Şeltût, a.g.e., s. 54.

¹⁵⁹ Nîsâbûrî, Nizamuddin el-Hasan b. Muhammad, **Ğarâibü'l-Kur'ân ve Rağâibü'l-Furkan**, thk. İbrahim 'Atveh İvad, Şeriketü Mektebeti ve matbaa'ti Mustafa el-Bâbî ve Evlâdih, Mısır, 1962, I, 134; Şevkânî, a.g.e., I, 29.

¹⁶⁰ İbnü'l-Cevzî, a.g.e., I, 20; İbn Kesîr, **Tefsir**, I, 62; Şevkânî, a.g.e., I, 29; Duman; Altundağ, "a.g.m.", **DİA**, XVIII, 401.

¹⁶¹ Şeltût, a.g.e., s. 54.

¹⁶² Şevkânî, a.g.e., s. 32.

¹⁶³ Âl -i 'imrân 3/7.

¹⁶⁴ Nîsâbûrî, a.g.e., I, 135; Duman; Altundağ, "a.g.m.", **DİA**, XVIII, 402.

çalışmışlardır. Allah Teâla Kur'ân'ı, "apaçık bir Arapça ile inen"¹⁶⁵ "her şeyi açıklayan"¹⁶⁶ "hidâyet rehberi olan"¹⁶⁷, "insanları üzerinde düşünmeye davet eden"¹⁶⁸ gibi niteliklerle vasıflandırmaktadır. Bu niteliklerin haklılığı Hurûf-ı mukattaa'nın da içinde bulunduğu tüm âyetler tefsir edilebildiği zaman söz konusu olur. Hz. Peygamber'in (sav) "size iki şey bıraktım. Bunlara sarıldığınız sürece yolunuzu şaşırmayacaksınız: Allah'ın kitabı ve sünnetim" sözü ancak Kur'ân'ın tamamına mânâ verilebildiği durumda anlam kazanır. Muhâtap tarafından anlaşılamayan kelimelerle iletişime girmek Arap olana Arapça dışındaki bir dille konuşmak gibidir. Bir kelam, mânâsının anlaşılması için sarfedilir. Mânâsı anlaşılmayan bir kelam abesle iştigaldir, halbuki Hakîm olan Allah bundan münezzehtir. Ayrıca Allah Kur'ân'daki bir âyetin bir kısmının benzerinin getirilmesiyle meydan okuyor. Mânâsı anlaşılamayan bir kelamın benzeri nasıl getirilebilir ki? Yukarıdaki mahzurlardan kaçınmak için sûre başlarında bulunan mukattaa harflerinin anlamlandırılmasının gerekliliğini düşünen grup, bu harflerin anlamlarını belirlemede çok farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Örneğin Râzî (ö.606/1210) bunların anlamları ile ilgili görüşleri yirmi bir'e kadar çıkarmıştır. Burada hurûf-ı mukataanın ne anlama geldiği ile ilgili öne sürülen görüşlerin bazıları zikredilecektir.¹⁶⁹

1- Hurûf-ı mukattaa', başında buldukları sûrelerin adıdır. Halil b. Ahmed (ö.175/791), Sibeveyhi (ö.180/796) ve mütekellimlerin çoğu bu görüşü benimsemişlerdir. Bu durumda mukattaa' harfleri özel isimdir ve benzer olanları birbirinden ayırmak, ek isimler eklemeyeyle gerçekleşir. "Elif-Lâm-Mîm el-Bakara", "Hâ-Mîm es-Secde" gibi. Arapça'da harflerle isimlendirme gerçeği bu grubun görüşünü destekler. Mesela bakıra "Sâd", nakide "Ayn" buluta "Ğayn", balığa "Nûn", dağa "Kâf" denilmiştir. Ayrıca Ebû Hüreyre'den gelen "Resûlüllah (sav)

¹⁶⁵ "Uyarıcılardan olası diye onu güvenilir Ruh (Cebrail) senin kalbine apaçık Arapça bir dil ile indirmiştir." (Şuara 26/193-195).

¹⁶⁶ "... Sana bu kitabı; her şey için bir açıklama, doğru yolu gösteren bir rehber, bir rahmet ve müslümanlar için bir müjde olarak indirdik." (Nahl 16/89).

¹⁶⁷ (O sayılı günler), insanlar için bir hidâyet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. (Bakara 2/185).

¹⁶⁸ "...İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana bu Kur'an'ı indirdik." (Nahl 16/44).

¹⁶⁹ Geniş bilgi için bkz. Râzî, a.g.e., I, 2, s. 3 vd.

Cuma günü sabah namazında ‘Elif-Lâm-Mîm tenzîl’ ve ‘Hel etâ ‘ale’l-insâni’yi okurdu.”¹⁷⁰ şeklindeki rivâyet de bu görüşü destekler.¹⁷¹

2-Hurûf-ı mukattaa‘, belâğat ve fesâhat sahibi insanları aciz bırakıp Kur’an’ın beşer sözü olmadığını ispat etmek için kullanılmıştır. Bu telakkiye göre Allah bir kısım harfleri zikredip bütün harfleri kastetmiştir. Nitekim Araplarda alfabenin tamamını ifade etmek için “elif ba ta sa” demek adettir. Buna göre bu kompozisyonların bir araya getirilmesinde “Bu harfler, kendileriyle belîğ konuşmaları meydana getirdiğiniz ve kendilerini çok iyi bildiğiniz sizin hece harflerinizden başkası değildir; Kur’an’ın beşer kelâmı olduğunda inancınız tam ise neden onun gibi veya ondaki on sûre gibi veya ondan bir sûre gibi yahut bir sûrenin bir kısmı gibi getirmeyi denemiyorsunuz?” mesajıyla bir meydan okuma söz konusudur. Bu meydan okuma da Kur’an’ın beşer sözü değil, Kelâmullah olduğunun ispatı içindir. Müberred’e (ö.286/900) nispet edilen bu görüşün Zemahşerî (ö.538/1144), Beyzâvî (ö.685/1286), İbn Teymiyye (ö.728/1328) ve öğrencisi el-Hâfız el-Mizzî (ö.742/1341) tarafından tercih edildiği kaydedilir.¹⁷²

3-Hurûf-ı mukattaa bir sûrenin bitip diğerinin başladığına alamettir. Bu görüşü benimseyenler Arap şiirinde bu üslûbun kullanıldığını delil olarak getirirler. Nitekim bir kasideden diğerine geçmek için "ب" (bel), "لا ب" (lâ bel) gibi edatlar kullanılır. Bu durumda “bel” veya “lâ bel” şiir vezninden sayılmaz. Taberî’nin (ö.310/923) naklettiği bu görüşü İbn Kesîr (ö.774/1373) zayıf görüp böyle bir ayırma işlevinin besmele ile gerçekleştiğini söyler.¹⁷³

4- Ahfeş el-Evsat (ö.215/830 [?]) ve İbn Kayyim el-Cevziyye’nin (ö.751/1350) bulunduğu bazı âlimlere göre Allah, hurûf-ı mukattaa‘ya yemin etmiştir. Zira harfler vahyolunan kitapların, esmâ-i hüsnâ’nın ve bütün ümmet dillerinin

¹⁷⁰ Buharî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, **Sahih-i Buhârî**, Cum’a, 9, thk., Mustafa Dîb el- Buğâ, 3.bs., Dâru’l-Yemâme, Beyrut, 1987; Müslim, Ebu’l-Hasen Müslim b. Haccac el-Kureşî, **Sahih-i Müslim**, Cum’a, 17, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Dâru ihyâi’t-Türâsî’l-‘Arabî, Beyrut, t.y..

¹⁷¹ Râzî, **a.g.e.**, I, 2, s. 6; İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 300; İbn’ül-Cevzî, **a.g.e.**, I, 21; Nîsâbü’rî, **a.g.e.**, I, 135, Duman; Altundağ, “a.g.m.”, **DİA**, XVIII, 402; Hurûf-ı mukattaa’nın hangi anlamları ifade ettiğiyse alâkalı saydığı on dokuz görüşten bu görüşün birçok âlimin nezdinde muhtar olduğunu kaydeden Nîsâbü’rî bu telakkiye yöneltilen itirazlara ve söz konusu itirazlara verilen cevaplara *Ğarâibu’l-Kur’an ve Reğâibu’l-Furkân* adlı eserinde yer vermiştir. (Bkz. I, 138).

¹⁷² Râzî, **a.g.e.**, I, 2, s. 6; İbn Kuteybe, **a.g.e.**, s. 300; Nîsâbü’rî, **a.g.e.**, I, 136; Subhî es-Salih, **a.g.e.**, s. 235.

¹⁷³ Taberî, **Câmi’**, I, 89; İbn Kesîr, **Tefsir**, I, 52.

temel taşı olduğundan yemin edilmeye hak kazanmıştır. Ancak Allah, hece harflerinin tümünü kastederek yemin için hurûf-ı mukattaa'yı seçmiştir.¹⁷⁴

5- Ebû Revk (ö.332h.) ve Kutrub'a (ö.210/825 civarı) göre hurûf-ı mukattaa inen vahye dikkat çekmek içindir. Müşrikler, yandaşlarına okunan vahyi dinlememelerini ve okunurken gürültü çıkarmalarını tavsiye etmiştir, böylelikle Kur'an'ın etkisinde kalınmayacaktı. Bu gerçek Kur'an'da meâlen şöyle ifade edilir *İnkâr edenler dediler ki: "Bu Kur'an'ı dinlemeyin. Baskın çıkmak için o okunurken yaygara koparın."*¹⁷⁵

Allah, Arapların alışık olmadığı böyle bir üslupla indireceği âyetlere kulak vermelerini ve dolayısıyla tedebbür etmelerini sağlamıştır. Resûlullah (sav) sûre başlarında bulunan bu harfleri okuduğunda müşrikler bir şey anlamıyordu. Duydukları bu harflerden kaynaklanan kapalılığı giderecek bir bilgi gelecek ümidiyle önceden dinlemeyeceklerine karar verdikleri Kur'an'ı dinlemeye çaba göstermişlerdir. Râzî (ö.606/1210), hurûf-ı mukattaa'nın sûre başlarında gelmesinin bu görüşü desteklediğini kaydeder.¹⁷⁶ Ancak İbn kesîr (ö. 774/1373) bu görüşün zayıf olduğunu iddia etmiştir. Gerekçe olarak böyle bir durumda hurûf-ı mukattaa'nın bütün sûrelerin başında olması gerektiğini halbuki bunların sûrelerin çoğunun başında olmadığını, bu üslupla dikkat çekmenin sadece sûre başlarıyla sınırlı kalınmayıp dikkat çekilmesi gereken her vahyin inzali safhasında getirilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Ayrıca hurûf-ı mukattaa ile başlayan Bakara ve Âl-i 'imrân sûreleri Medine döneminde inmiştir.¹⁷⁷ Ancak bu harfler sadece vahyin dinlenilmesine engel teşkil edebilecek yaygara koparma durumunda indirilmiş olabilir ve bunlarla Mekke'de bulunan Müşrikler gibi Medine'de bulunan Yahudilerin de dikkatleri çekilmiş olabilir.

Biz, sûre başlarında bulunan hurûf-ı mukattaa'nın vahye dikkat çekmek için zikredildiği görüşüne katılıyoruz. Buna göre Allah Resûlü (sav), Kur'an dinlemek istemeyen inkârcılara bunlarla hitaba başladığında onlar bir açıdan bildikleri diğer açıdan bilmedikleri bir durumla karşı karşıya kalıyorlardı. Söz konusu harfler

¹⁷⁴ Râzî, a.g.e., I, 2, s. 7; Nîsâbü'rî, a.g.e., I, 136.

¹⁷⁵ Fussilet 41/26.

¹⁷⁶ Râzî, a.g.e., I, 2, s. 6; Nîsâbü'rî, a.g.e., I, 136.

¹⁷⁷ İbn Kesîr, Tefsir, I, 64.

konuşmalarını kendileriyle oluşturdukları hece harfleri olması açısından inkârcılar tarafından çok iyi bilindiği halde bunların bir manaya gelecek şekilde dizilmeyerek seslendirilmesi açısından ise onların ilk defa karşılaştıkları bir durumdu. İşte böylelikle dikkatleri çekilen inkârcılar, onlardaki kapalılığı açıklığa kavuşturacak bilgiler gelecek ümidiyle bu harflerden sonra gelecek vahyi dinlemeği arzuluyorlardı. Böylece vahiyden etkilenmelerinin önüne geçebilecek yaygara koparma engeli kaldırılmış ve inkârcıların iman ederek hidâyete ve ebedi kurtuluşa ermeleri sağlanmak istenmiştir.

1.1.2. “Hâ-Mîm” Terkîbi (1. Âyet)

Kur’ân’da, “Hâ-Mîm” terkibi ile başlayan yedi sûre mevcuttur. Mushafta 40, 41,42, 43, 44, 45 ve 46. sırada bulunan bu sûreler, sırasıyla Mümin, Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye ve Ahkâf’tır. “Havâmîm”¹⁷⁸ (Hâ-Mîm Ailesi) diye anılan bu sûreler, dinin üç temel konusu olan, ulûhiyyet, nübüvvet ve âhîret konularını anlatmada birbirlerine benzer. Bu üç temelin, bu sûrelerde aslî ve birincil konular olduğunu söylenebilir. Ancak buralarda “Ha-Mîm” terkinin hemen akabinde yukarıda söz edilen temellerin tasdik edicisi sayılabilecek vahiy olgusuna vurgu yapılmaktadır. Mümin sûresinde terkipten sonra Kur’ân’ın Azîz ve Alîm olan Allah tarafından, Câsiye ve Ahkâf sûrelerinde, onun Azîz ve Hakîm olan Allah tarafından indirildiğine vurgu yapılırken Fussilet sûresinde onun Rahmân ve Rahîm olan Allah tarafından indirildiği belirtilir.

- "حَمْ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ" *Kitab'ın indirilişi, mutlak güç sahibi ve her şeyi bilen Allah tarafındandır.*¹⁷⁹

- "حَمْ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ" *Kitab'ın indirilişi, mutlak güç sahibi ve hikmet sahibi Allah tarafındandır.*¹⁸⁰

- "حَمْ تَنْزِيلُ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ" *Bu Kur'an, Rahmân ve Rahîm olan Allah'tan indirilmedir.*¹⁸¹

¹⁷⁸ Bu kelime “Hâ-Mîm” terkinin çoğuludur.

¹⁷⁹ Mümin 40/1-2.

¹⁸⁰ Câsiye 45/1-2; Ahkâf 46/1-2.

Şûra sûresinde “Hâ-Mîm” terkîbinin akabinde “‘Ayn-Sîn-Kâf” terkîbi zikredilmiş bilâhare vahyin, geçen Peygamberler gibi Allah Resûlü’ne Azîz ve Hakîm olan Allah tarafından indirildiği ifade edilmiştir: *“حَمَّ عَسَقَ كَذَلِكَ يُوحِي إِلَيْكَ وَإِلَى ”* *“الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ”* (Ey Muhammed!) *Mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi olan Allah, sana ve senden öncekilere işte böyle vahyeder.*¹⁸²

Zuhruf ve Duhân sûrelerinde “Hâ-Mîm” terkibinden sonra Kur’an’a yemin edilmiş daha sonra Zuhruf sûresinde Kur’an’ın Arapçalığına, Duhân sûresinde de onun mübarek bir gecede indirildiğine vurgu yapılmıştır.

“حَمَّ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ ” *Apaçık Kitab'a andolsun ki, iyice anlayasınız diye biz, onu Arapça bir Kur'an yaptık.*¹⁸³

“حَمَّ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ ” *Hâ-Mîm. Apaçık olan Kitab'a andolsun ki, biz onu mübârek bir gecede indirdik. Şüphesiz biz insanları uyarmaktayız.*¹⁸⁴

Böylece bu sûrelerdeki terkiplerle (“Hâ-Mîm” ve “‘Ayn-Sîn-Kaaf”) inkârcıların dikkati çekildikten sonra Allah Resûlü’ne (sav) indirilen Kur’ân’ın, vahiy eserinden başka bir şey olamayacağı kuvvetle belirtilmiştir. Bu yönüyle Kur’ân; çok kuvvetli, her şeyin en iyi yönünü en iyi bilen aynı zamanda kullarına gâyet merhametli Allah tarafından indirilmiştir. Şanına binâen mübarek bir gecede indirilen Kur’ân, Azîz, Hakîm ve Alîm olan Allah’ın rahmeti gereği ilk muhatap toplumun dili olan Arapça olarak indirilmiştir. *“Biz onu, akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik.”*¹⁸⁵ *“Eğer biz onu başka dilde bir Kur'an yapsaydık onlar mutlaka, "Onun âyetleri genişçe açıklanmalı değil miydi? Başka dilde bir kitap ve Arap bir peygamber öyle mi?" derlerdi. De ki: "O, inananlar için bir hidâyet ve şifâdır. İnanmayanların kulaklarında bir ağırlık vardır ve Kur'an onlara kapalı ve anlaşılmaz gelir. (Sanki) onlara uzak bir yerden sesleniliyor (da anlamıyorlar).”*¹⁸⁶

“Hâ-Mîm” terkîbinin neyi ifade ettiği hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazı âlimler bunun Allah’ın isimlerinden olduğunu söylerken başkaları Kur’ân’ın

¹⁸¹ Fussilet 41/1-2.

¹⁸² Şûra 42/1-3.

¹⁸³ Zuhruf 43/1-3.

¹⁸⁴ Duhân 44/1-3.

¹⁸⁵ Yusuf 12/2.

¹⁸⁶ Fussilet 41/44.

isimlerinden olduğunu iddia etmiştir. Dahhâk (ö. 105/723) ve Kisâî (ö. 189/805) "حَمَّ" fiilinin kök harflerini barındırdığından onun ifâde ettiği "hükmetti ve gerçekleşti" anlamında olduğunu belirtirken bazıları da حَمَّ أَمْرُ اللَّهِ (Allah'ın dostlarına yardım, düşmanlarını da cezalandırma vakti yaklaştı.) anlamında olduğunu ileri sürmüştür.¹⁸⁷ Daha önce ifade ettiğimiz gibi "Hâ-Mîm" terkinin diğer haruf-ı mukatta' gibi gelen vahye dikkat çekmek için zikredildiği görüşünü tercih ediyoruz. Çünkü insanoğlu alışmadığı bir şeye dikkat kesilir. İnkârcılar bu ve benzeri terkiplere alışık değillerdi. Ancak bu terkiplerde kullanılan harfleri çok iyi biliyorlardı. Bu yönüyle bir açıdan ma'lûm diğer açıdan meçhul bir durumla karşı karşıya kalan inkârcılar bu ve benzeri terkiplere pür dikkat kesildikten sonra bunlardaki kapalılığı açıklığa kavuşturacak bilgiler gelecek ümidiyle bunlardan sonra gelen vahyi dinlemeyi arzuluyorlardı.

1.1.3. Kur'ân Azîz ve Hakîm Allah Tarafından Peyderpey İndirilmiştir! (2.Âyet)

1.1.3.1. Tenzîl (تنزيل) Kelimesi

"تنزيل" (Tenzîl) kelimesi, "نُزُول" (Nüzûl) mastarından türemiş tef'il kalıbında gelen bir mastardır. "Nüzûl" aslında "yüksekten aşağıya inmek" manasına gelir. "Bineğinden indi" anlamında "نَزَلَ عَنْ دَابَّتِهِ" denilir. "Nüzûl", konaklama anlamına da gelir. "Şöyle bir mekanda konakladı" cümlesini ifade etmek için "نَزَلَ فِي مَكَانٍ كَذَا" terkibi kullanılır.¹⁸⁸ Kur'ân'da Tevrat ve İncil'in indirilişi ifade edildiğinde "إنزال" (inzâl) vezni kullanılırken Kur'ân'la ilgili bu anlam, çoğu zaman yine bu vezinde olmakla birlikte "tenzîl" vezniyle de belirtilmiştir. Bazı âlimler e göre "inzâl" ve "tenzîl" arasında anlam farkı yoktur.¹⁸⁹ Ancak Râğîb el-İsfahânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) bunlardan ikincisinin Kur'ân kapsamında kullanıldığında onun peyderpey ve parça parça indirildiğine işaret etmek için kullanıldığını diğerinin ise daha umûmî-kapsamlı anlama geldiğini belirtir.¹⁹⁰ Buna göre "inzal" kalıbının kullanıldığı Bakara, Duhân ve Kadir sûrelerinin âyetleri, Kur'ân'ın toplu olarak

¹⁸⁷ Şevkânî, a.g.e., IV, 480.

¹⁸⁸ İsfahânî, a.g.e., s. 490.

¹⁸⁹ Birışık, Abdülhamit, "Nüzûl" md., **DiA**, TDVY, İst., 2007, XXXIII, 308.

¹⁹⁰ Bkz. İsfahânî, a.g.e., s.491.

indirildiğine işaret ederken “tenzil“ kalıbının kullanıldığı âyetler ise onun parça parça indirildiğini beyan eder. Söz konusu âyetlerin meâlleri şöyledir:“ (O sayılı günler), insanlar için bir hidâyet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an'ın kendisinde indirildiği (inzâl) Ramazan ayıdır...”¹⁹¹ “Apaçık olan Kitab'a andolsun ki, biz onu mübârek bir gecede indirdik (inzâl)...”¹⁹² “Şüphesiz, biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik. (inzâl)”¹⁹³ Bu üç âyet Kur'an'ın toplu olarak Ramazan ayının mübarek diye nitelenen Kadir gecesinde indirildiğine delâlet eder.¹⁹⁴ İndirildiği yer, İbn Abbas'tan gelen rivâyetlere göre dünya semasından “beytü'l-izze” denilen yerdir.¹⁹⁵ Ancak bu yerin bugünkü astronomi bilgilerine göre nereye tekabül ettiği bilinmemektedir.¹⁹⁶

Dünya semasına indirilen Kur'ân, daha sonra yirmi üç sene zarfında Allah Resûlü'ne (sav) indirilmiştir.” Tenzîl” kalıbının kullanıldığı İsrâ ve Furkân sûrelerindeki âyetler buna delâlet eder. “Biz Kur'an'ı, insanlara dura dura okuyasın diye âyet âyet ayırdık ve onu peyderpey indirdik.(tenzil)”¹⁹⁷ “İnkâr edenler, "Kur'ân ona bir defada toptan indirilseydi ya!" dediler. Biz Kur'ân'la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik (tenzil) ve onu ağır ağır okuduk.”¹⁹⁸

Tüm bu bilgiden, Kur'ân'ın iki indirilişinin olduğu; birincisinin toplu olarak gerçekleştiği ve bunu ifade etmede “inzal” kalıbının kullanıldığı, ikinci indirilişin ise kısım kısım, parça parça olduğu ve bunun için de “tenzil” kalıbının kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Kur'ân'ın, kısım kısım indirilmesinin hikmetlerinin bazıları şöyledir:

1- Peygamber'i (sav) müşriklerin eziyetine karşı teselli etmek ve davasında sabit kılmak. Buna göre müşriklerin eziyeti akabinde vahyin gelmesi Allah Resûlü'nün (sav) hüznünü yatıştırıyor ve tebliğinde devamlılığı sağlıyordu.¹⁹⁹ “(Ey Muhammed!) O halde yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret.

¹⁹¹ Bakara 2/ 185.

¹⁹² Duhân 44/2-3.

¹⁹³ Kadir 97/ 1.

¹⁹⁴ Muhammed Ali es-Sâbûnî, **et-Tibyân fî ulumi'l-Kur'ân**, Dersaadet Kitabevi, İst., t.y., s. 46.

¹⁹⁵ Bkz. Suyûtî, **İtkân**, I, 146 vd.

¹⁹⁶ Birişik , “a.g.m.”, **DİA**, XXXIII, 308.

¹⁹⁷ İsrâ 17/106.

¹⁹⁸ Furkan 25/ 32; Sâbûnî, **Tibyân**, s. 48.

¹⁹⁹ Sâbûnî, **Tibyân**, s. 50.

Onlar için acele etme. Onlar tehdit edildikleri azabı gördükleri gün, sanki dünyada gündüzün bir anından başka kalmadıklarını sanırlar. Bu bir duyurudur. Ancak yoldan çıkmış olan topluluk helâk edilir.”²⁰⁰

2- Allah Resûlü’ne (sav) inen vahyin ağırlığını hafifletmek. Zira inen vahyin Allah Resûlü (sav) üzerinde bir ağırlığı vardı “Şüphesiz biz sana ağır bir söz vahy edeceğiz.”²⁰¹ Kur’an bu şekilde inmekle ağırlık hafifletilmiştir.²⁰²

3- İnen hükümleri müslümanların hayatlarına yavaş yavaş yerleştirmek. İslam’dan önce onların hayatlarında yer etmiş eylem ve davranışların bırakılarak yeni inen hükümlerin hayatlarına yansıtılmasını istemek hikmet gereği peyderpey olmuştur. İçkinin dört merhalede yasaklanması buna örneklerden birisidir.²⁰³

4- Ezberlenmesini ve anlaşılmasını müslümanlara kolaylaştırmak için Kur’an kısım kısım inmiştir.²⁰⁴

5- Olaylara ve hatalara sığağı sığağına dikkat çekmek. Böyle bir yöntem, ibret alma ve etkilemede çok kuvvetlidir.²⁰⁵

6- Kur’an’ın Allah’tan indirildiğini anlamayı sağlamak. Zira Kur’an yirmi üç sene zarfında indiği halde âyetlerin birbirine zıtlığı, ifadelerin zayıflığı veya düzensizliği söz konusu değildir. Bu da onun Aşkın bir zat tarafından indirildiğine delildir.²⁰⁶ “Hâlâ Kur’an’ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah’tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı.”²⁰⁷

1.1.3.2. En Güzel İsimlerden: Allah (الله), Azîz (العزیز) ve Hakîm (الحكيم)

Lafza-i celâl olarak nitelendirilen “Allah” kelimesinin manası “varlığı zorunlu olan ve bütün övgülere lâayık bulunan zât” şeklinde açıklanmıştır. Tanımdaki

²⁰⁰ Ahkâf 46/35.

²⁰¹ Müzzemmil 73/5.

²⁰² Sâbûnî, **Tibyân**, s. 51.

²⁰³ İçkinin dört merhalede yasaklanması hususunda geniş bilgi için bkz. **A.e.**, 52 vd.

²⁰⁴ **A.e.**, s. 56.

²⁰⁵ **A.e.**, s. 57.

²⁰⁶ **A.e.**, s. 57.

²⁰⁷ Nisa 4/82.

“varlığı zorunlu olan” kaydı, Allah’ın yokluğunun düşünülemediğini, varlığı için başka bir şeye ihtiyaç duymadığını ve dolaylı olarak onun kâinatın yaratıcısı ve yöneticisi olduğunu belirtirken “bütün övgülere layık bulunan” kaydı ise zatına yaraşır bir şekilde yetkinlik ve aşkınlık belirten isim ve sıfatlarla nitelendiğini anlatmaktadır. Bu mübarek kelime, İslamî naslarda bu tanımın özetlediği bir kavram haline gelmiştir, söylendiğinde sadece gerçek mâbud ve tek yaratıcı akla gelir. Bundan dolayıdır ki ondan başka herhangi bir varlığa isim olarak verilmemiştir.²⁰⁸ "هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا... " *Hiç, O'nun adını taşıyan bir başkasını biliyor musun?*²⁰⁹ Gerek Arap dilinde gerekse bu lafzı kullanan diğer müslüman milletlerin dillerinde herhangi bir çoğul şeklinin de bulunmadığı ifade edilir.²¹⁰

Öteki isimlerin hepsi belli köklerden türediği ve belli mânâları zât-ı ilâhiyyeye izâfe ettiği halde cumhuru ulemaya göre lafza-i celâl, câmid (türememiş) bir isim olup herhangi bir kök anlamı taşımaz.²¹¹ Diğer isimler, gerçekte zâtı niteleyen sıfatlar olduğu halde; esmâ-i hüsnânın nitelediği yüce zâtın özel ismi olan “Allah” lafzının ise bütün sıfatların muhtevasına delâlet ettiği ve bu mukaddes sözcüğün Kur’an’da 980 defa tekrarlanırken göze çarpan kullanımının onun bu konumunu gösterdiği nakledilir.²¹²

Bazı âlimler Allah lafzının aslının “لاها” (Lâ hâ) olup başka bir dilden gelerek Arapçalaştırılmış olduğunu iddia etse de cumhur, bunun Arapça bir lafız olduğunu vurgular.²¹³

Mânâ ve şumulünün genişliği sebebiyle Esmâ-i hüsnâ’dan ism-i a‘zam (En büyük isim) olmaya en layık ismin lâfza-i celâl (Allah) olduğu kaydedilir.²¹⁴

Esmâ-i hüsnâ’dan olan “Azîz” isminin hangi kökten türediği hususunda farklı görüşler vardır:

²⁰⁸ Topaloğlu, Bekir, “Allah” md., **DİA**, TDVY, İst., 1989, II, 471.

²⁰⁹ Meryem 19/65.

²¹⁰ Topaloğlu, “a.g.m.”, **DİA**, II, 471.

²¹¹ Geniş bilgi için bkz. Beyzâvî, Ebû Said Abdullah b. Ömer, **Şerhu Esmâil’İlâhil’Hüsnâ**, 2.bs. thk., Hâlid el- Cündî, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 2011, s. 161 vd.; Topaloğlu, Bekir, “Esmâ-i Hüsnâ” md., **DİA**, 1995, XI, 411.

²¹² Topaloğlu, “a.g.m.”, **DİA**, XI, 411.

²¹³ Beyzâvî, **Şerh**, s. 159.

²¹⁴ Topaloğlu, “a.g.m.”, **DİA**, XI, 410.

1- عَزَّ يَعْزُّ babından gelen (masdarı: "عَزًّا" şeklinde) ve "galip olmak", "üstün olmak" ve "yenilmez olmak" anlamlarını ifade eden mastardan türemiştir. Buna göre "Azîz" "daima üstün gelen", "yenilmeyen" anlamlarına gelir. "... وَعَزَّنِي" " (tartışmada beni yendi.²¹⁵) âyetindeki "عَزَّ" fiili bu anlamı belirtir.²¹⁶

2- عَزَّ يَعْزُّ babından gelen (masdarı: "عَزًّا" ve "عِزَّة" şeklinde) ve "güç", "şiddet" anlamını ifade eden mastardan türemiştir. Buna göre "Azîz" güçlü, kuvvetli anlamlarına gelir. "... فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ" (Biz de onlara üçüncü bir elçi ile destek vermiştik.²¹⁷) âyetindeki "عَزَّزْنَا" fiilinin bu anlamı ifade ettiği nakledilir.²¹⁸

3- عَزَّ يَعْزُّ babından gelen (masdarı: "عَزًّا" ve "عِزَّة" şeklinde) ve "dengi ve benzeri bulunamayacak derecede değerli ve şerefli olmak" anlamını ifade eden mastardan türemiştir. Buna göre bu mukaddes isim "dengi ve benzeri bulunmayan" anlamını ifade eder.²¹⁹ Beyzâvî (ö. 685/1286), Gazzâlî'den (ö. 685/1286) "Azîz" kelimesinin sözlükte benzeri bulunmayacak derecede az olan, kendisine şiddetle ihtiyaç duyulan ve zor ulaşılan manasında olduğunu nakleder.²²⁰ Esmâ-i hüsnâ'dan olan Azîz isminin sözlükteki bu anlamdan geldiğini tercih ediyoruz. Çünkü bütün varlıklar Allah Teâla'ya şiddetle ihtiyaç duyar, yaratılmış olmaması itibariyle ona ulaşmak mümkün değil ve onun hiçbir benzeri yoktur. Ayrıca bu anlam zorunlu olarak o zatın çok güçlü olmasını ifade eder.

Esmâ-i hüsnâ'dan olan "Azîz" isminin nâdiren "İzzet ve kuvvet veren" (مُعِزٌّ) anlamında kullanıldığı ifade edilir.²²¹

Kur'ân-ı Kerim'de "Azîz" isminin, toplam 87 yerde geçtiği, 47'sinin Hakîm ismiyle beraberlik ettiği; "Hakîm" isminin ise toplam 80 yerde zikredildiği, bunun 32'sinin Azîz ismiyle beraber geçtiği aktarılır.²²²

"Hakîm" isminin sözlükte üç temel anlamı vardır:

²¹⁵ Sâd 38/23.

²¹⁶ Beyzâvî, **Şerh**, s. 196; Muhammed Râtib en-Nâbilsî, **Mevsû'atu Esmâillahi'l-Hüsnâ**, Müessetü'l-Fursân, Ürdün, 2013, s. 121.

²¹⁷ Yâsin 36/14.

²¹⁸ Beyzâvî, **Şerh**, s.196; Nâbilsî, **a.g.e.**, s.121.

²¹⁹ Beyzâvî, **Şerh**, s. 196; Nâbilsî, **a.g.e.**, s. 120; Yıldırım, Suat, "Azîz"md., **DİA**, TDVY, İst., 1991, IV, 331.

²²⁰ Beyzâvî, **Şerh**, s. 196 vd.

²²¹ Beyzâvî, **Şerh**, s. 196; Yıldırım, "a.g.m", **DİA**, IV, 331.

²²² Bkz. Halid el-Cündî, **Şerhu Esmâil'İlâhil'hüsnâ** üzerine talikler, 2. bs. Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2011, s. 196, 269.

1- Hakîm, “doğru belirlemede bulunan”, “işini sağlam yapan” demektir. Buna göre bu sözcük “doğru belirlemede bulunmak”, “işini sağlam yapmak” anlamına gelen "إِحْكَام" (ihkâm) mastarından alınmıştır. Allah Teâla'nın güzel isimlerinden olması açısından “Hakim”, "bütün nesnelere en üstün şekilde, yerli yerinde yaratan ve onları en güzel şekilde idare eden” anlamına gelir.²²³

2- Hakîm, “hikmet sahibi” demektir. Hikmet, en üstün şeyleri en üstün bilgilerle bilmektir. En üstün bilgiler ve en üstün şeyler Zat-ı Barî ile ilgili olduğuna göre “Hakim” ismiyle sadece Allah kastedilir. Zira kendi zatını en üstün bilgisi ile yalnız kendisi bilebilir.²²⁴

3- Hakîm, yaptığı eylemleri yerli yerinde yapan, onları yaparken gereksiz şeylerden kaçınan anlamına gelir. Bu yönüyle esmâ-i hüsnâ'dan “Hakîm”; “uygunsuz, gereksiz ve yersiz şeyler yapmaktan münezzeh olan” anlamındadır. Buna göre “Hakîm” olan Allah kâinâtı idare ederken yaptığı hiçbir eylem insanlar olarak biz anlamasak da boşuna ve yersiz değildir.²²⁵

" تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ " (*Kitab'ın indirilişi, mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah tarafından*) âyeti Kur'ân'ın peyder pey indirildiğini, buna rağmen çelişkili bilgiler içermediğini işârî yolla ifade eder. Zira Kur'ân, Azîz ve Hakîm olan Allah tarafından indirilmiştir. Böylece burada Kur'ân'ın kısım kısım indirilmesinin bir hikmet gereği olduğuna ve onun beşer ürünü olmayıp üstün ve aşkın bir güç tarafından indirildiğine işaret edilmiştir.

²²³ Beyzâvî, **Şerh**, s. 269; Nâbilsî, **a.g.e.**, s.428.

²²⁴ Beyzâvî, **Şerh**, s. 269 vd.

²²⁵ **A.e.**, s. 270.

1.2. Hakkıyla İbâdet Edilecek Sadece Allah'tır! (3-6. Âyetler)

1.2.1. Düzenli Evren Allah'ın Birliğine ve Kıyâmetin Gerçekleşeceğine Delâlet Eder!

Tevhid ve mead (öldükten sonra dirilme) Kur'ân'ın getirdiği en önemli ilkelerden ikisidir. Bu yönüyle Allah hakkıyla ibadet edilecek tek mabuttur ve dünya hayatından sonra insanlar yaptıklarının karşılığını almak için diriltileceklerdir. Bu iki ilke inkârcıların uyarılmalarının dönüm noktası sayılır. Bundan dolayı Kur'an, bu iki ilkeyi en ufak bir şüpheye bıraktırmayacak şekilde ispatlamıştır.²²⁶ Bu çerçevede "yaratmak" ve "hakkıyla yaratmak" veya "beyhude yaratmamak" konuları Kur'ân'da çokça anlatılır. İbadete layık olan ile buna layık olmayanın alamet-i fârikası yaratma olgusudur. Yaratmayı gerçekleştiren, hakkıyla mabut iken yaratamayan hiçbir şekilde tazime ve ibadete layık değildir.²²⁷ "Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin..."²²⁸ Allah her şeyin yaratıcısı olduğundan ibadete layık olan tek varlıktır. Bundan dolayı Müşriklerin yaratmaya elverişli olmayan ve kendileri tarafından yapılan putları kutsamaları akl-ı selim ve mantıkla bağdaştıramaz. "...Yoksa Allah'a, O'nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma ile Allah'ın yaratması onlara göre birbirine mi benzedi?" De ki: "Her şeyin yaratıcısı Allah'tır. O, birdir, mutlak hakimiyet sahibidir."²²⁹ "Allah'ı bırakıp da taptıkları şeyler, yaratılmış olduklarına göre hiçbir şey yaratamazlar."²³⁰ "Hiçbir şeyi yaratamayan, kendileri yaratılan şeyleri Allah'a ortak mı koşuyorlar?"²³¹

Allah, müşriklerin taptıkları şeylerin acizliklerini ortaya koymuş ve onları ibadet ettikleri nesnelere hususunda düşünceye davet etmiştir. "Ey insanlar! Size bir örnek verildi. Şimdi ona iyi kulak verin. Sizin Allah'tan başka taptıklarınız bir sinek dahi yaratamazlar, hepsi bunun için toplansalar bile. Eğer sinek onlardan bir şey kapsa bunu ondan kurtaramazlar. İsteyen de âciz, istenen de."²³²

²²⁶ Bkz. İbn Âşûr, a.g.e., XXV,7.

²²⁷ Muhammed Şinkîti, *Edvâu'l-Beyân*, 'Âlimu'l-Kutub, Beyrut, t.y., VII, 366.

²²⁸ Bakara 2/21.

²²⁹ Ra'd 13/16.

²³⁰ Nahl 16/20.

²³¹ A'râf 7/191.

²³² Hac 22/73.

Allah Teâla Furkân sûresinin başında ibadete müstahak olan zatın niteliklerini verir.²³³ Buna göre “hakkıyla mabud” evrenin hükümranlığa sahip, her şeyin yaratıcısı ve o şeyleri bir ölçüye göre takdir edendir. “*O, göklerin ve yeryüzünün mülkü (hükümranlığı) kendisine ait olandır. Çocuk edinmemiştir. Mülkünde hiçbir ortağı da yoktur. O her şeyi yaratmış ve yarattığı O şeyleri bir ölçüye göre takdir etmiştir.*”²³⁴

Allah dışında ilah edinilen nesnelere insan tarafından yapılmışken insanın imal ettiği ürüne tazimde bulunması, ona boyun eğmesi, sâlim bir düşüncenin sonucu olmasa gerektir. “*(İnkâr edenler), Allah’ı bırakıp hiçbir şey yaratmayan ve zaten kendileri yaratılmış olan, üstelik kendilerine fayda ve zararları dokunmayan, öldürmeye, yaşatmaya ve ölümleri diriltip kabirden çıkarmaya güçleri yetmeyen ilahlar edindiler.*”²³⁵

Yukarıda meâlleri verilen âyetler ve daha birçok âyet açıkça ifade etmektedir ki hakkıyla ibadete layık olanın, yaratabilen olması gerekir. Bu nitelik de sadece Hâlık-ı zülcelâl’de mevcuttur.²³⁶

Allah “yaratma”yı, daha açık bir ifadeyle “yerler, gökler ve içindekileri (Evren/Kâinat) yaratmayı” üstün hikmetler ve kudretine delâlet etmesi için gerçekleştirmiştir. Müşrikler Allah’ın kendilerini, yerleri ve gökleri yarattığını itiraf ediyorlardı. Güneşi ve ayı hizmetlerine verenin ve yağmuru yağdıranın Allah olduğunu kabul ediyorlardı. Ne var ki onlar “yaratma”yı Allah’a nisbet ederken onun başboş, gâyesiz olduğunu iddia etmişlerdir.²³⁷ Bu gerçekler Kur’an’da şöyle ifade ediliyor: “*Andolsun, eğer onlara, "Gökleri ve yeri kim yarattı, güneşi ve ayı hizmetinize kim verdi?" diye soracak olsan mutlaka, "Allah" diyeceklerdir...*”²³⁸ “*Andolsun, eğer onlara, "Gökten yağmuru kim indirip de onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltti?" diye soracak olsan, mutlaka, "Allah" diyeceklerdir...*”²³⁹ “*Andolsun, onlara kendilerini kimin yarattığını sorsan elbette, "Allah" derler...*”²⁴⁰

²³³ Şinkîti, a.g.e., VII, 367.

²³⁴ Furkan 25/2.

²³⁵ Furkan 25/3.

²³⁶ Şinkîti, a.g.e., VII, 368.

²³⁷ Şevkânî, a.g.e., IV, 430; Şinkîti, a.g.e., VII, 368.

²³⁸ Ankebût 29/61.

²³⁹ Ankebût 29/63.

²⁴⁰ Zuhruf 43/87.

“Biz göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boş yere yaratmadık. Bu (yaratılanların boş yere yaratıldığı iddiası) inkar edenlerin zannıdır...”²⁴¹ söz ettiğimiz bu gerçek, Ahkâf sûresinde şöyle ifade edilmiştir: " مَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ... " Biz, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları (Güneş, ay, yıldızlar, bulutlar, rüzgarlar,hava...²⁴²) hak ve hikmete uygun olarak yarattık...”²⁴³

Müşrikler kâinatın yaratılmasıyla ilgili böyle bir kanıda iken müminler, onların aksine göklerin ve yerin boşuna yaratılmadığına inanırlar. Onlar bunların yaratılmasında tefekkür ederek böyle bir yargıya varmışlardır. Kur’an, bu anlattığımızı şu şekilde ifade eder: “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır. Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah’ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. "Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru" derler”.²⁴⁴

" الْحَقِّ " sözcüğü aslında “uygun olmak” anlamındadır. Bu sözcük, Kur’ân’da Allah tarafından “yaratılanlar” bağlamında kullanıldığında onların yerli yerince, haklı gerekçelerle ve hikmete binâen yaratıldığını belirtir.²⁴⁵ Bu yönüyle kıyametin gerçekleşmesi, mazlumların zâlimler den haklarını, itaat edenlerin sevaplarını almaları, inkârcıların da inkârları sebebiyle cezalarını çekmeleri gökler, yer ve ikisi arasında bulunanların hak ve hikmet üzere yaratılmasına dönüktür.²⁴⁶

" وَأَجَلٍ مُّسَمًّى " (belli bir süre) ifadesi evrenin ve dolayısıyla dünyanın ebedî olmayacağını belirtir. Dünya ameller yurdudur. Belirlenen zaman geldiğinde evrenin tamamı yok olacak²⁴⁷ kıyamet sahnesi başlayacaktır. “Yazılı kağıt tomarlarının dürülmesi gibi göğü düreceğimiz günü düşün. Başlangıçta ilk yaratmayı nasıl yaptysak, -üzerimize aldığımız bir vaad olarak- onu yine yapacağız. Biz bunu muhakkak yapacağız.”²⁴⁸ “O gün yer, başka bir yere, gökler de başka göklere

²⁴¹ Sâd 38/27.

²⁴² Mukâtil, a.g.e., III, 218; Itfiyyiş, Muhammed b. Yusuf, **Teysiru’t-Tefsîr li’l-Kur’âni’l-Kerîm**, Vizâretü’t-türâsi’l-Kavmî ve’s-Sekâfe, Umman, 1987, XII, 149.

²⁴³ Ahkâf 46/3.

²⁴⁴ Â-i ‘imrân 3/191-192; Şinkîti, a.g.e., VII, 370.

²⁴⁵ Isfahânî, a.g.e., s.132.

²⁴⁶ Bkz. Râzî, a.g.e., XIV, 28 , s. 3.

²⁴⁷ Râzî, a.g.e., XIV, 28, s. 3.

²⁴⁸ Enbiya 21/104.

dönüştürülür ve insanlar bir ve kahhar (her şeyin üzerinde yegâne hakim) olan Allah'ın huzuruna çıkarlar."²⁴⁹

Dehriyye (Âlemin ezeli olduğunu ve bir yaratıcısının bulunmadığını savunan materyalist felsefe akımı) bu alemin kıdemliğine ve ebediliğine inanmışlardır. Onların öldükten sonra dirilmeyi inkâr etmede en büyük şüpheleri dünya hayatından başka bir hayatın olmadığına inanmaları ve zamana öldürücülük atfetmeleridir. Bu akımının düşüncesi Kur'ân'da şöyle ifade edilir: *"Dediler ki: "Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman yok eder." Bu hususta onların bir bilgisi yoktur. Onlar sadece zanda bulunuyorlar.*"²⁵⁰

Dehriyye'ye göre zaman, tasarruf sahibi olup fani olmayacak bir şeydir. Onlar şâyet bu alemin fâni olacağına imkân verseler ikinci hayatı gerektiren delillerin teorisine inebileceklerdir.²⁵¹

Âyetteki "أَجَلٍ مُّسَمًّى" (belli bir süre) terkibi "الْحَقِّ" sözcüğüne atfedilmiştir. Bu atfî önemine binâen "hâss"ın (özelin) "âmm"a (genele) atfî kabilindedir. Buna göre "..." مَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ... " (Biz gökleri yeri ve her ikisi arasında bulunanları, ancak yerli yerince, (haklı gerekçelerle) yarattık...) ifadesi kâinât ve içindekilerinin yerli yerince ve üstün gâyelere dönük yaratıldığını ifade etmektedir. Yaratılışın bu nitelikte olmasını belirten "الْحَقِّ" kelimesiyle kâinât ve içindekilerinin zamanı gelince yok olacağı işaret yoluyla anlaşılabilir. Zira kâinât ve içindekilerinin ömrünün belli bir vakitle sınırlı olması hususu "أَجَلٍ مُّسَمًّى" terkibiyle özellikle ifade edilmiştir.²⁵²

Göklerin ve yerin zamanı gelince yok olmaları, ba'sın (öldükten sonra dirilme) gerçekleşeceğine delil teşkil eder. Zira bu alemin yokluğu yok olduktan sonra hikmet gereği daha büyük bir alemin yerine geçeceğini gerektirir. Bu, "yaratıkların tedrici olarak ilerlemeleri" prensibine dayanır.²⁵³

²⁴⁹ İbrâhîm 14/48.

²⁵⁰ Câsiye 45/24; İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 8.

²⁵¹ İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 8.

²⁵² İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 8.

²⁵³ A.e., XXV, 8.

Âyetteki " وَأَجَلٍ مُّسَمًّى " terkiibi, bir görüşe göre “kıyamet”i diğeri bir görüşe göre ise “ecel”i yani tüm mahlukat için takdir edilen zamanı belirtir.²⁵⁴

" وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنذِرُوا مُعْرِضُونَ " (...*İnkar edenler ise, uyarıldıkları şeylerden yüz çevirmektedirler.*) cümlesi matuf bir cümle değildir. Çünkü Müşriklerin yüz çevirmeleri bilinen bir şey olup bunun belirtilmesine ihtiyaç yoktur. Dolayısıyla bu cümle, öge olarak hal cümlesi olup hayret ve taaccüb ifade eder.²⁵⁵ Doğrusu Allah’ın gücüne ve ibadette tekliğine delalet eden evren üzerine düşünmeyip uyarılan şeyleri hafife almak ve onlara hazırlık yapmamak şaşılacak bir şeydir.

Müşriklerin uyarıldıkları şeylerden yüz çevirmelerinin üç şekilde gerçekleşebileceği rivâyet edilir:

1- Allah yerlerin ve göklerin yaratılmasını ve içlerinde bulunan faydaları düşünmeye sevk etmiştir. Şüphesiz bunlar abes, hedefsiz ve maksatsız yaratılmamıştır. Aslında Müşrikler de bunu akıllarıyla idrak edebiliyorlardı. Çünkü insanların yaratılıp mükellef kılınarak imtihan edilmemeleri ve yalnız başlarına bırakılmaları mümkün değildir. İşte müşrikler böyle bir düşünceden yüz çevirmişlerdir.

2- Onlardan önce peygamberleri yalanlayanların başına gelen şeylerle uyarılmaktan yüz çevirmişlerdir.

3- Âhirette karşılaşacakları ve kendisiyle uyarıldıkları azaptan yüz çevirmişlerdir.

Aslında müşrikler bunların hepsinden yüz çevirmişlerdir.²⁵⁶ Bu açıdan " وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنذِرُوا مُعْرِضُونَ " (*İnkar edenler ise, uyarıldıkları şeylerden yüz çevirmektedirler.*) terkiibindeki “ما” (mâ), masdariyye olarak düşünüldüğünde müşriklerin yüz çevirmesi adına zikredilen bu mefhumların tamamına işaret edilebilir. Bu durumda terkipte herhangi bir hazif (düşüş) söz konusu değildir. Ancak söz konusu terkipte “ما” (ma), mevsûle de olabilir. Bu durumda ise

²⁵⁴ Kurtubî, a.g.e., VIII, 16, s. 119.

²⁵⁵ İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 7.

²⁵⁶ Matürîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, **Te’vîlâtü ehli’s-Sünne**, thk. Mecdî Bâsellûm, Dâru’l-Kutubî’l-‘İlmiyye, Beyrut, 2005, IX, 236.

müşriklerin uyarıldıkları şey muayyen olup ism-i mevsule dönen “âid zamiri” hazfedilmiştir.²⁵⁷

“Müteallak”ta aslolan cer harflerinden önce gelmesidir. Ancak ihtimam için bazen müteallak cer harfinden önce gelir. Âyetteki "عَمَّا أَنْذِرُوا مُعْرَضُونَ" ifadesi bu kabildendir. Ayrıca böylelikle fâsıla’ya (âyet sonuna) da riâyet edilmiştir.²⁵⁸

Sûremizin bu âyetinde evrenin yaratılış özelliklerine dikkat çekilerek insanoğluna evrenden dersler çıkarması gerektiği mesajı verilmektedir. Buna göre evrende gözlenecek ve araştırılacak kanıtlar ile gerçek ilah tanınabilir ve bu, ispat edilebilir. Ayrıca âyet belli gerekçeler ve üstün gâyeler adına yaratılan evrenin zamanı gelince yok olacağını vurgulamış yapılanların karşılığı alınmak üzere dirilme eyleminin gerçekleşeceğine işaret etmiştir.

Âyet, taptıklarının hakkıyla ilah olamayacağına dâir müşriklere bundan sonra yapılacak açıklamalara ve bu kapsamda getirilecek delillere bir giriş niteliğindedir.

1.2.2. Putlara Nasıl Tapılabilir!?

1.2.2.1. Putlar Evrende En Ufak Bir Şey Yaratmamıştır!

İnkârcı insanın en büyük hatası Allah hakkında bazı yanlış inançlara sahip olmasıdır. Tembellik ederek derin düşünmeden yüzeysel ve ondan bundan duyduklarıyla Allah hakkında bir inanç oluşturur. Böyle bir inanç bütün hayatını doğru yoldan saptırarak ebedi hayatını mahvetmektedir.²⁵⁹ Putperestlerin durumu da böyledir. Etraflarında cereyan eden hakikatlere gözlerini kapamış, telkin edilen uyarılara kulak tıkamış, kendilerine tevârüs eden temelsiz bilgiye sımsıkı yapışmışlardır. Onlar vahdaniyet delillerinden sapmış, delilsiz olarak Allah’a denk iddia etmişlerdir. Tasarruf, tekvin ve yaratma vasıflarına en kabiliyetsiz nesnelere, taşları ona ortak koşmuşlardır. Dileklerine cevap vermez, görmez, işitmez olduklarını

---

²⁵⁷ İbn Âşûr, a.g.e., XXV,8.

²⁵⁸ Bkz. A.e., XXV, 8.

²⁵⁹ Mevdûdî, a.g.e., V, 319.

bile bile darda kaldıklarında onlardan medet dilemişlerdir.²⁶⁰ Kur'an, onları bu akıl tutulmasından kurtarmak için defalarca düşünceye davet etmiştir.

*“İşte Allah'ın yarattıkları! Haydi, Allah'ı bırakıp da taptıklarınızın yarattığını bana gösterin! Hayır, zâlimler açık bir sapıklık içindedirler.”*²⁶¹ *“De ki: "Allah'a ortak tuttuklarınızı bana gösterin! Hayır! (Hiçbir şey Allah'a ortak olamaz.) Aksine O, mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah'tır.”*²⁶² *“De ki: "Allah'ı bırakıp da taptığımız ortaklarınızı gördünüz mü? Gösterin bana, onlar yerden ne yaratmışlardır?” Yoksa onların göklerde bir ortaklıkları mı var? Yoksa kendilerine bir kitap verdik de, o kitaptan, açık bir delile mi sahip bulunuyorlar? Hayır, zâlimler birbirlerine aldatmadan başka hiçbir şey vadetmezler.”*²⁶³ *“(Ey Muhammed!) De ki: "Allah'ı bırakıp da ilah olduklarını iddia ettiklerinizi çağırın. Göklerde ve yerde zerre kadar bir şeye sahip değillerdir. Onların yerde ve gökte hiçbir ortaklıkları yoktur. Allah'ın onlardan bir yardımcısı da yoktur.”*²⁶⁴

Allah Teâla Ahkâf sûresinin⁴. âyetinde de müşrikleri taptıklarının aciziyetini gözler önüne sererek bu hususta bir daha tefekküre davet etmiştir.

" قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَوَاتِ إِنِّي نَسِيتُ مِنْ قَبْلِ هَذَا أَوْ أَتَارَةً مِنْ عِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ De ki: "Allah'ı bırakıp da taptıklarınızı gördünüz mü? Bana gösterin, yeryüzünden neyi yaratmışlardır? Yoksa göklerin yaratılışında onların bir ortaklığı mı var? Eğer doğru söyleyenler iseniz bundan önceki bir kitap, yahut bir bilgi kalıntısı olsun getirin bana!"²⁶⁵

Önceki âyette kafirlerin genel tutumuna işaret buyurulduktan sonra bu âyette onların inançta tutarsızlıkları kanıtlanmaktadır.²⁶⁶ Ey Muhammed! Allah'a denk koşan o müşriklere de ki: Ey kavmim! Allah dışında taptığınız bu putların çok küçük de olsa yerden bir şeyden yarattığınızı gösterebilir misiniz? Veya bunların yedi kat göğün tasarrufunda Allah ile bir ortaklıkları var mı? Benim Rabbim yerin tamamını yaratmış ve tasarruf açısından da göklerin tek sahibidir. Zaten O'na ibadet etmem bundandır. Oysa siz hiçbir şekilde yaratamayan taştan şeylere ibadet ediyor onlardan

²⁶⁰ İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 12.

²⁶¹ Lokman 31/11.

²⁶² Sebe 34/27.

²⁶³ Fatır 35/40.

²⁶⁴ Sebe' 34/22; Şinkîtî, a.g.e., VII, 373.

²⁶⁵ Ahkâf 46/4.

²⁶⁶ Ateş, a.g.e., VIII, 365.

dileklerde bulunuyorsunuz.²⁶⁷ Sâhi Onların yerde veya göklerde bir şekilde yaratıcı veya oralarda bir açıdan etkili olduklarına dâir daha önceki kitaplarda bir işaret veya en ufak bir bilgi kalıntısı var mı? ki bu, onlara tapmanıza bir hüccet olsun. Zira ancak yaratan ve yarattıklarında tasarruf eden ibadet edilmeye layıktır.²⁶⁸

Allah "أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَوَاتِ" (Allah'ı bırakıp da taptıklarınızı gördünüz mü? Bana gösterin, yeryüzünden neyi yaratmışlardır? Yoksa göklerin yaratılışında onların bir ortaklığı mı var? ...) ifadesi ile müşriklerin sözde ilahlarına tapmalarıyla ilgili kâinata bakıp akıllarını kullanmaya çağırıştır. Sözde ilahların evrende yaratma namına bir faaliyetleriveya etkileri olmadığına göre bunların ilah olmalarının iddiası batıldır. Zira mahlûkât, bunların yaratma ve etki alanı değildir. Böyle bir durumda putların mahlukatta tasarrufları diye bir şey söz konusu olamaz. O zaman bunlar ibadete, yalvarış ve yakarışa neden layık görülsün ki!²⁶⁹ "Hiçbir şeyi yaratamayan, kendileri yaratılan şeyleri Allah'a ortak mı koşuyorlar? Halbuki onlar (edindikleri ilahlar)ne onlara yardım edebilirler, ne de kendilerine yardım edebilirler.Onları doğru yola çağırırsanız size uymazlar. Onları çağırırsanız da, sussanız da sizin için birdir (sonuç alamazsınız). Allah'ı bırakıp tapındıklarınızın hepsi sizin gibi (yaratılmış) kullardır. Eğer doğru söyleyenler iseniz haydi hemen onları çağırın da size cevap versinler (duanıza icabet etsinler). Onların yürüyecek ayakları mı var? Yahut tutacak elleri mi var? Veya görececek gözleri mi var, ya da işitecek kulakları mı var?..."²⁷⁰

"إِنِّي نَبِيٌّ كَمَا نَبِيٌّ قَبْلِي هَذَا أَوْ أَنَا أَوْ أَنَا أَوْ أَنَا مِنْ عِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ" (... Eğer doğru söyleyenler iseniz bundan önceki bir kitap, yahut bir bilgi kalıntısı olsun getirin bana!) ifadesi ile ise müşriklerin "putlara, ibadete müstahak olduğundan değil tam aksine bize nimet veren bizi yaratan Allah'ın onlara ibadet etmemizi emretmesinden dolayı ibadet ediyoruz" gibi bir gerekçe öne sürmelerinin önüne geçilmektedir: Allah'tan böyle bir emir gelmesi hususu ancak vahiy ile bilinir. Putlara ibadet edilmeyi ifade eden vahiy ya Hz. Muhammed (sav) ile gelmiş veya diğer peygamberlere indirilen kitaplarda mevcuttur. Böyle bir bilginin önceki kitaplarda bulunmaması durumunda

²⁶⁷ Taberî, Câmi', XXVI, 2.

²⁶⁸ Ateş, a.g.e., VIII, 365.

²⁶⁹ İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 10.

²⁷⁰ A'râf 7/ 191-195.

olsa olsa bu emir, öncekilerden nakledilen kalıntı bir bilgide vardır. İleri sürülen bu iddiaların hepsi batıldır. Hz. Peygamber'in (sav) putlara ibadeti engellemeye çalışması bilinen bir gerçektir. Hatta onun en önemli vazifesi buydu. Diğer kitapların putlara ibadeti engellemesi zarûrî ve tevâtüre dayalı bir bilgidir.²⁷¹ Putlara tapılma hususunda öncekilere ait kalıntı bir bilgi de mevcut değildir. Özet olarak onlara “birtakım ilahlar edinebilirsiniz” diye ne bir elçi gönderilmiş ne de bir kitap indirilmiştir. Buna dâir geçmişten kalan bir bilgi veya bir belge kalıntısı da yoktur.²⁷²

Böylelikle müşriklerin sözde ilahlarının evrende ufacık bir şey de olsa yaratmadığı, orada küçücük etkilerinin bulunmadığı ve Allah Teâla tarafından onlara ibadet edilmeleri hakkında herhangi bir emir olmadığı aklî ve naklî delille ispatlanmıştır.²⁷³

"أَثَرَةٍ مِنْ عِلْمٍ" ifadesinde bulunan "أَثَرَةٍ" sözcüğünün anlamı hususunda birbirinden farklı görüşler mevcuttur. Bunları şöyle sıralayabiliriz.

1- "أَثَرَةٍ" kelimesi kalıntı anlamındadır. Araplar; develer, üzerlerinde yağ izi görülecek derecede semiz olduklarında " سَمِنَتْ النَّاقَةُ عَلَى أَثَرَةٍ مِنْ لَحْمٍ " terkiibini kullanırlar. Buna göre "أَثَرَةٍ مِنْ عِلْمٍ" ifadesi “öncekilerden kalıntı bir bilgi” anlamındadır.²⁷⁴

2- "أَثَرَةٍ" kelimesi özel, seçilmiş manasındadır. Bu durumda söz konusu terkip "...Size özel, sadece sizde bulunan, bu hususta seçilmiş olduğunuz bir bilgi..." manasındadır.²⁷⁵

3- Söz konusu kelime, yazı anlamında olup "أَثَرَةٍ مِنْ عِلْمٍ" terkiibi "... öncekiler tarafından bununla ilgili toprağa çizilmiş bir yazı..." anlamındadır. Zira keânette bulunan Araplar toprağa bazı işaretler çizerlerdi.²⁷⁶

Taberî (ö. 685/1286), bu görüşlerden birincisinin doğruya daha yakın olduğunu söylemiş ve iddiasını delillendirmiştir.²⁷⁷

²⁷¹ Râzî, a.g.e., XIV, 28, s. 4.

²⁷² Yılmaz, Hakkı, **Tebyînu'l-Kur'ân İştâ Kur'ân**, İşaret Yayınları, İstanbul, 2009, VI, 498.

²⁷³ İbn Kesir, **Tefsir**, V, 2729 vd.

²⁷⁴ Âlûsî, a.g.e., XXVI, 9.

²⁷⁵ Taberî, **Câmi'**, XXVI, 2.

²⁷⁶ Âlûsî, a.g.e., XXVI, 9.

²⁷⁷ Bkz. Taberî, **Câmi'**, XXVI, 3.

1.2.2.2. Putlara Tapan En Büyük Sapkıdır!

Önceki âyette putların kâinattan hiçbir şeyi yaratmadıkları ve orada hiçbir şekilde tasarruflarının olmadığı üzerinde duruldu. Buradan hareketle yaratma ve tasarruf niteliklerine sahip olmayan varlığın ilah olamayacağı yargısına varıldı. Burada bu yargının doğruluğu başka bir açıdan tefekküre çağrılarak ortaya konulmaktadır.²⁷⁸

" وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَنِ دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ " *Kim, Allah'ı bırakıp da, kıyamet gününe kadar kendisine cevap veremeyecek şeylere tapandan daha sapkıdır? Oysa onlar, bunların tapınmalarından habersizdirler.*²⁷⁹

Kişinin etkisine hiçbir şekilde tepki veremeyen nesnelere bir şeyler beklemesi gerçekten şaşılacak bir şeydir. Tasarruf, tekvin ve yaratma vasıflarına en kabiliyetsiz nesnelere, Allah'a ortak koşmak, görmeyen, işitmeyen, hiçbir şekilde cevap veremeyen taş²⁸⁰, tahta ve benzeri²⁸¹ hakir, değersiz mamullere tapmak, darda kalındığında onlardan medet ummak sapkınlıkta had safhadır.²⁸² İşin daha hayrete düşüren tarafı tapılan nesnelere tapıldıklarının farkında da değildir.

Âyetteki " وَهُمْ عَنِ دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ " (...Oysa onlar, bunların tapınmalarından habersizdirler.) ve " مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ " (...kendisine cevap veremeyecek şeylere...) ifadesinden anlaşılan "habersiz olmak" ve "cevap verememek" niteliklerinin cansız nesnelere isnad edilmesi inkârcılar ve sözde ilahlarla bir çeşit alay etmek içindir. Akıl sahiplerine kullanılan "مَنْ" ve "هُمْ" kelimelerinin kullanılması da bu kabildendir.²⁸³

Âyetten anlaşılan "cevap verememek"ten kastedilen, karşılık ve etkiye tepki verememektir. Yoksa sadece kelimelerle, sesle veya yazıyla cevap vermek değildir. O zaman söz konusu âyetteki bu ifadeden anlaşılan şudur: Her kim bu taştan

²⁷⁸ Râzî, a.g.e., XIV, 28, s. 5.

²⁷⁹ Ahkâf 46/4.

²⁸⁰ İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 12.

²⁸¹ Taberî, Câmî', XXVI, 4.

²⁸² İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 12.

²⁸³ Neseffî, Abdullah b. Ahmed, **Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**, thk. Mervân Muhammed eş-Şe'aâr, 2.bs. Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 2009, IV, 207.

yapılmış mabutlara yakarır, yardım talebinde bulunursa ellerinde yetki olmadığı için bunlardan olumlu veya olumsuz karşılık alamaz.²⁸⁴ Putların karşılık ve etkiye tepki verememeleri başka bir âyette meâlen şöyle ifade edilir: "...De ki: "Peki söyleyin bakalım? Allah'ı bırakıp da ibadet ettikleriniz var ya; eğer Allah bana herhangi bir zarar dokundurmak isterse, onlar Allah'ın dokundurduğu zararı kaldıracaklar mı? Yahut Allah bana bir rahmet dilese, onlar onun rahmetini engelleyebilirler mi?" De ki: "Allah bana yeter..."²⁸⁵

"مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ" (kıyamet gününe kadar kendisine cevap veremeyecek şeyler) ifadesinden, bu dünya var olduğu sürece putların inkârcılara hiçbir zaman ve hiçbir şekilde cevap veremeyeceği kastedilmiştir.²⁸⁶ Ne var ki gelecek âyetten anlaşılacağı üzere kıyamet gelip haşır gerçekleşeceği zaman sözde ilahlar onlara düşman kesilecektir.

Yüce Allah, İnsanların kendi elleriyle yaptıkları ve boyun eğdikleri zavallı nesnelere can verip onları konuşurduğunda onlar sözde kullarının kendilerine tapmalarını inkâr edecekler ve onlara düşman kesilecektir. "وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءً" *İnsanlar (kıyamet günü) toplandığında, o taptukları kendilerine düşman oluverir, onların ibâdetlerini de inkâr ederler.*²⁸⁷

Bu iki âyet, (Ahkâf 5, 6) müşriklerin hem akılsızlıklarından dolayı bu dünyada düştükleri sapıklık, hem de mahşerde karşılaşacakları zor durum hakkında bilgi vermektedir.²⁸⁸ Dolayısıyla onlar her iki yurttan da kötü durumdadırlar ve zarardadırlar. Putlar dünyada onların dileklerine icabet edemeyeceği gibi âhirette onlara düşman muamelesi yapacak, kendilerine yaptıkları ibadeti reddedecek²⁸⁹ ve şöyle diyecektir: "Ey Rabbimiz! onların bize tapmalarını biz istemedik. Zaten bize ibadet ettiklerinin farkında da değildik. Biz suçsuzuz".²⁹⁰ Böylece müşriklerin kendilerine en çok ihtiyaç duyacakları zamanda putlar, onları yardımsız ve desteksiz bırakacaktır. "Onlar, kendileri için kuvvet ve şeref (kaynağı) olsunlar diye, Allah'tan başka ilahlar edindiler. Hayır! İlahları, onların ibadetlerini inkâr edecekler ve

²⁸⁴ Mevdûdî, a.g.e., V, 320.

²⁸⁵ Zümer 39/38.

²⁸⁶ Mevdûdî, a.g.e., V, 320.

²⁸⁷ Ahkâf 46/5.

²⁸⁸ Yılmaz, Hakkı, a.g.e., VI, 498.

²⁸⁹ Said Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, 3.bs., Dâru's-Selâm, y.y. 1989, IX, 5246.

²⁹⁰ Merâğî, a.g.e., XXVI, 7.

kendilerine düşman olacaklar”²⁹¹ “... Dünyada kazandıkları ve Allah'tan başka edindikleri dostlar onlara hiçbir fayda vermez. Onlar için elbette büyük bir azap vardır.”²⁹²

İsteklere, dileklere, dualara cevap veremeyen onları yerine getiremeyen sadece putlar değildir. Allah dışında rab kabul edilen canlı veya cansız bütün varlıklar böyledir. Mekkelilerin bazıları putları ilah olarak kabul ederken bunu ya bizzat tanrı olarak kabul ediyor veya meleklerin bir simgesi olarak değerlendiriyordu. Bir kısmı da ağaçları ilah ediniyordu. Diğer bir grup ise doğrudan melekleri veya şeytanı rab kabul ediyordu. Aslında bunların hiç birisi tapınanlara cevap verecek halde değildir. Kıyamet günü gelip insanlar haşrolduğunda bunların hepsi kendilerine tapan sapkın sözde kullarının yaptıklarıyla hiçbir ilgilerinin olmadığını, suçsuz olduklarını beyan edecek²⁹³ ve sözde kullar cehennemi boylayacaktır. Bu gerçekler Kur’ân’da meâlen şöyle ifade edilir: “*Rabbinin, onları ve Allah’ı bırakıp da taptıkları şeyleri bir araya getireceği ve (taptıklarına), "Siz mi saptırdınız benim şu kullarımı, yoksa onlar kendileri mi yoldan saptılar" diyeceği günü hatırla. Onlar, "Seni eksikliklerden uzak tutarız. Seni bırakıp da başka dostlar edinmek bize yaraşmaz. Fakat sen onlara ve atalarına o kadar bol nimet verdin ki, sonunda seni anmayı unuttular ve helâke giden bir toplum oldular" derler.(İlah edindikleriniz) söyledikleriniz konusunda sizi yalancı çıkardılar. Artık kendinizden azabı savmaya gücünüz yetmeyecek ve kendinize yardım da edemeyeceksiniz. Sizden kim de zulüm ve haksızlık ederse ona büyük bir azap tattırırız.*”²⁹⁴ “*Allah’ın, onları hep birden toplayacağı, sonra da meleklerle, "Bunlar mı size ibadet ediyorlardı?" diyeceği günü bir hatırla! (Melekler) derler ki: "Seni eksikliklerden uzak tutarız. Onlar değil, sen bizim dostumuzsun. Hayır, onlar cinlere ibadet ediyorlardı. Onların çoğu cinlere inanıyordu. İşte bugün birbirinize ne fayda ne de zarar verebilirsiniz. Zulmedenlere, "Yalanlamakta olduğunuz cehennem azabını tadın" deriz.*”²⁹⁵

Allah dışında hiçbir varlık -bu Allah’ın elçisi de olsa- ibadete ve ilahlık tazimine yaraşmaz. Zira ibadet ve sözü edilen tazim, ibadet eden gibi olmayan aşkın

²⁹¹ Meryem 19/81-82.

²⁹² Câsiye 45/10.

²⁹³ Seyyid kutub, a.g.e., VI, 3255.

²⁹⁴ Furkân 25/17-19.

²⁹⁵ Sebe’ 34/40-42.

varlığa ve güce olmalıdır. Bozulmayan bir fitrat ancak bu şekilde huzur bulur. Kur'ân, İsa (as) ve annesine ibadet eden bozuk fitratlı insanların varlığından ve kıyamet gününde İsa peygamberin bunların yersiz eylemlerine karşı kendini savunmasından haber vermektedir "Allah kıyamet günü şöyle diyecek: "Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara Allah'ı bırakarak beni ve anamı iki ilah edinin dedin?" İsa da şöyle diyecek: "Seni bütün eksikliklerden uzak tutarım. Hakkım olmayan bir şeyi söylemem benim için söz konusu olamaz. Eğer ben onu söylemiş olsaydım elbette sen bunu bilirdin. Sen benim içimde olanı bilirsin, ama ben sende olanı bilemem. Şüphesiz ki yalnızca sen gaybları hakkıyla bilersin". "Ben onlara, sadece bana emrettiğin şeyi söyledim: Benim de Rabbim, sizin de rabbiniz olan Allah'a kulluk edin (dedim.) Aralarında bulunduğum sürece onlara şahit idim. Ama beni içlerinden aldığı anda, artık üzerlerine gözetleyici yalnız sen oldun. Sen her şeye hakkıyla şahitsin." "Eğer onlara azap edersen, şüphe yok ki onlar senin kullarıdır. Eğer onları bağışlarsan, yine şüphe yok ki sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin."²⁹⁶

Kur'ân; Şeytanın, kendisinin Allah Teâla'ya ortak koşulmasını kabul etmediğini ve kendisine tapanlara karşı acizliğini itiraf ettiğini meâlen şöyle ifade etmektedir: "İş bitirilince şeytan da diyecek ki: "Şüphesiz Allah size gerçek olanı söz verdi. Ben de size söz verdim ama yalancı çıktım. Zaten benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu. Ben sadece sizi çağırdım, siz de hemen bana geliverdiniz. O halde beni kınamayın, kendinizi kınayın. Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız. Şüphesiz ben, daha önce sizin, beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Şüphesiz, zâlimler e elem dolu bir azap vardır."²⁹⁷

Kur'an-ı Kerim böylece müşriklerin, Allah'ın dışındakilere ilahlık atfetmeye dönük iddialarının dünya ve âhiretteki sonuçlarını belirtmektedir. Onları düşünceye davet ederek kendilerine, bu çeşit iddialarının hiçbir şekilde doğru olmadığını vurgulamaktadır. Buna göre ortaya çıkan gerçek, bütün varlık kitabının dile getirdiği vahdaniyet gerçeğidir: "Allah'ın dışındaki hiçbir varlık ibadet edilmeye layık

²⁹⁶ Mâide 5/116-118.

²⁹⁷ İbrâhîm 14/22; Seyyid kutub, a.g.e., VI, 3255.

değildir.” Bunu kabullenmek, müşriklere dünyada yarar sağlaması yanında âhirette cehennemden kurtulmalarına vesiledir.²⁹⁸

1.3. Kur’an Allah’ın Sözüdür! (7-10. Âyetler)

Allah Teâla kâinatta ibadete layık tek mabûdun kendisi olduğunu ve müşriklerin yakardığı ve tazim ettiği taştan şeylerin mabûd olamayacağını ispat ettikten sonra onların Kur’an’la alâkalı şüphelerini izâle etmek için zihinlerini harekete geçirmelerini istemiştir.²⁹⁹

Kur’an âyetleri, putların ilahlık makamında olamayacağını ispatlamak için defalarca karşı tarafı uyarıcı deliller getirmiştir. Müşrikler, kendilerini kandırıp indirilen âyetlerin kendilerinde büyü etkisi yaptığını ve bu âyetlerin sihirde başka bir şey olamayacaklarını iddia etmişlerdir.³⁰⁰

"وَإِذَا تُلِيٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ" *Âyetlerimiz onlara açıkça okunduğu zaman, o küfredenler kendilerine geldiğinde Hak (kitap Kur'an) için, düşünmeden "Bu, apaçık bir büyüdür" dediler.*³⁰¹

Müşrikler, Kur’an’ın kalplere süratli etkisini ve bir açıdan karşı konulamaz etkisini inkâr edememişlerdir. Başka bir açıdan bakıldığında onlar onun azameti önünde boyun eğmeğe hazır değillerdi. Bu yönüyle Kur’an’ın kuvvetli etkisini yanlış ve batıl bir şekilde açıklamışlar ve “o apaçık bir sihir” demişlerdir. Aslında dile getirdikleri bu söz, onların Kur’an’dan etkilendiklerine dâir zımnî bir itiraftır. Onun alelâde bir kelam olmadığını ve bir insanın gücünü aşan bir söz olduğunu kabullenmedir. Bu açıdan müşriklerin Kur’an’ı sihirle nitelermeleri benzerini getirememeleriyle açıklanır.³⁰²

Müşriklerin Kur’an’ı sihir diye nitelermeleri başka âyetlerde de belirtilir. “*Âyetlerimiz apaçık bir şekilde onlara okunduğunda, "Bu sadece, atalarınızın tapmakta olduğu şeylerden sizi alıkoymak isteyen bir adamdır" dediler. Bir de, "Bu*

²⁹⁸ Seyyid Kutub, a.g.e., VI, 3256.

²⁹⁹ Zühaylî, a.g.e., XXVI,16.

³⁰⁰ İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 13.

³⁰¹ Ahkâf 46/7.

³⁰² Âlûsî, a.g.e., XVI, 13.

(Kur'an), uydurulmuş bir yalandır" dediler. Yine hak kendilerine geldiğinde onu inkar edenler, "Bu ancak apaçık bir büyüdür" dediler."³⁰³ "Fakat kendilerine Hak gelince, "Bu bir büyüdür, biz onu kesinlikle inkar ediyoruz" dediler."³⁰⁴ "Rab'lerinden kendilerine yeni bir öğüt (bir uyarı) gelmez ki, onlar mutlaka onu alaya alarak, kalpleri de gaflette olarak dinlemesinler. O zulmedenler gizlice şöyle konuştular: "Bu da ancak sizin gibi bir insan. Şimdi siz göz göre göre sihre mi kapılacaksınız?"³⁰⁵

Âyette bulunan "أَيُّتْنَا" (âyetlerimiz) kelimesinden kasıt, müşriklere karşı getirilen Kur'ân âyetlerinin ifade ettiği delillerdir.³⁰⁶

Âyetteki "قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا" ifadesinin normalde "قالوا" şeklinde gelmesi gerekirdi. Başka bir ifadeyle ibarenin zâhir isim şeklinde değil, zamir şeklinde gelmesi gerekirdi. Ancak böyle bir üslûbun burada kullanılması inkârcıların inkârda ve sapkınlıkta had safhada olduklarını vurgulamaya dönüktür.³⁰⁷

"لِلْحَقِّ" terkindeki bulunan cer harfi (lam) sebep belirtip "قَالَ" fiiline taalluk eder. Âyetin meâli, bu manaya göre verilmiştir. "Lam" geçişlilik ifade eden "ba" manasında da olabilir. Bu durumda "lam", "كَفَرُوا" fiiline taalluk eder. Buna göre âyet, "Âyetlerimiz onlara açıkça okunduğu zaman, o hakkı inkâr edenler, onlara Hak (kitap Kur'an) geldiğinde, düşünmeden "Bu, apaçık bir büyüdür" dediler." şeklinde meâllendirilir.³⁰⁸

Bazı müfessirler âyetteki "حَقِّ" kelimesinin "İslam", "mucizeler" veya "peygamberliğe" işaret ettiğini dile getirir. Ancak siyak-sibaka (bağlam) uygun olan bunun, Kur'ân'ın âyetlerine işaret etmesidir. Buna göre "هَذَا" işaret isminin "müşârun ileyhi" Kur'ân'ın âyetleri, başka bir ifadeyle sihir ile nitelenen Kur'ân'dır.³⁰⁹ Ayrıca Kur'ân'ın âyetlerine işaret eden "حَقِّ" kelimesinin zamirle ifade edilmemesi onların hak olduğuna ve sihir diye nitelendirilmelerinin büyük bir iftira olduğuna dikkat çekmek içindir.³¹⁰

³⁰³ Sebe 34/43.

³⁰⁴ Zuhruf 43/ 30.

³⁰⁵ Enbiya 21/2-3.

³⁰⁶ Taberî, *Câmi'*, XXVI, 5.

³⁰⁷ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXV,13; Âlûsî, *a.g.e.*, XVI, 13.

³⁰⁸ Âlûsî, *a.g.e.*, XVI, 13.

³⁰⁹ *A.e.*, XVI, 13.

³¹⁰ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXV, 13.

"...لَمَّا جَاءَهُمْ..." (onlara gelir gelmez) ifadesi, müşriklerin kendilerine gelen apaçık delillere karşı hiçbir düşünme zahmetine girmediğini belirtir. Zira buradaki "لَمَّا" hemenlik belirtir. Buna göre onlara uyarıcı deliller gelir gelmez hiç teemmül ve tefekkür etmeden onları apaçık sihir diye nitelendirmişler.³¹¹

Müşrikler, Kur'ân'a sihir yakıştırmaları yaptıktan sonra bu yakıştırmaların yersiz ve anlamsız olduğunun farkına varmış olmalı ki onun Hz. Muhammed (sav) tarafından uydurulduğunu ortaya atmışlardır. "...Bu, apaçık bir büyüdür" dediler. Yoksa, "Onu uydurdu" mu diyorlar?..."³¹²Kur'ân hakkında yaptıkları gerçekte bağdaşmayan bu nitelemeden başkasına geçmemeleri onların bu batıl yargıda karar kıldıklarını gösterir. Bu açıdan Müşriklerin inkârını oluşturan temel, Kur'ân'ın uydurulmuşluğuna dayalı olduğundan cevaplar bu çerçevede her defasında "قُلْ" emir kipiyle başlayarak tafsilatlı bir şekilde gelmiştir.³¹³

1.3.1.Kur'ân'ın, Allah'ın Sözü Olmadığını İddia Eden Müşriklere Verilen Cevaplar

1.3.1.1. Birinci Cevap: İnsan Bile Bile Kendisini Tehlikeye Atar mı?

"أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَيْنَاهُ قُلْ إِنْ افْتَرَيْنَاهُ فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئاً هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ كَفَىٰ بِهِ شَهِيداً" Yoksa, "Onu uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer ben onu uydurmuşsam, Allah'tan gelecek olana (cezaya) karşı siz benim için hiçbir şey yapamazsınız. O, sizin, hakkında (düşüncesizce) yaygara kopardığımız şeyi daha iyi bilir. Benimle sizin aranızda şahit olarak O yeter! O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."³¹⁴

Âyetteki "أَمْ" inkâr (meselenin karşı tarafın düşündüğü gibi olmadığı) idrap (önceki meseleyi bırakıp gelecek meseleye dikkat çekme) ve taaccüp (hayret) belirtir. "أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَيْنَاهُ" (Yoksa, "Onu uydurdu" mu diyorlar?) terkihi, indirilen âyetlerin büyü diye nitelendirilmesinin bir tarafa bırakılıp onların Hz. Peygamber

³¹¹ Âlûsî, a.g.e., XVI, 13.

³¹² Ahkâf 46/ 6-7.

³¹³ Said Havva, a.g.e., IX, 5247.

³¹⁴ Ahkâf 46/8.

(sav) tarafından uydurulmuş olduğunu iddia etmelerinin şaşılacak bir durum olduğunu ve böyle bir şeyin mümkün olmadığını ifade eder. Sanki şöyle denmiştir: o (Kur'an'ın sihir diye nitelendirilmesi) bırakılsın da kabul edilmesi mümkün olmayan ve hayrete düşüren onların şu sözü dinlensin: "Kur'an Muhammed tarafından uydurulmuş." Bu, olacak şey değildir. Çünkü o böyle bir söz söylemeye güç getiremez ki uydursun ve uydurduğunu Allah'a isnat etsin. Arap topluluğu böyle bir söz getirmeye güç getiremezken Hz. Muhammed'in (sav) buna güç getirmesi olağanüstülikle, başka bir ifadeyle, mucizeyle açıklanır. Mucize ise Allah'ın, iddia ettiği şeyde kulunu tasdik etmesi manası taşır. Bu durumda Hakîm olan Yüce Zatın yalancıyı tasdik etmesi imkânsız olduğuna göre Hz. Peygamber'in (sav) Allah adına müfterî olması düşünülemez.³¹⁵

" قُلْ إِنْ افْتَرَيْتُهُ فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئًا " (*Eğer ben onu uydurmuşsam, Allah'tan gelecek olana (cezaya) karşı siz benim için hiçbir şey yapamazsınız.*) terkibi ile Allah adına yapılacak iftiranın mümkün olmadığı belirtilmiştir.³¹⁶Varsayalım Kur'an'ı ben uydurdum, bu durumda Allah cezamı ve azabımı hemen, hiç geciktirmeden verir ve siz iftiradan dolayı gelecekleri başımdan savamazsınız. Siz, Allah'ın azabını benden savmaya güç getiremezken neden Allah'a iftirada bulunayım?³¹⁷ insan bile bile kendisini tehlikeye atar mı?

Yukarıdaki terkinin ifade ettiği anlamın daha geniş ve bir bakıma açıklayıcısı başka sûrede meâlen şöyle geçer: "*Eğer (Peygamber) bize isnat ederek bazı sözler uydurmuş olsaydı mutlaka onu kudretimizle yakalardık. Sonra da onun şah damarını mutlaka keserdik. Hiçbiriniz de bu cezayı engelleyip ondan savamazdı.*"³¹⁸

Kur'an'ın Allah Resûlü'nün (sav) bir ürünü olamayacağı başka bir açıdan bir âyet meâlinde şöyle ifade edilir: "*Âyetlerimiz kendilerine apaçık birer delil olarak okunduğunda, (öldükten sonra) bize kavuşmayı ummayanlar,"Ya (bize) bundan başka bir Kur'an getir veya onu değiştir" dediler. De ki: "Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben ancak bana vahyolunana uyarım.*

³¹⁵ Kurtubî, a.g.e., VIII, 16, s. 123; Zemahşerî, a.g.e., IV, 296 vd.

³¹⁶ Zemahşerî, a.g.e., IV, 296 vd.

³¹⁷ Şinkî, a.g.e., VII, 375.

³¹⁸ Hakka 69/ 44-47.

Eğer Rabbime isyan edecek olursam, elbette büyük bir günün azabından korkarım."³¹⁹

Yukarıdaki terkipteki şart ve cevap gerektiren “إن” edatının cevap cümlesi hazfedilmiştir (düşürülmüş). Hazfedilen bu cümle, "Kesinlikle Allah iftiranın cezasını vermede gecikmez" manasına gelen "عَاجِلْنِي اللَّهُ لَا مُحَالَةَ بِعُقُوبَةِ الْاِفْتِرَاءِ عَلَيْهِ" şeklinde takdir edilebilir. Buna göre " فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئاً " (...Allah'tan gelecek olana (cezaya) karşı siz benim için hiçbir şey yapamazsınız.) terkibi asıl cevap yerine geçirilmiştir. Zira iftira üzerine terettüp eden Allah'ın cezalandırmasıdır. Ancak “Allah'tan gelecek cezayı savamama” anlamı (فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئاً) cevabın ifade ettiği azaplandırmanın müsebbebi olması hasebiyle söz konusu terkip asıl cevap yerine geçirilmiştir.³²⁰

Müşriklerin, vahyin hakikatini kabul etmemekte direnmeleri ve uydurulmuş gerekçesiyle Kur'an'ın Allah'tan indirilmediğine dâir iddiaları sûrenin bu âyeti dışında başka âyetlerde de ifade edilir ve işin müşriklerin dediği gibi olmadığı açıklanır: “Yoksa onu (Muhammed kendisi) uydurdu mu diyorlar? De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi siz de onun benzeri bir sûre getirin ve Allah'tan başka, çağırabileceğiniz kim varsa onları da yardıma çağırın.”³²¹ “Yoksa "onu (Kur'an'ı) uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini de (yardıma) çağırıp, siz de onun gibi uydurma on sûre getirin.”³²² “Bu Kur'an, Allah'tan (indirilmiş olup) başkası tarafından uydurulmamıştır. Fakat o kendinden öncekileri doğrulayıcı ve Kitabı (Allah'ın levh-i mahfuzdaki yazısını) açıklayıcı olarak, indirilmiştir. Bunda hiçbir şüphe yoktur. (O) âlemlerin Rabbi tarafındandır.”³²³ İnkâr edenler, "Bu Kur'an, Muhammed'in uydurduğu bir yalandan başka bir şey değildir. Başka bir topluluk da bu konuda ona yardım etmiştir" dediler. Böylece onlar haksız ve asılsız bir söz uydurdular. "(Bu Kur'an, başkalarından) yazıp aldığı öncekilere ait efsanelerdir. Bunlar ona sabah akşam okunmaktadır" dediler. (Ey Muhammed!), De ki: "O kitabı

³¹⁹ Yunus 10/15; Şinkîti, a.g.e., VII, 375.

³²⁰ Âlûsî, a.g.e., XVI, 13.

³²¹ Yunus 10/38.

³²² Hud 11/ 13; Şinkîti, a.g.e., VII, 375.

³²³ Yunus 10/37.

göklerin ve yerin sırrını bilen indirmiştir. Şüphesiz O, bağışlayandır, çok merhamet edendir."³²⁴

Âyetteki " هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ " cümlesi " كَفَىٰ بِهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ " cümlesinden bedel-i iştimâldir. Çünkü Allah Teâla'nın müşriklerin ileri geri konuştukları şeylerin mahiyetini daha iyi bildiğini haber vermesi, Hz. Peygamber (sav) ile onlar arasında cereyan eden davaların hükmünün ona bırakılmasıyla yakından ilgilidir. Bu ifadelerde müşriklere tehdit ve Hz. Peygamber (sav) ve getirdiği vahiyle ilgili yapılan haksız ve yersiz yakıştırmalardan sakındırma söz konusudur.³²⁵

İbn Aşur "شَهِيد" kelimesinin "tanık" manasında olup ancak burada "hâkim" (Hz. Peygamber (sav) ile müşrikler arasında hükmeden) manasında kullanıldığını ifade eder. "Benim ve sizin aranızda" manasına gelen " بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ " terkihi, kelimenin söz konusu manada kullanılmasına delâlet eder. Zira hükmetme eylemi iki hasım arasında cereyan ederken tanıklık ise sadece bir kişinin yaptığı eylemdir.³²⁶ Ancak kelimenin asıl manası üzerine bırakılıp burada Allah Teâla'nın elçisi lehine ve müşriklerin aleyhine tanıklık etmesinin kastedilmesi uzak bir ihtimal olmasa gerektir. Allah Teâla Kur'ân'ın kendisi tarafından indirildiğine ve elçisinin indirdiklerini aktardıklarına şahit olurken diğer taraftan müşriklerin onu yalanlamalarına ve ileri geri konuşmalarına da şahittir. Bu yorum Taberî (ö.310/923), Zemahşeri (ö.538/1144), Ebu Hayyan (ö.745/1344) ve birçok müfessir tarafından benimsenmiştir.³²⁷

Âyetteki " وَهُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ " (*O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*) terkihi tövbeye, yapılan şeylerden geri dönmeye teşvik eder.³²⁸ Sizden sadır olan bunca iğrenç eylem ve karalamalara rağmen eğer Rabbinizden bağışlanma dileyip bunda samimi olursanız Rabbiniz tövbenizi kabul eder, sizi bağışlar ve size rahmet eder.³²⁹

³²⁴ Furkan 25/4-6.

³²⁵ İbn Âşûr, **a.g.e.**, XXV,16.

³²⁶ **A.e.**, XXV, 16.

³²⁷ Taberî, **Câmi'**, XXVI, 5; Zemahşerî, **a.g.e.**, IV, 297; Ebû Hayyân, **a.g.e.**, VIII, 57.

³²⁸ İbn Kesir, **Tefsir**, V, 2730.

³²⁹ Merâğî, **a.g.e.**, XXVI,10.

1.3.1.2. İkinci Cevap: Ben Gönderilen İlk Peygamber Değilim ki!

Yukarıda bahsedilen âyetlerde Hz. Peygamber (sav) ile müşrikler arasında başlayan münâzara ve tartışma aşağıdaki ve ondan sonraki âyetlerle devam etmektedir. Bu âyette onlara verilen cevap, Allah Resûlü'nde (sav) peygamberlik alametleri açıkça görüldüğünden kendisine indirilen vahyin inkâr edilmemesi gerektiğine yöneliktir.³³⁰

"قُلْ مَا كُنْتُ بِدَعَا مِنَ الرُّسُلِ وَمَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ إِنْ أَتَيْتُمْ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ" *De ki: "Ben peygamberlerin ilki değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sâdece bana vahyedilene uyarım. Ben sâdece apaçık bir uyarıcıyım."*³³¹

Ben benzeri görülmedik bir kişi değilim ki peygamberlik iddiamı garipseyesiniz ve size gönderildiğimi uzak göresiniz. Allah Teâla benden önce bütün peygamberleri kavimlerine göndermiştir.³³² Durum böyle olduğuna göre peygamberlik alametleri bende açıkça görüldüğü halde Allah'ın bana indirmiş olduğu vahyi neden inkar ediyorsunuz? Üstelik ben kendime ibadet edilmeye çağırılmıyorum. Ben de sizin gibi bir beşerim.³³³ Benim iddiam, elimde olmaksızın sizlere seçilmiş bir elçi olduğumdur ve ben görevim gereği sizlere iletmek üzere mesajlar getiriyorum.

Âyet, Hz. Peygamber'in (sav) elçi olarak ortaya çıkan ilk kimse olmadığı gerçeğini vurgular. Ondan önce birçok elçi gelip geçmiştir. O, geçmişten gelen elçiler kâfilesinin bir mensubudur. Dolayısıyla bunda yadırganacak bir husus yoktur. Ayrıca bu işi kendisi seçip de elçi olmamıştır; Allah tarafından görevlendirilmiştir. Uyarıları da kendi adına değil Allah adına yapmaktadır.³³⁴

Âyetin içerdiği veciz cümleler aslında müşriklerin kafasına takılan bir çok soruya cevap veriyor. O soruların temeli sayılacak soru, bir insanın onlara peygamber olarak gönderilmesi hususudur: Bir insan nasıl olur da Allah ile irtibata geçebilir? Onlar bazen Hz. Peygamber (sav) için "o neden yemek yer ve sokakta dolaşır" derken bazen de peygamberliğini isbat etme adına ondan garip, acayip istekleri olurdu. Onlar Allah Resûlü'nün (sav) gaybî bilgilere vakıf olduğunu

³³⁰ Said Havva, a.g.e., IX, 5248.

³³¹ Ahkâf 46/9.

³³² İbn Kesir, Tefsir, IV,183.

³³³ Said Havva, a.g.e., IX, 5248.

³³⁴ Yılmaz, a.g.e., VI, 502.

zanneder ve buna dönük gelecekle ilgili haber vermesini isterlerdi. İşte bu âyet icmalen bütün bu sorulara cevap veriyor: Ben peygamberlerin ilki değilim. Her teklif ettiğinizi yerine getiremem. Gaybe dâir her sorduğunuzdan haber veremem. Çünkü benden önceki peygamberler ancak Allah'ın kendilerine vahyedilene haber verirler³³⁵, yerler, içerler ve elbise giyerlerdi. Hiçbirisi de Allah kendisine bildirmediği sürece gaybe dâir bilgeye sahip olduğunu iddia etmemiş ve kendisine teklif edilen her olağanüstü şeyi ben yaparım da dememiştir.

Allah Resûlün'ün (sav) gönderilen ilk peygamber olmadığı, kendisinden önce peygamberler geldiğini ifade eden birçok âyet vardır. Onların hepsi insan olup Allah'ın kendilerine vahyettiği mesajları kavimlerine iletmişlerdir. Bu âyetlerin bazısı meâlen şöyledir: *“Andolsun, senden önce de peygamberler gönderdik. Onlara da eşler ve çocuklar verdik. Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber bir mucize getiremez...”*³³⁶ *“Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de şüphesiz yemek yerler, çarşıda pazarda gezerlerdi...”*³³⁷ *“Biz senden önce de, memleketler halkından ancak kendilerine vahyettiğimiz birtakım erkekleri peygamber olarak gönderdik...”*³³⁸ *“Biz Nûh'a ve ondan sonra gelen peygamberlere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik. İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, torunlarına, İsa'ya, Eyyüb'e, Yûnus'a, Hârûn'a ve Süleyman'a da vahyetmiştik...”*³³⁹ *“(Ey Muhammed!) Mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi olan Allah, sana ve senden öncekilere işte böyle vahyeder.”*³⁴⁰

Âyetteki " بِدْعًا " kelimesi “birinci, ilk olan” manasındadır.³⁴¹ Arap keliminde yapılan ilk şeye " شَيْءٌ بِدْعٌ " ifadesi, bir işte benzersiz olan kimseye " فَلَانٌ بِدْعٌ فِي هَذَا " ³⁴² " الْأَمْرُ " terkihi kullanılır.

Âyetteki " ... وَمَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ ... " (*Bana ve size ne yapılacağını da bilmem*) ifadesi çerçevesinde birbirinden farklı yorumlar yapılmıştır.

³³⁵ Zemahşerî, a.g.e., IV, 298.

³³⁶ Rad 13/38.

³³⁷ Furkân 25/20.

³³⁸ Yusuf 12/109.

³³⁹ Nisa 4/163.

³⁴⁰ Şûrâ 42/3.

³⁴¹ Taberî, Câmî', XXVI, 5.

³⁴² Kurtubî, a.g.e., VIII, 16, s. 123.

1- Bazı Müfessirler, söz konusu terkibin Resûlüllah'ın (sav) kendi hali ve müminlerin hallerinin kıyamette ne olacağını bilemeyeceğini ifade ettiğini ileri sürmüştür. Bu yönüyle Allah Resûlü (sav) ve müminlerin kıyametteki hallerini bildiren âyetler bundan sonra inmiştir. İnen bu âyetlerin meâlleri şöyledir: “*Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik. Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın, seni doğru yola iletsin.*”³⁴³ “...Allah'ın; inanan erkek ve kadınları, içlerinden ırmaklar akan, içinde temelli kalacakları cennetlere koyması, onların kötülüklerini örtmesi içindir...”³⁴⁴ Bu yoruma göre *وَمَا* " *وَمَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ* " ifadesi daha sonra inen yukarıdaki âyetlerle neshedilmiştir.³⁴⁵ Ne var ki bu yorum, doğru olmasa gerektir. Çünkü sûre, başından beri bu âyete kadar müşriklere hitap ediyor veya onların durumlarından haber veriyor. Onları azarlıyor ve onların iddialarına karşı deliller getiriyor. Bu durum sûrede bu âyetten sonra da devam ediyor. Buna göre söz konusu âyetin, içerdiği bu mânâlar açısından kendisinden önceki ve sonraki âyetlerle konu birliği içerisinde olmalıdır. Ne ki yapılan yoruma göre söz konusu ifadenin öncesi ve sonrasıyla irtibatı kesilmektedir. Ayrıca Resûlüllah'ın müşriklere yukarıdaki ifadeyi (*وَمَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ*) “*Bana ve size ne yapılacağını da bilmem*) kullanması mümkün değildir. Zira Kur'an inmeye başladığından itibaren müşriklerin ebedi cehenneme müminlerin Cennete gireceği değişmez bir ilkedir. Ayrıca Allah Resûlü (sav) yukarıdaki ifadeyi onlara kullanacak olsaydı onlar, şöyle diyecekti: “öyleyse biz sana niye tabi olalım ki. Sen daha kıyamet gününde kendi durumunun ve bizim durumumuzun ne olacağını bilmiyorsun. Bizim sana tabi olmamız -şâyet tabi olursak- senin bizi teşvik edeceğin nimetler ve kendisinden sakındıracağın azap ve ceza sebebiyledir. Ne var ki sen bizim tutum ve davranışlarımızın kıyametteki karşılığını bilmiyorsun dolayısıyla biz sana tabi olmuyoruz.”³⁴⁶

2- Bu terkip, Efendimiz'in (sav) kendisine ve ümmetine nelerin farz kılınacağını ve ahkâma dâir nelerin indirileceğini bilmediğini ifade etmektedir. Yoksa kendisine itaat edenin kıyamet gününde sevap kazanıp cennete gireceğini ve onu yalanlayanın da azaba müstahak olup cehenneme gireceğini elbette bilmektedir.

³⁴³ Fetih 48/ 1-2.

³⁴⁴ Fetih 48 / 5; Taberî, *Câmi*‘, XXVI, 6 vd.

³⁴⁵ İbn Kesir, *Tefsir*, V, 2730.

³⁴⁶ Taberî, *Câmi*‘, XXVI, 8; Kurtubî, *a.g.e.*, VIII, 16, s. 124.

3- Söz konusu ifade Allah Resûlü'nün (sav) sevap ve azap dışında Allah'tan beklediği başka bir şeye dönüktür.³⁴⁷ Buna göre Allah Resûlü (sav) bu şeyin akıbetini bilmemektedir. Bu, oldukça kapalı bir yorumdur.

4- Bu ifade Allah'ın, elçisine kavminden müşriklere iletmesini istediği bir emirdir. Buna göre Allah'ın elçisi, müşriklerle olan dünyadaki ilişkisinin nereye varacağını bilmemektedir: "Kendilerini Allah'a davet ettiği müşrikler tarafından öldürülecek mi kavminden dışlanacak mı veya müşrikler onun peygamberliğini kabul edecek de aralarındaki ilişkiler düzelecek mi yahut peygamberliğini kabul etmeyip de önceki kavimler gibi helâk mı olacaklar?" Son yorumun doğruya daha yakın olduğu kaydedilir.³⁴⁸

1.3.1.3. Üçüncü Cevap: Ya İddiam Gerçek Olup ve Buna Dâir İsrailoğullarından Şâhidim Varsa...!

Bu, müşriklerin Kur'ân'ın Hz. Peygamber (sav) tarafından uydurulduğuna dâir iddialarına verilen üçüncü cevaptır. Cevapların, karşı tarafı susturma ve ikna etme açısından kuvvetliden daha kuvvetliye veya soyuttan somuta doğru bir tertip izlediği görülmektedir. Birinci ve ikinci cevaplar daha çok tefekküre dönükken üçüncü cevap, tefekkürün somutlaşmış ve gerçeğe bürünmüş halidir.³⁴⁹ Kur'an uydurulmamıştır. Önceden indirilen kitapların onun ifade ettiği ilke ve prensipleri dile getirmesi buna delildir. İsrailoğullarından güvenilir bir şahıs da buna tanıklık etmektedir.³⁵⁰

" قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى مِثْلِهِ فَأَمَنْ وَاسْتَكْبَرْتُمْ إِنَّ " *De ki: "Ne dersiniz? Şâyet bu, Allah katından ise ve siz onu inkâr etmişseniz, İsrailoğullarından bir şâhit de bunun benzerini (Tevrat'ta görerek)*

³⁴⁷ Taberî, *Câmi'*, XXVI, 8; Ebû Hayyân, *a.g.e.*, VIII, 57.

³⁴⁸ Bkz. Taberî, *Câmi'*, XXVI, 7 vd.; Ebû Hayyân, *a.g.e.*, VIII, 57; Kurtubî, *a.g.e.*, VIII, 16, s.124; İbn Kesir, *Tefsir*, V, 2730 vd.

³⁴⁹ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXV, 16

³⁵⁰ Said Havva, *a.g.e.*, IX, 5249.

şahitlik edip inandığı halde, siz yine de büyüklük taslamışsanız (haksızlık etmiş olmaz mısınız?). Şüphesiz Allah zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez.³⁵¹

Âyette " *قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى مِثْلِهِ فَأَمَنْ* " (De ki: "Ne dersiniz? Şâyet bu, Allah katından ise ve siz onu inkâr etmişseniz, İsrailoğullarından bir şahit de bunun benzerini (Tevrat'ta görerek) şahitlik edip inandığı halde...") denilerek müşriklere, vahiy kültürüne sahip İsrailoğulları'ndan bazılarının Allah Resûlü'nün (sav) peygamberliğini kabul etmeleri ve onların Kur'an'ın, Allah tarafından indirildiğine inandıkları örnek verilmiş, " *وَاسْتَكْبَرْتُمْ إِنْ أَلَّ اللَّهُ* " " *لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ* " (siz yine de büyüklük taslamışsanız (haksızlık etmiş olmaz mısınız?) Şüphesiz Allah zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez.) ifadesiyle ise bir uyarı yapılarak müşrikler, tefekkür ve tedebbüre çağrılmışlardır.³⁵²

Âyette şart cümlesinin (... *إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ...*) cevabı, mahzup (düşürülmüş) olarak gelmiştir. Buna göre cevap " *فَمَنْ أَضَلُّ مِنْكُمْ* " (Bu durumda sizden daha sapkın kim olabilir?) şeklinde takdir edilebilir. Nitekim "Hâ-Mîm" ailesinden olan Fussilet sûresindeki âyet bu takdire delâlet eder. "De ki: "Ne dersiniz? Eğer o (Kur'an) Allah katından olup da siz de onu inkâr etmişseniz, o zaman derin bir ayrılık içinde bulunan kimseden daha sapkın kim olabilir?"³⁵³

" *شَاهِدٌ* " (şahit) kelimesinden kimin kastedildiği hususunda farklı yorumlar yapılmıştır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1- Bu görüş, müfessirlerin çoğunun benimsediği görüştür. Buna göre âyette kastedilen şahid Medine'de İslam'ı seçip Müslümanların safına katılan meşhur Yahudi alimi Abdullah b. Selam'dır. Sad b. Ebi Vakkas'ın (ö. 55/675) babasından gelen rivâyet bu görüşü destekler. Babası şöyle demiştir: "Allah Resûlü'nün (sav) Abdullah b. Selam'dan başka, yeryüzünde yürüyen bir kimse için, onun cennetliklerden olduğunu duymadım. " *قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى مِثْلِهِ فَأَمَنْ...* " (İsrailoğullarından bir şahit de bunun benzerini (Tevrat'ta görerek) şahitlik edip inandığı halde...) ifadesi onun hakkında inmiştir." Konu hakkında Abdullah b. Selam (ö. 43/663-64) şunları anlatır: "Resûlüllah (sav) Medine'ye gelince yüzüne baktım ve yüzünden yalancı olmadığını anladım. Bu

³⁵¹ Ahkâf 46/10.

³⁵² Yılmaz, a.g.e., VI, 503.

³⁵³ Fussilet 41/52.

hususta düşündüm ve onun beklenen peygamber olduğu kanısına vardım. Bunun üzerine ona “sana sadece bir peygamberin bilebileceği üç soru soracağım” dedim: Kıyamet alametlerinin ilki nedir? Cennet ehlinin yiyeceği ilk yemek hangisidir? Çocuk babasına mı annesine mi çeker? Allah Resûlü (sav) sorulan sorulara şöyle cevap verdi: "Kıyamet alametlerinin ilki, insanları doğudan batıya doğru sürükleyen bir ateştir. Cennet ehlinin yiyeceği ilk yemek, balık ciğerinin pürçüğüdür (ciğerin en leziz kısmı). Çocuğun durumuna gelince, erkeğin suyu önce gelirse babaya; kadının suyu önce gelirse anneye çeker." Bunun üzerine Abdullah b. Selâm “Şehadet ederim ki; sen Allah’ın gerçek elçisisin” der ve sonra şöyle devam eder: "Ey Allah’ın Rasulü! Gerçekten Yahudiler iftiracı bir topluluktur. Beni onlara sormadan müslüman olduğumu bilirlerse yanınızda bana iftirada bulunurlar. Derken bir grup Yahudi geldi. Allah Resûlü (sav) onlara “Abdullah b. Selamı nasıl bilirsiniz? dedi. Onlar : “O, bizim en hayırlımız ve en hayırlımızın oğlu, önderimiz ve önderimizin oğlu, en bilgimiz ve en bilgilimizim oğludur.” deyince Allah Resûlü (sav) “size Abdullah Müslüman oldu desem ne dersiniz? “dedi. Onlar “Allah korusun!” dediler. Derken Abdullah onların karşısına çıkıp “Şehâdet ederim ki Allah’tan başka ilah yoktur ve yine şehadet ederim ki Muhammed Allah’ın elçisidir.” deyince onlar, “O, en kötümüz ve en kötümüzün oğludur” deyip benim hakkında küçümseyici ifadeler kullandılar. Bunun üzerine Allah Resûlü’ne (sav) ”Ey Allah’ın elçisi! işte benim çekindiğim ve korktuğum buydu." dedim.³⁵⁴ Âyetin Abdullah b. Selam hakkında indiğine dâir başka rivâyetler de mevcuttur. Bu yoruma göre âyette bulunan "شَاهِدٌ" (şâhidun) kelimesindeki tenvin tazimi belirtip³⁵⁵ Abdullah b. Selam’ın üstünlüğüne ve Yahudiler nezdindeki itibarına işaret eder.

Bu yoruma, “Medine’de inen bu âyet mekkî olan bir sûrenin içinde olmamalı ayrıca mekkelilere yapılan hitabın insicamı bu âyetle bozulmaktadır” şeklinde itiraz edilmiştir. Nitekim " قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى مِثْلِهِ فَأَمَنْ... " (*...İsrailoğullarından bir şâhit de bunun benzerini (Tevrat'ta görerek) şahitlik edip inandığı halde,...*) ifadesi Allah tarafından Kureyş müşriklerine kınama ve onların aleyhine bir delil bağlamında zikredilmiştir. Ayrıca önceki âyetlerde ne yahudilerin ne de ehl-i kitabın adı geçmediği gibi müşriklere yapılan hitâbın

³⁵⁴ Zemahşerî, a.g.e., IV, 299.

³⁵⁵ Âlûsî, a.g.e., XXVI, 22.

değiştğine dâir bir ipucu da görünmemektedir.³⁵⁶ Bu itiraza şöyle cevap verilebilir: Söz konusu âyet Abdullah b. Selam hakkında ve Medine’de inmiştir. Ancak bu âyetin mekkî olan bir sûreye konması emredilmiştir. Bu uygulama sadece bu âyete mahsus değildir. Benzer uygulama Kur’ân’ın başka yerlerinde de mevcuttur. Yani mekkî bir sûrede medenî bir âyet veya medenî bir sûrede mekkî bir âyetin bulunması inkâr edilmeyen bir gerçektir. Bu gerçek, Allah Resûlü’nün (sav), iniş zamanına bakmaksızın âyetlerin, sûrenin içeriğine tamamen uygunluk gösteren belli bir yere koymakla emredildiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Allah Resûlü’nün (sav) peygamberliğini ve kendisine vahiy geldiğini kabul etmeyen müşriklere hitâp eden âyetlerden sonra aynı nitelikte olan yahudilerin bu iki şeye iman etmesi gerektiğini ifade eden âyet gelmektedir. Bu açıdan tam bir insicam söz konusudur. Ayrıca hitabın müşriklerden yahudilere çevrildiğine dâir ipucu da vardır. Şöyle ki; sûrenin başında " وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنذِرُوا مُعْرِضُونَ " (*inkar edenler ise, uyarıldıkları şeyden yüz çevirmektedirler*) buyurulmakla, sözün asıl bağlamının kesin olarak müşrikler olduğu gösterilmiş sonra da iki " قُلْ أَرَأَيْتُمْ " (*De ki söyleyin bakalım*) hitâbı ile inkârcıların iki kısmına işaret edilmiş, birincisinde Müşriklere ikincisiyle de Yahudilere hitap edilmiştir. Böylelikle hem sözün asıl gelişi ve bağlam birliği korunmuş, hem de " قُلْ أَرَأَيْتُمْ " (*De ki söyleyin bakalım*) ifadesiyle hitabın değiştğine dâir bir ipucu da verilmiştir.³⁵⁷ Buna göre ikinci " قُلْ أَرَأَيْتُمْ " ile başlayan âyetteki hitap Medine ve çevresinde bulunun kitap ehline yönelmiş olup âyette işaret edilen tanık Abdullah b. Selam iken kınanan muhataplar ise Yahudi toplumdur.

İbn Âşur, bu âyetin ilerde gerçekleşecek Abdullah b. Selam’ın iman etmesini haber verip Mekke’de inmesini mümkün görür. Bu itibarla âyet, Mekke döneminde inse de buradaki "... وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ ..." (*İsrailoğullarından bir şahit de şahitlik edip...*) terkinde kastedilen Abdullah b. Selamdır.³⁵⁸ Âyette Özellikle Abdullah’ın müslüman olacağına işaret edilmesi onun yahudiler nezdinde büyük alim ve önder olduğuna yöneliktir.

³⁵⁶ Taberî, *Câmi’*, XXVI, 12.

³⁵⁷ Elmalılı, *a.g.e.*, VII, 357.

³⁵⁸ İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXV, 21.

Söz konusu âyetteki şahitten kastedilenin Abdullah b. Selam'ın olduğuna dâir sahâbeden başka rivâyetler de mevcuttur. Bu nesil; âyetlerin anlamlarını, iniş sebeplerini, ve onlarla kimin kastedildiğini daha iyi bilirler.³⁵⁹

Bu âyet, Yahudilerin Allah Resûlü'ne (sav) karşı Abdullah b.Selam hakkındaki uydurdukları bilgiyi yalanlıyor. Onlar, Allah Resûlü'nün (sav) Hz. Hatice ile ticaret ortağı iken Şam'a yaptığı bir yolculuk esnâsında bir grup Yahudi alimi ile karşılaştığına, Allah Resûlü'nün (sav) önemli bir şahsiyet olacağını anlayan bu grubun O'nu (sav) Abdullah b.Selam'a yönlendirdiklerine dâir, gerçeğe ve mantığa uymayan bir bilgi uydurmuşlardır. Bu batıl bilgiye göre Allah Resûlü (sav) Tevratı ondan okumuş ve onu iyice kavramış, böylece insanları benzerini getirmekten acziyete düşüren bir kitap ortaya çıkarmıştır(!). Bu iftiraya göre Kur'ân'daki muciz fesâhat, Mekke'de oturmayan ve hiçbir şekilde Mekke'ye gitmeyen Abdullah b.Selam'ın katkılarıyla ortaya çıkmıştır. Bu, tarihi bilmemek ve son derece büyük bir iftiradır.³⁶⁰

Bu âyet ve benzerleri müşriklerin Hz. Musa (as) ve diğer peygamberlere vahyin geldiğini inkâra karşı cesaretlendirmiştir. Nitekim Kur'ân dan önce kitapların indirildiğine dâir getirilen delillerin onları susturduğunu anlayınca şöyle demişlerdir: *"İnkâr edenler, "Biz bu Kur'an'a da ondan önceki kitaplara da asla inanmayız" dediler..."*³⁶¹ *"...Allah hiç kimseye hiçbir şey indirmedir" dediler..."*³⁶²

2- Âyette kastedilen şahid Musa (as) olup Abdullah b. Selam değildir. Zira Musa (as) kendi döneminde İslam peygamberinin geleceğinden haber vermiş nitelik ve alametlerini belirtmiştir. Âyetteki şahitten Abdullah'ın kastedilmesi mümkün değildir. Çünkü sûre Mekke'de inmiştir. Oysa Abdullah b. Selam, müslümanlığı Allah Resûlü'nün (sav) vefatından iki sene önce kabul etmiştir. Daha sonra Medine'de müslüman olacak birisinin, Mekke'de kendisine peygamberlik ve vahiy gelen Allah Resûlü'ne (sav) tanıklık etmesi mümkün değildir. Mesruk³⁶³ (ö.63/683[?]) ve Şa'bi³⁶⁴ (ö.104/722)bu görüşü benimser. Mesruk'tan gelen bir

³⁵⁹ Elmalılı, a.g.e., VII, 357.

³⁶⁰ Ebû Hayyân, a.g.e., VIII, 58.

³⁶¹ Sebe 34/31.

³⁶² En'âm 6/91; İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 21.

³⁶³ Ebû Hayyân, a.g.e., VIII, 57 vd.

³⁶⁴ Elmalılı, a.g.e., VII, 356.

rivâyet şöyledir: "Vallahi âyet Abdullah b. Selam hakkında inmemiştir. Bu âyet başka yerde değil Mekke'de inmiştir. Oysa Abdullah b. Selam kesinlikle Medine'de müslüman olmuştur. Bu âyet Hz Peygamber'in (sav) toplumuna karşı bir "delil getirme"den ibarettir: Tevrat, Kur'ân gibidir. Musa da (as) Muhammed (sav) gibidir. Yahudiler , Tevrat'a ve kendilerine gönderilen peygambere iman ettiler. Ancak siz Muhammed'i (sav) yalanladınız."³⁶⁵ Ancak bu ikinci görüş doğru olmasa gerektir. Çünkü âyetin devamındaki " فَأَمَّنَ وَاسْتَكْبَرْتُمْ " (...inandığı halde, siz yine de büyüklük taslamışsanız...) ifadesi söz konusu şahidin; Müşriklerin, Allah Resûlü'nün (sav) getirdiklerinden yüz çevirirken onun Allah Resûlü'ne (sav) iman ettiğine işaret etmektedir. Bu da şahidin Allah Resûlü (sav) döneminde yaşadığını gerektirmektedir.³⁶⁶

3- Âyetten kastedilen şahid israiloğulların herhangi birisidir. Zira âyet mekkî olup Abdullah b. Selam'ın İslam'ı seçmesinden önce inmiştir. Buna göre "شاهد" kelimesi cins isim olup bu yönüyle Abdullah b. Selam ve başkasını ifade eder.³⁶⁷ "شاهد" kelimesinin nekira olarak gelmesi ondan belli birisinin kastedilmediğine delildir. Ayrıca şart siyakında nekira umumluğu (genelliği) ifade eder.³⁶⁸ Buna göre âyet herhangi bir İsrailoğlunun, Kur'ân'ın Allah'tan indirildiğine tanık olduğuna işaret edip müşrikleri bunun üzerinde düşünmeye davet etmektedir. Biz bu yorumun da kuvvetli olduğu kanaatinde değiliz. Zira kendisine işaret edilen tanığın bir karizması ve etkileyiciliği olmalı ki davet edilenler onun tanıklığından etkilensin ve ibret alsın. Ne var ki söz konusu yorum bunu sağlayamamaktadır.

"مِثْلِهِ" "eylemde ve nitelikte benzer" anlamına gelir.³⁶⁹ Âyette bulunan "مِثْلِهِ" kelimesindeki zamirin merciinde iki olasılık vardır. Zamir Kur'ân'a veya Hz. Peygamber'e (sav) râcidir. Buna göre " عَلَى مِثْلِهِ فَأَمَّنَ " terkibi "Kur'an'ın Tevrat gibi Allah kitabı olduğuna Yahut Hz. Peygamberin, Musa gibi bir peygamber olduğuna tanıklık ederek iman eyler de..." manasında olur. Bu yönüyle "فَأَمَّنَ" (...iman eder de...) sözünün ifade ettiği tanığın iman etmesi, Kur'ân veya Hz.Peygamber (sav) gibisine tanıklığın neticesi olmuştur. Çünkü şahid Kur'ân'ın benzerinin Musa'ya

³⁶⁵ Taberî, **Câmi'**, XXVI, 9.

³⁶⁶ **A.e.**, XXVI, 12.

³⁶⁷ İbn Kesir, **Tefsir**, V, 2732.

³⁶⁸ Âlûsî, **a.g.e.**, XXVI, 22.

³⁶⁹ İbn Âşûr, **a.g.e.**, XXV, 20.

(as) indirildiğini ve indirilenin vahiy cinsinden olup beşer sözünden olmadığını anlamış, bu hususta insaf etmiş ve buna tanıklık etmiştir. Bu da onu Hz. Peygamber'e (sav) ve Kur'an'a iman etmeye sevk etmiştir.³⁷⁰ Ancak " مِثْلٍ " kelimesinin kendisine izafe edildiği kelimedenden kinaye olması da mümkündür. Yani bu durumda kelime zâid mesabesinde olup anlam, " مِثْلٍ " kelimesinden sonra gelen zamirle düşünülür. Söz konusu üslup Arapça'da bilinen bir üsluptur. Mesela Muhatabın cimri olmayıp cömert olduğu, "senin gibisi, cimrilik yapmaz" manasına gelen " مِثْلَكَ لَا يَخَلُّ " terkihiyle ifade edilir.³⁷¹ Burada muhâtabın benzerinin değil de bizatihi kendisinin cimrilik yapmadığı vurgulanır. Bu üslûbun, Kur'an'da da kullanıldığını müşahede etmekteyiz: *أَوَمَنْ كَانَ مِثْلًا فَاحْتِيبْنَا وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ " Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine, insanlar arasında yürüyeceği bir nur verdiğimiz kimse, hiç, karanlıklar içinde kalmış, bir türlü ondan çıkamamış kimse gibi olur mu? "*³⁷² " فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنُكُمْ بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوْا... " *Eğer onlar sizin iman ettiğimize iman ederlerse gerçekten doğru yolu bulmuş olurlar...*³⁷³

Buna göre " ... وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى مِثْلِهِ فَأَمَّنَ... " terkihinin manası, "İsrailoğullarından bir şahid de Kur'an'ın Allah kitabı olduğuna yahut Hz. Peygamberin Allah'ın elçisi olduğuna tanıklık ederek iman eyler de ..." şeklinde olur.³⁷⁴

1.4. İnkârcıların Kendilerini Avutmaları ve Gerçek... (11-12. Âyetler)

Allah Teâla Kur'an'ın, kendisi tarafından indirildiğine dâir susturucu delilleri zikrettikten sonra müşriklerin Kur'an'a karşı tutumlarını aktarır. Takındıkları bu tutum, kibirliliğin en üst noktasıdır. Çünkü onlar; Kur'an'da hayrın bulunmadığına inanmış ve fakir müslüman tabakanın Kur'an'a iman etmelerini bu iddialarına delil

³⁷⁰ Zemaşerî, a.g.e., IV, 299 vd.

³⁷¹ İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 20.

³⁷² Bu terkihin, İbn Abbas ve İbn Mesud'tan gelen bir kıraatte " مِثْلٍ " kelimesi olmaksızın "فإن آمنوا بما" şeklinde gelmesi söz konusu anlamı destekler. (Şinkîfî, a.g.e., VII, 380).

³⁷³ Bakara 2/137.

³⁷⁴ Şinkîfî, a.g.e., VII, 380.

göstermişlerdir:³⁷⁵ Müslümanlardan fakir ve rütbece zayıf olan Bilal, Ammar, Suheyb, Habbab ve benzerlerinin, hayırlı bu yolu (İslam'ı) seçmeyecek kadar hakir ve değersiz insanlar olduğuna, Allah'ın bu yolu onlar için seçmeyeceğine, bütün hayırlı ve güzel işlerde makam ve servet sahibi Mekke inkârcılarını hiç kimsenin geçemeyeceğine inanmışlardır. Onlar, refah seviyesi yüksek ve mevki sahibi oldukları için kendilerinin Allah nezdinde hayırda önceliği hak edeceklerini dile getirmişlerdir:³⁷⁶ "وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ" *İnkâr edenler, inananlar için, "Eğer o Kur'an iyi bir şey olsaydı, onlar onu kabulde, bizi geçemezlerdi" dediler...* Bu âyetin iniş sebebiyle ilgili birbirinden farklı görüşler mevcuttur.

1- Âyetteki inkâr edenlerden kastedilen Mekke kâfirleridir. Onlar şöyle demişlerdir: "Muhammed'e iman edenlerin hepsi fakirdirler. Ammar, Süheyb, İbn mesud gibi. Bu din iyi bir şey olsaydı bu fakirler bizi bunda geçemezlerdi."³⁷⁷

2- Âyet; Cüheyne, Müzeyne, ve Ğıfar kabileleri İslam'ı kabul edince Amiroğulları, Ğatafanoğulları, Esedoğulları ve Eşcaoğulları'nın "bu din iyi olsaydı çobanlar bizden önce bunu seçemezlerdi" demeleri üzerine inmiştir.³⁷⁸

3- İslam'ı seçmiş bundan ötürü Hz. Ömer'in (müslüman olmadan önce) yoruluncaya kadar dövdüğü cariyesi hakkında Kureyş kafirlerinin: "Muhammed'in kendisine davet ettiği hak olsaydı -o cariyeyi kastederek- falanca kadın bizden önce bunu seçmesi mümkün değildir" demeleri, âyetin inmesine sebep olmuştur.³⁷⁹

4- Âyet inkârcı Yahudilerin, iman eden Abdullah b. Selam ve arkadaşları için "eğer Muhammed'in dini hak olsaydı onlar bizi onda geçemezlerdi" demeleri üzerine inmiştir.³⁸⁰

Âyetin nüzûlüne bunlardan hangisi sebep olursa olsun farketmez, sonuçta bu anlatılanlardan inkârcı zihnin çarpık temel mantığına varılır: dünyevî üstünlük, âhiret iyiliğine nâil olma hususunda da öncelik gerektirir, âhirete dönük de olsa bir iyilik varsa o, önce zengin ve makam mevki sahibini bulmalıdır (!).

³⁷⁵ Said Havva, a.g.e., IX, 5250.

³⁷⁶ Şinkîti, a.g.e., VII, 381.

³⁷⁷ Râzî, a.g.e., XIV, 28, s. 11.

³⁷⁸ A.e., XIV, 28, s. 11.

³⁷⁹ Râzî, a.g.e., XIV, 28, s. 11.

³⁸⁰ Kurtubî, a.g.e., VIII, 16, s. 126.

Âyetin inişine sebep olması bakımından zikredilen yukarıdaki ilk üç maddeyi “İslamın, fakir kesim ve çöl sakinleri arasında çabuk yayıldığı” şeklinde özetleyebiliriz. Çünkü onlar, yeni gelen hakkın tehdit edeceği mevki ve servetlere sahip değillerdi. Kibir akıllarını almamıştı. Onların; bolluk ve refahta yaşayan, heva ve heveslerinin köleleri olan Mekke Müşriklerinden daha saf ve duru kalpleri vardı. Ne var ki temiz kalpli bu insanların İslam’ı kabul etmeleri, zengin ve kibirli Mekke inkarcılarının: "Çöl sakinleri, fakir, yalın ayak , köle ve cariyelerin kabul ettiği bu din nasıl bir dindir?! Bu din, makul ve makbul bir din olsaydı, toplumdaki fakir kesimin ona üye olmaması gerekirdi” şeklinde bahane uydurma ve avunmalarına götürmüştür.

Zenginler ve fakirler arasında cereyan eden yukarıdaki ilişkinin benzeri, bugün, bolluk ve refahta yaşayan bazı insanların, din olgusunun kendilerine değil de maddi açıdan zayıf ve fakir kimselere faydalı olduğu şeklinde düşünceleriyle karşılık bulmaktadır.

Mekke Müşriklerinin kendilerine gönderilen dini kabul etmemede öne sürdükleri bahane Nuh’dan (as) beri Müşriklerin tatbik edegeldikleri bir tutum ve davranıştır. Kur’ân bu gerçeği meâlen şöyle ifade eder: *“Kavminin inkâr eden ileri gelenleri, "Biz, senin ancak bizim gibi bir insan olduğunı görüyoruz. İlk bakışta sana uyanların da ancak en aşağılıklarımızdan ibaret olduğunı görüyoruz. Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Aksine sizin yalancı kimseler olduğunuzu sanıyoruz" dediler”*³⁸¹

Müşriklerin Kur’an’ı Kerim hakkında sarf ettikleri sözlerin temel hedefi Allah Resûlü’nün (sav) peygamberliğini yalanlamaktı. Bu çerçevede onlar Kur’an’ı bazen “sihir”, bazen “uydurulmuş” bazen “hayırsız” bazen de “öncekilerin uydurmaları” şeklinde nitelendirmişlerdir.³⁸² Öne sürdükleri ilk üç nitelik yukarıdaki âyetlerde zikredilirken dördüncü nitelik bu âyette şöyle geçer: *“وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَذَا إِفْكٌ قَدِيمٌ”* *"Onunla doğru yolu bulamayınca; "Bu eski bir uydurmadır" diyecekler.”* Yani geçen zamanlarda Kur’an’la hidâyetleri gerçekleşmeyince onu gelecekte de

³⁸¹ Hud 11/27 ; Yılmaz, a.g.e., VI, 508.

³⁸² İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 22.

öncekilerin uydurmaları ve masalları şeklinde nitelendirmeye devam edecekler. Zira gelecek zamanda onların doğru yolu bulmalarında ümitler tükenmiştir.³⁸³

Yukarıda bulunan terkipteki " إِذْ " geçmiş zamandaki bir eylemi ifade etmek için kullanılan bir zarftır. Ancak " إِذْ " burada zarflığın yanında şart da ifade eder. Bundan dolayı " فَسَيَقُولُونَ " sözünde şart cümlesi ile cevap cümlesini birbirine bağlayan "fa" bağlacı kullanılmıştır. Söz konusu terkipteki " إِذْ ", manası geçmişte olumsuzlukla tahakkuk etmiş bir cümleye izafe edilmiştir. Buna göre Müşrikler, geçmişte Kur'ân'ın öncekilerin uydurmaları ve masalları olduğuna dâir bu sözlerini sarfetmişlerdir. Nitekim onların Kur'ân hakkında sarf ettikleri bu söz, bu sûreden (Ahkâf sûresi) önce indirilmiş sûrelerde de hikâye edilir. Dolayısıyla burada geçmişte söyledikleri sözün ilerde de devam edeceği vurgulanmıştır. Yoksa burada kasıt, onların bu sözü daha önce söylemedikleri ve ilerde bunu söyleyeceklerinden haber vermek değildir. Çünkü böyle bir haber vermenin önemi yoktur.³⁸⁴

Müşriklerin fakir kesimden müminleri küçümsemeleri, Allah nezdinde onların imana ve hayra nâil olamayacak kadar hakir olmalarını iddia etmeleri, başka âyette meâlen şöyle anlatılır: "...Allah aramızdan şu adamları mı iman nimetine layık gördü?" ..."³⁸⁵ Bu ifadeye göre Müşrikler, Allah'ın fakir müminlere hayır ve iyiyi ihsan etmelerini inkâr ediyorlar. Ancak onlar Allah nezdinde değerli kimselerdir: "...Allah şükreden kullarını daha iyi bilen değil mi?. Âyetlerimize iman edenler sana geldikleri zaman de ki: "Selam olsun size! Rabbiniz kendi üzerine rahmeti (merhameti) yazdı. Şöyle ki: Sizden kim cahillikle bir kabahat işler de sonra peşinden tövbe eder, kendini düzeltirse (bilmiş olun ki) O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."³⁸⁶ "A'râftakiler simalarından tanıdıkları bir takım adamlara da seslenir ve şöyle derler: "Ne çokluğunuz, ne de taslamakta olduğunuz kibir size bir yarar sağladı!" "Sizin, 'Allah bunları rahmete erdirmez' diye yemin ettikleriniz şunlar mı?" (Sonra cennetliklere dönerek) "Haydi, girin cennete. Size korku yok. Siz üzülecek de değilsiniz" derler."³⁸⁷ "Yine şöyle derler: "Dünyada kendilerini kötü

³⁸³ A.e., XXV, 23.

³⁸⁴ İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 23.

³⁸⁵ En'âm 6/53.

³⁸⁶ En'âm 6/53-54.

³⁸⁷ Araf 7/ 48-49.

saydığımız adamları acaba neden göremiyoruz?" "(Cehennemlik değillerdi de) biz onları alaya mı almış olduk, yoksa (buradalar da) gözlerimizden mi kaçtılar?"³⁸⁸

Dünyada hakir görülen fakir ve zayıf müslümanlar âhirette, hakir gören ve aşağılayan müşrikleri hafife alıp onlarla alay edeceklerdir. Bu durum Kur'an'da meâlen şöyle ifade edilir: *"Şüphesiz günahkârlar, (dünyada) iman edenlere gülüyorlardı. Mü'minler yanlarından geçtiğinde birbirlerine kaş göz ederek onlarla alay ediyorlardı. Ailelerine dönerken zevk ve neşe içinde gülüşe gülüşe dönüyorlardı. Mü'minleri gördükleri vakit, "Hiç şüphe yok, şunlar sapık kimselerdir" diyorlardı. Halbuki onlar, mü'minlerin başına bekçi olarak gönderilmemişlerdi. İşte bugün de mü'minler kâfirlere gülerler. Koltuklar üzerinde (etrafta) seyrederek. Nasıl, kâfirler yapmakta olduklarının karşılığını buldular mı!"³⁸⁹*

Allah Teâla, Mekke Müşriklerinin Kur'an ile ilgili "öncekilerin uydurması" şeklindeki nitelemelerini boşa çıkarmış, kendilerince Allah tarafından Yahudilere indirildiği müsellem ve Kuran'a benzer olan Tevrat'ı hatırlatmıştır. Böylelikle Kur'an'ın da onun gibi olduğuna dikkat çekmiştir.³⁹⁰ Sizden asırlar önce Yahudilere indirilen Tevrat'a inanıyorsunuz da bunun gerçekliğini kabul ediyorsunuz da, neden Kur'an'ın Allah'tan indirildiğine ihtimal vermiyorsunuz ve öncekilerin uydurdukları şekilde vasıflandırıyorunuz?!

"وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً وَهَذَا كِتَابٌ مُصَدِّقٌ لِّسَانًا عَرَبِيًّا لِّنُنذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَبُشْرَىٰ لِلْمُحْسِنِينَ" Bundan önce bir rehber ve bir rahmet olarak Mûsâ'nın kitabı da vardı. Bu ise, onu doğrulayan ve zulmedenleri uyarmak, iyilik yapanlara müjde olmak üzere Arap diliyle indirilmiş bir kitaptır.³⁹¹

" وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى " ifadesi vahyin çok önceleri gerçekleştiğini ve Allah'ın meşhur bir sünneti olduğunu ifade eder.³⁹² Dolayısıyla Mekke Müşriklerinin Hz. Peygamber'e (sav) indirilen vahiy gerçeğini inkâr edip onu öncekilerin uydurması şeklinde nitelendirmeleri, iman etmemeleri için öne sürdükleri bir bahaneden başka

³⁸⁸ Sâd 38/ 63.

³⁸⁹ Mutaffifîn 83 / 29-36; Şınkîti , a.g.e., VII, 383.

³⁹⁰ İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 24.

³⁹¹ Ahkâf 46/12.

³⁹² İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 24.

bir şey değildir. Zira vahiy kültürünün varlığını ifade eden Hz. Musa'nın (as) peygamberlik gerçeği Yahudiler tarafından onlara aktarılmıştı.³⁹³

Âyette Tevrat'ın, Musa'nın kitabı (كِتَابُ مُوسَى) şeklinde isim tamlamasıyla ifade edilmesi, indirilen kitabın bir beşere indirildiğine dikkat çekmek içindir. Buna göre beşer olan Hz. Musa'ya (as) indirilen kitabın benzeri yine onun gibi beşer olan Hz. Muhammed'e (sav) indirilmiştir.³⁹⁴

Hz. Musa'nın (as) kitabı, Tevrat'ın "imam" (إِمَامًا) ve "rahmet" (رَحْمَةً) nitelikleriyle vasıflanması onun gerçekliğinin yanısıra hayatta tatbik edildiği ve kendisine tabi olanlar açısından içeriğinin hayata yansıtılmasının zor olmadığı vurgulanmaktadır. Bu nitelikleriyle Tevrat'ın Hz Musa'ya (as) indirildiğini kabul eden³⁹⁵ Mekke Müşriklerinin kendi dilleriyle indirilen ve bütün semavî kitapların ilkelerini doğrulayan³⁹⁶ Kur'an'ın, öncekiler tarafından uydurulmasının mümkün olmadığı belirtilir.

" وَهَذَا كِتَابٌ مُّصَدِّقٌ " ifadesindeki " مُّصَدِّقٌ " (tasdik eden) sıfatının kayıtsız olarak gelmesi Kur'an'ın kendisinden önce geçen bütün ilahî kitapların barındırdığı ilkelerin doğruluğuna işaret eder.³⁹⁷

Âyetin sonunda bulunan " لِيُنذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَيُشْرَىٰ لِلْمُحْسِنِينَ " terkibi, Kur'an'ın indiriliş maksadını en veciz bir şekilde ifade eder.³⁹⁸ O, kendi nefislerine zulüm edenleri uyarırken muhsinleri müjdeler. Kendilerine zulmedilenlerden maksat Müşriklerdir. Nitekim şirkin zulüm manasına geldiği " إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ " (*gerçekten (Allah'a) şirk koşmak büyük bir zulümdür.*)³⁹⁹ âyetinde belirtilmiştir. Ancak müminlerden kendi nefislerine zulmedenler de bu nitelik açısından müşriklere katılır. Zira bu âyette kendilerine zulmedenler, takva sahibi müminler olan Muhsinlerle karşılaştırılmıştır. Buna göre Kur'an, kendi nefisine zulmeden müminleri ve müşrikleri uyarır, muhsinleri de müjdeler.⁴⁰⁰

³⁹³ İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 24.

³⁹⁴ A.e., XXV, 24.

³⁹⁵ Râzî, a.g.e., XIV, 28, s. 12.

³⁹⁶ İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 25.

³⁹⁷ A.e., XXV, 25.

³⁹⁸ Râzî, a.g.e., XIV, 28, s. 12.

³⁹⁹ Lokman 31/13.

⁴⁰⁰ İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 26.

Muhsinlerin kimler olduğu ve kendilerine verilen müjdenin neden ibaret olduğu aşağıdaki iki âyette belirtilmiştir.⁴⁰¹

1.5. Muhsinler ve Mükâfatları (13-14. Âyetler)

" إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ " *Şüphesiz Rabbimiz Allah'tır" deyip sonra da dosdoğru olanlara hiçbir korku yoktur, onlar üzülmeyecekler de. Onlar cennetliklerdir. Yapmakta olduklarına karşılık, orada sürekli kalacaklardır.*⁴⁰² Tevhid ve nübüvvet delilleri açıklanıp inkâr edenlerin şüpheleri ve onlara verilen cevaplar serdedildikten sonra Kur'an'a kulak veren ve onu hayatına tatbik eden müminlerin elde edeceği mükâfât zikredilip sûrenin birinci bölümü sonlandırılmıştır. Bu âyetin benzeri Fussilet sûresinde meâlen şu şekilde geçer: "*Şüphesiz "Rabbimiz Allah'tır" deyip de, sonra dosdoğru olanlar var ya, onların üzerine akın akın melekler iner ve derler ki: "Korkmayın, üzülmeysin, size (dünyada iken) vadedilmekte olan cennetle sevinin!"*

Râzî (ö.606/1210) bu iki âyetin toplamından, müjdeyi meleklerin tebliğ etmelerinin yanı sıra Hak Teâla'nın da bu müjdeyi vasıtasız olarak onlara işittireceği anlamını çıkarır.⁴⁰³

Bu âyetler iman edip salih amel işleyen kimsenin dirildikten sonra korku ve hüznle karşılaşmayacağına delalet eder. Ancak onların, Allah'ın celâl ve heybetinden dolayı oluşan korkuları orada da devam etse gerektir. Zira böyle bir korku, üstün dereceleri hâiz ve Allah'a saygıda kusurda bulunmayan Meleklerde gerçekleşiyorsa kullarda da vuku bulması beklenir. Meleklerde böyle bir korkunun olduğu bir âyette meâlen şöyle ifade edilir: "...Üzerlerinde hakim ve üstün olan Rablerinden korkarlar..."⁴⁰⁴

" أَصْحَابُ الْجَنَّةِ " (Cennet ehli) tamlaması, muhsinlerin cennete âdiyetlerini belirtmede (أُولَٰئِكَ فِي الْجَنَّةِ) "onlar cennettedir" veya (أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْجَنَّةُ) "onlara cennet

⁴⁰¹ İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 26.

⁴⁰² Ahkâf 46/ 12.

⁴⁰³ Râzî, a.g.e., XIV, 28, s. 13.

⁴⁰⁴ Nahl 16/50.

vardır” ifadelerinden daha açıktır. Zira hem tamlama hem de " أَصْحَابٌ " kelimesi ihtisas (özgünlük) anlamı verir.⁴⁰⁵

Peygamberlerin bile tedirgin olacakları dehşetli bir zaman diliminde korkudan ve üzüntüden emin olmak büyük nimetlerdendir. Çünkü tabiatı itibariyle insan, zorluk çektiği halden, onun verdiği korku ve üzüntüden bir an önce sıyrılmak ister. Özellikle söz konusu hal kıyamet sahnesi ise... Âyette belirtilen "Korku ve üzüntüden emin olma"nın üstün bir nitelik olduğu bundan kaynaklansa gerektir.

Allah'ın indirdiklerini hayatlarına yansıtanların asık suratlı, çetin günde korkulu ve hüznülmü olmayacakları birçok âyette zikredilir. "...*Tarafımdan size bir yol gösterici (peygamber) gelir de kim ona uyarısa, onlar için herhangi bir korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir*" dedik.⁴⁰⁶

*Şüphesiz, inananlar (Müslümanlar) ile, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sâbiîlerden (her bir grubun kendi şeriatında) "Allah'a ve âhiret gününe inanan ve salih ameller işleyenler için Rableri katında mükâfat vardır; onlar korkuya uğramayacaklar, mahzun da olmayacaklardır" diye hükmedilmiştir.*⁴⁰⁷ Hayır, öyle değil! Kim "ihsan" derecesine yükselerek özüni Allah'a teslim ederse, onun mükâfatı Rabbinin katındadır. Artık onlara korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir.⁴⁰⁸ Şüphesiz iman edip salih ameller işleyen, namazı dosdoğru kılan ve zekatı verenlerin mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır.⁴⁰⁹ Biz peygamberleri ancak müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kim iman eder ve kendini düzeltirse onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir.⁴¹⁰ Ey Âdemoğulları! İçinizden size benim âyetlerimi anlatan Peygamberler gelir de her kim Allah'a karşı gelmekten sakınır ve halini düzeltirse, artık onlara korku yoktur. Onlar üzülecek de değillerdir.⁴¹¹ Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına hiçbir korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdir de.⁴¹² (Allah şöyle der:) "Ey

⁴⁰⁵ Bkz. İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 28.

⁴⁰⁶ Bakara 2/38.

⁴⁰⁷ Bakara 2/ 62.

⁴⁰⁸ Bakara 2 /112.

⁴⁰⁹ Bakara 2/ 277.

⁴¹⁰ Enam 6/ 48.

⁴¹¹ Araf 7/ 35.

⁴¹² Yunus 10/ 62.

*Âyetlerimize inanan ve müslüman olan kullarım! Bugün size korku yoktur, siz üzülmeyeceksiniz de.*⁴¹³

---

⁴¹³ Zuhruf 43/ 68.

İKİNCİ BÖLÜM

Sûrenin 15-20. Âyetlerinin Tefsiri (Haşır ve Anne-Babaya İyilik)

2.1. Kendilerine İyi Davranılmaya En Lâyük Olanlar: Anne-Baba (15-16. Âyetler)

Bu bölüm, istikamette kalan veya sapmış olan fitratın, bir takım özelliklerinden bahseder. Bölüm, anne-babaya iyi davranmayı tavsiye etmekle başlar. Bu tavsiye, Kur'an'da genellikle burada olduğu gibi Allah inancından bahsedildikten sonra veya Allah inancıyla birlikte zikredilir.⁴¹⁴ Çünkü analık-babalık ve evlatlık duygusu önem ve kuvvet açısından imandan sonra gelen en önemli duygudur.⁴¹⁵

Bu bölümde iki şahsiyete örnek verilir. Birincisi mümin olup ana babaya iyilikte bulunma bağına riâyet etmiş böylelikle Allah'a ulaşmış ve cenneti elde etmiştir. İkincisi ise bunları gözetmemiş, kıyameti ve dirilmeyi inkâr etmiş ana babasına karşı âsi olmuş neticesinde de cehennemi hak etmiştir.⁴¹⁶

Bazı müfessirler, bu bölümün ilk âyetinin "وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا..." (*Biz insana anne babasına iyi davranmayı tavsiye ettik...*) kendisinden önceki bölümle münâsebetini kurmada bir takım yorumlar yapmışlardır. Kurtubî (ö.671/1273), Kuşeyrî'den (ö.465/1072) naklen bu âyetin öncesiyle münâsebetini "insanlar peygamberin getirdiğini kabul etmede, ikiye ayrıldıkları gibi anne-babalarına itaat etmede de ikiye ayrılıyorlar" şeklinde ifade ederken⁴¹⁷ İbn Âşûr (1909-1970), İbn Asâkir'in (ö.620/1223) münâsebetle ilgili Kur'an'da tevhid ve istikametten (doğrulukla davranış) sonra anne-babaya iyi davranma vasiyetinin zikredildiğini, burada da aynı tertibe uyulduğunu söylediğini nakleder. Ancak İbn Aşûr âyetin öncesiyle münâsebeti hususunda yapılan bu iki yorumunda ikna edici olmadığını ifade ettikten sonra münâsebeti şöyle kurar: "Burada, Müşriklerin sözlerinden bir

⁴¹⁴ Bakara 2/83; En'âm 6/151; İsra 17/23;

⁴¹⁵ Bkz. Seyyid Kutub, a.g.e., VI, 3261

⁴¹⁶ A.e., VI, 3261.

⁴¹⁷ Kurtubî, a.g.e., VIII, 16, s. 128.

başkasına geçilmiştir. Onlar öldükten sonra dirilmeyi inkâr ettiklerini söyler ve akılları sıra bunun imkânsızlığıyla alâkalı açıklamalarda bulunurlar. Öldükten sonra dirilmeyi inkâr, onların inkârlarının temelini oluşturan maddelerden biridir. Dolayısıyla müşriklerin dirilmeyi inkârlarını anlatan bu bölümün 17. ve 18. âyetleri⁴¹⁸ önceki bölümle irtibatı sağlayan hedef âyetlerdir.⁴¹⁹

2.1.1. Anne-Baba Hakkı ve Onlara İyi Davranmak

" *Biz insana anne babasına iyi davranmayı tavsiye ettik.*"⁴²⁰ "Tavsiye", yapılması gerekenleri öğüt ve nasihat şeklinde önceden söylemektir.⁴²¹ Âyetteki tavsiyenin, bütün insanlara yapıldığı kaydedilir. Buna göre Âyetteki "الإنسان" (el-insan) kelimesinden belli bir şahıs değil insan cinsi kastedilmiştir.⁴²² Bu yönüyle önerilen tavsiyeyi yerine getirmek, insanlık esâsı dışında başka herhangi bir şart veya kayda bağlanmamıştır.⁴²³ Dolayısıyla her anne-baba çocukları tarafından kollanmaya, iyi davranılmaya layıktır.

Vâhidî, (ö. 468/1076) İbn Abbas'tan (ö. 68/687-88) gelen bir rivâyette sûrenin bu âyetinde bulunan *حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُثِيبُ إِلَيْكَ وَآئِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ* (*Nihâyet olgunluk çağına gelip, kırk yaşına varınca şöyle der: "Bana ve anne babama verdiğin nimetlere şükretmemi, senin razı olacağın salih amel işlememi bana ilham et. Neslimi de salih kimseler yap. Şüphesiz ben sana döndüm. Muhakkak ki ben sana teslim olanlardanım.*") ifadesinin Hz. Ebu Bekir hakkında indiğini söyleyip şunları kaydeder: "Hz. Ebu Bekir on sekiz yaşındayken yirmi yaşında olan

" *وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ افْكُمَا أَعْدَانِي أَنْ أُخْرَجَ وَقَدْ خَلْتُ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَعْجِلَانِ اللَّهَ وَإِلَيْكَ أَمْرٌ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أَمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمِ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ* (*Anne ve babasına, "Öf size! Benden önce nice nesiller gelip geçmiş iken, beni tekrar diriltilecek olmakla mı tehdit ediyorsunuz?" diyen kimseye onlar Allah'a sığınarak, "Yazıklar olsun sana! İman et, Allah'ın va'di gerçektir" diyorlar, o da, "Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir" diyordu. İşte onlar, kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiş topluluklar içinde, haklarında o sözün (azabın) gerçekleştiği kimselerdir. Şüphesiz onlar ziyana uğrayanlardır.*)

⁴¹⁸ Bkz. İbn Âşur, **a.g.e.**, XXV, 28.

⁴²⁰ Ahkâf 46/15.

⁴²¹ Elmalılı, **a.g.e.**, VII, 361.

⁴²² İbn Âşûr, **a.g.e.**, XXV, 29.

⁴²³ Bkz. Seyyid Kutub, **a.g.e.**, VI, 3261.

Resûlullah (sav) ile ticaret için Şam yolculuğuna çıkar. Nihâyet bir sidre ağacının bulunduğu bir yerde konaklarlar. Allah Resûlü (sav) sidre ağacının gölgesinde oturur. Bu esnada Hz Ebu Bekir dinle alâkalı bazı meseleleri sormak için orada bulunan bir rahibin yanına gider. Rahip ona sorar: “Sidre ağacının gölgesinde oturan kimdir?” Hz Ebu Bekir: “O, Abdulmuttalib’in torunu Abdullah’ın oğlu Muhammeddir.” der. Rahip: “Vallahi o, peygamber olacaktır, çünkü Meryem oğlu İsa’dan sonra o ağacın gölgesinde sadece Allah’ın peygamberi Muhammed gölgelenecektir” der. Hz Ebu Bekir duyduklarına bütün kalbiyle inanır. Yolculuk ve ikamet halinde Allah Resûlün ’den (sav) hiç ayrılmaz. Kırk yaşındayken Allah Resûlü’ne (sav) peygamberlik gelince otuz sekiz yaşında olan Hz Ebu Bekir müslüman olup onun peygamberliğini tasdik eder. Hz Ebu Bekir kırk yaşına varınca yukarıdaki âyette geçen duayı dile getirmiştir.”⁴²⁴

Ancak Hasan Basrî’nin, (ö.110/728) bu âyetin herhangi bir sebebe bağlanmayıp kayıtsız bırakılmasını daha uygun gördüğü rivâyet edilir. Zira lafzı, umum manaya hamletmek daha faydalı ve etkileyicidir.⁴²⁵

Âyetteki "إِحْسَانًا" kelimesinin öge olarak cümledeki konumu hususunda farklı görüşler ifade edilmiştir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- "وَصَيَّنَّا" fiili, "أَلَزَمْنَا" (emrettik) fiilinin manasını içerdiğinden (tazmin) "إِحْسَانًا" ismi "وَصَيَّنَّا" fiilinin ikinci mefulüdür.⁴²⁶ Buna göre "وَصَيَّنَّا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ" "إِحْسَانًا" terkibi “Biz insana anne babasına iyi davranmayı zorunlu kıldık, emrettik” anlamındadır.

- "وَصَيَّنَّا" fiili "إِحْسَانًا" fiilinin manasını içerdiğinden "إِحْسَانًا" ismi, öge olarak mefulü mutlaktır. Bu durumda yukarıdaki terkip, "أَحْسَنَّا بِالْوَصِيَّةِ لِلْإِنْسَانِ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا" terkibi açılımında olup⁴²⁷ “Biz inşana anne babasına iyi davranmayı tavsiye etmeyle gerçekten iyi yaptık” anlamındadır.

- "إِحْسَانًا" ismi öge olarak muzafıla takdir edilerek hazfedilmiş (düşürülmüş) masdarın sıfatıdır. Buna göre söz konusu terkip, "وَصَيَّنَّا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِصْصَاءً ذَاخُسِنٍ" "

⁴²⁴ Vâhidî, a.g.e., s.439 vd.

⁴²⁵ Kurtubî, a.g.e., VIII,16, s.128; Uramî, a.g.e.,XXVII, 45 vd.

⁴²⁶ Ebu Hayyân, a.g.e., VIII, 60.

⁴²⁷ Âlûsî, a.g.e., XXV, 27.

açılımındadır ve ⁴²⁸ “Biz kesinlikle insana anne babasına iyi davranması hususunda güzel bir tavsiyede bulunduk” manasındadır.

- Bazıları da "إِحْسَانًا" isminin terkipteki konumunun mefulü leh olduğunu düşünür.⁴²⁹ Bu durumda söz konusu terkinin anlamı “iyilikte bulunalım diye biz insana anne babasına iyi davranmayı tavsiye ettik.” şeklindedir.

2.1.2. Kur’ân ve Sünnete Göre Anne-Babaya İyilik

Gerek Kur’ân-ı Kerîm’de gerekse hadislerde çoğunlukla Allah’a kulluk görevinin hemen akabinde ebeveyne karşı saygılı olma ve iyi davranmanın bir ödev olduğuna dikkat çekilmiştir. Nitekim müslümanların başlıca ahlâkî ödevlerinin sıralandığı En‘âm sûresinin 151-153. âyetleri ile İsrâ sûresinin 23. âyetinde Allah’a ibadetten sonra ana babaya iyilik hususu dile getirilmiştir. Aynı şekilde Bakara sûresinin 83. âyetinde İsrâiloğulları’na yüklenen ve uyacaklarına dâir söz (mîsâk) alınan konular hakkında görevler sıralanırken en başta yalnızca Allah’a kulluk, ikinci olarak da ana babaya iyilik etme (ihsan) vazifesi gösterilmiştir.⁴³⁰

Her anne baba fitrat gereği çocuklarını korumada bir içgüdüye sahiptir. Bu içgüdü, çok kere tereddütsüz ve karşılıksız, ana babayı ölümle burun buruna getirecek derecede hayrete düşürücü fedâkarlıklara götürür. Ne var ki çocuklarında bu fedakârlıklar ebeveynin fedâkarlıklarına nispeten azdır. Bu açıdan Kurân-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde anne-babaya iyi davranma hususu defalarca tekrarlanmışken buna karşılık ana babanın çocuklarını gözetmesi hususu belli şartlara bağlanmış ve çok nadir zikredilmiştir.⁴³¹

İsrâ sûresinde kişinin anne-babasına karşı nasıl davranması gerektiği meâlen şöyle ifade edilir: “Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara "öf!" bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: "Rabbim!, Tıpkı beni

⁴²⁸ Ebu Hayyân, a.g.e., VIII, 60.

⁴²⁹ Âlûsî, a.g.e., XXV, 27.

⁴³⁰ Çağrıci, Mustafa, “Ana-baba” md., **DiA**, TDVY, İst. 1991, III, 103.

⁴³¹ Bkz. Seyyid Kutub, a.g.e., VI, 3261

küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı."⁴³² Buna göre ana-babaya en küçük bir olumsuzluğun ilişmemesi gerektiği vurgulanmış, onlarla ilgili iyilik adına yapılması gereken tüm yolların izlenmesi istenmiştir: Onlar azarlanmaz, onlara karşı kullanılan söz gayet tatlı ve güzeldir, onca cefa ve eziyetlere rağmen çocuklarını koruyup büyüttükleri için dualarda unutulmazlar.

Kur'ân'da Allah'a minnettarlıkla ebeveyne minnettarlık birlikte emredilmiştir: "...*(ey insan) hem bana hem ana babana minnet duymalısın...*"⁴³³ Böylece ana babanın, en zayıf döneminde çocuklarına kol kanat germesi, onu yetiştirip büyütmesi, beslemesi ve eğitmesinin; insanı var edip onu nimetleriyle rızıklandıran Allah'ın minnettarlığı makamında zikredilecek kadar önemli olduğuna işaret edilmiştir. Nitekim İbn Abbas üç âyette üç şeyin üç şeyle beraber zikredildiğini ve bunlardan biri olmadan diğerinin kabul olmayacağını ifade ederken "... *(ey insan) hem bana hem ana babana minnet duymalısın...*" meâlindeki âyet hakkında Allah'a şükredip ana babasına minnet duymayan kişinin şükürünün kabul olmayacağını ifade etmiştir.⁴³⁴

Gerek Kur'ân'da gerek hadislerde bu iki ödevin ısrarla birarada zikredilmesi başlıca şu nedenlere bağlanmıştır. 1- İnsanın maddî ve manevî gelişmesine en değerli katkı, Allah'ın nimetlerinden sonra ebeveynin fedâkârlıklarıdır. Zira ebeveyn çocuğun varlık sahnesine çıkmasına sebep olup onun yetiştirilip terbiye edilmesinde yegâne kişilerdir. Başkaları ise sadece onun eğitiminde katkıda bulunabilirler. 2- Çocuğun dünyaya gelmesinin asıl ve gerçek sebebi Allah Teâla, görünür ve hukukî sebebi ise ebeveyndir. 3- Allah, nimetlerini karşılıksız verdiği gibi ebeveyn de çocuklarının ihtiyaçlarını karşılıksız seve seve temin eder. 4- Allah kuluna günahkâr da olsa onu nimetsiz bırakmadığı gibi ebeveyn de kendilerine âsi olan çocuklarını desteksiz ve yardımsız bırakmaz. 5- Allah, yaptıkları iyiliklerden dolayı kullarından râzı olduğu ve karşılığını fazlasıyla verdiği gibi ebeveyn de çocuklarının imkânlarını yapabilecekleri en üst seviyede genişletip geliştirirler.⁴³⁵

---

⁴³² İsra 17/23-24.

⁴³³ Lokman 31/14.

⁴³⁴ Bkz. Abdullah b. Muhammed Ebu Süneyne, *Sa'âdetü'd-Dâreyn fi Birri'l-Vâlideyn*, s.25

⁴³⁵ Çağrıci, "a.g.m.", *DİA*, III, 183 vd.

Hadis kaynaklarında ahlâka dâir hadislerin yer aldığı ve genellikle “Kitâbü’l-birr” ve “Kitâbü’l-edeb” başlığını taşıyan bölümlerde işlenen ilk konu ana babaya karşı ahlâkî vazifelerdir.⁴³⁶ Bu bağlamda Allah Resûlü (sav) ana babaya iyi davranılması, onların korunup gözetilmesi hususunda birçok mesajlar vermiştir.

İbn Mesud, Allah Resûlü’ne (sav) “Allah’ın en çok hoşlandığı ibadetin hangisi olduğunu sormuş, O: "vaktinde kılınan namazdır” demiş. Sonra hangisidir? dediğinde, Allah Resûlü (sav) “sonra anne babaya iyi davranmaktır” demiştir.⁴³⁷

Başka bir rivâyete göre yukarıda belirtilen iki amel, Resûlüllah (sav) tarafından amellerin en üstünü şeklinde nitelendirilmiştir: “Amellerin en üstünü vaktinde kılınan namaz ve anne babaya iyi davranmaktır.”⁴³⁸

Ebu Hureyre’den gelen bir rivâyete göre Allah Resûlü’nün (sav) yanına gelen bir adam: Ey Allah’ın elçisi! Benim güzel hizmet ve ülfet etmeme insanlar içinde en çok layık olan kimdir? diye sormuş, Allah Resûlü (sav): “Annendir” demiştir. Adam sonra kimdir? diye üç defa sorduğunda Allah Resûlü (sav) iki defa “Annendir” demişken üçüncüsünde “Babandır” demiştir.⁴³⁹

Allah Resûlü’ne (sav) yöneltilen “Kime iyilik edeyim?” sorusuna cevabı, üç kere üst üste “annene” iken dördüncüde “babana” şeklinde olmuştur.⁴⁴⁰ Burada annenin katlandığı onca eziyet ve cefânın karşılığı olarak babaya oranla onun daha fazla iyiliği hak ettiğinin vurgulandığını söylemek uzak bir ihtimal olmasa gerektir.

Allah Resûlü’ne (sav) gelip Ey Allah’ın Resûlü! cihada gideyim mi? diyen adama “annen baban var mıdır? diye sorup evet karşılığını alması üzerine Allah Resûlü’nün” onlarda cihad et”⁴⁴¹ anlamına gelen “فَقِيهِمَا فَجَاهِدْ” ifadesini kullanması çok mânidardır. Zira anne baba ile ilgilenmek burada ilây-ı kelimetullah (Allah’ın kanunlarını geçerli kılmak) için kullanılan “cihad” kavramıyla karşılanmıştır.

⁴³⁶ Çağrıcı, “a.g.m.”, **DiA**, III,104.

⁴³⁷ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, **Birr’ül-Vâlideyn**, 1, thk. Bessâm b. Abdülkerim el-Hamzâvî, Dâru’l-Hadîs el-Kettâniyye, Fas, 2014.

⁴³⁸ Bkz. **A.e.**,3.

⁴³⁹ **A.e.**, 10.

⁴⁴⁰ Bkz. **A.e.**,11.

⁴⁴¹ Bkz. **A.e.**, 12.

Cihad etmek üzere anne babasını ağlarken bırakıp Allah Resûlüne (sav) biat etmeye gelen adama: “dön de onları ağlattığın gibi güldür”⁴⁴² demesi; ayrıca Allah'ın, tövbelerini ve kurtulmalarına karşılık fidyelerini kabul etmeyeceği kimseler arasında anne babaya karşı âsi olanların sayılması,⁴⁴³ İslam'ın anne-babaya karşı hassasiyetini anlatan örneklerdendir.

Allah Resûlü (sav) babanın duasının kesin olarak kabul edileceğini ifade etmiş⁴⁴⁴ anne babaya karşı âsi olmayı büyük günahların en büyükleri arasında saymıştır.⁴⁴⁵

Aslında ana baba kişi için cennete girmeye vesiledir. Bunu Enes b. Malik'ten gelen şu hadisten anlıyoruz. Enes şöyle diyor: “Resûlüllah (sav) minbere çıkıp birinci basamağa adım attıktan sonra “âmin”dedi. Sonra ikinci basamağa adım attı ve “âmin” dedi. Sonra üçüncü basamağa adım attı (yine) “amin” dedi. Sonra doğruldu ve oturdu. Bunun üzerine ashabı: "Ey Allah'ın peygamberi neye amin dediniz?" deyince Allah Resûlü (sav) şöyle buyurdu: "Cebrail aleyhisselam yanıma geldi ve dedi ki: "yanında anılıp da sana salât etmeyen zelil olsun, burnu yere sürtünceye kadar alçalsın ve istediğine kavuşmasın" Ben de buna “âmin” dedim. (sonra) “o, anne babasına veya bunlardan birisine ulaşip da cennete giremeyen zelil olsun, burnu yere sürtünceye kadar alçalsın ve istediğine kavuşmasın" dedi ben (buna da) "âmin” dedim.”⁴⁴⁶

Yukarıdaki hadis başka tarikten Cebrail, “yaşlılık döneminde anne-babasına veya birisine ulaşip da cenneti hak etmeyen kimse Allah'ın rahmetinden uzak olsun” dedi (ben de) “amin” dedim,⁴⁴⁷ şeklinde gelmiştir.

Ana babaya iyi davranmak ömrün uzamasına ve mutluluğa vesiledir. Bu anlam Allah Resûlü (sav) tarafından şöyle ifade edilmiştir: “Anne-babasına iyi davranana mutluluk vardır. Allah azze ve celle (bu iyiliğinden dolayı) onun ömrünü uzatır.”⁴⁴⁸

---

⁴⁴² Buhârî, **Birr**, 13.

⁴⁴³ Bkz. **A.e.**17.

⁴⁴⁴ Bkz. **A.e.**, 16.

⁴⁴⁵ Bkz. **A.e.**, 19.

⁴⁴⁶ Bkz. **A.e.**,24.

⁴⁴⁷ Bkz. **A.e.**, 23.

⁴⁴⁸ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, **el-Edebu'l-Müfred**, 11. thk. Ahmed Şemsettin, 2.bs., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2011.

Ana babaya iyilik etmek onlar âhirete göç ettikten sonra da devam eder. Bu hususta gelen hadis şöyledir: "Allah Resûlü'nün yanında bulunan bir adam 'Ey Allah'ın Resûlü! Annem-babam vefat ettikten sonra kendileri için yapacağım başka iyilik kaldı mı?' dedi. Allah Resûlü (sav) "Evet dedi. Dört şey: "Onlara dua etmek ve bağışlanmalarını dilemek, sözlerini yerine getirmek, arkadaşların ikramda bulunmak ve kendileri sebebiyle oluşan akrabalık bağlarını gözetmek."⁴⁴⁹

Ebu Hureyre'den gelen "Rabbın rızasını kazanma babayı razı etmede, Rabbingazabını hak etmek de babayı kızdırmadadır"⁴⁵⁰ anlamındaki ifade, babaya iyi davranma hususunda varid olan hadislerdendir. Buna göre babası oğlundan razı olduğu zaman Allah ondan razı olmuş buna karşılık babasını kızdıran kimse Allah'ın gazabını hak etmiştir.

Allah Resûlü'nün (sav) Hz. Ebûbekir'in kızı Müslüman Esmâ'nın müşrik annesini ziyaret etmeye izin vermesi İslam dininin annelik hakkına önem verdiğiğin göstergelerindendir.⁴⁵¹

Allah Resûlü (sav) "Kişinin anne babasına küfretmesi büyük günahlardandır" deyince sahâbiler "Kişi hiç ana babasına küfreder mi? dediler. Bunun üzerine Allah Resûlü (sav) "Evet, kişi birisinin babasına küfreder o da onun babasına küfreder, (aynı şekilde) annesine küfreder o da onun annesine küfreder"⁴⁵² diyerek çocukların, anne babalarını rahatsız edecek sözlerden kaçınmaları gerektiğini dikkat çekici bir şekilde gözler önüne sermiştir.

Abdullah b. Amr b. As'tan (ö. 65/684-85) rivâyet edilen bir hadise göre bir adam, Allah Resûlü'ne (sav) gelip: "sevabını Allah'tan bekleyerek cihad ve hicret etmek için sana biat ediyorum" demesi üzerine, ebeveyninin hayatta olduğunu öğrenen Allah Resûlü (sav) onlara iyilik etmesi neticesinde Allah'ın ona sevap vereceğini vurgulamıştır.⁴⁵³

Ana-babaya iyilik etmek, çocuklarının dualarının kabul olmasına vesiledir. Nitekim Hz. Peygamber (sav) bununla ilgili olarak şöyle bir olay anlatmıştır: "Sizden

⁴⁴⁹ Buhârî, **Edeb**, 35.

⁴⁵⁰ Hâkim, Muhammed b. Abdullah Ebû Abdullah en-Nîsâbü'rî, **el-Müstedrek 'ala's-Sahîhayn**, el-Birr ve's-Sıla, V, 152, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, t.y..

⁴⁵¹ Bkz. Buhârî, **Sahih**, Hibe, 28,

⁴⁵² Müslim, **a.g.e.**, İman, 38.

⁴⁵³ **A.e.**, Birr, 1.

önce yaşayanlardan üç kişi bir yolculuğa çıktılar. Akşam olunca, yatıpuyumak üzere bir mağaraya girdiler. Fakat dağdan kopan bir kaya mağaranın ağzını kapattı. Bunun üzerine birbirlerine: 'Yaptığınız iyilikleri anlatarak Allah'a dua etmekten başka sizi kayadan hiçbir şey kurtaramaz,' dediler. İçlerinden biri söze başlayarak: "Allahım! Benim çok yaşlı annemle babam vardı. Onlar yemeklerini yemeden çoluk çocuğuma ve hizmetçilerime bir şey yedirip içmezdim. Birgün hayvanlara yem bulmak üzere evden ayrıldım; onlar uyumadan önce de eve dönemedim. Eve gelir gelmez hayvanları sağıp sütlerini annemle babama götürdüğümde, baktım ki ikisi de uyumuş. Onları uyandırmak istemediğim gibi, onlardan önce ev halkının ve hizmetkârların bir şey yiyip içmesini de uygun görmedim. Süt kabı elimde şafak atana kadar uyanmalarını bekledim. Çocuklar etrafımda açlıktan sızlanıp duruyorlardı. Nihâyet uyanıp sütlerini içtiler. Rabbim! Şâyet ben bunu senin rızânı kazanmak için yapmışsam, şu kaya sıkıntısını başımızdan al! diye dua etti."⁴⁵⁴ Allah Teâla bu zatın duâsını kabul etmiş ve böylece ana babasına yaptığı bu iyiliğin karşılığını boşa çıkarmamıştır.

Allah Resûlü'nün (sav) ana babaya şetmeden kimsenin Allah tarafından lanetlendiğini⁴⁵⁵ ve ana babasına âsi olan kimsenin cezasının ölmeden önce dünyada verileceğini⁴⁵⁶ ifade etmesi, çocukların ana babalarına karşı tutum ve davranışlarında gayet titiz olmaları gerektiği bakımından önemlidir.

Allah Resûlü (sav) ana babaya isyan edenin cenneti hak etmeyeceğini ve Allah'ın kıyamet gününde ona rahmet nazarıyla iltifat etmeyeceğini ifade etmiştir. "Dört kimseyi cennete sokmaması Allah'a haktır ve onlara nimetlerinden tattırmaz. Bunlar İçki içmeye devam eden, faiz yiyen, haksız yere yetim malı yiyen ve anne babasına karşı âsi olanlardır."⁴⁵⁷ "Allah ana babasına âsi olana, içkiyi devamlı içene ve verdiğiyle başa kakana kıyamette rahmet nazarıyla iltifat etmez."⁴⁵⁸

Anne babaya iyi davranmayı teşvik eden başka âyet ve hadisler de mevcuttur. Bu hususta âyetlerin tekrarlanıp Allah Resûlü'nün (sav) bunu dafalarca teşvik etmesi,

⁴⁵⁴ Buhârî, **Sahih**, icâre, 12.

⁴⁵⁵ Bkz. Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî, **el-Müsned**, II, 214, thk. Şuayb el-Arnaût ve arkadaşları, Müessesetü'r-Risâle, 2. bs., y.y., 1999.

⁴⁵⁶ Hâkim, **a.g.e.**, el-Birr ve's-Sıla, V, 156.

⁴⁵⁷ **A.e.**, Büyü' ,II, 37.

⁴⁵⁸ Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, Eşribe, 2, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1354h.

anne babaya dönük iyiliği başka iyiliklere oranla İslam'da görünürde en net iyilik kategorisine yükseltmiştir. Bundan dolayıdır ki hiçbir toplum anne babaya iyi davranmada, müslüman toplumun seviyesine ulaşamamıştır.⁴⁵⁹

2.2. Her Annenin Meşakkati

Âyetin başında anne-babaya iyi davranma tavsiye edildikten sonra annenin bu zorlu sürecinin bir kısmına işaret edilmiştir.

" وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا... " ... *Annesi onu ne zahmetle karnında taşıdı ve ne zahmetle doğurdu! Onun (anne karnında) taşınması ve süttten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır.*⁴⁶⁰

Manası üzerine derinleşildiğinde bu terki, "Kendisiyle kalkıp oturmaya, onunla vakit geçirmeye en layık olan kimdir? diye yöneltilen soruya cevap verirken Allah Resûlünün (sav) neden üç kere peşi sıra "annendir"dördüncüde "babandır"⁴⁶¹ demesini açıklıyor gibidir. Bu yönüyle annenin, babadan daha fazla kollanıp gözetilmeye layık olduğu anlaşılır.

Kur'an, karşılaştığı zor durumlardan söz ederken sadece anneden bahsetmesi babanın bir öneminin olmadığı anlamına gelmez. Zira baba, annenin karşılaştığı zorlukların çoğunda anneye ortaktır. Ne var ki burada annenin karşılaştığı zorlukların bazısına dikkat çekilmiş ve dolayısıyla hayra ve iyiliğe daha layık olduğuna işaret edilmiştir.⁴⁶²

" حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا " terkiğini müfessirler "*..onu meşakkatle karnında taşıdı ...*" şeklinde tefsir etmişlerdir. Burada hamileliğin başlangıcı kastedilmemiştir. Çünkü söz konusu bu dönemde bir meşakkat yoktur. Kur'ân, meşakkatin olmadığı bu döneme meâlen şöyle işaret eder:"... *(İnsan) eşiyle birleşince eşi hafif bir yük yüklenir (gebe kalır) ve (bir müddet) onu taşır...*"⁴⁶³ Gebe kalınan şeyin, "nutfe

⁴⁵⁹ Bkz. İbn Aşur, a.g.e., XXV, 29.

⁴⁶⁰ Ahkâf 46/15.

⁴⁶¹ Buhârî, *Birr*, 10

⁴⁶² Râzî, a.g.e., XIV, 27, s.14.

⁴⁶³ Araf 7/189.

(döllenmiş yumurta hücresi,zigot⁴⁶⁴)” "alaka" (embriyonun gebeliğin 7-24 günleri arasında rahim duvarına tutunduğu hal⁴⁶⁵) ve “mudga” (dördüncü haftanın sonunda embriyonun bir çiğnem et parçası şeklini alan durum⁴⁶⁶) evresi vardır. Anne ağırlaştığında o zaman onu meşakkat içerisinde taşır. İşte bu durum yukarıdaki terkiyle ifade edilmiştir.

2.3. Fıkhî Bir Mesele: Gebelik ve Emzirme Süresi

Allah Teâla anne babaya iyi davranmayı tavsiye ettikten sonra annenin iyiliğe daha layık olduğuna işaret eden aynı zamanda kendisinden fikhi bir hükmün istinbat edildiği ifadeyi zikretmiştir. "... وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا ... " *...Onun (anne karnında) taşınması ve süttten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır...*

Âyette hamilelik müddetinin başlangıcı " حَمْلُهُ " “...Onun (anne karnında) taşınması...” sözüyle, emzirme süresinin sona emesi de “فِصَالُهُ” sözüyle belirtilmiştir. Buna göre onun anne karnında taşınması ile başlayan süreç, süttten kesilmesiyle sona erip bu ikisi için geçen zaman toplam otuz aydır.

Hamilelik müddetinden süttten kesilme müddetine kadarki zamanın otuz ay olarak verilmesi, bütün değişik hamilelik müddetlerini kapsamasına yönelik olduğu kaydedilir. Zira hamilelik müddeti bazen altı, bazen yedi, bazen sekiz, bazen de -ki genelde böyledir- dokuz ay olarak gerçekleşir. Buna göre Kadının hamilelik müddeti dokuz ay ise çocuğunu yirmi bir ay, sekiz ay ise yirmi iki ay, yedi ay ise yirmi üç ay, altı ay ise yirmi dört ay emzirir. Buna göre emzirme süresinin en uzun süresi yirmi dört aydır ve hamilelik müddetinden noksan olan her ay için emzirme müddeti bir ay uzar. ⁴⁶⁷ Böylelikle erken doğan çocuğun zayıflığı daha fazla emzirmeyle telafi edilir. " وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا " (*Onun (anne karnında) taşınması ve süttten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır*) ifadesi hamilelik müddetinin dokuz aydan az olabileceğine işaret eder. Doğum dokuz aydan az bir zamanda gerçekleşmeyecek

⁴⁶⁴ Karakaya, Ahmet, **Kök hücre çalışmaları ve etik**, (Basılmamış yüksek lisans tezi) FSMVÜ, SBE, Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, 2013, s. 75.

⁴⁶⁵ Karakaya, **a.g.e.**, s.75.

⁴⁶⁶ **A.e.**, s. 75.

⁴⁶⁷ İbn Aşur, **a.g.e.**, XXV, 30.

olsaydı bu müddetin tam dokuz ay diye tahdid edilmesi gerekirdi. Zira bağlam gereği yukarıdaki ifadeden kasıt, annenin katlandığı hamilelik meşakkatine dikkat çekmek ve iyi davranmada onun hakkını ortaya koymaktır. Bu inceliğe ima söz konusu olmasaydı hamilelik müddetinin dokuz ay ile sınırlanması bağlama daha uygun olurdu. Çünkü hamilelik müddetinin meşakkati emzirme meşakkatinden daha zordur.⁴⁶⁸

Rivâyete göre Ba'ce b. Abdullah el- Cühenî diyor ki: Bizden bir adam Cüheyne kabilesinden bir kadınla evlendi. Kadın hamile kalıp tam altı ay sonra doğum yaptı. Kocasını hanımından şüphelendiği için Hz Osman'ın yanına gidip ona durumu arzetti. Bunun üzerine Hz Osman kadını çağırttı. Kadın elbisesini giymek üzere kalktığı anda meselenin vehâmetini anlayan kızkardeşi ağladı. Bunun üzerine kadın ona: niye ağlıyorsun? "Allah'a yemin ederim ki kocamdan başka bir erkek bana dokunmadı. Allah dilediğiyle hükmedecektir" diyerek kalktı ve Hz Osman'a geldi. Hz. Osman recmedilmesini emretti. Meselenin kendisine ulaşması üzerine Hz. Ali, Hz Osman'ın yanına gelip Ona "ne yapıyorsunuz ? dedi. Hz Osman: "Tam altı ayda doğum yaptı, böyle bir şey olur mu?" deyince Hz Ali ona: "Kur'an okumuyor musun?" dedi. Hz Osman "okuyorum" dedi. Bunun üzerine Hz Ali, ona: "*Onun (anne karnında) taşınması ve süttten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır...*" ve "*Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için- anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler...*" anlamına gelen âyetleri okuduktan sonra şöyle devam etti: "Otuz aydan iki tam yıl çıkarılınca geriye tam altı ay kalır. Hz Osman, Hz Ali'nin bu açıklamasına karşılık "vallahı ben hiç böyle ince düşünememiştim" dedi ve kadının (recim hükmünü bozmak üzere) getirilmesini emretti.⁴⁶⁹

Böylece Ahkâf Sûresi'nin 15. âyeti, ("...*Onun (anne karnında) taşınması ve süttten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır...*") meâlini yukarıda verdiğimiz Bakara sûresinin 233. âyetiyle ("وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ) " *Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için- anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler...*) düşünüldüğünde hamilelik müddetinin en az altı ay olduğuna varılır. Çünkü hamilelik ve süttten kesilme müddetinin toplamı otuz

⁴⁶⁸ İbn Aşur, a.g.e., XXV, 30.

⁴⁶⁹ İbn Kesir, Tefsir, V, 2733.

aydır. Bakara âyetinin ifade ettiği süttten kesilme müddetinin en çoğu olan yirmi dört ay otuz aydan çıkarıldığında kalan altı ay, hamilelik müddetinin en azıdır.

Razî (ö.606/1210), hamilelik müddetinin en azının altı ay olduğuna akıl ve tecübenin delâlet ettiğini söyler ve şöyle devam eder: “Tecrübe sahipleri der ki cenin, belli zamanda oluşur. Bu muayyen zaman katlandığında cenin hareket eder. Bu toplam zamana iki katı eklendiğinde doğum gerçekleşir. Ceninin otuz günde oluştuğunu farz edelim. Bu otuz gün katlanıp altmış gün olunca cenin hareket eder. Bu toplam süreye (altmış gün) iki katı eklendiğinde –ki bu, yüzyirmi gündür- yani yüzseksen gün(altı ay) sonunda çocuk doğar. Ceninin otuz beş günde oluştuğunu farz edelim. Bu otuz beş gün katlanıp yetmiş gün olunca cenin hareket eder. Bu toplam süreye (yetmiş gün) iki katı eklendiğinde –ki bu, yüz kırk gündür- yani iki yüz on gün (yedı ay) sonunda çocuk doğar. Ceninin kırk günde oluştuğunu farz edelim. Bu kırk gün katlanıp seksen gün olunca cenin hareket eder. Ve iki yüz kırk günde (sekiz ay) çocuk doğar. Ceninin kırk beş günde oluştuğunu farz edelim. Bu kırk beş gün katlanıp doksan gün olunca cenin hareket eder. Ve iki yüz yetmiş günde (dokuz ay) çocuk doğar”⁴⁷⁰ Ancak Razi, tecrübe ehlinin, aktardıkları bu bilginin kesin bilgi sayılamayacağını belirttiklerini nakleder. Zira bu, tecrübeyle sabit olmuş gerçeğe yakın bir bilgidir. Günler açısından fazlalık ve eksiklik olabilir.⁴⁷¹

Razi, hamilelik müddetini inceden inceye araştıran Câlînûs’un (Galen) (ö.200 [?]), bir kadının yüzseksen dört gecede çocuğunu dünyaya getirdiğini İbn Sina’nın (ö. 428/1037) da buna şahit olduğunu kaydeder. Buna göre Kur’an nassı ve tıb tecrübelerinin hamilelik müddetinin en azı hususunda aynı şeyi ifade ettiklerini söylenebilir: Hamilelik müddetinn en azı altı aydır.⁴⁷²

Allah Teâla Lokman sûresi 14. âyetinde meâlen şöyle buyurur: “*İnsana da, anne babasına iyi davranmasını emrettik. Annesi onu her gün biraz daha güçsüz*

⁴⁷⁰ Râzî, a.g.e., XIV, 27, s. 14.

⁴⁷¹ A.e., XIV, 27, s.14 vd.

⁴⁷² A.e., XIV, 27, s. 15. Bugünkü tıpta da hamilelik müddetinin en azı altı ay (24 hafta)olarak değerlendirilir. Nitekim son âdet tarihine göre 24 hafta ile 37 hafta arasında gerçekleşen doğum, erken doğum (preterm doğum) olarak isimlendirilir. (Bu bilgi, Kadın doğum uzmanı Doç. Dr. Pakizer Banu KILIÇOĞLU DANE ile yapılan görüşmeden nakledilmiştir.)

*düşerek karnında taşımıştır. Onun süttten kesilmesi de iki yıl içinde olur. (İşte onun için) insana şöyle emrettik: "Bana ve anne babana şükret. Dönüş banadır."*⁴⁷³

Ahkâf sûresinin 15. âyetini, Lokman sûresinin 14. ve Bakara sûresinin 233. âyetleriyle birlikte düşünen fakihler bu âyetlerin tamamından birçok hüküm istinbat etmişlerdir. Biz konumuzla alâkalı olanlara yer vermek istiyoruz.

1- Fakihler Bakara âyetindeki " وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ " terkinin haber sûretinde, emir manasında olduğunu ifade ederler. Buna göre terkip, "Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için- anneler çocuklarını iki tam yıl emzirsinler..." manasındadır. Âlimler âyetten anlaşılan emrin neyi ifade ettiği hususunda iki gruba ayrılmışlardır. Malik'e (ö. 179/795) göre âyetin zahirinden anlaşıldığına göre emir, vücûbiyet ifade eder..⁴⁷⁴ Cumhur, ifadeden anlaşılan emrin mübahlık belirttiğini, dolayısıyla annenin, çocuğunu emzirmekle mükellef olmadığını benimsemiştir. Ancak çocuk, annesinin dışındakinden emmiyor veya baba, süt anne temin edemiyor yahut babanın maddi durumu iyi olduğu halde bulunduğu yerde süt anne bulunmuyorsa bu durumda annenin çocuğunu emzirmesi farzdır. Cumhur, bu hükümlerini Talak sûresinde bulunan "Eğer anlaşılamazsanız, çocuğu baba hesabına başka bir kadın emzirecektir."⁴⁷⁵ meâlindeki âyetle delillendirir. Buna göre annenin çocuğunu emzirmesi farz olsaydı din, onun başka bir kadın tarafından emzirilmesini caiz görmezdi. Ne var ki annenin sütü çocuğuna daha faydalı ve çocuğuna şefkati başkasından daha çok olduğundan çocuğunu emzirmesi menduptur.⁴⁷⁶

2- Hamilelik süresinin en azı altı aydır. Altı ay sonra doğum yapan bir kadına, zâniye hükmü verilemez.⁴⁷⁷ Dolayısıyla bu nitelikteki bir kadın, recim cezasına çarptırılmaz ve çocuğun nesebi de babasına nisbet edilir.

3- Emzirme süresinin en fazlası iki senedir. Buna göre bu süreden sonra süt emen çocuk ile kadın arasında emzirme yakınlığından dolayı "nikah haramlığı" bağı oluşmaz. Bu görüş genel fukahanın görüşüdür. Ebu Hanife (ö.150/767) ise

⁴⁷³ Lokman 31/14.

⁴⁷⁴ Sâbûnî, **Ahkâm**, I, 250. Ayrıca Bkz. İbnü'l-Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdillâh, **Ahkâmü'l-Kur'ân**, thk. Muhammed Abdulkadir 'Ata, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut, 1988. I, 275.

⁴⁷⁵ Talak 65/ 6.

⁴⁷⁶ Sâbûnî, **Ahkâm**, I, 250.

⁴⁷⁷ Râzî, **a.g.e.**, XIV, 27, s.16.

yakınlığı ve dolayısıyla nikah haramlığı oluşturan sürenin iki buçuk sene olduğunu söyler.⁴⁷⁸

Söz konusu üç âyetin (Bakara 233, Lokman 14, Ahkâf 15) bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilerek hamilelik müddetinin en azı olan altı aya işârî yolla değinmesinin, böyle bir doğumun haddi zatında nadir olarak gerçekleştiğine binâen olduğu kanaatindeyiz. Bu yönüyle doğumun genelde dokuz ay sonunda gerçekleştiğine dâir bilgi yaygın ve zorunlu bir bilgi olduğu için bu, âyetlerde açıkça veya işâret yoluyla belirtilmemiştir.

Kur'ân'da hamilelik müddetinin en azına işâret edilmesi şüphesiz çok önemlidir. Zira bunun gerçekleşmesi sonucunda annenin recmedilmemesine dâir hüküm verileceğinin yanısıra bu hüküm sâlim erkek fitratının hayat arkadaşı olan hanımı hakkındaki şüphe ve kuruntularını bertaraf eder. Hüküm, onun yüce kitabında işâret yolla ifade edildiğinden hanımına karşı olan sevgi ve saygısı azalmadığı gibi erken doğumla dünyaya gelen çocuğuna hayatı boyunca baba şefkatini hissettirir. Ayrıca işâret yoluyla ifade edilen bu hüküm, anneye ve erken doğumla dünyaya getirdiği çocuğuna, akrabalar tarafından başka gözlerle bakılmamasını da sağlamıştır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki Kur'ân'da hamilelik müddetinin en azına işâret edilmesi, toplumun bir parçası olan anne ve çocuğuna dönük hukûkî ve içtimaî maslahat ve hikmetler barındırır.

2.4. Dirilmeye İman Etme Kapsamında İki Fitrat Örneği (17-18. Âyetler)

2.4.1. Salih Çocuk Örneği ve Âkıbeti

İslam, insanları Allah'ın rızasına ulaştıran ve hayatlarını huzurlu ve mutlu kılan doğru bir yola iletmek için gelmiştir. Bundan dolayı Allah, kullarına hayatlarında kendilerine riayet edip uygulamaları gereken kuralları bildirdirmiştir. Şüphesiz bunların en önemlilerinden birisi anne-baba hakkıdır. Zira Allah, Kur'an'da sadece kendisine ibadet edilmeyi ve ortak koşulmamayı emrettikten sonra

---

⁴⁷⁸ Bkz. Sâbûnî, **Ahkâm**, I, 250 vd.

çoğunlukla ana babaya iyi davranma hususunu zikretmiştir.⁴⁷⁹ Allah Teâla âyette anne babaya iyi davranmaya azami derecede riâyet eden, olgunluk yaşına gelip kırk yaşına varıncaya kadar devamlı onlara iyi davranan ve nihayet ömrünün bu dönemine gelince kendisi ve anne babasına verdiği nimetlerden dolayı ona şükretmesini ilham etmek için Allah'tan yardım dileyen⁴⁸⁰ örnek salih evladın duasına yer verir.

"حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ" *Nihayet olgunluk çağına gelip, kırk yaşına varınca şöyle der: "Bana ve anne babama verdiğin nimetlere şükretmemi, senin razı olacağın salih amel işlememi bana ilham et. Neslimi de salih kimseler yap."*

Âyette, mümin insan kırk yaşına vardığında Rabbinden duasında üç şeyi talep etmiştir: 1- Kendisine ve Anne-babasına verilen nimetlere şükretmesini ilham etmesini. 2- Salih amel işlemesini ilham etmesini. 3- Neslini salih kimseler yapmasını. Âyette nakledilen bu duânın bir sıralamaya göre yapıldığını görüyoruz. Buna göre kişi önce anne babasına sonra kendisine sonra da nesline dua eder.

Bu dua, kırk yaşına varan insanın Allah'ın nimetlerinin derinliğini ve çokluğunu iyi bir şekilde anladığına işaret eder. Ayrıca ömründen bu merhaleye varanın, anne babasının onu büyütürken ne kadar çaba sarfettiğini anladığına bir işaret vardır. Bu yönüyle bu yaşta kendisi için katlandıkları zorlukları çok daha iyi anladığından dolayı çocuğun, yanında olmasalar da ana babasına dua ederek onlara karşı iyiliğini devam ettirmesi gerektiği de âyetten çıkarılabilecek anlamlar arasındadır.⁴⁸¹

Âyette ana babaya dua etme esnâsında salih insanın zürriyetini de duasında unutmaması, onun geleceği olan zürriyetine verdiği önemi ifade etmektedir: Duasında Anne babasına önem verdiği gibi zürriyetine de önem verecek ki annesine babasına iyiliği dokunduğu gibi zürriyetinin de ona iyiliği dokunsun.⁴⁸² Ayrıca duasında tüm nesli ifade eden zürriyyet (ذُرِّيَّةً) sözcüğünü seçmesi, hayır ve salahın tüm neslinde devam etmesini istemesini işaret yoluyla belirtmiştir.

⁴⁷⁹ Ebû Süneyne, a.g.e., s. 14.

⁴⁸⁰ İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 31.

⁴⁸¹ Bkz. İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 32.

⁴⁸² İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 33.

Daha önce belirtildiği gibi Vâhidî, (ö.468/1076) İbn Abbas'tan (ö.68/687-88) gelen bir rivâyeti göz önünde bulundurarak sûrenin bu âyetinde bulunan "حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُثُوبُ الْإِنِّكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ" (*Nihâyet olgunluk çağına gelip, kırk yaşına varınca şöyle der: "Bana ve anne babama verdiğin nimetlere şükretmemi, senin razı olacağıın salih amel işlememi bana ilham et. Neslimi de salih kimseler yap. Şüphesiz ben sana döndüm. Muhakkak ki ben sana teslim olanlardanım."*) ifadesinin Hz. Ebu Bekir hakkında indiğini ileri sürmüştür.⁴⁸³ Ancak Hasan Basrî'nin (ö.110/728) bu âyetin herhangi bir sebebe bağlanmayıp kayıtsız bırakılmasını daha uygun gördüğü rivâyet edilir. Zira lafzı, umum manaya hamletmek daha faydalı ve etkileyicidir.⁴⁸⁴

Âyetteki " أَشُدُّ " akıl ve beden açısından olgunluğu belirten bir dönemdir. Bu kelime, Araplardan çoğulu işitilmeyen bir çoğuldur. Ancak bazı âlimler tekilinin "شِدَّةٌ" olduğunu belirtir.⁴⁸⁵

Mâverdî, (ö.450/1058) âyette geçen " أَشُدُّ " kelimesinin hangi yaş veya dönemi ifade ettiği hususunda onun ergenlik dönemi, on beş, on altı, on sekiz, yirmi, yirmi beş, otuz, otuz üç, otuz dört veya kırk yaş olduğuna dâir toplam dokuz görüş zikreder.⁴⁸⁶

İbn Âşur (1909-1970) söz konusu kelimenin hangi dönemi ifade ettiği ile ilgili şunları ifade eder: " أَشُدُّ " kelimesi ömrün belli bir yaşını ifade etmeyip akıl ve beden açısından olgunluğun zannedildiği yaşlara kullanılır. Bunlar, otuzdan sonra başlayıp kırka kadar devam eder."⁴⁸⁷ Bundan dolayı " بَلَغَ أَرْبَعِينَ " terkihi " بَلَغَ أَشُدَّهُ " terkihibine atfedilmiştir. Buna göre salih çocuk örneğinde onun olgunluk döneminin başlangıcına ve sonuna değinilmiştir. Bu yönüyle birinci terkip ikinci terkinin

⁴⁸³ Vâhidî, **a.g.e.**, s.439 vd.

⁴⁸⁴ Kurtubî, **a.g.e.**, VIII, 16, s. 128; Uramî, **a.g.e.**, XXVII, 45 vd.

⁴⁸⁵ İbn Âşûr, **a.g.e.**, XXV, 33.

⁴⁸⁶ Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, **en-Nüketu ve'l-Uyûn**, thk. Seyyid Abdulmaksud b. Abdurrahim, 3.bs. Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2012, VI, 276 vd.

⁴⁸⁷ İbn Âşûr, **a.g.e.**, XXV,33.

müekkidi değildir. Zira burada " بَلَغَ " fiili ile farklılığı ifade etmek için vazedilen atıf harfinin tekrar edilmesi tekid ihtimalini uzak kılıyor.⁴⁸⁸

Âyette kırk yaşın özellikle zikredilmesi bunun olgunlukta zirve yaş olduğuna dönüktür.⁴⁸⁹ Burada söz konusu yaşa varanın, olgunlaşması tam olacağından salah ve kötülük, hayır ve şer durumları hususunda daha dikkatli olacağına işaret vardır.⁴⁹⁰ Birçok insanın, kişinin kırkına varınca kişiliğinin tamamem oturduğunu bundan sonra bu hususta değişikliğin neredeyse imkânsız olduğunu ifade ettiği nakledilir.⁴⁹¹ Ayrıca bu yaş, Allah'a dönmenin son yaş sınırındır. Hadiste şöyle buyrulur: " Şeytan kırkıktan sonra tövbe etmeyen kimseden elini çekip şöyle der: yemin ederim bu şahsiyet artık felaha ermez." İbn Abbas'tan gelen bir hadise göre Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim kırkına basıp da hayrı şerrine galip gelmemişse cehenneme hazırlansın."⁴⁹²

Zeyd b. Eslem'in, (ö.136/754) Allah'ın kırkıktan önce hiçbir insanı peygamber olarak göndermediğini söylediği kaydedilir.⁴⁹³ Ancak Râzî, (ö.606/1210) Kur'andaki âyetlerin zâhir mânâlarını göz önünde bulundurarak Hz. İsa (as) ve Hz. Yahya'nın (as) çocukken peygamber gönderildiğini delil göstererek bu görüşe itiraz eder.⁴⁹⁴ Âlûsî, (ö.1270/1854) Teftâzânî'nin (ö.792/1390) bu hususta kullandığı ibaresinin zahirinden Râzî'nin görüşünde olduğunu ne var ki İbnu'l-Arabi (ö.543/1148) ve başka âlimlerin Allah'ın çocukken birisini peygamber olarak gönderebileceğini ancak böyle bir şeyin gerçekleşmediğini söylediklerini nakleder. İbnu'l-Arabî ve başka âlimler, Hz. İsa (as) ve Hz. Yahya'nın (as) peygamberlikleriyle ilgili "*Bunun üzerine (Meryem, çocukla konuşun diye) ona işaret etti. "Beşikteki bir bebekle nasıl konuşuruz?" dediler. Bebek şöyle konuştu: "Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. Bana kitabı (İncil'i) verdi ve beni bir peygamber yaptı.*"⁴⁹⁵ "ve "*"Ey Yahya kitaba sınıksız sarıl" dedik. Biz ona daha çocuk iken hikmet verdik.*"⁴⁹⁶ meâlindeki âyetlerin ilerde gerçekleşecek peygamberliklerinden bahsettiğini

⁴⁸⁸ İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 33.

⁴⁸⁹ A.e., XXV,33.

⁴⁹⁰ Muhammed İzzet Derveze, 2.bs., et-Tefsîru'l-Hadîs, Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî, Beyrut, 2000, V, 20.

⁴⁹¹ Âlûsî, a.g.e., XXVI, 29.

⁴⁹² A.e.,XXVI, 29.

⁴⁹³ Mâverdî, a.g.e., VI, 277.

⁴⁹⁴ Râzî, a.g.e., XIV, 27, s. 18 vd.

⁴⁹⁵ Meryem 19/ 29-30.

⁴⁹⁶ Kehf 19/12.

düşünürler. Bu arada bazı âlimler ergen olmayı peygamberlik şartlarından saymıştır. Âlûsi de bu şartı tercih eder. Zira bir çok insan küçük çocuğa tabi olmaktan hoşlanmaz. Ne ki Allah Resûlü'nün (sav) örneğinde olduğu gibi peygamberler genelde kırk yaşında gönderilirler.⁴⁹⁷

Süfyan-ı Sevrî "أَوْزَعْنِي" terkiibini "bana ilham et" şeklinde tefsir etmiştir. "الإِزَاع" kelimesi aslında kişiye tutkulu, düşkün, âşık, onun için deli olmak gibi mânâlara gelir. Bir şeye tutkulu ve hevesli olan kimseye, "فَلَانٌ مُّوَزَعٌ بِكَذَا" terkiibi kullanılır.⁴⁹⁸ Duâda bu anlamı ifade eden kökten gelen bir kelimenin kullanılması, salih kişinin anne babasına iyiliği istemede ve salih ameller yapmada çok hevesli olduğunu ifade eder.

Mâverdî, (ö.450/1058) gönül erbâbının "وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي" terkiibinde birbirinden farklı dört yorum yaptıklarını nakleder: 1- Onları benim için sadık halef, senin için de gerçek mana da kul eyle. 2- Onları "ebrar" yani sana itaatkâr kıl. 3- Onları razı olacağın salih amellere muvaffak kıl. 4- Onlar üzerine Şeytan nefis ve hevaya bir yol kılma.⁴⁹⁹

Taberî, (ö. 310/923) ise bu terkiibe daha kapsayıcı bir anlam vermiştir: "Bana bahşettiğin neslimin işlerini benim için düzelt: Onları imana, rızana tabi olmaya ve sana itaat etmeye ilet."⁵⁰⁰

Sâlih insan duasını geçmiş günahlardan tövbe ettiğini ve Allah'a teslimiyetini ifade ederek bitiriyor: "إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ" *Şüphesiz ben sana döndüm. Muhakkak ki ben sana teslim olanlardanım*: Geçmişte yapmış olduğum günahlarımdan bağışlanma diliyorum. Ben, hükmüne razı olmuş ,emirlerine ve nehiyelerine teslim olmuş ve sana itaatte boyun eğmiş kişilerdenim.⁵⁰¹

Yukarıdaki ifade, kırkına ulaşan kimseyi tövbesini yenilemesine çağırır.⁵⁰² Âyetteki duâ bütün Müslümanların mümin anne babasına yapacağı dua niteliğindedir.⁵⁰³

⁴⁹⁷ Âlûsî, a.g.e., XXVI, 29 vd.

⁴⁹⁸ Mâverdî, a.g.e., VI, 277.

⁴⁹⁹ A.e., VI, 278.

⁵⁰⁰ Taberî, *Câm'î*, XXVI, 17.

⁵⁰¹ A.e., XXVI, 17.

⁵⁰² İbn Kesir, *Tefsir*, V, 3734.

⁵⁰³ İbn Aşur, a.g.e., XXV, 33.

Allah Teâla âyette nitelenen salih evlatlara vereceği karşılığı şöyle belirtir: " **أُولَئِكَ الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ وَعَدَ الصَّدَقِ الَّذِي كَانُوا** " *Işte, yaptıklarının iyisini kabul edeceğimiz ve günahlarını bağışlayacağımız bu kimseler cennetlikler arasındadırlar. Bu, onlara öteden beri yapılagelen doğru bir va'ddir.*

Burada peygamberlerin yaptıkları⁵⁰⁴ doğru bir vaad üzerine onların günahlarının bağışlanacağı ve yaptıkları iyi amellerin Allah Teâla tarafından en güzel mükafatlarla karşılık bulacağı anlatılır. Bu âyet, kendisinden önceki âyetin belli bir kimse hakkında inmediğine delâlet eder.⁵⁰⁵ Zira burada çoğul işaret ismi kullanılmıştır.⁵⁰⁶

Mâverdî, (ö.450/1058) âyette günahların bağışlanmasını ifade eden terkip (وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ) hakkında üç görüşün olduğunu ifade eder. 1- Rahmetimizle onların bütün günahlarını bağışlayacağız. 2- Onların küçük günahlarını bağışlayacağız. 3- Onlar tövbe ettiklerinde büyük günahlarını bağışlayacağız.⁵⁰⁷

Câbir b. Zeyd (ö. 93/711-12) kanalıyla İbn Abbas'tan rivâyet edilen bir kudsî hadiste şöyle geçer: "Kula yaptığı iyilik ve kötülüklerin karşılığı verilir. Kötülüklerine karşılık iyiliklerinden alınır. Bundan sonra iyiliği kalırsa buna karşılık cennetteki yeri genişletilir." Bu Kudsî hadisin yine Câbir kanalıyla Yezdad'dan (Bu zatın sahâbe veya tabîî olmasında ihtilaf vardır) gelen başka bir varyantında Câbir, Yezdâd'a: Ya iyilikleri biterse? demesi üzerine Yezdâd, yukarıdaki âyeti okur: " **أُولَئِكَ الَّذِينَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ وَعَدَ الصَّدَقِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ** " *(Işte, yaptıklarının iyisini kabul edeceğimiz ve günahlarını bağışlayacağımız bu kimseler cennetlikler arasındadırlar. Bu, onlara öteden beri yapılagelen doğru bir va'ddir.)*⁵⁰⁸ Buna göre cennete girecek bazı insanların, işledikleri iyi ameller en iyisiyle karşılık bularak cennetteki yerleri genişletilecektir.

" **فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ** " ifadesindeki " **فِي** " iki anlamı ifade ettiği nakledilir. 1- Asıl anlamı olan zarfîyyet (içindelik) anlamı. Bu anlama göre onların, cennet ehlinin

⁵⁰⁴ Mâverdî, **a.g.e.**, V,279.

⁵⁰⁵ Kurtubi, **a.g.e.**, VIII,16, s. 130.

⁵⁰⁶ Bkz.Elmalılı, **a.g.e.**, VII, 366.

⁵⁰⁷ Mâverdî, **a.g.e.**, V, 279.

⁵⁰⁸ Taberî, **Câm'î**, XXVI, 18.

zümresinde oldukları belirtilmiştir.⁵⁰⁹ 2- Beraberlik ifade eden "مع" anlamı. Buna göre ise onların cennet ehliyle beraber oldukları ifade edilmiştir.⁵¹⁰

2.4.2. Kötü Çocuk Örneği ve Âkıbeti

Şüphesiz anne-babaya iyi davranmada onlara karşı âsi olmamada imanın rolü çok büyüktür. İmanın olmadığı yerde ahlâkî ilkeler eksik kalır. Bundan dolayı müslüman olmayan milletlerin çocuklarının anne babalarına karşı gelmelerinin, onlara karşı âsi olmalarının çokça vuku bulduğu iddia edilir. Oysa iman ettikten sonra imanının gereği “*Rabbin, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti.*” hitabına kulak veren bir müslümandan anne-babasına isyankâr olması, onlara eziyet etmesi düşünülemez.⁵¹¹

Allah, anne babasına iyi davranan mümin evladın niteliklerini ve bundan dolayı alacağı güzel karşılığı belirttikten sonra anne babasına iyi davranmayan, onlara isyan eden, âhireti inkâr eden her kafir isyankâr çocuğun niteliklerini belirtir.⁵¹²

"وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لَّكُمَا أَنْتَ عِدَانِي أَنْ أُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَكْبِرَانِ اللَّهُ وَبِئْسَ الْأُولَئِينَ" *Anne ve babasına, "Öf size! Benden önce nice nesiller gelip geçmiş iken, beni tekrar diriltilecek olmakla mı tehdit ediyorsunuz?" diyen kimseye onlar Allah'a sığınarak, "Yazıklar olsun sana! İman et, Allah'ın va'di gerçektir" diyorlar, o da, "Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir" diyordu.*

Bu âyette bahsedilen grubun niteliklerine baktığımızda onların anne babalarına karşı saygısız olduklarını , kıyamet günü, ceza ve diriltilmeye iman etmedikleri gibi bu gerçeklerle alay edip onları “öncekilerin uydurdukları” şeklinde vasıfladıklarını, hakkı göremeyecek ve işitemeyecek kadar kör ve sağır olduklarını, gurur kibir ve benliğin onları çepeçevre kuşattığını görüyoruz.

⁵⁰⁹ Zemahşerî, a.g.e., IV, 303.

⁵¹⁰ Kurtubî, a.g.e., VIII, 16, s. 130.

⁵¹¹ Ebû Süneyne, a.g.e., 15 vd.

⁵¹² Muhammed Cemâleddin el-Kâsımî, , **Mehâsinü't-Te'vîl** , thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, 2.bs., Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1978, XV, 17.

" فَيَقُولُ مَا هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ " (Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir diyordu.) İfadesinin dini eğitim ve öğretimden tamamen uzak kalıp yabancıların kültürüyle şekillenen yarım aydınlar üzerinde de durduğu ifade edilmektedir. Bunlar okumadan, araştırmadan, ciddi bir kıyas yapamadan, gereken temel bilgileri alıp öğrenmeden maddeci yetişip din ve ahlâkın karşısına çıkıp çok ölçüsüz konuşurlar.⁵¹³

Ebu Hayyân, (ö.745/1344) sûrenin bu âyetinin⁵¹⁴ sebebi nüzûluyla alakalı Mervan b. el-Hakem (ö.65/685) ve kendisine bu hususta tabi olan Katâde'nin, (ö.117/735) sözkonusu âyetin Hz Ebu Bekir'in oğlu Abdurrahman (ö.53/673) hakkında indiğinedâir iddialarında yanıldıklarını kaydeder. Mervan, Medine valisi iken Abdurrahman'ı Yezid'e biat etmeye davet eder. Biata icabet etmeyen Abdurrahman, halifeliğin babadan oğula geçen bir kuruma dönüştüğüne dâir cümleler sarf eder. Bunun üzerine Mervan: "Ey İnsanlar! -Abdurrahman'ı kastederek- bu adam, Allah'ın hakkında " وَالَّذِي قَالَ لَوْلَا إِلَهُي لَمَكُنَّ مِنَ الْمُكْفَرِينَ " âyetini indirdiği kimsedir." deyip Abdurrahman'ın yanına getirilmesini söyler. Abdurrahman bunun üzerine kızkardeşi Hz. Aişe'nin evine girer. Hz. Aişe, Mervan'ın söz konusu âyetin kardeşi hakkında indiğine dâir görüşünü kabul etmeyip kendisine atılan iftiradan beriliğini ifade eden âyetlerin dışında Ebu Bekir ailesi hakkında başka âyetlerin inmediğini vurgular. Ayrıca söz konusu Âyetin devamındaki " أُولَئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ " (İşte onlar, kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiş topluluklar içinde, haklarında o sözün (azabın) gerçekleştiği kimselerdir. Şüphesiz onlar ziyana uğrayanlardır.) âyeti de Mervan'ın sözünün yalan ve yersiz olduğuna delildir. Zira bu âyette belirtilen nitelikler cehenneme girecek inkârcılarındır. Oysa Abdurrahman, üstün sahâbiler den olup Yemâme savaşı ve başka savaşlarda kendisine ihtiyaç duyulmuş bir şahsiyettir.⁵¹⁵ Kurtubî'ye (ö. 671/1273) göre yukarıda geçen sûrenin on yedinci

⁵¹³ Yıldırım, Celal, **İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri**, Anadolu Yayınları, İst., 1989, XI, 5636.

⁵¹⁴ " وَالَّذِي قَالَ لَوْلَا إِلَهُي لَمَكُنَّ مِنَ الْمُكْفَرِينَ " وَأَمَّا يَسْتَعِيبَانِ اللَّهَ وَيَلْكُ أَمْرًا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَيَقُولُ مَا " هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ " (Anne ve babasına, "Öf size! Benden önce nice nesiller gelip geçmiş iken, beni tekrar diriltilecek olmakla mı tehdit ediyorsunuz?" diyen kimseye onlar Allah'a sığınarak, "Yazıklar olsun sana! İman et, Allah'ın va'di gerçektir" diyorlar, o da, "Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir" diyordu.)

⁵¹⁵ Ebû Hayyân, a.g.e., VIII, 61; Râzî, a.g.e., XIV, 27, s. 23.

âyeti, anne babasına isyankâr olan inkarcı her kulu ifade edip Abdurrahman hakkında inmemiştir.⁵¹⁶

"أَفَّ" bireyin sikkınlığını ve bıkkınlığını belirten bir sestir.⁵¹⁷ Türkçe'deki üff/öff sesine karşılık gelir.

"أَنْ أُخْرَجَ" terkibi, "öldükten sonra diriltilmek" manasını ifade eder.⁵¹⁸ "الْقُرُونُ" kelimesi "قَرْنٌ" kelimesinin çoğuludur. "قَرْنٌ" kelimesi bu âyette "yaşam zamanları birbirine yakın olan topluluk" anlamındadır.⁵¹⁹ Kur'an'da bu kelimenin bu manada kullanılması çoktur.⁵²⁰

"وَيْلَكَ" (veylek) ifadesi aslında bizim "canı çıkası, geberesi" ifademiz gibi beddua olmakla beraber ölüm için değil, azarlayarak isteklendirmek için kullanılır ki, burada bu anlam kastedilmiştir. Onun için bunu "yazıklar olsun sana" diye tercüme etmek daha uygundur.⁵²¹ Bu terkip aslında "وَيْلٌ لَكَ" şeklinde kullanılır. Ancak çok kullanıldığından dolayı hafiflik adına Araplar "lam" cer harfini düşürüp hitap kâf'ını "وَيْل" (veyl) kelimesine bitişirmişlerdir.⁵²² (nez'i hâfid).⁵²³

"أُولَئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمِّ قَدْ خَلْتُمْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ" *İşte onlar, kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiş topluluklar içinde, haklarında o sözün (azabın) gerçekleştiği kimselerdir. Şüphesiz onlar ziyana uğrayanlardır.*⁵²⁴

Âyetteki "الْقَوْلُ" (söz) kelimesinden kastedilen, "Allah şöyle dedi: "İşte bu gerçektir. Ben de gerçeği söylüyorum:" "Andolsun, cehennemi seninle ve onlardan sana uyanların hepsiyle dolduracağım."⁵²⁵ Ve Andolsun, onların çoğu üzerine o söz

⁵¹⁶ Kurtubî, a.g.e., VIII, 16, s. 131.

⁵¹⁷ Zemahşerî, a.g.e., IV, 304.

⁵¹⁸ İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 38.

⁵¹⁹ Kurtubî, VIII, 16, s. 131.

⁵¹⁹ Zemahşerî, a.g.e., IV, 304.

⁵¹⁹ İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 38.

⁵²⁰ Bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, el-Mu'cemu'l- Müfehres li Elfâzi'l-Kur'ân, "قُرُونٌ" ve "الْقُرُونُ" maddeleri.

⁵²¹ Elmalılı, a.g.e., VII, 368.

⁵²² İbn Âşûr, a.g.e., XXV, 39.

⁵²³ Nez'i hâfid: Cer harflerinden birisiyle geçişli olan lazım fiilin (geçişsiz fiil) mefulünün harf-i cersiz ve mansub olarak gelmesidir.

⁵²⁴ Ahkâf 46/ 18.

⁵²⁵ Sâd 38/ 84-85.

(azap) hak olmuştur. Artık onlar iman etmezler.⁵²⁶ gibi âyet meâllerinde ifade edilen azap sözüdür.⁵²⁷

" فِي " (topluluklar içinde) ifadesi, sûresinin 16. âyetinde geçen " فِي " "أَصْحَابِ الْجَنَّةِ" cennetlikler arasında" ifadesinin karşılığı olarak cehennemlikleri belirtir.⁵²⁸

" أُولَئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ " (İşte onlar, kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiş topluluklar içinde, haklarında o sözün (azabın) gerçekleştiği kimselerdir) ifadesinden cinlerin de insanlar gibi ölümlü olduğu anlaşılır.⁵²⁹

Kafirler, dünyada faydalandıkları güzel nimetlerin yanlarında kâr kalacağını zannederler. Zira onlar öldükten sonra dirilmeye ve dünyada yapılanların bir karşılığının olmayacağına inanırlar. Buna karşılık " إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ " (Şüphesiz onlar ziyana uğrayanlardır) ifadesiyle zanlarının yersiz olduğu belirtilmek üzere cümle pekiştirilerek getirilmiş ve durumları, ticaretinde zarar eden bir tâcirin durumuna benzetilmiştir.⁵³⁰

Yukarıdaki âyetler çerçevesinde anne babasına iyi davranan cennetlikler ile onlara iyi davranmayan cehennemlikler arasındaki farkı şöyle sıralayabiliriz: 1- Cennetlikler, hayatlarında olgunluk merdivenlerini basamak basamak çıkarken cehennemlikler sahip oldukları her şeyi müflis tacir misali kaybederler. 2- Cennetlikler iyi davranışı saygıyla karşılar, ona karşı şükranlarını sunarlar. Bu çerçevede anne babalarının onlara karşı iyiliklerini unutmazlar. Oysa cehennemliklerin iyi davranışın pek bir kıymeti yoktur. Bundan dolayı anne babalarına karşı tutumları serttir. 3- Birinciler Allah'ın rızasına nail olup cennete girecekken ikinciler Allah'ın rızasına nail olamayıp cehenneme gireceklerdir. 4- Cennetlikler yaptıkları günahı Allah'tan bağışlanma diler. Cehennemlikler ise isyankâr, azgın, kibirli, bencil ve inatçı insanlardır.

⁵²⁶ Yasin 36/ 7.

⁵²⁷ İbn Âşûr, a.g.e.,XXV, 40.

⁵²⁸ Elmalılı, a.g.e., VII,368.

⁵²⁹ A.e., VII, 368.

⁵³⁰ İbn Âşur, a.g.e., XXV, 40.

2.5. İyilik ve Kötülükte Yapılanlar Derece Derecedir! (19.Âyet)

Allah Teâla, iyilik veya kötülük çerçevesinde yapılan hiçbir şeyi karşılıksız bırakmayacaktır. Bu, adâletinin ve kâinat ve içindekilerinin başıboş yaratılmadığının gereğidir. Zilzâl sûresinde bu gerçek açıkça ifade edilmektedir. “*Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onun mükafatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir.*”⁵³¹

İman veya küfür ehli, herkesin yaptıklarının karşılığı dünyadaki iyi amel veya kötü amellerinin derecesine göre değerlendirilecektir.⁵³² Buna göre kıyamet gününde alacağı sevap ve güzel karşılıklar açısından her mümin aynı olmayacağı gibi her kafirin azabı ve kötü karşılığı da aynı olmayacaktır. Cinlerin mümin ve kafirleri de bu çerçevede değerlendirilir.⁵³³

Ahkâf Sûresi'nin 19. âyetinde bu gerçek şöyle ifade edilir:

" *وَلِكُلِّ دَرَجَاتٍ مِّمَّا عَمِلُوا وَلِيُؤْتِيَهُمْ أَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ* " *Herkesin yaptıklarına göre dereceleri vardır. (Bu da) Allah'ın onlara yaptıklarının karşılığını tastamam vermesi içindir. Aslâ kendilerine haksızlık yapılmaz.*⁵³⁴ Allah'a ve âhirete iman edip âyette nitelendirildiği gibi anne babasına iyi davranan topluluğun herbir ferdi ile Allah'ı ve âhîret gününü inkâr edip yine âyette nitelendirildiği gibi anne babasına âsi olan topluluğun herbir bireyinin kıyamet gününde Allah nezdindeki dereceleri farklı olup⁵³⁵ nimet veya azapları bu derece farkına göre olacaktır.

Cehennem katmanlarının aşağıya doğru, cennetin derecelerinin ise yukarıya doğru gittiği nakledilir.⁵³⁶ Buna göre cennet ve cehennem, sakinlerinin amellerine göre hazırlandığı söylenebilir.

Hicr sûresinde bulunan “*Onun yedi kapısı vardır ve her kapıya onlardan bir grup ayrılmıştır.*”⁵³⁷ meâlindeki âyet, kafirlerin cehennemdeki yerinin farklılığına delalet eder. Şevkânî (ö.1250/1834) bu âyetin tefsirinde cehennem katları adedince

⁵³¹ Zilzâl 99/ 7-8.

⁵³² Taberî, **Câm'î**, XXVI, 20.

⁵³³ Kurtubî, **a.g.e.**, VIII, 16, s. 132.

⁵³⁴ Ahkâf 46/ 19.

⁵³⁵ Taberî, **Câm'î**, XXVI, 20.

⁵³⁶ İbn Kesir, **Tefsir**, V, 2737.

⁵³⁷ Hicr 15/ 44.

yedi kapısının olduğunu ve birçok muhaddisten gelen Hz. Ali'nin "cehennemin üstü üste yedi katı vardır. Önce birinci sonra ikinci sonra da üçüncü kat ve nihayetinde bütün katlar dolar" anlamındaki sözünü nakleder.⁵³⁸

İbn Ömer'den (ö.73/692) gelen bir hadiste Allah Resûlü (sav) şöyle buyurur: "Cehennemin yedi kapısı vardır. Bunlardan birisi ümmetime kılıç çekenlere ayrılmıştır."⁵³⁹

Enes b. Malik'ten (ö.93/711-12) gelen bir rivâyette Efendimiz (sav) Hicr Âyetinin "*her kapıya onlardan bir grup ayrılmıştır*" meâlindeki âyet için şu açıklamayı yapmıştır: Bir grup Allah'a ortak koşmuştur, bir grup Allah hakkında şüpheyeye düşmüştür bir grup da Allah'ı unutmuştur.⁵⁴⁰

Bu bilgiler ışığında Allah'a inanmayıp onun emir ve yasaklarına karşı olanlar insanların kıyamet gününde aynı değerlendirilmeyeceği, cezalarının farklı farklı olacağı ve cezalarına göre cehennemin katmanlarına sokalacağı anlaşılır.

Bu derece farkı cennet ehli için de geçerlidir. Allah Resûlü'n den gelen bir hadis bu farklılığı anlatır: "Cennete ilk girecek zümre, dolunay gecesindeki ay sûtetindedir. Onu takip eden zümre, parlaklık yönüyle gökteki en büyük yıldız gibidir."⁵⁴¹

Sahihayn ve başka hadis kitaplarında Cennetin sekiz kapısı olduğunu belirten hadisler vardır.⁵⁴² Ebu Hureyre'den gelen bir hadiste Allah Resûlü şöyle buyurur: "Kim Allah yolunda, malından iki şey harcarsa, cennetin kapılarından 'Ey Allah'ın kulu! Burası güzeldir, buradan girin.' diye çağrılır. Namaz ehli olanlar (sürekli namazını kılanlar), namaz kapısından çağrılır. Cihad ehli olanlar, Cihad kapısından çağrılır. Oruç ehli olanlar (sürekli oruçlarını tutanlar) Reyyan kapısından çağrılır. Sadaka ehli olanlar (daima sadaka verenler), Sadaka kapısından çağrılır." Bunun üzerine Ebu Bekir "Ey Allah'ın Resûlü! Anam, babam sana feda olsun, bütün bu kapılardan çağrılması için kişinin ne yapması gerekir? Bu kapıların hepsinden çağrılacak kimse var mı?" diye sormuş, Hz. Peygamber (sav) "Evet, öyle ümit

⁵³⁸ Şevkânî, a.g.e., III, 133.

⁵³⁹ Tirmizî, a.g.e., Tefsir 16.

⁵⁴⁰ Bkz. Şevkânî, a.g.e., III, 133.

⁵⁴¹ Buhârî, **Sahih**, Bed'i'l-halk, 8; Müslim, a.g.e., İman, 84.

⁵⁴² Şevkânî, a.g.e., IV, 479.

ediyorum ki, sen onlardan olacaksın.” buyurmuştur.⁵⁴³ Bu hadis, cennetin kapılarının olduğunu, yaptığı amele karşılık cennete girecek kimsenin değişik kapılardan çağrılacağını belirtip kıyamet gününde yapılacak böyle bir uygulamanın cennetlikler arasında derece farkı olduğunu ifade eder.

Âyetteki " لِيُؤْفِيَهُمْ " terkinde bulunan "lâm"ın müteallakı düşürülmüştür. Buna göre âyetin açılımı " فُؤِدْرَ جَزَاءَهُمْ عَلَى مَقَادِيرِ أَعْمَالِهِمْ فَجُعِلَ الثَّوَابُ دَرَجَاتٍ وَ الْعِقَابُ دَرَكَاتٍ " şeklinde takdir edilebilir: Amellerinin karşılığı tastamam verilmesi ve haklarına geçilmemesi için onların karşılıkları amellerine göre takdir edilmiştir. Sevaplar derece derece azap da seviye seviye kılınmıştır.⁵⁴⁴

" دَرَكَاتٍ " kelimesi " دَرَكَةٌ " kelimesinin çoğulu olup yerde bulunan bir noktadan yukarıya çıkmak için kullanılan merdiven basamaklarına kullanılır. " دَرَجَاتٍ " ise " دَرَجَةٌ " kelimesinin çoğuludur ve " دَرَكَاتٍ " kelimesinin aksine yerde bulunan bir noktadan aşağıya inmek için kullanılan basamaklara kullanılır. Bundan dolayıdır ki, cennetin katmanlarını ifade etmek için " دَرَجَاتٍ " cehennem katmanlarını belirtmek için ise " دَرَكَاتٍ " kelimesi kullanılır. Ancak âyette hem cennetin hem de cehennem seviyelerini ifade etmek için " دَرَجَاتٍ " kullanılması "tağlib sanatı"⁵⁴⁵ yoluyla.⁵⁴⁶

2.6. İnkârcıların Karşı Karşıya Kalacakları Durumlardan Bir Kare (20. Âyet)

Allah, Mekke müşriklerini iman etmedikleri takdirde âhirette karşı karşıya kalacakları bir durumla uyarıyor. " وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَلَيْسَ لَكُمْ طَبِيبَاتُكُمْ فِي حَيَاتِكُمْ " *"Dünyadaki hayatınızda güzelliklerinizi bitirdiniz, onların zevkini sürdünüz. Bugün ise yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan dolayı, alçaltıcı bir azapla cezalandırılacaksınız: "Ey Habibim! kavmine iman etmedikleri durumda cehenneme sunulacaklarını orada azap göreceklerini anlat. Azarlanarak Onlara "size bahşedilen*

⁵⁴³ Buhârî, **Sahih**, Savm, 4; Müslim, zekât, 27.

⁵⁴⁴ Zemahşerî, **a.g.e.**, IV, 305.

⁵⁴⁵ Tağlib sanatı: Aralarında benzerlik bulunan iki isimden birini diğerine tercih edip ifadeyi tercih edilen isme göre kullanmaktır.

⁵⁴⁶ Bkz. Zemahşerî, **a.g.e.**, IV, 304.

nimet ve lezzetlerin tamamını dünyada taddınız. Nimet ve lezzet adına size bir şey kalmadı. Burada karşılaşacağınız alçaltıcı azaptan başkası değildir. Zira siz haksız yere büyüklük taslayıp iman etmediniz, Rabbinizin emrine itat etmediniz” denileceğinden haberdar eyle.⁵⁴⁷

Âyette " أَذْهَبْتُمْ " fiilinden önce " يُقَالُ " fiili takdir edilir. Çünkü takdir edilen fiilden sonraki terkip, onlara âhirette söylenecek sözden (makûl) ibarettir.⁵⁴⁸

Bu âyet, önceki âyetin sonunda bulunan " لَا يُظْلَمُونَ " (*Aslâ kendilerine haksızlık yapılmaz*) ter kibini açıklıyor: onlar inkarları sebebiyle dünyada cezaları acele verilebileceği halde Allah onları dünyadaki nimetlerden mahrum etmedi. Ancak onlar âhirette cehennemle cezalandırılacaklardır. Çünkü onlar âhiretteki güzelliklere nail olmak için Allah’ın emrettiklerini yerine getirmediler. Dolayısıyla Allah Teâlânın onları alçaltıcı azapla cezalandırması adaleti gereğidir.⁵⁴⁹

Zemahşerî (ö.538/1144) âyetteki " وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ " cümlesini “*İnkâr edenler ateşle azap edilecekleri gün*” şeklinde açıklamış ve buna dâir Arapların "falancanın oğlu kılıçla öldürüldü" anlamına gelen عُرِضَ بَنُو فُلَانٍ عَلَى السَّيْفِ " ter kibini delil olarak getirmiş ve mümin sûresinde bulunan " أَلْتَأْتُرُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا " ifadesinin bu kabilden olduğunu ileri sürmüştür. Âyetimizdeki ter kibe “İnkâr edenlere ateş sunulduğu gün” şeklinde anlam verilerebileceğini de ifade etmiştir. Buna göre âyet, “kalb sanatı”⁵⁵⁰ gereği Arapların “(su dolusu)kap deveye sunuldu” anlamında kullandıkları " عُرِضَتِ النَّاقَةُ عَلَى الْحَوْضِ " ter kibi kabilindedir. Nitekim İbn Abbas’ın ter kibi “onlar ateşe getirilip ateş onların gözleri önüne serildiğinde...” şeklinde tefsir etmiştir.⁵⁵¹

Ebu Hayyân, (ö. 745/1344) Zemahşeri’nin âyetteki ter kibin “kalb sanatı” kabilinden olabileceği görüşüne karşı çıkar. Zira muteber görüşe göre bu sanata şiirde ve zorunlu durumlarda müsamaha edilir. Buna göre mana doğru ve açık olduğundan kalp sanatını gerektirecek bir durum söz konusu değildir. Ayrıca Arapların " عُرِضَتِ النَّاقَةُ عَلَى الْحَوْضِ " (kap deveye sunuldu) sözü ve İbn Abbas’ın tefsiri “kalb sanatına” delâlet etmez. Çünkü “devenin kaba sunulması” ve “kabın

⁵⁴⁷ Merâğî, a.g.e.,XXVI, 25.

⁵⁴⁸ Zemahşerî, a.g.e., IV, 305.

⁵⁴⁹ İbn Aşur, a.g.e., XXV, 42.

⁵⁵⁰ Kalb Sanatı, sözün lafız veya anlam açısından ters çevrilmesidir.

⁵⁵¹ Zemahşerî, a.g.e., IV,305.

deveye sunulması” anlamlarının her birisi doğrudur. Zira “sunma / sunulma” anlamı görelî bir anlam olup hem deveye hem de kaba yüklenebilir.⁵⁵²

Arap kelimasında " هَوَان " (hevân) kelimesi iki şekilde kullanılır. Birincisi kişinin kendisine verilen nimetlere mukabil kendini kontrol edip tevâzulu davranmasıdır. Bu, takdir edilen bir davranıştır. Kur’ân’daki şu âyet bu anlamı ihtiva eder: " وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا " *Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman, "selâm!" der (geçer)ler.* İkincisi, güçlü, kendisini hafife alan birine karşı zilleti kabul edip ona boyun eğmektir. Bu ise yerilen bir davranıştır. Âyetteki "عَذَابَ الْهُونِ" (alçaltıcı azap) tamlaması bu bağlamda söylenmiştir.⁵⁵³ Buna göre tamlama müşriklerin dünyadaki böbürlenmelerinin yersiz ve haksız olduğunu kabul edeceklerine işaret eder.

2.7. Müminler Dünya Nimetlerinden Yararlanabilir!

Ahkâf sûresinin 20. âyeti müslümanı, helâli elde etmeye çabalaması ve dini görevlerini yerine getirmesi şartıyla dünyada güzel şeylerden faydalanmayı yasaklamaz. Ne var ki zühde önem vermek kişiyi manevî açıdan yükseltir ki Allah Resûlü (sav) ve ashabı zühde çok önem vermişlerdir.⁵⁵⁴ Ayrıca âyet bağlamdan anlaşıldığı gibi İnkârcılar hakkında olup Allah’ın, kendilerine lezzetlerden faydalanmayı mübah kıldığı müminler hakkında değildir.⁵⁵⁵

Kur’ân ve Sahih Sünnette, anne babaya iyi davranmak, akrabalık bağlarını gözetmek, darda kalana yardım etmek gibi iyi amelleri yapan kafirin bu yaptıklarına karşılık sadece dünyada mükâfatlandırılacağı ancak âhirette ise bunların karşılığının olmayacağı belirtilir.⁵⁵⁶ Bu husustaki bazı âyetler meâlen şöyledir:

“Kim yalnız dünya hayatını ve onun zinetini isterse, biz onlara yaptıklarının karşılığını orada tastamam öderiz. Orada onlar bir eksikliğe uğratılmazlar. İşte

⁵⁵² Ebû Hayyân , a.g.e., s.63.

⁵⁵³ Isfahânî, a.g.e., s. 513 vd.

⁵⁵⁴ İbn Aşur, a.g.e., XXV, 43.

⁵⁵⁵ Şinkîti, a.g.e., VII, 393.

⁵⁵⁶ Şinkîti, a.g.e., VII, 393.

onlar, kendileri için âhirette ateşten başka bir şey olmayan kimselerdir. (Dünyada) yaptıkları şeyler, orada boşa gitmiştir. Zaten bütün yapmakta oldukları da boş şeylerdir.”⁵⁵⁷ “Kim âhiret kazancını isterse, onun kazancını artırırız. Kim de dünya kazancını isterse, ona da istediğinden veririz, fakat onun âhirette hiçbir payı yoktur.”⁵⁵⁸

Müslim’in Enes b.Malik’ten gelen bir rivâyetinde Allah Resûlü (sav) şöyle buyurur: “Allah müminin yaptığı bir iyiliği dahi karşılıksız bırakmaz. Onun karşılığını hem dünyada hem de âhirette verir. Kafir gelince Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak için yaptığı iyiliklerin karşılığı dünyada verilir. Âhirette ise karşılığı verilecek iyiliği yoktur.”⁵⁵⁹

Bu hususta başka bir merfu‘ hadis şöyledir: “Kafir bir iyilik yaptığı zaman onun karşılığı dünyada verilir. Mümine gelince âhirette vermek üzere Allah Teâla onun iyiliklerinin karşılığını biriktirir. Ayrıca Allah İtaat ettiğinden dolayı da onu dünyada rızıklandırır.”⁵⁶⁰

Efendimizden (sav) gelen bu iki hadis kafirin yaptığı iyiliklerin karşılığının sadece bu dünyada verileceği müminin yaptığı iyiliklerinin ise hem dünyada hem de âhirette karşılık bulacağı hususunda çok açıktır. Bu açıdan Allah, Peygamberi (sav) vasıtasıyla dünya hayatında temiz ve güzel olan şeylerden faydalanmayı mübah kılmıştır. Kur’ân’da meâlen şöyle buyurulmaktadır:

“De ki: "Allah'ın, kulları için yarattığı zîneti ve temiz rızık kim haram kılmış?" De ki: "Bunlar, dünya hayatında mü'minler içindir. Kıyamet gününde ise yalnız onlara özgüdür. İşte bilen bir topluluk için âyetleri, ayrı ayrı açıklıyoruz.”⁵⁶¹

Bu âyet müminlerin bu dünyada zînet ve güzel rızıkla faydalanmalarının onların âhirette nimetlenmelerine engel teşkil etmediği hususunda gayet açıktır.⁵⁶² Buna rağmen Allah Resûlü (sav) ve ashabı Zahidâne bir hayat geçirmeye gayret etmişlerdir. Bununla ilgili bir çok örnek vardır. Biz burada bazısına yer vermek istiyoruz.

---

⁵⁵⁷ Hud 11/ 15.

⁵⁵⁸ Şûra 42/20.

⁵⁵⁹ Müslim, a.g.e., Sıfâtu'l-Münâfıkîn,13; Şınkîti, a.g.e., VII, 394.

⁵⁶⁰ Müslim, a.g.e., Sıfâtu'l-Münâfıkîn,13; Şınkîti, a.g.e., VII, 394.

⁵⁶¹ Araf 7/32.

⁵⁶² Şınkîti, a.g.e., VII, 395.

Hız. Ömer, (ö. 23/644) bir gün Allah Resûlü'nün (sav) huzuruna girdi. Efendimiz (sav) yattığı hasırın üzerindeydi ve yüzünün bir tarafına, hasır iz yapmıştı. Odasının bir yanında işlenmiş bir deri, bir diğer köşesinde de, içinde birkaç avuç arpa bulunan küçük bir torba vardı. Hız. Ömer, bu manzara karşısında çok duygulandı ve ağladı. Allah Resûlü (sav) niçin ağladığını sorunca da Ömer: "Yâ Resûlallah! Şu anda kisrâlar, krallar saraylarında kuş tüyünden yataklarında yataarken, sen, sadece kuru bir hasır üstünde yatıyorsun ve o hasır, senin yüzünde iz bırakıyor. Gördüklerim beni ağlattı." cevabını verir. Bunun üzerine Allah Resûlü (sav), Ömer'e şu karşılıklıta bulunur: "İstemez misin, Yâ Ömer! dünya onların, âhîret de bizim olsun."⁵⁶³

Allah Resûlü (sav) bir gün suffe ehlinin yanına gitti, bunlar elbiselerine yamalık bulamadıklarından deri ile yamıyorlardı. Allah Resûlü onlara şöyle dedi: "siz bugün mü hayırlısınız yoksa sabah bir kat akşam da bir kat elbise giyeceğiniz ve sofranızda tabağın birinin gelip diğerinin gideceği, evinizin Kâbe gibi örtüleceği gün mü? Onlar, "biz bugün daha hayırlıyız" dediler. Bunun üzerine Allah Resûlü (sav) "Evet siz bugün daha hayırlısınız" dedi.

Hız ömer'in şöyle dediği nakledilir: İstesem en güzel yemekleri yer ve en yumuşak elbiseleri giyerim. Ne var ki amellerimin güzel karşılıklarını âhîrete bırakmak isterim.

Rivâyete göre Hız Ömer Şam'a gelince kendisine daha önce benzerini yemediği bir yemek yapılır. Bunun üzerine bu; bizim, arpa ekmeğinden doyamayıp vefat eden müslümanların fakirlerine ne var? diyen Hız Ömer'e (ra) Halid b. el-Velid: (ö. 21/642) "onlara cennet var" deyince gözleri yaşla dolan Hız Ömer (ra) şöyle der: "Ya bizim nasibimiz bu geçici dünya malında olup da onlar cennete girmiş iseler orada aramız ne kadar da uzak olur!"⁵⁶⁴

Hafs b. Ebi'l-As Hız Ömer ile yediği öğle yemeğinde ekmeğin yanında ya zeytin yağı ya sirke ya süt yahut kurutulmuş et olduğunu, taze etin ise nadir bulunduğunu söyler. Hafs, şöyle devam eder: "Hız Ömer (ra) bize "unu elemeyin, onu tamamı yenir" derdi. Birgün Hız Ömer'e parçalar halinde sert ekmeğ getirildi. Onları yemeğe başlayıp (yanındakilere) "haydi siz de buyurun" dedi. Bizim

⁵⁶³ Bkz. Buharî, **Sahih**, Tefsir, 387, Müslim, **a.g.e.**, Talak, 5.

⁵⁶⁴ Taberî, **Câm'i**, XXVI, 21.

yemediğimizi görünce niçin yemiyorsunuz ? dedi. Biz ,”Ey Müminlerin emiri vallahi senin bu yemeğinden daha yumuşak bir yemek yemeğe gideceğiz” deyince şöyle dedi: Ey Ebu’l-As’ın oğlu ben semiz bir oğlağın getirilip derisi yüzüldükten sonra güzel bir şekilde kızartılmasını emretmeyi de bir veya iki ölçek (2 sa‘, 1 sa’2.917 kg’dir) üzümün bir tuluma konup üzerine su eklendikten sonra geyik kanı şeklini alan bir içeceğin yapılmasını emretmeyi de bildiğimi bilmiyor musun? Ben “Evet, Ey Müminlerin emiri bilirim, hayatı ne güzel nitelediniz” deyince şöyle dedi. Hakkıyla ibadet edilecek tek mabud olan Allah’a yemin ederim ki kıyamet gününde sevaplarımın eksilmesinden korkmasaydım sizinle bu hayatta ortak olurum. Ne var ki Allah’ın bazı topluluklara “*Dünyadaki hayatınızda güzelliklerinizi bitirdiniz, onların zevkini sürdünüz.*”⁵⁶⁵ diyeceğini işittim.

Hz Ömer’in güzel yiyecek ve içeceklerden sakınması takvasının gereği olup onların yenilip içelmesinin caiz olmamasından dolayı değildir. Zira Eylem ve hareketlerinde kendisine uyduğumuz Allah Resûlü (sav) iyi yemek veya içeceğe imkân bulduğunda yer içer, bulmadığında ise onları aramazdı. O, helva, et yer, ballı içecek içerdi. Ancak bunları asla alışkanlık haline getirmemiştir.⁵⁶⁶

Buna göre müslüman israfa kaçmadan ve bulamadığında bulduklarıyla yetinip buna şükürdar olması şartıyla dünyadaki güzel nimetlerden elbette faydalanabilir. Ancak müslümanın dünyadaki güzelliklere meftûn olmaması ve onları hedef haline getirmemesi son derece önemlidir.

---

⁵⁶⁵ Ahkâf 46/ 20.

⁵⁶⁶ Kurtubî, a.g.e., VIII, 16, s. 134.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Sûrenin 21-28. Âyetlerinin Tefsiri (Tevhid, Vahiy ve Nübüvveti İnkâr Etmede Âd Kavmi Örneği)

3.1.İbret Alınacak Bir Topluluk : Âd Kavmi

3.1.1. Hûd (as)

Kur'ân'da adı yedi yerde geçen⁵⁶⁷ Hûd'un (as) soyunu bazı kaynaklar şu şekilde verir: Hûd b. Abdullah b. Rebâh b. Câvib (Hâlûd veya Cârud) b. Âd b. Avs b. İrem b.Sâm b.Nuh.⁵⁶⁸ Âd, Nûh'un (as) torunlarından Avs'ın oğludur. Avs'ın babası İrem, onun babası Hz. Nuh'un (as) oğlu Sâm'dır.⁵⁶⁹ Nuh'dan (as) sonra ilk peygamber olduğu rivâyet edilen Hûd (as),⁵⁷⁰ Nuh tufanından sonra ortaya çıkan Âd kavmine mensuptur.

Tevrat'ta Hûd'dan (as) bu isimle bahsedilmediği nakledilir. Burada İslamî kaynaklarınkinden farklı olarak Nûh'un (as) oğlu Sâm'ın zürriyetiyle ilgili şecere şu şekilde verildiği nakledilmektedir: Nûh oğlu Sâm oğlu Arpakşad oğlu Şelah oğlu Eber. Ancak yine Tevrat'ta Nûh oğlu Sâm oğlu Aram oğlu Uts (Ûs) şeklinde bir şecere daha verilmekle birlikte bu ikinci şecerenin devamının yer almadığı kaydedilir.⁵⁷¹

"هود" (Hûd) kelimesi aslında tövbe eden anlamında olan "هَائِد" kelimesinin çoğuludur. Bazı âlimler asıl itibariyle "يَهُود" (Yahudiler) tabirinin, "هُدْنَا إِلَيْكَ" (*sana tövbe ettik*)⁵⁷² sözünden alındığını söylerler. Önceleri medih ifade eden bu sözcük, yahudiliğin neshedilmesinden sonra kendisinde medih anlamı kalmasa da Yahudiler

⁵⁶⁷ Bkz. Araf 7/ 65, Hûd 11/ 50,53, 58, 60, 89, Şuarâ 26/124. (Abdulvehhab en-Neccâr, **Kasasu'l-Enbiya**, 3.bs. Dârü ihyâi't -Türâs el-'Arabî, Beyrut, t.y., s.49).

⁵⁶⁸ İbn Kesir, 'Imâduddin Ebu'l-fida, **el-Bidâye ven'n-Nihâye**, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin, Dâr-u Hecer, y.y., 1997, I,282 ; Köksal, M.Asım, **Peygamberler Tarihi**, 8. bs. TDVY, Ank. 2004, I, 117.

⁵⁶⁹ Kırca, Celal, "Âd"md., **DİA**, TDVY, İst. 1988, I, 334.

⁵⁷⁰ Bkz. İbn Âşur, **a.g.e.**, XXV, 45; Yiğit, İsmail, **Peygamberler Tarihi**, 5.bs. .Kayıhan Yayınları, İst., s.150.

⁵⁷¹ Harman, Ömer Faruk, "Hûd"md., **DİA**, TDVY, İst., 1998, XVII, 279 vd.

⁵⁷² Bkz A'râf 7/156.

için kullanılmaya devam etmiştir.⁵⁷³ "هُود" (Hûd) kelimesi Kur'ân'da ayrıca Yahudileri ifade etmek üzere bir isim olarak kullanılır.⁵⁷⁴

Bazı müsteşrikler, İslam kaynaklarında Hûd kelimesinin hem peygamber ismi olarak hem de Yahudiler için kullanılmasından yola çıkarak, ayrıca Yahudilerin cediti olan Âbir (Eber) b. Şaleh (Şelah) b. Arfehşed (Arpakşad) ile Hûd'un aynı kişi olduğunun kabul edilmesini göz önünde bulundurarak Kur'ân'daki Hûd'un Yahudilerin cediti Eber olduğunu veya bu kelimenin bir şahıs ismini değil Arap ülkelerine göç eden bir yahudi cemaatini ifade ettiğini, bunların Ahkâf'ta yerleşerek putperestleri yahudileştirdiklerini iddia etmektedirler. Ne var ki Hûd Kur'an-ı Kerime göre Âd kavmine gönderilmiş bir peygamberdir.⁵⁷⁵

İslamî kaynaklar, Hûd'un (as) İrem'in çocukları arasında babasına en çok benzeyen, orta boylu, esmer, gür saçlı, güzel yüzlü, zâhit, ibadet ehli, ticaretle meşgul olduğunu ve gayet cömert olup yoksullara bol bol sadaka verdiğini kaydederler.⁵⁷⁶ Bir rivâyete göre Hûd (as) Bâbil'de yaşamıştır. İnsanlar kendi aralarında iletişimi sağlamak için konuşma faaliyetini icra etmesinden farklı dillerin doğması üzerine Âd, Semûd ve diğer bazı kabileler amcaoğulları Âbir ile birlikte Arapça konuşmaya başlamışlardır. Âbir'in çocukları ahlâkî bakımdan yozlaştıkları ve batıl inançlara saptıkları için Hûd (as) onlara peygamber olarak gönderilmiştir.⁵⁷⁷ İlk Arapça konuşanın Hûd (as) olduğu söylene de bu kesin değildir.⁵⁷⁸ Gördüğü bir rüya üzerine Kâbe'yi ziyaret eden⁵⁷⁹ Hûd (as), Yemen'deki Ahkâf bölgesine giderek burada Âd kavmini hak dine davet etmiş ancak sonuç alamamıştır.⁵⁸⁰

⁵⁷³ İsfahânî, **a.g.e.**, s.524.

⁵⁷⁴ Bkz. Bakara 2/111-135-140; Harman, "a.g.m.", **DiA**, XVIII, 280.

⁵⁷⁵ Harman, "a.g.m.", **DiA**, XVIII, 280.

⁵⁷⁶ Harman, "a.g.m.", **DiA**, XVIII, 280; Köksal, **a.g.e.**, I, 117; Heyet, **İslam tarihi**, osmanlı yayınevi, İst., 1985, I,54

⁵⁷⁷ Harman, "a.g.m.", **DiA**, XVIII, 280;

⁵⁷⁸ İlk Arapça konuşanın kim olduğu hususunda farklı görüşler vardır: a) Yukarıda belirttiği gibi Hz Hûd (as). b) Hz. Nûh (as). c) Hz. Adem (as). İbn Kesir, Hz. Adem (as) seçeneğinin bu hususta daha doğru olacağını ifade eder. Ancak ilk fasih ve belîğ Arapça'yı konuşanın Hz. İsmail (as) olduğu rivâyet edilir. (Bkz.İbn Kesîr, 'İmâduddin Ebu'l-fida, **Kasas'ul-Enbiyâ**, thk. Abdulmecid tu'me el-Halebî, 3.bs. Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1998, s. 102)

⁵⁷⁹ Bu bilgiye göre, Kâbe Hz.İbrahim'den (as) önce inşa edilmiştir. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde yer aldığı nakledilen ve Hz.Ebu Bekir'den rivâyet edilen bir hadis bunu doğrular. Efendimiz (sav), veda haccında, Uşfan vadisine vardığında, Hz. Ebu Bekir'e: "Ey Ebû Bekir! Bu hangi vadidir?" diye sormuş, Hz.Ebû Bekir "Uşfan vadisidir" deyince, Peygamberimiz (sav) : Hûd'un beline aba tutunmuş, belinden yukarısını almalı bir kumaşla bürümüş, genç ve kızıl, yuları hurma lifinden örülmüş dişi bir deve

Kavmi helâk olduktan sonra Hûd'un (as) kurtulan müminlerle nereye gittiği ve nerede vefat ettiği hususunda çeşitli rivâyetler vardır. Bu husustaki bilgiler şöyledir:

- Bir rivâyete göre kurtulan müminlerle Mekke'ye yerleşmiş ve orada vefat etmiştir.⁵⁸¹

- Diğer bir rivâyete göre inananlarla Âd diyarından göç etmiş Yemen bölgesindeki Şihr'e yerleşmiş, burada iki sene kalmış ve vefatında Yemen'deki Hadramut (Hadramevt) topraklarına defnedilmiştir.⁵⁸²

- Hz. Hûd'un (as) kabrinin Filistin'de olduğuna dâir rivâyet de mevcuttur.⁵⁸³ Gazze'deki Hûc sakinleri beldelerinin adının Hûd şeklinden bozulduğuna ve Hûd'un (as) oraya gömüldüğüne inanırlar.⁵⁸⁴

- Humus'ta da Hz. Hûd'a (as) ait olduğu iddia edilen bir makam-kabir vardır.⁵⁸⁵

3.1.2. Kavmin Nitelikleri ve Yaşadıkları Yer

Kur'anı Kerim dışında hiç bir ilahî kitabın, Âd toplumu hakkında bilgi vermediği kaydedilmektedir.⁵⁸⁶ Bu toplum ile ilgili bilgiler genelde Kur'an'da geçmekte ayrıntılar ise daha çok tefsirlerde yer almaktadır. Âd toplumu, Âd-i ûlâ ve Âd-i uhrâ şeklinde ikiye ayrılır. Hz. Hûd'un (as) kendilerine gönderildiği toplum Âd-i ûlâ' olup "Allah önce gelen Âd kavmini helâk etti."⁵⁸⁷ meâlindeki âyet bu kavmi belirtir. Bundan dolayı müfessirler, Âd ve Hz. Hûd (as) ile ilgili aktarılan ortak haberlerin birinci Âd kavmiyle ilgili olduğu hususunda görüşbirliği

---

üzerinde hacc için buradan telbiye getirerek geçmiş olduğunu haber vermiştir. (Köksal, a.g.e., I, 232; Ayrıca bkz. İbn Kesir, **Kasas**, 98 vd.)

⁵⁸⁰ Harman, "a.g.m.", **DiA**, XVIII, 280.

⁵⁸¹ Köksal, a.g.e., I, 117.

⁵⁸² Harman, "a.g.m." **DiA**, XVIII, 280; Köksal, a.g.e., I, 117.

⁵⁸³ Neccâr, a.g.e., s.53; Muhammed Ali es-Sâbûnî, **en-Nübüvvetü ve'l-Enbiya**, y.y., y.y., 1980, s.228.

⁵⁸⁴ Harman, "a.g.m." **DiA**, XVIII, 280 vd.

⁵⁸⁵ **A.m.**, XVIII, 280 vd.

⁵⁸⁶ Neccâr, a.g.e., s. 49.

⁵⁸⁷ Necm 53/51.

içerisindedirler. Âd-i uhrâ olan ikinci Âd toplumu ise azaptan kurtulanların neslinden ortaya çıkmıştır.⁵⁸⁸

Hakkında pek çok efsane olan ve eski Arap şiirinde ismi sık geçen, güç ve sanatlarıyla meşhur olan bu toplum, nesep bilgileri tarafından Arabistan'da yaşamış ilk toplum ve nesilleri tükenmiş olan Arab-ı Bâide'nin⁵⁸⁹ ilk temsilcisi olarak kabul edilir.⁵⁹⁰

Güney Arabistan'da Dehnâ, Vebâr ve Âlic'ten Umân, Yemen ve Hadramut'a (Hadramevt) uzanan engebeli ve önceleri verimli olan topraklara sahip bulunan Âd toplumu On üç kabileden meydana geldiği nakledilir. Zamanla Irak'a kadar uzanan geniş bölgeyi hâkimiyet altına alan bu toplum⁵⁹¹ yüksek refah seviyesine sahipti. İhtişamlı sarayları sağlam kaleleri yemyeşil bahçeleri ve devamlı akan suları vardı. Bu nimetlerin yanı sıra fiziki yapıları açısından da gayet kuvvetli olan kavim bireyleri arasında zulüm ve haksızlıklar alıp yürümüştü.⁵⁹² Büyüklük taslayarak, yeryüzünde kendilerinden daha güçlü bir toplum olmadığını haykırırlardı.⁵⁹³ Kur'ân onları meâlen şöyle niteler:

*"Âd kavmi ise yeryüzünde haksız olarak büyüklük taslamış, "Bizden daha güçlü kim var?" demişlerdi. Onlar, kendilerini yaratan Allah'ın onlardan daha güçlü olduğunu görmediler mi?..."*⁵⁹⁴

Allah Teâla Hûd'un (as) Ahkâf denilen yerde kavmini uyardığından haber verir.

*"(Ey Muhammed!) Âd kavminin kardeşini (Hûd'u) hatırla. Hani o, Ahkâf denilen yerde yaşayan kavmini uyarmıştı..."*⁵⁹⁵

⁵⁸⁸ İbn Kesir, **Bidâye**, I, 282 ; Kırca, Celal, "Âd"md., **DiA**, İst. 1988, 1,334; Sâbûnî, **Nübüvvet**, s. 226

⁵⁸⁹ Tarihçiler, Araplar'ı tarihî açıdan iki büyük kısma ayırır: a) Arab-ı bâide. Bunlar tarihin eski devirlerinde yaşamış olup daha sonra çeşitli sebeplerle yok olmuşlardır. Âd, Semûd, Medyen, Tasm gibi.b) Arab-ı bâkiye: Soyları devam eden Araplar'dır; bunlar iki ana kola ayrılır: 1. Arab-ı âribe. 2. Arab-ı müsta'ribe.

1. Arab-ı Âribe. Kahtânîler adı verilen bu kabileler grubunun anavatanı Yemen'dir. Bunlar Cürhüm ve Ya'rub olmak üzere iki büyük kola ayrılırlar.

2. Arab-ı Müsta'ribe. Aslında Arap olmayıp sonradan Araplaşan kabilelerdir. Kahtânî asıllı Cürhümlüler arasında büyüyen ve onlardan Arapça öğrenen Hz. İsmâil'in (as) soyudur. (Yıldız, Hakkı Dursun, "Arap" md, **DiA**, TDVY, İst., 1991, III, 273.)

⁵⁹⁰ Yiğit, **a.g.e.**, s.150.

⁵⁹¹ **A.e.**, s.150.

⁵⁹² Neccâr, **a.g.e.**, s.49; Sâbûnî, **Nübüvvet**, s.226.

⁵⁹³ Yiğit, **a.g.e.**, s.151.

⁵⁹⁴ Fussilet 41/15.

Ahkâf'ın nerde olduğu hususunda çeşitli rivâyetler vardır.

1- İbn Abbas (ö.68/687-88) ve Dahhâk (ö.105/723) bunun Şam topraklarında bulunan bir dağın ismi olduğunu ifade ederler.⁵⁹⁶

2- İbn Abbas'tan gelen başka bir rivâyete göre Ahkâf, Uman ve Mehre arasında bulunan bir vadidir. Mukâtil (ö.150/767) şöyle demiştir:”Âd toplumunun evleri Yemen'in Hadramut (Hadramevt) bölgesinde Mehre diye isimlendirilen bir vadide bulunuyordu. Bunlar İrem kabilesinden olup bahar mevsiminde bir vadiden diğerine göçerlerdi.”⁵⁹⁷

3- Katade'den (ö.117/735) rivâyet edildiğine göre Ahkâf ,Şihr denilen yerdeki yüksek sıradağlardır. Şihr Aden'e yakın bir yerdir. Umân Şihr'i veya Umân Şehr'i diye isimlendirilen bu yer Umân ile Aden arasında deniz sahilindedir.⁵⁹⁸

4- Mücahid (ö. 103/721) buranın Hismâ topraklarından bir yerin ismi olduğunu ifade eder. Hismâ, etrafları yumuşak hemen hemen toz bulutunun ayrılmadığı yüksek dağları olan çöldeki bir bölgenin adıdır.⁵⁹⁹

Taberî, Ahkâf'ın nerde olduğunu tam olarak bilmenin önemli olmadığını ve bu hususta rivâyet edilen yerlerin tamamının doğru olabileceğini söyler. Ancak onların meskenleri uzun ve kıvrımlı yüksekçe kum tepelerinin bulunduğu bir yerde olduğunu da haber verir.⁶⁰⁰

Muasır âlimler den Mevdûdî (1903-1979), Ahkâf'ın coğrafi bir terim olarak Arabistan çölünün güney-batı kısmının ismi olduğunu, bugün o bölgede kimsenin yaşamadığını ve bugünkü Arap Yarımadası'nın güneyinde yaşamakta olan halkların, bu bölgede bir zamanlar Âd kavminin yaşadığını bildiklerini nakletmektedir.⁶⁰¹

Mevdudî, yukarıda işaret ettiği yerin Âd kavminin yaşadığı Ahkâf'ın olduğunu ispat etme noktasında şunları kaydeder:

“Şimdiki Mükella şehrinden 125 mil kuzeyde Hadramut taraflarında bir makam vardır. Burada Hûd'un (as) mezarının olduğuna inanılır. Kabr-i Hûd ismiyle

⁵⁹⁵ Ahkâf 46/21.

⁵⁹⁶ Taberî, **Câm'i**, XXVI, 22.

⁵⁹⁷ Kurtubî, **a.g.e.**, VIII, 16, s. 135.

⁵⁹⁸ **A.e.**, VIII, 16, s. 135.

⁵⁹⁹ **A.e.**, VIII, 16, s. 135.

⁶⁰⁰ Taberî, **Câm'i**, XXVI,23.

⁶⁰¹ Mevdûdî, **a.g.e.**, V, 332.

meşhurdur. Her yıl Şaban ayının 15'inde Arap Yarımadası'nın değişik yerlerinden binlerce kişi burada toplanarak bir merasim düzenlerler. Her ne kadar târihsel olarak bu mezar ispatlanmamışsa da burada bir kabrin inşa edilmiş olması ve Güney Arabistan halkının çoğunun oraya rağbet etmesi, mahallî rivâyetlere göre Âd kavminin yurtlarının buralar olduğunu ispatlamaktadır. Öte yandan yöre halkı Hadramut'ta bulunan birçok harabeyi (ruins) bu güne kadar Âd kavminin evleri olarak anmaktadır. El-Ahkâf'ın bugünkü halini gören kimse bir zamanlar buralarda şanlı ve pek güçlü bir medeniyetin yaşamış olduğunu düşünemez. Muhtemeldir ki binlerce sene önce bu bölgeler verimli ve yeşillik idi. Daha sonra gelen bir iklim değişikliği dolayısıyla bir çöl haline gelmiş olabilir. Bugün ise ıssız bir çöl halindedir.⁶⁰² İçerlerine girmeye kimse cesaret edememektedir.”⁶⁰³

Gelişen teknolojinin arkeolojiye sunduğu imkanlarla Âd kavmine ait kalıntılar 1992 yılının başlarında bulunduğu iddia edilmektedir. Cavit Yalçın “Kavimlerin Helâkı” adlı eserinde Fransız Ça m'Interesse 1993 Ocak sayılı dergisinden naklen konuyla alakalı olarak şunları kaydeder:” Ad kavmine ait kalıntılar 1992 yılının başlarında, yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda Uman'ın sahile yakın bir bölgesinde bulundu. “Kumların Atlantisi Ubar” adı verildi. Araştırmalardan elde edilen bulgular, Kur'an'da verilen bilgilerle her konuda uyuyordu. Ubar, mimarî yapılanmadan, anıtsal değerlere, hayat standartlarından, başlarına gelen felakete kadar pek çok göstergeyle anlaşıldığı gibi, Kuran'da sözü edilen Ad kavminin şehriydi.”⁶⁰⁴

---

⁶⁰² Bu ıssız çölün korkunçluğunu Mevdûdî, 1943 yılında bölgenin güney kenarına kadar ulaşan bir askerden naklen şunları aktarır: “Hadramut'un (hadramevt) kuzeydeki yüksek tepelerinden aşağıya bakınca bu çöl sanki bin feet (Bir feet 30.479 cm) kadar aşağıda gözüküyordu. Yer yer beyaz kısımları vardı ki eğer onlara birşey düşerse o kumun içinde mahvolur gider ve tamamen çürürdü. Arabistan bedevileri bu bölgeden çok korkarlar ve katiyyen oraya gitmeye cesaret edemezler. Bir kere hiç bir bedeviyi razı edemeyince yalnız başıma gittim. Buranın kumu adeta toz gibi çok incedir. Ucuna ip bağlı bir şakülü uzaktan fırlattım. Beş dakika içerisinde hemen kumun içine gömüldü. İpin uç kısmı ise çürümüştü.”

⁶⁰³ Mevdûdî, a.g.e., V,332.

⁶⁰⁴ Yalçın, Cavit, **Kavimlerin Helâkı**, II.bs., İst., s. 34. Yalçın, söz konusu Fransız dergisinden naklen kayıp kentin izine rastlamak için yapılan araştırma aşamalarını şöyle anlatır: “Kumlar altında tümüyle gizlenmiş olan Ubar'ın yerinin belirlenmesi kolay olmadı. Yüzyıllardan beri böyle bir yerin olduğu efsaneler şeklinde anlatılagelmiş fakat doğruluğu kanıtlanamamıştı. Ancak gelişen teknolojinin arkeolojiye sunduğu imkânlar, böyle bir buluşun mümkün olmasını sağladı. Klasik arkeoloji kurallarının dışına çıkarak, uzaydan çekilmiş fotoğrafları kullanan Nicholas Clapp ve George Hedges adlı arkeologlar, uzay mekiğinin Umman üzerinden 'Space Imaging Radar' (uzaydan görüntü radarı)

3.1.3. Kur'an'ın Haberiyle Âd Kavmi

Allah Teâla, Hûd'un (as) kendilerine gönderildiği birinci Âd toplumu hakkında doğrudan konu edinerek veya örnek gösterilme vesilesiyle Araf, Hûd, Şuara, Fussilet, Ahkâf, Zâriyât, Necm, Kamer, Hakka, Fecr, Tevbe, İbrahim, Ankebut, Sâd, Mümin , Kâf ve Meryem sûrelerinde haber verir.⁶⁰⁵

Araf sûresinde Âd kavmine kendilerinden olan Hûd 'un (as) peygamber olarak gönderildiği, onların Hûd'u (as) beyinsizlik ve yalancılıkla itham ettikleri nakledilir. Buna karşılık Hûd'un (as) onlara, Allah'ın elçisi olduğunu, Allah'ın indirdiklerini getirdiğini, kendilerine bahşedilen lütufları düşünmelerini, taptıkları putları terk edip Allah'a tapmaları gerektiğini yoksa O'nun azabına uğrayacaklarını söylediği anlatılır.

Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u peygamber olarak gönderdik. Onlara, "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin için ondan başka hiçbir ilah yoktur. Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?" dedi. Kavminin ileri gelenlerinden inkar edenler dediler ki: "Şüphesiz, biz seni akıl kıtlığı içinde görüyoruz. Biz senin mutlaka yalancılardan biri olduğuna inanıyoruz." Hûd şöyle dedi: "Ey kavmim! Bende akıl kıtlığı yok. Aksine ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim." "Rabbimin vahyettiklerini size tebliğ ediyorum. Ben sizin için güvenilir bir nasihatçiyim." "Sizi uyarması için içinizden bir adam aracılığıyla Rabbinizden size bir zikir (vahy ve öğüt) gelmesine şaştınız mı? Hatırlayın ki, Allah sizi Nûh kavminden sonra onların yerine getirdi ve sizi yaratılış itibariyle daha güçlü kıldı. Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki kurtuluşa eresiniz." Onlar, "Sen bize tek Allah'a ibadet edelim, atalarımızın ibadet edegeldiklerini bırakalım diye mi geldin? Eğer

---

ile görüntü alması konusunda NASA'yı ikna ettiler. Gelen bilgilerden yola çıkarak Arap kervanlarının yolunun resmini çizmeyi ve kayıp şehrin yerini belirlemeyi başardılar. Yaptıkları ilk araştırma da bu tezlerini doğruladı. Ubar'ı araştıran arkeologlar Uzay Mekiği'nden elde edilen fotoğrafları inceleyerek ilk önce Umman'daki eski ticaret yollarını buldular. Uzaydan özel tekniklerle çekilen fotoğraflarda çıplak gözle görülemeyen, kumların altında kalmış yollar ve küçük yerleşim alanları net bir biçimde görülüyordu. Bu yolların kesişim yeri ise bölgenin en büyük yerleşim alanı ve ticaret merkezi olan Ubar'ı, yani Ad kavminin şehrini işaret ediyordu." (Yalçın, a.g.e., s.34)

⁶⁰⁵ Ad kavminden bahseden âyetler için bkz. Araf 7/65-71; Hûd 50-60,89; Şuara 26/123-138; Fussilet 41/ 13-16; Ahkâf 46/ 21-26; Zâriyât 51/41-42; Necm 53/ 50; Kamer 54/ 18-21; Hakka 69/ 4,6-8; Fecr 89/ 6-8; Tevbe 9/70; İbrahim 14/ 9; Ankebut 29/ 38,40; Sâd 38/ 12; Mümin 40/ 30-31,82; Kâf 50 /12-14; Meryem 19 / 74.

doğru söyleyenlerden isen haydi bizi tehdit ettiğin azabı bize getir" dediler. Hûd, "Artık size Rabbinizden bir azap ve öfke inmiştir. Allah'ın, haklarında hiçbir delil indirmedeği, yalnızca sizin ve babalarınızın uydurduğu bir takım isimler (düzmece tanrılar) hakkında mı benimle tartışıyorsunuz? Öyleyse (başınıza geleceği) bekleyin! Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim!" dedi⁶⁰⁶

Hûd (as) kavmine Allah'a ortak koşmanın⁶⁰⁷ yalan ve iftiradan ibaret olduğunu, taptıkları putların herhangi bir gücünün olmadığını açıklıyordu. Davetine karşı hiçbir karşılık istemediğini belirtiyor, onlardan akıllarını uygun bir şekilde kullanmalarını istiyordu. Allah'ın kendilerine gönderdiği dini kabul edip bağışlanma diledikleri takdirde bolluk ve berekete ulaşacaklarını müjdeliyordu. Ne var ki kavmi putlarını bırakmayacaklarını, ona iman etmeyeceklerini ilahlarından birisinin onu fena çarptığını söylüyor ve inkârlarında ısrar ediyorlardı. Hûd ise (as) Allah'ın gücüne dikkat çekiyor ve onun emirlerini tebliğ ettiğini ifade ediyordu.⁶⁰⁸

Uyarılara kulak asmayan Âd kavmi sonunda helâk edilmiş ve kıyamete kadar lanete uğratılmışlardır.

Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u gönderdik. Hûd şöyle dedi: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Ondan başka sizin hiçbir ilahınız yoktur. Siz, sadece iftira ediyorsunuz." "Ey kavmim! Ben buna karşı sizden bir ücret istemiyorum. Benim ücretim, ancak beni yaratana âittir. Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?" "Ey kavmim! Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra ona tövbe edin ki, üzerinize bol bol yağmur göndersin ve gücünüze güç katsın. Günahkârlar olarak yüz çevirmeyin."

Dediler ki: "Ey Hûd! Sen bize açık bir mucize getirmedin. Biz de senin sözünle ilahlarımızı bırakacak değiliz. Biz sana iman edecek de değiliz." Biz sadece şunu söyleriz: "Seni, ilahlarımızdan biri fena çarpmış." Hûd dedi ki: "İşte ben Allah'ı şahit tutuyorum. Siz de şahit olun ki, ben sizin Allah'ı bırakıp da O'na ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Haydi hepiniz toptan bana tuzak kurun, sonra da bana göz açtırmayın." "İşte ben, hem benim, hem sizin Rabbiniz olan Allah'a dayandım. Yer-yüzünde bulunan hiçbir canlı yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş

⁶⁰⁶ Araf 7/ 65-71.

⁶⁰⁷ İbn Kesir, Nuh tufanından sonra putlara tapan ilk toplumun Âd kavmi olduğunu ve onların "Sadd", "Samûd" ve "Herâ" isminde üç puta taptıklarını kaydeder. (**Bidâye**, I, 283)

⁶⁰⁸ İbn Kesir, **Bidâye**, I, 288 vd.; Neccâr, **a.g.e.**, 51 vd.; Yiğit, **a.g.e.**, s.150.

olmasın. Şüphesiz Rabbim dosdoğru bir yol üzerindedir." "Eğer yüz çevirirseniz; bilin ki ben, benimle gönderileni size tebliğ ettim. Rabbim (dilerse) sizden başka bir kavmi sizin yerinize getirir ve siz ona bir zarar veremezsiniz. Şüphesiz Rabbim, her şeyi koruyup gözetendir." Helâk emrimiz gelince, Hûd'u ve beraberindeki iman etmiş olanları, tarafımızdan bir rahmetle kurtardık. Onları ağır bir azaptan kurtardık. İşte Âd kavmi! Rablerinin âyetlerini inkâr ettiler. Onun peygamberlerine karşı geldiler ve inatçı her zorbanın emrine uydular! Onlar, hem bu dünyada, hem de kıyamet gününde lanete uğratıldılar. Biliniz ki Âd kavmi, Rablerini inkâr etti. (Yine) biliniz ki Hûd'un kavmi Âd Allah'ın rahmetinden uzaklaştı.⁶⁰⁹

Âd kavminden bahseden Şuara sûresinde ise kendilerine verilen bazı özelliklere dikkat çekilir. Buna göre onlar yüksek yerlere anıtlar inşa eder, ölümsüzlük umuduyla sanat yapıları edinir, bozgunculuk yapar, zorbaca davranırlar. Kendilerine yapılan uyarılara karşılık “bunlar geçmiştekilerin geleneksel tutumları “ yorumunu yaparlar. Kendilerine öğüt verilse de verilmese de onlar için hiçbir şeyin değişmeyeceğini söyleyip başlarına bir şey gelmeyeceğinden gayet emindirler.⁶¹⁰

Âd kavmi de peygamberleri yalanladı. Hani kardeşleri Hûd, onlara şöyle demişti: "Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?" "Şüphesiz ben, size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim." "Öyle ise Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin." "Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir." "Siz her yüksek yere bir alamet bina yapıp boş şeylerle eğleniyor musunuz?" "İçlerinde ebedi yaşama ümidiyle sağlam yapılar mı ediniyorsunuz?" "Tutup yakaladığınız zaman zorbaca yakalarsınız." "Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin." "Bildiğiniz her şeyi size veren, size hayvanlar, oğullar, bahçeler ve pınarlar veren Allah'a karşı gelmekten sakının." "Çünkü ben, sizin adınıza büyük bir günün azabından korkuyorum." Dediler ki: "Sen ister öğüt ver, ister öğüt verenlerden olma, bize göre birdir." "Bu, öncekilerin geleneklerinden başka bir şey değildir." "Biz azaba uğratılacak da değiliz." Böylece onlar Hûd'u yalanladılar. Biz de bu yüzden onları helâk ettik. Şüphesiz bunda bir ibret vardır. Onların çoğu ise iman etmiş değillerdir.⁶¹¹

⁶⁰⁹ Hud 11/ 50-60.

⁶¹⁰ İbn Kesîr, **Kasas**, s.110; İbn Kesîr, **Bidâye** I,291 vd.; Yalçın, **a.g.e.**,s.33.

⁶¹¹ Şuara 26/123-139.

Yukarıda vasıfları anlatılan ‘Âd kavmi, büyüklük taslamışlardır. Ne var ki onlar Allah’ın kara günlerde gönderdiği dondurucu rüzgara karşı koyamamış ve feci bir şekilde can vermişlerdir.

*Âd kavmi ise yeryüzünde haksız olarak büyüklük taslamış, "Bizden daha güçlü kim var?" demişlerdi. Onlar, kendilerini yaratan Allah'ın onlardan daha güçlü olduğunu görmediler mi? Onlar bizim âyetlerimizi inkâr ediyorlardı. Biz de onlara dünya hayatında zillet azabını tattırmak için o mutsuz kara günlerde üzerlerine dondurucu bir rüzgâr gönderdik. Âhîret azâbı elbette daha rezil edicidir. Onlara yardım da edilmez.*⁶¹²

Allah; Kamer, Hakka ve Zâriyât sûrelerinde gönderdiği şiddetli azabı ve azaptan sonra Âd toplumunun durumunu meâlen şöyle niteler:

*“Ad kavminde de ibretler vardır. Hani onların üzerine köklerini kesen rüzgarı göndermiştik. Üzerine uğradığı hiçbir şeyi bırakmıyor, mutlaka onu kül ediyordu.”*⁶¹³

Âd kavmi de (Hûd'u) yalanladı. Azabım ve uyarılarım nasılmış! Biz onların üstüne, uğursuzluğu sürekli bir günde gürültülü ve dondurucu bir rüzgar gönderdik. İnsanları köklerinden sökülmüş hurma kütükleri gibi kaldırıp atıyordu. Azabım ve uyarılarım nasılmış, (gördüler)!⁶¹⁴

Âd kavmine gelince onlar da uğultulu ve dondurucu şiddetli bir rüzgarla helâk edildi. Allah onu kesintisiz olarak yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti. Öyle ki (eğer orada olsaydın), o kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş halde görürdün. Şimdi onlardan geri kalan bir şey görüyor musun?⁶¹⁵

Fecr sûresinde Âd kavmi tarafından inşa edilmiş şehirlerin benzersiz olduğu vurgulanır.

(Ey Muhammed!) Rabbinin, (Hûd'un kavmi) Ad'e, şehirler içinde benzeri kurulmamış olan, sütunlarla dolu İrem'e⁶¹⁶, ne yaptığını görmedin mi?

---

⁶¹² Fussilet 41/13-16.

⁶¹³ Zâriyât 51/ 41-42.

⁶¹⁴ Kamer 54/ 18- 21.

⁶¹⁵ Hakka 69/ 6-8.

⁶¹⁶ İbn Kesir, “İrem”in, bazen Şam’da bazen Yemen’de bazen Hicaz’da bazen de başka şehirlerde bulunarak yeryüzünde dolaştığını iddia edenlerin delilsiz bir bilgiye sahip olduklarını ifade eder. (Bidâye I,282)

Allah Teâla Şeytan'ın Âd toplumunun işlerini onlara süslü gösterdiğini ve onların doğru yoldan saptıklarını meâlen şöyle ifade eder: *Ad ve Semûd kavimlerini de helâk ettik. Bu, onların (harap olmuş) yurtlarından size besbelli olmuştur. Şeytan onlara işlerini süslemiş ve onları doğru yoldan alıkoymuştur. Halbuki onlar gözü açık kimselerdi.*⁶¹⁷

Âd kavmi kıyameti yalanlamıştır. *Semûd ve Âd kavimleri, yüreklerini hoplatacak olan büyük felaketi (Kıyameti) yalanladılar.*⁶¹⁸

Heva ve heveslerinin esiri olan Âd toplumu insanlardan peygamber olamayacağını iddia etmişlerdir. "Eğer yüz çevirirlerse onlara de ki, "Ben sizi Âd ve Semûd kavimlerini çarpan yıldırım gibi bir yıldırıma karşı uyardım." Hani onlara peygamberler önlerinden ve arkalarından gelmiş, "Allah'tan başkasına ibadet etmeyin" demişler, onlar da, "Eğer Rabbimiz dileyseydi (Peygamber olarak) melekler indirirdi. Bu sebeple biz sizinle gönderilenleri inkâr ediyoruz" demişlerdi."⁶¹⁹

Şevkanî, Müminûn sûresinin 31-41. âyetlerinde ismi açıkça belirtilmeden bahsedilen toplumun, müfessirlerin çoğuna göre Âd toplumu olduğunu ifade eder. Bazı müfessirler ise bu âyetlerin, Semûd kavminden diğer bazıları da Medyen ahalisinden bahsettiğinden dolayı getirir. Söz konusu âyetlerin Semûd veya Medyen toplumundan bahsettiğini iddia eden müfessirler, kıssada anlatılan toplumun "korkunç ses"le (الصَّيْحَةَ) helâk edildiğinin anlatıldığı dolayısıyla bu şekilde helâk edilen bu iki toplumdaki birisinin olması gerektiğini öne sürerler. Bu âyetlerin Âd kavminden bahsettiğini iddia eden müfessirlerin çoğu ise iddialarını "kıssadaki toplumun, Nuh toplumundan sonra geldiği anlatılmakta, bu nitelikteki toplumun da Araf sûresinde açıkça Âd kavmi olduğu belirtilmektedir" şeklinde delil olarak ileri sürerler. Buna göre kıssada anlatılan "الصَّيْحَةَ" (korkunç ses) kelimesinden kasıt onları helâk eden rüzgarla gelen Cebrail'in çılgınlığıdır.⁶²⁰ Allah Teâla, Müminûn sûresinde söz konusu âyetlerinde meâlen şöyle buyurur:

Sonra onların (Nûh kavminin) ardından başka bir nesil yarattık. Onlara, kendilerinden, "Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka hiçbir ilahınız yoktur, hâlâ

⁶¹⁷ Ankebut 29 /38.

⁶¹⁸ Hakka 69 / 4.

⁶¹⁹ Fussilet 41/13-14.

⁶²⁰ Şevkânî, a.g.e., III, 482 vd.; Ayrıca bkz. İbn Kesir, *Bidâye*, I, 287 vd.

O'na karşı gelmekten sakınmaz mısınız?" diye öğüt veren bir peygamber gönderdik. O peygamberin kavminden, Allah'ı inkar eden, âhireti yalanlayan ve bizim dünya hayatında kendilerine bol bol nimet verdiğimiz ileri gelenler şöyle dediler: "O da ancak sizin gibi bir insandır. Sizin yediğiniz şeylerden yiyor, içtiğiniz şeylerden içiyor." "Andolsun, kendiniz gibi bir beşere itaat ederseniz mutlaka ziyana uğrarsınız." "O, öldüğünüz, toprak ve kemik haline geldiğiniz zaman sizin tekrar mutlaka (diriltilip) çıkarılacağınızı mı vaad ediyor?" "Halbuki bu size vaad olunan şey, ne kadar da uzak!" "Hayat, bu dünya hayatından ibarettir. Ölüyoruz ve yaşıyoruz. Biz tekrar diriltilecek değiliz." "Bu, Allah'a karşı yalan uyduran bir kimseden başkası değildir. Biz ona inanmayız." O peygamber, "Ey Rabbim! Yalanlamalarına karşı bana yardım et!" dedi. Allah, "Yakın zamanda mutlaka pişman olacaksınız!" dedi. Derken onları o korkunç ses kaçınılmaz olarak kısıvrak yakalayiverdi de kendilerini çör-çöp yığını haline getirdik. Zâlimler topluluğu Allah'ın rahmetinden uzak olsun!

Müfessirlerin çoğuna göre Âd kavminden bahseden bu kısımda kavmin hâkim ve müreffeh sınıfının, halkın Allah'ın peygamberinin çekici kişiliğine ve etkileyici konuşmalarına kendilerini kaptırmalarından ve ona inanmalarından korkularını gözler önüne seriyor. Kavmin ileri gelenleri mevcut hali devam ettirebilmek ve halk üzerindeki otoritelerini kaybetmemek için kendilerine peygamber olarak gelen insanın onlar gibi yiyip içtiğini söylemiş dolayısıyla peygamber olamayacağını belirtmişlerdir. Kişinin yaptıklarının sadece bu dünya ile sınırlı kalacağına bundan dolayı öldükten sonra dirilmenin imkansızlığını ifade etmişlerdir.⁶²¹ Ancak ileri gelenlerin, telkin ettikleri şeylerde alt sınıfı inandırmaları hepsinin feci bir şekilde sonunu getirmiştir.

Birinci Âd toplumunun niteliklerini özet olarak şöyle sıralayabiliriz:

1- Bugün Arabistan çölünün güney- batı kısmına denk gelen Ahkâf denilen yerde yaşamışlardır.

2- Âd, putperest bir toplum olup peygamberlerini, İlahî mesajları ve kıyameti yalanlamışlardır.

3- Bireyleri fizikî açıdan gayet güçlüdürler.

4- Refah seviyeleri yüksektir.

---

⁶²¹ Yiğit, a.g.e., s. 158.

5- Ölümsüzlük umuduyla ihtişamlı sanat yapıları edinmişlerdir.

6- İnsanlara zorbaca davranmışlardır.

7- Kavmin ileri gelenleri, halk nezdindeki sultalarını kaybetmemek için ellerinden gelen her şeyi yapmışlardır.

8- Yedi gece sekiz gün kesintisiz olarak süren, gürültülü, dondurucu, kökleri kesen, uğradığı her şeyi kül eden rüzgarla helâk edilmişlerdir.

3.1.4. Ahkâf Sûresinde Âd Kavmi

3.1.4.1. Bütün Peygamberler Kavimlerini Tek Olan Allah'a İbadet Etmeye Davet Etmişlerdir! (21. Âyet)

Peygamberlerini yalanlayıp putlara tapmaya devam eden Mekke müşriklerinin Âd toplumunun kıssasından ders çıkarmaları istenmiştir: Onlar, Âd toplumu ile kendi durumlarını iyi düşündüklerinde iki durumun benzerliğini anlayıp Âd toplumunun başına gelenin onların başına da gelebileceğinin uzak olmadığını anlarlar.⁶²²

"وَأَذْكُرُ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَابِ وَقَدْ خَلَّتِ النَّدْرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ" Kendisinden önce ve sonra uyarıcıların gelip geçmiş olan Âd kavminin kardeşini (Hûd'u) anlat. Hani Ahkâf'taki kavmini, "Ancak Allah'a ibadet edin, çünkü ben sizin adınıza büyük bir günün azabından korkuyorum" diye uyarıyordu. Yani Ey Muhammed! kendilerine getirdiğin gerçekleri inkâr eden kavmine Âd kavminin kardeşi Hûd'u anlat. Onu Ahkâf'taki kavmi Âd'a gönderdiği gibi seni de kavmine gönderdi. Peygamberleri Hûd, iman etmemeleri sonucunda Allah'ın azabıyla karşı karşıya kalacakları hususunda onları uyarıyordu.⁶²³

Âyette Allah tarafından gönderilen dinlerin özü ve peygamberlerin birincil vazifesine vurgu yapılmaktadır: "Allah'tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz."

Allah'a nisbet edilen dinlerin temelinde peygamberlerin, inkârcıların ıslahına başladıklarında uyguladıkları değişmez prensip Allah'tan başkasına ibadet etmemek

⁶²² İbn Âşur, a.g.e., XV, 44.

⁶²³ Taberî, Câmi, XXVI, 22.

manasına gelen tevhid ilkesi vardır. Buna göre inkârcı bireyin veya toplumun iman safına geçmesi için yapacağı ilk şey Allah'ı birlemektir. Dolayısıyla Namaz, oruç, zekât, hac gibi yapılan ibadetler; alış veriş, nikâh ve miras gibi muameleler bu ilkeden sonra gelir. Bundan dolayıdır ki bütün peygamberler inkârcıları ilk olarak bu ilkeyi kabul etmeye davet etmişlerdir.

Âyetteki " اذْكُر " kelimesine “zikret”, “anlat” anlamları verilebildiği gibi “hatırla”, “düşün” anlamları da verilebilir.⁶²⁴ İkinci anlama göre Allah Resûlü'nün (sav) müşahede etmediği bu kıssa daha önce kendisine anlatılmış ve burada kendisine hatırlatılarak onu tefekkür etmesi istenmiştir. Zira zorunlu olarak bilinir ki ancak daha önce görülen veya anlatılan şeyler hatırlanır.

Allah Teâla, hak yoldan sapıp şirke saplanmış Âd kavmini kurtuluşa çağırması için, diğer kavimlerde olduğu gibi içlerinden biri olan Hûd'u (as) görevlendirmiştir. Çünkü bir kavmi en iyi tanıyan, o kavmin mensuplarına en müşfik olan, onların iyiliğini en fazla isteyen şüphesiz ancak onlardan biri olabilirdi.⁶²⁵ Âyette bu anlama " اٰخَا عَادٍ " terkihiyle işaret edilir.

Âyette görevlendirilen peygamberin özel isminin verilmeyip onun "اٰخَا عَادٍ" (Âd'ın kardeşi) şeklinde nitelendirilmesi Kureyşlilerin, -Âd toplumunun peygamberlerine karşı davrandıkları gibi- kendilerinden olan bir peygamberin tebliğine icabet etmemelerine dikkat çekerek daha fazla ibret almalarını sağlamaya yöneliktir.⁶²⁶

Ahkâf sûresinde geniş olarak sadece Âd kavminin hatırlanmasına yer verilmiştir. Çünkü onlar Nuh'un (as) risâletinden sonra kendilerine peygamber gönderilen ilk Arap toplumdur. Ancak sûrede peygamberlerini yalanlayan diğer Arap toplumlarına ise işaret edilmiştir.⁶²⁷

" وَقَدْ خَلَّتِ النَّذْرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ " terkihiindeki "النَّذْرُ" kelimesinin “uyarmak” anlamındaki " نَذِير " kelimesinin çoğulu olması düşünülebilse de masdarın çoğul

⁶²⁴ İbn Âşur, a.g.e., XXV, 44.

⁶²⁵ Yiğit, a.g.e., s. 154.

⁶²⁶ İbn Âşur, a.g.e., XXV, 45.

⁶²⁷ İbn Âşur, a.g.e., XXV, 45.

gelmesi, gramer açısından bilinene aykırı olacağı için, “uyarıcı” anlamındaki " نَذِير " kelimesinin çoğulu olması daha doğrudur.⁶²⁸

Âyetteki " اِنِّيْ اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ " cümlesi kendisinden önce geçen nehiy cümlesinin (لَا تَعْبُدُوا اِلَّا اللّٰهَ) illetini belirtir. Buna göre Allah’a ortak koşulursa büyük bir günün azabından korkulur.⁶²⁹

“Büyük bir günün azabı” anlamına gelen " عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيْمٍ " terkihi kıyamet gününün azabı şeklinde yorumlanabileceği gibi Âd kavminin köklerini kurutan azap şeklinde de yorumlanabilir. Günün büyüklükle nitelendirilmesi kendisinde cereyan eden büyük olaylar bakımındandır.⁶³⁰

3.1.4.2. Câhillerin Cesâreti (22-23. Âyetler)

Hûd (as) kavmini taptıkları putlardan vazgeçirmek isteyip Allah’a ibadet etmeye çağırınca⁶³¹ onlar ilahlarını bırakmayacaklarını belirtip peygamberlerinin tehdit ettiği azaptan kendilerini güvende hissediyorlardı. Bundan dolayı peygamberlerini yalanlayıp azabın bir an evvel gelmesini istemişlerdi.

" قَالُوا اَجِئْتَنَا لِتَاْفِكَنَا عَنْ الْاِهْتِنَا فَاْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ " *Onlar ise, "Sen bizi ilahlarımızdan alıkoymak için mi geldin? Doğru söyleyenlerden isen bizi tehdit ettiğin şeyi başımıza getir" dediler.*

Böylelikle azgın Âd toplumu bir an önce başlarına gelmesini istedikleri durumun vehâmetini kavrayamamışlar ve cahilâne tavırlarını sergilemişlerdi.

Âyette olumsuzluk anlamı taşıyan soru üslûbu (istifhâm-ı inkârî) peygamberi yalanlamayı ima eder. Bundan dolayı onlar, tehdit edildikleri azabın başına gelmesini bu ifadenin akabinde zikretmişlerdir.⁶³²

Âyetteki "تَاْفَكَ" fiilinin masdarı "vazgeçirmek" anlamında kullanılır. Araplar "Sözünden vazgeçirdi" anlamını ifade etmek için " اَفَكَهُ عَنْ رَاْيِهِ " terkihini kullanırlar.⁶³³

⁶²⁸ Elmalılı, a.g.e., VII,372.

⁶²⁹ İbn Âşur, a.g.e.,XXV,46.

⁶³⁰ A.e., XXV, 46.

⁶³¹ İbn Kesir, a.g.e., V, 2738.

⁶³² İbn Âşur, a.g.e., XXV, 46.

Hûd (as), kavminin başlarına hemen azap gelmesini istemelerine karşın peygamberlerin yapması gereken tavrı sergileyerek bu husustaki bilgiyi Allah'a havale etmiş ve onların cahilliklerine dikkat çekmiştir.

" قَالَ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَأُبَلِّغُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ وَلَكِنِّي أَرِيكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُونَ " *Hûd*, "(Bu konudaki) bilgi ancak Allah katındadır. Ben size, benimle gönderileni tebliğ ediyorum. Fakat ben sizi câhillik eden bir kavim olarak görüyorum" dedi. Yani hikmet açısından hangi vakitte azap göreceğinizin doğru olacağını bilmem. Bunun bilgisi sadece Allah'ın yanındadır. Öyle iken sizin önermenizle azabın acil bir vakitte gelmesi için ona nasıl dua edebilirim? Bana düşen elimden geldiği kadarıyla bana tebliğ edilen uyarıyı ve korkutmayı en etkileyici bir şekilde yapmak ve sizleri Allah'ın azabıyla karşı karşıya bıraktıracak eylemlerden vazgeçirmektir. Ne var ki sizler peygamberlerin sadece uyarıcı olarak gönderildiklerini, izin verildikleri şeyler dışında talepte ve öneride bulunamadıklarını kavramıyorsunuz.⁶³⁴

3.1.4.3....Ve Fecî Son: Köklerini Kurutan Rüzgâr (24-25.Âyetler)

Peygamberleri Hûd'u (as) yalanlayıp getirdiği mesajlara kulak tıkayıp inkârda ve şirkte ısrar etmeleri üzerine Âd kavminin yurdunda şiddetli bir kuraklık başladığı, ve üç sene yağmur yağmadığı rivayet edilir. İlahî bir azabın yaklaştığına dâir bir ikaz taşıyan bu durumdan ders almayan Âd toplumu paygamberleri tarafından ibret almaları için sürekli uyarılıyor ve davete icabet etmeye çağırılıyorlardı. İman edip işledikleri kötülüklerden vazgeçerek Allah'tan bağışlanma diledikleri takdirde bol yağmurlara kavuşacakları söyleniyordu.⁶³⁵

"Ey kavmim! Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra ona tövbe edin ki, üzerinize bol bol yağmur göndersin ve gücünüze güç katsın. Günahkârlar olarak yüz çevirmeyin."⁶³⁶

Âd toplumu uzun süren kuraklıktan ibret almadı. Yağmurdan mahrum bırakılan toplum, bölgelerine doğru gelen bir bulutu görünce çok sevindiler. Nitekim

⁶³³ Zemahşerî, a.g.e., IV, 306.

⁶³⁴ A.e., IV, 307.

⁶³⁵ İbn Kesir, *Bidâye*, I,294; Neccâr, a.g.e., s.51; Yiğit, a.g.e., s.164.

⁶³⁶ Hûd 11/52.

bulut bir vadi üzerinden gelmişti ki bu taraftan gelen bulut, âdet üzere yağmur yüklü bulut olarak biliniyordu.⁶³⁷ Bu durum karşısında daha önce kuraklığın bir ikaz olduğunu söyleyip duran peygamberlerini bu hususta yalancılıkla itham edip “Hud yalan söyledi, Hud yalan söyledi” dediler.⁶³⁸ Hz Hûd (as) ise bulutun sandıkları gibi yağmur bulutu olmadığını, hemen gelmesini istedikleri azap olduğunu söyledi. Helâk eden korkunç bir rüzgar olduğunu, Allah’ın izniyle uğradığı her şeyi kasıp kavuracağını bildirdi.⁶³⁹

Yağmur yüklü bulut sandıkları, azaba uğratılacakları şiddetli bir rüzgardan başkası değildi.⁶⁴⁰ Rivâyete göre bunun azap olduğunu ilk gören bir kadın ateş alevi gibi bir rüzgar müşahede etmiştir.⁶⁴¹ İbn Abbas’ın rivâyetine göre ilk defa bu topluma gönderilen bu rüzgar, çadırlarını ve develerini birer çekirgeymiş gibi yükselterek kayalara çarpıyordu. O bulutun azap getirdiğini anlamaları şöyle olmuştur: Yerleştikleri bölgenin dış tarafında bulunan adamların ve hayvanların birer kuş tüyü gibi yer ile gök arasında uçtuğunu görmüşler, bunun üzerine hemen evlerine girmiş ve kapılarını kapatmışlar. Ancak şiddetli rüzgar kapılarını açmış yedi gece sekiz gün üzerlerine kum seli akıtmış sonra da inleyen azgınların üzerlerinden Allah’ın emriyle kumu açmış ve hepsini denize atmıştır.⁶⁴² Gelen azap “geride ıssız evlerinden ve boş yurtlarından başka bir şey bırakmadı. Bugün ise onlardan ibret olarak kalan bu yurt harabeleri de kaybolmuş, yaşadıkları Ahkâf bölgesi büyük ölçüde çöle dönüşmüştür.”⁶⁴³ Azgınların helâk edildiği bölgede bulunan Hûd peygamber ve müminler ise rivâyet edildiğine göre Hûd (as) rüzgarı hissedince bir su kaynağına doğru çekilmiş kendinin ve müminlerin üzerine/etrafına bir çizgi çekmişti. İbn Abbas’tan gelen bir rivâyet de şöyledir: Hûd (as)

⁶³⁷ Kurtubî, **a.g.e.**, VIII,16, s.136.

⁶³⁸ Taberî, **Câm’i**, XXVI, 25.

⁶³⁹ İbn Kesîr, **Bidâye**, I,294; Yiğit, **a.g.e.**, s.165.

⁶⁴⁰ Kurtubî, **a.g.e.**, VIII,16, s.136. Allah Resûlü’nün (sav) esen rüzgarı hissettiğinde korktuğu ve şöyle dediği rivayet edilir: Allahım! Senden bu rüzgârın hayrını ve onunla gönderilen hayrı dilerim. Onun şerrinden, ve onunla gönderilen şerden sana sığınırım. Yağmur yağacağına dâir bir emâre gördüğünde kalkar oturur, gidip gelirdi ve yüz rengi değişirdi. Bu durumu görenler kendisine:” Ey Allah’ın Resûlü neden korkuyorsun” dediklerinde, durumun Âd kavminin durumu gibi olmasından korkuyorum. Onlar, bu bize yağmur getiren buluttur, demişlerdi. (Müslim, **a.g.e.**, İstiska, 3; Tirmizi, **a.g.e.**, Tefsir, Ahkâf)

⁶⁴¹ Zemaşerî, **a.g.e.**, IV, 307.

⁶⁴² Kurtubî, **a.g.e.**, VIII, 16, s. 136; Elmalılı, **a.g.e.**, VIII, 372 vd.

⁶⁴³ Mevdûdî, **a.g.e.**, V, 332 ; Yiğit, **a.g.e.**, s. 165.

beraberindekilerle birlikte etrafı çevrili bir yere çekilmişti, rüzgar onlara ancak derileri yumuşatacak ve canlara neşe verecek kadar dokunuyor, ama Âd toplumuna uğrayınca onları yer ile gök arasında sağa sola savuruyor ve taşlara çarparak beyinlerini parçalıyordu.⁶⁴⁴

Azgınların şiddetli bir şekilde köklerinin kurutulduğu ancak müminlerin kurtulduğu olay Ahkâf sûresinde şöyle anlatılır: فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ قَالُوا هَذَا " فَارِضٌ مُّمَطِرٌ نَّأْتِيْنَا بَلٌ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ نُذَمَّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَاصْبِرُوا لَا يُرَى إِلَّا " O azabı vâdilerine doğru yayılan bir bulut olarak gördüklerinde, "Bu bize yağmur getiren bir buluttur" dediler. Hûd, "Hayır, o sizin acele gelmesini istediğiniz şeydir. İçinde elem dolu azabın bulunduğu bir rüzgârdır" dedi "O, Rabbinin emriyle her şeyi yerle bir eder." Derken evlerinden başka hiçbir şeyleri görünmez hâle geldiler. İşte biz, suç işleyen toplumu böyle cezalandırırız.

Araplar âyette geçen " عَارِضٌ " kelimesini ufukta enlemesine görünen buluta kullanırlar. Bu nitelikteki buluta "الحُبَّى" (el-hubâ) ve "العنان" (el-‘anan) da denilir.⁶⁴⁵ Gökyüzünün bazı kısımlarında bulunan buluta ise "العنبي" (el-‘aşıyy) denilir.⁶⁴⁶

Âyetteki " نُذَمَّرُ كُلَّ شَيْءٍ " terkihi, Âd toplumundan çok sayıda insanı ve onların büyük miktarda mallarını helâk eden manasındadır. Buna göre kesretten külliyyetle tabir edilmiştir.⁶⁴⁷ Yani çokluk ifadesi yerinde genellik ifadesi kullanılmıştır. Nitekim Hûd as ve Müminler kurtulmuş, ve azaptan sonra inkarcıların meskenleri – yukarıdaki âyette belirttiği gibi- görülür halde kalmıştır.

" بِأَمْرِ رَبِّهَا " (Rabbinin emriyle) terkihiindeki izafetin/ tamlamanın faydası, rüzgarın Allah’ın kudretinin büyüklüğüne delâlet etmesini belirtmesi bakımındandır. Zira rüzgarlar Allah’ın ilginç yaratıklarından ve ordularının en büyüklerindedir.⁶⁴⁸

⁶⁴⁴ Zemaşerî, a.g.e., IV, 308; Kurtubî, a.g.e., VIII, 16, s. 136; Elmalılı, a.g.e., VIII, 373.

⁶⁴⁵ Zemaşerî, a.g.e., IV, 307.

⁶⁴⁶ Taberî, Câmi‘i, XXVI, 25.

⁶⁴⁷ Zemaşerî, a.g.e., IV, 307.

⁶⁴⁸ Zemaşerî, a.g.e., IV, 307.

3.1.4.4. Onlar Kulaklarını, Gözlerini ve Kalplerini Hak İçin Kullanmadılar! (26. Âyet)

Kur'an'da kavimlerin kıssaları sonrakilerin ibret almaları için zikredilir. Bu çerçevede Ahkâf sûresinde Âd kavminin başına gelen korkunç olaydan bir kare nakledilir ki Kureyş Müşrikleri bu olayı düşünsünler ve ısrarla sergiledikleri tutum ve davranışlarından vazgeçsinler. Buna göre bu olaydan ders çıkarmayan Kureyş Müşriklerinin başına Âd kavminin başına gelen olayın aynısı veya benzerinin gelmesi uzak değildir. Zira Kureyş Müşrikleri de Âd kavmi gibi peygamberlerini yalanlamaya, putlara tapmaya ve işitme görme ve düşünme kabiliyetlerini yerinde kullanmamaya devam ediyorlardı. Ayrıca Kureyş Müşriklerine verilmeyen imkân ve iktidar onlara verilmişti. Âd kavminin refah seviyesi daha yüksek, evlatları daha fazla, vücut olarak daha güçlü idiler. Şu halde azap onlardan daha zayıf olanları kuşatmaz mı?⁶⁴⁹

"وَلَقَدْ مَكَّنَّاهُمْ فِيمَا إِنْ مَكَّنَّاكُمْ فِيهِ وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَأَبْصَارًا وَأَفْئِدَةً فَمَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَلَا أَبْصَارُهُمْ وَلَا أَفْئِدَتُهُمْ مِنْ شَيْءٍ إِذْ كَانُوا يَجْحَدُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ" *Andolsun, size vermediğimiz imkân ve iktidarı onlara vermiştik. Kendilerine kulaklar, gözler ve kalpler vermiştik. Fakat kulakları, gözleri ve kalpleri kendilerine bir yarar sağlamadı. Çünkü Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlardı. Alaya aldıkları şey onları kuşattı.*

Taberî (ö. 310/923) bu âyetin tefsirinde işitme görme ve düşünme yetilerinin gerektiği şekilde kullanılmamasıyla ilgili hususu şöyle açıklamıştır: “ Biz onlara Rablerinin öğüdünü duymaları için kulak, Allah'ın delillerini görmeleri için göz, zararlarına ve faydalarına olan şeyleri düşünmeleri için kalbler verdik. Ancak kendilerine verilen bu organlar onlara fayda vermedi. Zira onları kendileri için yaratılan şeylerde kullanmadılar. “⁶⁵⁰

“İnsan Allah'ın âyetlerini inkâr ederse, o zaman gözleri olmasına rağmen doğruyu göremez, kulakları olmasına rağmen doğruyu ve nasihatları duyamaz,

⁶⁴⁹ Taberî, *Câm'î*, XXVI,22; İbn Kesir, *Tefsir*, V, 2740; Elmalılı, *a.g.e.*, VII, 373.

⁶⁵⁰ Taberî, *Câm'î*, XXVI, 22.

Allah'ın verdiği kalb ve zihin nimetine sahip olmasına rağmen onlarla yanlış düşünür ve yanlış sonuçlara varır.”⁶⁵¹

3.2. Arap Yarımadasında Helâk Edilen Kavimler (27. Âyet)

"وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِنَ الْقُرَىٰ وَصَرَفْنَا الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ" *Andolsun, biz çevrenizdeki memleketleri de yok ettik. (Doğru yola) dönsünler diye âyetleri tekrar tekrar açıkladık.*

Allah Teâla bu âyette ibret almaları için Kureyş Müşriklerine yer olarak yakın, diğer inkârcı kavimleri helâk ettiğini vurgular. Buna göre iman edip ilahî mesajlara sarılmaları için inkârcılara türlü türlü deliller getirilmiş ancak onlar getirilen apaçık delillere inanmamış ve helâk edilmişlerdir. Bu nitelikte olan Kureyşliler de bunların başlarına gelenlerden uzak değildirlir.

Yukarıdaki âyette işaret edilen kavimler bağlamında Mekke topraklarına yakın olduğunu düşündüğümüz Salih, Şuayb ve Lût (asm) peygamberlerin kavimleri hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

3.2.1. Salih'in (as)⁶⁵² Kavmi Semûd⁶⁵³

Birinci Âd kavminin bakâyâsı⁶⁵⁴ olan Semûd kavmi, Arabistan'da yaşamış meşhur kavimlerden biridir. Âribe Araplardan olan bu kavmin⁶⁵⁵ Hz. İbrahim'den (as) önce yaşadığına dâir görüş birliği vardır.⁶⁵⁶ Kavme ismi verilen Semûd, tarihçiler tarafından Hz Nuh'un (as) dördüncü batından torunu olarak kaydedilir. Hz.

⁶⁵¹ Mevdûdî, **a.g.e.**, VI, 335.

⁶⁵² Hz. Salih'in (as) ismi Kur'ân-ı Kerim'de sekiz yerde geçer. Bkz. Âraf 7/73,75,77, Hud 11/61,62, 66, 89, Şuarâ 26/ 142. (Neccâr, **a.g.e.** s. 58).

⁶⁵³ Semûd kavminden bahseden âyetler için bkz. Araf 7/73-79; Hûd 11/ 61-68; Şuara 26/141-159; İsrâ 17/59; Hicr 15/ 80-84; Neml 27/ 45-53; Fussilet 41/17-18; Kamer 54/ 23-32; Şems 91/ 11-15; Tevbe 9/70; İbrahim 14/8,9; Furkan 25/ 38, Sâd 38/13; Kâf 50/ 12; Necm 53/51; Fecr 89/8-9.

⁶⁵⁴ Birinci Âd kavmine "İrem Âdi" bunların kalıntısı olanlara ise "İrem Semûdu" denir. (Neccâr, **a.g.e.** 58)

⁶⁵⁵ İbn Kesir, **Kasas**, s.120; Yiğit, **a.g.e.**, 176.

⁶⁵⁶ Yiğit, **a.g.e.**, s.176.

Salih (as) ise altıncı batından Semûd'un torunudur.⁶⁵⁷ Bazı kaynaklar Hz. Salih'in (as) soy kütüğünü şu şekilde verir: Salih b. Ubeyd b. Esif b. Mâşih b. Ubeyd b. Hâzir (Câbir) b. Semûd b. Âmir b. İrem b. Sâm b. Nuh.⁶⁵⁸

İslam'dan önceki dönemde cahiliye Arapları bu kavim hakkında bir çok hikaye biliyorlardı. Nitekim cahiliye devri Arap şiirinde ve günümüze ulaşan hutbelerde bu kavmin ismine çok yer verilmiştir.⁶⁵⁹

Kur'an'da "ashâbü'l-Hicr" diye anılan bu toplum Suriye ile Hicaz arasındaki Hicr'de yaşamışlardır.⁶⁶⁰ "Hicr, Arap yarımadasının kuzeybatısında Medine-Tebük yolu üzerinde Teymâ'nın yaklaşık 110 km. güneybatısında, içinden Hicaz demiryolunun geçtiği sarp kayalıklarla çevrili vadinin ve bu vadideki şehrin adıdır. Bugünkü "Alâ" adlı yerleşim biriminin 15 km. kuzeyine düşmektedir. Sâlih peygamberle ilgisi dolayısıyla buraya "Medâinüsâlih" de denilmiştir."⁶⁶¹

Âd kavminden sonra gelişip kuvvetlenen Semûd kavmi ilk zamanlar Allah'ın birliğine, peygamberlere ve âhiret gününe iman ediyorlardı. Ancak zamanla bunları inkâr edip putlara tapmaya başlamışlar⁶⁶² ve giderek kendilerinden önce yaşayan Âd kavmi gibi tamamen putperest bir toplum haline gelmişlerdir.⁶⁶³ Bunun üzerine Allah Teâla onları bu sapıklıktan kurtarmak üzere kendi içlerinden, asil bir ailenin bireyi, sevip saydıkları ve kendisinden ileriye dönük güzel hizmetler umdukları Salih b. Ubeyd'i peygamber olarak görevlendirmiştir.⁶⁶⁴ Ne var ki kavmin çoğu inkârlarında ısrar etmiş ve onlardan bozguncu bir grup mucize olarak gönderilen dişi deveyi kesmişler ve sonunda kavim Allah'ın azabına müstehak olmuştur.⁶⁶⁵

⁶⁵⁷ Neccâr, a.g.e., 58; Köksal, a.g.e., 126; Yiğit, a.g.e., s.176.

⁶⁵⁸ Bkz. İbn Kesir, Kasas, s.120; Neccâr, a.g.e., s.58; Köksal, a.g.e., s.125.

⁶⁵⁹ Yiğit, a.g.e., s.176.

⁶⁶⁰ Neccâr, a.g.e., s.58; Köksal, a.g.e., s.126; Güç, Ahmet, "Sâlih"md., **DiA**,TDVY, İst. 2009, XXVI, 33.

⁶⁶¹ Güç, "a.g.m." **DiA**, XXVI, 33.

⁶⁶² **A.m.**, XXVI, 33.

⁶⁶³ İbn Kesir, **Bidâye**, I, 304

⁶⁶⁴ İbn Kesir, **Bidâye**, I, 304; Yiğit, a.g.e., 179 vd.

⁶⁶⁵ İbn Kesir, **Bidâye**, I, 304. Salih (as) kavmini sadece Allah'a ibadet etmeye çağırıyor, helâk olan soydaşlarının başına gelenlerden ibret almalarını öğütlüyor ve kendilerine Allah tarafından bahşedilen nimetleri ve gücü hatırlatıyordu. Ona dönmelerini ve ondan bağışlanma dilemelerini istiyordu. (İbn Kesir, **Kasas**, s. 124) "*Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i Peygamber olarak gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin için ondan başka bir ilah yoktur...Hatırlayın ki Allah Âd kavminden sonra, sizi onların yerine getirdi ve sizi yeryüzünde yerleştirdi. Yerin ovalarında köşkler kuruyor, dağları oyup evler yapıyorsunuz. Artık Allah'ın nimetlerini anın da yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.(Araf 7/ 73-74) "...O sizi yeryüzünden (topraktan) yarattı ve sizi oranın*

imarında görevli (ve buna donanımlı) kıldı. Öyle ise ondan başışlanma dileyin; sonra da ona tövbe edin. Şüphesiz Rabbim yakındır ve dualara cevap verendir.” (Hûd 11/ 61) Salih (as) kavmine durmadan nasihatte bulunup onları sapıklıktan vazgeçirmeye çabalıyordu. Vaziyetlerini değiştirmedikleri takdirde yaşadıkları dünya zevklerinin yok olacağını söylüyordu.(İbn Kesir, **Kasas**, s.124). “Siz buradaki bahçelerde, pınar başlarında, ekinlerde, meyveleri olgunlaşmış hurmalıklarda güven içinde bırakılacak mısınız?” (Şuara 26/ 146-148) Kavminin küçük bir topluluğu hariç başta ileri gelenler olmak üzere çoğunluk Salih as’ı peygamberliğini inkâr etti. Bunlar, onu büyülenmiş olmak ve yalancılıkla ayrıca uğursuzluk ve şımarıklıkla suçladılar. (Güç, “a.g.m.” **DİA**, XXVI,33). “Dediler ki: “Sen ancak büyülenmişlersin.” “Sen de ancak bizim gibi bir beşersin...” (Şuara 26/ 153-154) “Onlar, “Sen ve beraberindekiler yüzünden uğursuzluğa uğradık” dediler.(Neml 27/ 47) “Bizim aramızdan vahiy ona mı verildi? Hayır o, yalancının, şımarığın biridir.”(Kamer 54/ 25) Salih (as) tebliğinde ısrar etmesi üzerine kavmi peygamberliğini doğrulamayı bir mucize getirmesini isteyip ve ancak o zaman iman edeceklerini söylediler. (Güç, “a.g.m.” **DİA**, XXVI,33). Semûd kavmi bir gün her zaman toplandıkları yerde toplanmışlardı. Salih peygamber onları Allah’ı birlemeye çağırıp uyarılarını ve öğütlerini yineledi. Bunun üzerine onlar orada bulunan bir kayaya işaret ettiler ve niteliklerini sayarak” eğer bu kayadan bize bir dişi deve çıkarırsan senin peygamberliğini kabul ederiz “dediler. Onlardan bu hususta sözler alan Allah’ın peygamberi namaz kılip kavminin isteklerinin yerine gelmesi için Allah’a dua etti. Peygamberin duası kabul olmuş istedikleri kayadan istedikleri nitelikte genç ve büyük bir dişi deve çıkmıştı. Bu harikulade olay karşısında iman edenler olmuşsa da kavmin çoğu inkârlarına devam etmişlerdir. (İbn Kesir, **Kasas**,125 vd.) Salih peygamber Âyetlerde geçtiği gibi deveye karşılmamasını ve istediği yerde otlamasına izin verilmesini emretmişti. Ayrıca Allah’ın su içme sırasını bir gün deveye bir gün onlara tahsis ettiğini belirtip buna uymaları gerektiğini söylemiş ve deveye bir kötülük yapmaları durumunda başlarına büyük bir felaketin geleceği hususunda ihtarını yapmıştı. (İbn Kesir, **Kasas**,s.125;Yiğit, a.g.e., 187 vd.) “...Gerçekten size Rabbinizden (benim peygamber olduğumu gösterecek) açık bir delil geldi. İşte size bir mucize olarak Allah’ın şu devesi... Bırakın onu da Allah’ın mülkünde yesin, içsin. Sakın ona bir kötülük etmeyin. Yoksa sizi elem dolu bir azap yakalar.” (Araf 7/ 73) “Salih, şöyle dedi: “İşte bir dişi deve! Onun (belli bir gün) su içme hakkı var, sizin de belli bir gün su içme hakkınız vardır.” (Şuara 26/153) Devenin varlığından rahatsız olan ve Kur’an’da bozguncu diye nitelendirilen bir grup inkarcı deveyi öldürmek için bir plan yaptı ve onu uyguladı. Rivâyete göre bu grup içinde bulunan Kudâr b. Salif adlı kişi deveyi yakalayıp ayaklarını kesti, diğerleri de kılıçlarıyla onu parçaladılar. Ardından kendisiyle tehdit edildikleri azabın başlarına gelmesini isteyip Salih peygambere meydan okudular. Salih (as) üçüncü günün sonunda istedikleri azabın geleceğini bildirmesi üzerine kendisini ve ailesini öldürmek istediler. Ancak Allah, dördüncü günün sabahında korkunç bir gürültü ve yıldırımların ardından gelen, şiddetli bir deprem ile onları yok etti. (Güç, “a.g.mad.” **DİA**, XXVI,33; geniş bilgi için bkz. İbn Kesir, **Kasas**, 126 vd.)Azabın ertelenmesiyle ilgili üç günlük süre içinde birinci gün inkârcıların yüzlerinin sarardığı, ikinci gün kızardığı, üçüncü gün karardığı belirtilir. (İbn Kesir, **Kasas**, s. 130) “Şehirde dokuz kişilik bir çete vardı. Bunlar yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar ve ıslaha çalışmıyorlardı.”(Neml 27/ 48) “Nihâyet deveyi kestiler, Rablerinin emrine karşi geldiler ve “Ey Salih! Sen eğer (dediğin gibi) peygamberlerden isen, haydi bizi tehdit ettiğin azabı getir” dediler.(Araf 7/ 77)“...Salih dedi ki: “Yurdunuzda üç gün daha yaşayın. (Sonra helâk olacaksınız.) İşte bu, yalanlanamayacak bir tehdittir.”(Hûd 11/ 65). (Bozguncular) Aralarında Allah adına and içerek şöyle dediler: “Mutlaka onu ve ailesini geceleyin öldüreceğiz sonra da velisine; ‘Biz onun ailesinin öldürülüşüne şahit olmadık. Biz kesinlikle doğru söyleyenleriz’, diyeceğiz.” Onlar bir tuzak kurdular. Farkında değillerken Allah da bir tuzak kurdu. Bak onların tuzaklarının sonucu nasıl oldu: Biz onları ve kavimlerini topyekün helâk ettik. İşte zulümleri yüzünden harabeye dönmüş evleri! Şüphesiz bunda bilen bir kavim için bir ibret vardır.”(Neml 27/ 49-52) Allah, Salih (as) ve beraberindekileri Semûd kavminin kökünü kurutan şiddetli azaptan kurtardı.” (Helâk) emrimiz geldiğinde Salih’i ve beraberindeki iman etmiş olanları tarafımızdan bir rahmetle helâktan ve o günün rezilliğinden kurtardık. Şüphesiz Rabbin mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”(Hûd 11/ 66)

3.2.2. Şuayb'ın (as)⁶⁶⁶ Kavmi Medyen (Eyke)⁶⁶⁷

Hız. Şuayb (as), mensubu olduğu Medyenlilere (Eykelilere) peygamber olarak görevlendirilmiştir. Pek çok İslam alimine göre Hız. Musa'nın (as) kayınpederi olmayan Hız. Şuayb'ın (as) İbn İshak'ın rivâyetine göre soy kütüğü şöyledir: Şuayb b. Mikâil b. Yeşcür b. Medyen b. İbrahim.⁶⁶⁸ Şuayb (as); Peygamber Efendimiz (sav), Hûd (as) ve Salih (as) ile dört Arap peygamberden biridir.⁶⁶⁹ Tebliğindeki yerli yerinde ve açık üslûbundan dolayı Allah Resûlü'nün (sav) onu (as) "hatîbü'l-enbiyâ" diye nitelendirdiği rivayet edilir.⁶⁷⁰

Kur'an, Hız. Şuayb'ın (as) üç yerde Medyen kavmine bir yerde de Eyke ahâlisine peygamber olarak gönderildiğini bildirir.⁶⁷¹ Onun Medyen kavmine gönderildiğini belirten âyetler, Şuayb'ı (as) "onların kardeşi" (أَحَاهُمْ) diye nitelerken, Eyke ahâlisine gönderildiğine ilişkin yerde böyle bir niteleme olmamasından, ayrıca Medyen kavminin şiddetli bir deprem ve sesle, Eyke halkının ise "gölge günü" azabıyla helâk edildiği bilgisinden hareketle bazı âlimler Şuayb peygamberin Medyen kavmine ve Eyke halkına olmak üzere iki kere risaletle görevlendirildiğini iddia etmişlerdir.⁶⁷² Ancak İbn Kesir (ö.774/1373), Eyke ahâlisinin Medyen kavminin aynısı olduğunu iddia eden görüşün daha doğru olduğunu ifade eder.⁶⁷³

⁶⁶⁶ Şuayb'ın (as) ismi Kur'ân-ı Kerim'de on yerde geçer. Bkz. Araf7/85,88,90,93; Hûd 11/ 84,87,90,95; Şuarâ 26/ 177 Ankebût 29/ 36. (Neccâr, a.g.e., s.145)

⁶⁶⁷ Medyen (Eyke) kavminden bahseden âyetler için bkz. Araf 7/ 85-93; Hûd 11/ 84-95; Hicr 15/ 78,79; Şuarâ 26/ 176-191; Ankebût 29/ 36,37.

⁶⁶⁸ Ümit, Mehmet, "Şuayb"md., **DİA**, TDVY, İst., 2010, XXXIX, 223; Yiğit, a.g.e., s. 374; Şuayb'ın (as) soy kütüğü hakkında diğeri rivâyetler için bkz. İbn Kesir, **Kasas**, s.216.

⁶⁶⁹ İbn Kesir, **Kasas**, s. 217; Medyen toplumunun Arap olup Arapça konuştuğu, Medyen krallarının Arab-ı Ârîbe'den ve Arapça yazan ilk kimseler olduğu nakledilir. (İbn Kesir, **Kasas**, s.216; Ümit, "a.g.m.", **DİA**, XXXIX, 223)

⁶⁷⁰ İbn Kesir, **Kasas**, s.217.

⁶⁷¹ Medyen kavmine gönderildiğine dâir âyetler için bkz. Araf 7/85; Hûd 11/84; Ankebût 29/36; Eyke ahâlisine gönderildine dâir âyetler için bkz. Şuara 26/276, 177.

⁶⁷² İbn Kesir, **Kasas**, s. 224 vd.; Ümit, "a.g.m.", **DİA**, XXXIX, 223.

⁶⁷³ Yapılan yeni araştırmaların ihtilafı ortadan kaldırıp bunların ayrı iki topluluk olduğunu ispat ettiği ileri sürülür. "Buna göre, Medyenliler'le Eykeliler, iki ayrı toplum olmakla birlikte, yakın bölgelerde yaşayan aynı soya mensup iki kardeş kabiledir. İnanç sitemleri ve yaşayış tarzları birbirine çok yakındır. Medyenliler, Hız İbrahim'in (as) üçüncü hanımı Katura'dan doğma oğlu Medyen'in, Eykeliler ise yine Katura'dan doğma diğeri çocuklarının soyudurlar. Medyenliler'in merkezi, Akabe körfezinin doğu sahillerindeki Medyen şehri, Eykeliler'in merkezi ise Kuzey Arabistan'da bugün Tebük adını taşıyan Eyke şehridir. Coğrafyacılar, Hicaz bölgesinin Kuzey-batısında, Akabe körfezinin doğu sahilinde yer alan Medyen ile Eyke arasındaki mesafenin, kervanlarla altı günde geçildiğini bildirmişlerdir. Hız Şuayb (as), bu iki halkın peygamberi olarak görev yapmıştır."(Yiğit,, a.g.e., s.376)

Onlar, birbirine sarmaşık meşe ağaçlarıyla sarılı bir meşe ağacına tapmaları sebebiyle Şuara sûresinde⁶⁷⁴ ”Eyke ahalisi” (أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ) diye nitelendirilmişlerdir. Böyle bir nitelendirme akabinde Şuayb’ın (as) onların kardeşi şeklinde vasıflanması uygun değildir. Ancak diğer sûrelerde böyle bir şey söz konusu olmadığından onlar Şuayb’ın kardeşleri şeklinde nitelendirilmişlerdir. Onlar çeşitli azaplarla helâk olduklarından sûrelerde her makama uygun azap parçasına yer verilmiştir. Diğer taraftan ilgili âyetlerde Eyke ahalisi için belirtilen ahlâkî hastalıkların Medyen kavmi için belirtilmesi ve Şuayb peygamberin her iki topluluğa verdiği mesajların benzerliği onların tek kavim olduğuna delildir.⁶⁷⁵

Kavmin yaşadığı Medyen bölgesinin sınırları, İslamî kaynaklarda Hicaz’la Suriye arasında Kuzeyde Lut gölü, güneyde Vâdilkurâ, doğuda nüfûd çölü, batıda Akabe körfezi olarak kaydedilir.⁶⁷⁶

Önceleri ataları Hz. İbrahim’in (as) dininde olan bu kavim gün geçtikçe bu dini tahrif etmiş ve tamamen batıl inançlara saplanmıştı. Allah’ı birlemeyi terkedip birbirine sarmaşık meşe ağaçlarıyla sarılı bir meşe ağacına tapıyor ve özellikle ticârî hayatlarında hilesiz iş yapmıyordu. Yolları kesip yoldan geçenlere korku salıyor ve mallarını zorla alıyordu. Allah Teâla, bu kavmin kendisini birlemeleri, yukarıda zikredilen çirkin tutum ve davranışlarına son vermeleri için Şuayb’ı (as) görevlendirse de onların çoğu gelen ilahî mesajlara kulak asmamış ve azabı hak etmişlerdir.⁶⁷⁷

“Medyen halkına da kardeşleri Şuayb’ı peygamber olarak gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin için ondan başka hiçbir ilah yoktur. Rabbinizden size açık bir delil gelmiştir. Artık ölçüyü ve tartıyı tam yapın. İnsanların mallarını eksiltmeyin. Düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk etmeyin. İnananlar iseniz bunlar sizin için hayırlıdır." "Bir de, tehdit ederek Allah'ın yolundan

---

Bazı kaynakların Şuayb peygamberin önce Medyen kavmine, bunlar helâk edildikten sonra da Eyke ahalisine gönderildiğini kaydettiği aktarılır. Buna karşılık bunun kesin olmadığı ve onun aynı sırada iki kavme gönderilebileceği ifade edilir. (Yiğit, **a.g.e.**, s.376; Bkz. Neccâr, **a.g.e.**, s.146)

⁶⁷⁴ Şuara 26/ 176-177.

⁶⁷⁵ Daha geniş bilgi için bkz. İbn Kesir, **Kasas**, 225 vd.

⁶⁷⁶ Harman, Ömer Faruk, , “Medyen”md., **DİA**, TDVY, İst. 2003, XXVIII, 347.

⁶⁷⁷ İbn Kesir, **Kasas**, 217; Neccâr, **a.g.e.**, 145 vd.; Yiğit, **a.g.e.**, s.377.

O'na iman edenleri çevirmek, Allah'ın yolunu eğri ve çelişkili göstermek üzere her yol üstüne oturmayın... ”⁶⁷⁸

“Eyke halkı da peygamberleri yalanladı. Hani Şuayb onlara şöyle demişti: "Allah'a karşı gelmekten sakınmaz mısınız?" "Şüphesiz ben size gönderilmiş güvenilir bir peygamberim." Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. "Buna karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir." Ölçüyü tam yapın. Eksik verenlerden olmayın." "Doğru terazi ile tartın." "İnsanların mallarını ve haklarını eksiltmeyin. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.”⁶⁷⁹

---

⁶⁷⁸ Araf 7/ 85,86.

⁶⁷⁹ Şuara 26/ 176-183; Hz. Şuayb'ın (as) İnkârcılara yaptığı öğütler fayda vermiyordu. Peygamberin şahsıyla ve kıldığı namazla alay ediyorlardı. Peygamberliğini inkâr edip onu taşıyarak öldürmekle tehdit ediyorlardı. (İbn Kesir, **Kasas**, 219 vd.) Babalarının taptıkları putları ve haksızlıkla servet etme yollarını bırakmayacaklarını vurguluyorlardı.

“Onlar şöyle dediler: "Sen ancak büyülenmişlersensin." Sen sadece bizim gibi bir insansın. Biz senin yalancılardan olduğunu sanıyoruz. (Şuara 26/ 185,186)

“Dediler ki: "Ey Şu'ayb! Babalarımızın taptığını, yahut mallarımız hakkında dilediğimizi yapmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor. Oysa sen gerçekten yumuşak huylu ve akli başında bir adamsın.”(Hud 11/ 87)

“Dediler ki: "Ey Şu'ayb! Dediklerinin çoğunu anlamıyoruz. Hem biz seni aramızda zayıf görüyoruz. Eğer kabilen olmasaydı seni taşta tutardık. Zaten sen bizce itibarlı biri değilsin(Hud 11/ 91)

Şuayb peygamber, ısrarla devam ettirdikleri tutum ve davranışlardan dolayı başlarına gelebilecek bir felaketle uyarıyor kendileri gibi olan önceki kavimlerin helâk edildiklerini hatırlatıyordu.(İbn Kesir, Kasas, 221)

Ey Kavmim! Bana karşı olan düşmanlığınız, Nûh kavminin veya Hûd kavminin, yahut Salih kavminin başına gelenin benzeri gibi bir felaketi sakın sizin de başınıza getirmesin. (Ve unutmayın ki) Lût kavmi sizden uzak değildir.”(Hud 11/ 89)

Rivâyete göre, Allah Eykelilere kavurucu bir sıcaklık musallat etmişti. Allah yedi gün rüzgârın esmesini engellemişti. Onlara ne su ne de gölgelik fayda vermiyordu. Sıcaktan bunaldıklarından serinlemek arzusuyla kırlara çıktılar. Bu esnada gönderilen bir bulut onları sevindirmişti. Çünkü bulutun gölgesine sığınıp serinleyebilirlerdi. Ne var ki altında toplandıkları bulut, bir anda ateş yağdırdı ve gökyüzünden korkunç bir gürültü koptu. Bunun üzerine hepsi yok oldu. (İbn Kesir, **Kasas**, s.226; Yiğit, İsmail, **a.g.e.**, s.387)

“(Azap) emrimiz gelince, Şu'ayb'ı ve onunla birlikte iman edenleri, katımızdan bir rahmetle kurtardık. Zulmedenleri ise o korkunç (uğultulu) ses yakaladı da yurtlarında dizüstü çökekaldılar.(Hud 11/ 95)

““Derken, onları o korkunç sarsıntı yakaladı da yurtlarında yüzüstü hareketsiz çöke kaldılar.”(Araf 7/91)

“...Derken gölge gününün azabı onları yakaladı.Şüphesiz o, büyük bir günün azabı idi”(Şuara 26/189)

3.2.3. Lût'un (as) ⁶⁸⁰ Kavmi ⁶⁸¹

Hz. Lut⁶⁸² (as) Hz. İbrahim'in(as) Hârân adlı kardeşinin oğludur.⁶⁸³ Bir süre amcası Hz. İbrahim (as) ile birlikte Suriye ve Mısır'da kalan Lut peygamber daha sonra ahlâkî açıdan çöküntüye uğramış Ürdün sınırlarında bulunan inkârcı Sodom ve Gomore halkını ıslah etmek için peygamber olarak görevlendirilmiştir.⁶⁸⁴

Lût kavmi, Irak ile Filistin arasında yer alan ve Ürdün'ün doğusuna düşen bölgede⁶⁸⁵ yaşadığı nakledilir. Bölge, Lût gölü'nün⁶⁸⁶ (Ölü Deniz) güney ve doğusunda kalır.⁶⁸⁷

Lut (as) homoseksüel çirkefliliğini ilk defa yapmış, yolları kesip başta tecavüz olmak üzere her türlü kötülüğü reva gören, toplantı yerlerinde utanma duygusunu ayaklar altına alarak envai çeşit çirkin eylemler yapıp müstehcen sözler sarfeden, Allah'ın azabını isteyecek kadar cüretkâr, inkârcı bir kavmin ıslahı için

⁶⁸⁰ Lût (as)'ın isminin geçtiği Âyetler için bkz. Hûd 11/ 70,74,77,81,89,Hicr 15/59,61,Hacc 22/ 43, Şuara 26/ 160,161,167,Neml 27/ 27/54, 56, Ankebût 29 /26 ,28,32,33 Sâd 38/13,Kâf 50/13 ,Kamer 54/33,34 Tahrîm 66/10; Enam 6/86;Araf 7/80,Enbiyâ 21/71, 74,Sâffât37/133.

⁶⁸¹ Hz. Lût'un (as) kavminden bahseden âyetler için bkz. Araf 7/ 80-84; Hûd 11/ 69-83; Hicr 15/ 51-77; Şuarâ 26/ 160-175; Neml 27/ 54-58; Ankebût 29/ 28-35; Sâffât 37/ 133-138; Zâriyât 51/ 31-37; Kamer 54/ 33-39.

⁶⁸² Hz.Lut'un (as) soy kütüğü bazı kaynaklarda şu şekilde verilir: Lût b. Hâran b. Târah b. Nahor b. Saruğ.(Köksal, **a.g.e.**,I,245)

⁶⁸³ Üç kardeş olan Hz. İbrahim'in (as) diğer kardeşinin ismi Nâhur'dur. (İbn Kesîr, **Kasas**, I, 408.)

⁶⁸⁴ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b.Cerîr, **Târîh et-Taberî**, thk. İbrahim, Muhammed Ebu'l-Fadl, Dârü'l-Me'ârif, 4.bs., y.y. , y.y. I, 292 vd.

⁶⁸⁵ Bir zamanlar Ürdün'ün en yeşil ve en verimli toprağı olan ancak bugün ıssız olan bu bölge şiddetli bir deprem sonucu Ölü Deniz'e (Lut gölü) gömülmüştür. (Yiğit, **a.g.e.**, 273, Yalçın, **a.g.e.**, s.52) Jeolojik olarak dikkat çeken Lut gölü Akdeniz'in yüzeyinden yaklaşık olarak 400 metre (392 metre. Heyet, **Peygamberler Tarihi**, I, 121) daha alçaktadır. Gölün en derin yeri 400 metre olduğundan gölün tabanı Akdeniz'in yüzeyine oranla 800 metre aşağıda kalmaktadır. Burası dünyanın en alçak noktası kabul edilir. Dünyanın deniz yüzeyinden aşağı olan diğer bölgelerinde alçaklık en fazla 100 metre kadardır. Tuz miktarın % 30'u bulunduğu gölde balık veya yosun gibi hiçbir canlı yaşamaz. Bundan dolayı Batı dillerinde Lut Gölü'ne "Dead sea" (Ölü Deniz) denilmiştir.

Lut gölü'nün doğu tarafında bir yarımada oluşturan ve dile benzeyen bir kısım gölün içine uzanır. Araplar'ın "el-Lisan" (dil) adını verdikleri burada, suyun tabanında adeta gölü ikiye ayıran fakat görülmeyen keskin bir dirsek uzanmaktadır. Bu yarımadaanın sağında tabanın derinliği 400 metre iken sol tarafı şaşılacak kadar sığdır. Son yıllarda yapılan ölçümler burasının derinliğinin ancak 15-20 metre civarında olduğunu tesbit etmiştir. Daha sonradan oluştuğu anlaşılan bu sığ bölge, yukarıda belirttiğimiz deprem ve deprem sonucu oluşan kütleli bir çöküntünün eseridir (Yalçın, **a.g.e.**,s. 52)

⁶⁸⁶ Şeria nehrinin döküldüğü bu göl 80 km. uzunluğunda olup en geniş yeri 16 km'dir. Göldeki bulunan suyun üzeri ziftle kaplıdır.(Heyet, **Peygamberler Tarihi**, I, 121)

⁶⁸⁷ Yiğit, **a.g.e.**, s.272.

gönderilmişse de⁶⁸⁸ onlar yaptıklarından vazgeçmemeleri üzerine helâk edilmişlerdir.⁶⁸⁹

*Lût'u da peygamber olarak gönderdik. Hani o kavmine şöyle demişti: "Gerçekten siz, sizden önce dünyada hiçbir toplumun yapmadığı bir hayasızlığı işliyorsunuz." "Siz hâlâ erkeklere yanaşacak, yol kesecek ve toplantılarınızda edepsizlik yapacak mısınız?" Kavminin cevabı, "Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi Allah'ın azabını getir bize" demeden ibaret oldu.*⁶⁹⁰

*(Azap) emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik. Üzerine de Rabbinin katında işaretlenmiş pişirilmiş balçıktan taşlar yağdırdık. Bunlar zâlimler den uzak değildir.*⁶⁹¹

⁶⁸⁸ Taberî, *Târîh* I, 292 vd.; İbn Kesir, *Kasas*, 203 vd.; Yiğit, *a.g.e.*, s.276.

⁶⁸⁹ İbn Kesir bunlardan hiçbir erkeğin iman etmediğini kaydeder.(*Kasas*, s.203).

⁶⁹⁰ Ankebut 29/ 28,29

⁶⁹¹ Hûd 11/ 82-83. Allah'a karşı gelmekten sakınmayan bu kavmi, peygamberleri defalarca Allah'ın emirlerine sarılmaya ve devam ettikleri cinsî sapıklığı bırakıp helal yolla şehvetlerini gidermeye çağırılmışsa da onlar bu yolda gözlerinin olmadığını vurgulamışlar, onların çirkefliklerine kızan ve bundan Allah'a sığınan peygamberi alaya almışlardır. Hz. Lut'un (as) işlerine karışmamasını, aksi takdirde onu sürgün edeceklerini söylemişlerdir.

"Rabbimizin, sizin için yarattığı eşlerinizi bırakıyor da insanlar arasından erkeklere mi yanaşıyorsunuz? Siz gerçekten haddi aşan bir topluluksunuz." Dediler ki: "Ey Lût! (İşimize karışmaktan) vazgeçmezsen mutlaka (şehirden) çıkarılardan olacaksın!" Lût şöyle dedi: "Şüphesiz ben sizin yaptığınız bu çirkin işe kızanlardım." "Ey Rabbim! Beni ve ailemi onların yaptıkları çirkin işten kurtar."(Şuara 26/ 165-168)

"...Lût dedi ki: "Ey Kavmim! İşte kızlarım. Onlar(la nikahlanmanız) sizin için daha temizdir. Allah'a karşı gelmekten sakının... İçinizde hiç akıllı başında bir adam yok mu?"... Onlar, "İyi biliyorsun ki kızlarında bizim gözümüz yok. Sen bizim ne istediğimizi çok iyi biliyorsun" dediler."(Hûd 11/ 78-79)

"Kavminin cevabı ise sadece, "Çıkarın bunları memleketinizden! Güya onlar kendilerini fazla temiz tutan insanlar!..." demek oldu."(Araf 7/82)

Peygamberleri, kavmin dünyada ilk defa yaptıkları çirkef eylemlerinden vazgeçirememiş ve onlar azaba müstehak olmuşlardı. Bunun üzerine Allah Teâla bu ahlâkî açıdan dibe vurmuş kavmi sınamak adına üç melek (Cebrail Mikâil ve İsrâfil) gönderdi. Bunlar yakışıklı gençler sûretinde gelmişlerdi. Hz. Lut'un (as) hanımının haber vermesi üzerine bu gençlerin peygamberin evinde ağırlanıyor olduklarını öğrenen isyânkar ve haddi aşan topluluk yaptıkları çirkin eylemlerini bunlarla da yapmak için zor kullanarak Lut'un (as) evine girmek istediler. Allah'ın peygamberi kapının arkasından onları bu çirkin teşebbüslerinden alıkoymaya çalışıyorsa da onlar bunda ısrar ediyorlardı. Zor durumda kalan Lut (as) bunlara karşı koyacak destekçilerinin olmasını istiyordu.(İbn Kesir, *Kasas*, 205 vd.)

"(Lût da:) "Keşke size karşı (koyacak) bir gücüm olsaydı, ya da sağlam bir desteğe dayanabilseydim" dedi."(Hûd 11/ 80)

Bunun üzerine melekler Allah'ın elçileri olduklarını, kavminin kendisine ve ailesine zarar veremeyeceklerini, sabaha doğru azab geleceğinden geceleyin hanımını bırakıp iki kızıyla yurtlarını terketmelerini bildirdiler. Sabah vakti geldiğinde şehrin altı üste getirildi ve herbirisi belirlenen şahsa inmek üzere işaretlenmiş ve peşpeşe gelen balçıktan taşlar yağdırılarak Hz. Lut'un (as) hanımı dâhil bütün kavim helâk edildi.(İbn Kesir, *Kasas*, 208 vd.)

"Konukları şöyle dedi: "Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla ulaşamayacaklar. Geceleyin bir vakitte aileni al götür. İçinizden kimse ardına bakmasın. Ancak karın müstesna. (Onu bırak.) Çünkü

3.2.4. Putlar Baştan Aşağı Düzmeceymiş! (28. Âyet)

"قَلُولًا نَصَرَهُمُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْبَانًا آلِهَةً بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ وَذَلِكَ إِفْكُهُمْ وَمَا كَانُوا يَفْقَهُونَ"

Allah'ı bırakıp ona yakınlık sağlamaları için edindikleri ilahlar kendilerine yardım etseydi ya!? Aksine onları yüzüstü bırakarak uzaklaşıp kayboldular. Bu onların yalanı ve uydurmakta oldukları şeydir.

Bu âyet, helâkları tafsilatlı anlatılan Âd kavmi ve helâklarına kısaca değinilen Mekke civarındaki diğer kavimlerin taptıkları putların,⁶⁹² kendileri tarafından uydurulduğunu ifade eder.⁶⁹³ Buna göre isteklerini arzettikleri ve tazimde buldukları putları ihtiyaç duydukları durumda kendilerini terketmişlerdir. Böylelikle onlara itimad edip ibadet etme hususunda ziyana uğramışlar ve kaybetmişlerdir.⁶⁹⁴

Bu âyette Mekke Müşriklerini azarlama ve taptıkları putların onlara fayda vermeyeceği hususunda bir ihtar vardır.⁶⁹⁵ Değeri ve önemi olmayan ve ibadet edilme hususunda herhangi bir dayanağı bulunmayan, hiçbir faydası dokunmayan, darlık zamanında kör ve sağır olan bu varlıklar nasıl ilahlığı hak edebilir?

Âyetteki " قُرْبَان " kelimesiyle, kendisiyle Allah'a yaklaşılacak şey kastedilmiştir. Yani putperestler taptıkları putları Allah'a yaklaşmak için şefaathçi edinmişlerdir. Zira onlar putları için” *Bunlar Allah nezdinde bizim şefaathçilerimizdir.*” demişlerdir.⁶⁹⁶

---

onların (kavminin) başına gelecek olan azap, onun başına da gelecektir. Onların azabla buluşmazamanı sabahdır. Sabah yakın değil midir?!" (Azap) emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik. Üzerine de Rabbinin katında işaretlenmiş pişirilmiş balçıktan taşlar yağdırdık. Bunlar zâlimler den uzak değildir. (Hûd 11/ 81-83)

⁶⁹² İbn Âşur, a.g.e., XXV, 55.

⁶⁹³ Zemahşerî, a.g.e., IV, 310.

⁶⁹⁴ Vehbe ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Munîr fi'l-'akîdeti ve's-Şerî'ati ve'l-Menhec*, Dâru'l-Fikr el-Mu'âsir, Beyrut, 1991, XXVI, 56.

⁶⁹⁵ A.e., XXVI, 56.

⁶⁹⁶ Zemahşerî, a.g.e., IV, 310.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Sûrenin 28-35. Âyetlerinin Tefsiri (İman Eden Cinler)

4.1. Kur'ân'a İman Eden Cin Tâifesi

4.1.1. Cinler ve Özellikleri

Cin (جِنّ) sözcüğü sözlükte “örtmek”, “gizli kalmak” anlamındaki cenn (جَنّ) kökünden türemiş olup “örtülü”, “gizli şey” manasındadır.⁶⁹⁷ Terim olarak ise iki anlamda kullanılmaktadır. Birinci anlama göre “ins” (insan) kelimesinin mukabilinde kullanılıp bununla duyulardan gizli bütün maddî olmayan (rûhî) varlıklar kastedilmektedir. Buna göre, melekler ve şeytanlar bu anlam dâhilindedir.⁶⁹⁸ İkinci anlama göre bundan, duyularla hissedilemeyen, idrak eden, ilahî emirlere uymakla sorumlu, mümin ve kâfir gruplardan oluşan varlık türü irade edilmektedir.⁶⁹⁹

“el-Cin” ismiyle bir sûrenin bulunduğu Kur'ân'da, "جِنَّة" (cinneh), "جَان" (cân) ve "جِنّ" (cinn) kelimeleri bulunmaktadır. Bunlardan "جِنَّة" kelimesinin üç yerde “cin topluluğu”, "جَان" kelimesinin iki yerde “yılan”, beş yerde “cin” anlamına geldiği ifade edilmiştir. Yirmi yerde geçen "جِنّ" kelimesi de yukarıda “cin” kelimesi için yapılan ikinci terim anlamda kullanılmıştır.⁷⁰⁰

Kur'ân-ı Kerim'in verdiği bilgiler çerçevesinde varlığında⁷⁰¹ şüphe duyulmayan⁷⁰² cinlerin atası (cân)⁷⁰³, dumansız ateşten⁷⁰⁴ ve insandan önce

⁶⁹⁷ Isfahânî, a.g.e., s.105; Şahin, M. Süreyya, “Cin”md., **DiA**, TDVY, İst. 1993, VIII, 5.

⁶⁹⁸ Bu anlama göre “ Her melek cindir, her cin melek değildir. Isfahânî, a.g.e., s.105.

⁶⁹⁹ Isfahânî, a.g.e., s.105; Elmalılı, a.g.e., VII, 126; Şahin, “a.g.m.”, **DiA**, VIII, 5.

⁷⁰⁰ Bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, **el-Mu'cemu'l- Müfehres li Elfâzii'l-Kur'ân**, “جِنَّة”, “جَان” ve “جِنّ” maddeleri; Kılavuz, Ahmet Saim, “Cin”md., **DiA**, TDVY, İst., 1993, VIII, 8.

⁷⁰¹ Eski toplumlarda cinlerin varlığına inanılıyordu. (Bkz. Şiblî, Bedreddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, **Âkâmu'l-Mercân fi Ahkâmi'l-Cânn**, thk. Ahmed Abdusselam, 3.bs. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye,

yaratılmıştır⁷⁰⁵. Onların ateşten yaratıldığına dâir Efendimiz'den (sav) gelen bir hadis, onların varlığına açık bir şekilde işaret eder.⁷⁰⁶ Ayrıca sahâbe ve tabiin dönemindeki tüm âlimler in cinlerin varlığında icma ettikleri rivâyet edilir.⁷⁰⁷

Cinlere verilen gücün insanlara verilmediği kaydedilir. Mesela kısa sürede uzun mesafeleri katedebilirler.⁷⁰⁸ Bu sebeple bazı cinler Hz. Süleyman'ın (as) emrine girerek ordusunda hizmet etmiş⁷⁰⁹, mâbed, heykel, büyük çanak, kazan gibi nesnelerin yapımında insanlarla beraber çalışmışlardır.⁷¹⁰ İnsanlar tarafından görülmedikleri halde onlar insanları görür,⁷¹¹ uzun yaşadıkları için insanların bilmedikleri bazı bilgilere vakıf olsalar da mutlak gaybı bilmezler.⁷¹² Değişik

---

Beyrut, 2012, s. 6; Şahin, "a.g.m.", **DiA**, VIII, 8.) İslam öncesi Arap toplumunun inancına göre; ruhlar aleminin, iyi ve kötü güçlerin önemli bir yerinin olduğu nakledilir. Bu yönüyle bazı taş ve ağaçlarda, kuyu, mağara ve benzeri yerlerde insan hayatına etki eden varlıklara inanılırdı. Melekler ve bazı cinler ruhlar âleminin iyi ve faydalı kısmını oluştururken şeytanlar ve cinlerin diğer kısmı bu alemin kötü ve zararlı kısmını teşkil ediyordu. Cahiliye Arapları, cinleri yeryüzünde oturan ilahlar kabul edip fırtına gibi bazı tabii olayların onların işi olduğuna inanırlardı. (Şahin, "a.g.m." **DiA**, VIII, 8) Kur'an'da belirtildiği üzere müşrikler Allah ile cinler arasında bir soy bağı olduğunu ileri sürüyorlardı. (Sâffât 37/158) onları Allah'a ortak koşuyor (En'âm 6/100) onlara tapıyor, bazıları da onların gaybı bildiklerine inanıyorlardı. (Sebe' 34/4; Elmalılı, **a.g.e.**, VII,124; Şahin, "a.g.m.", **DiA**, VIII, 8).

⁷⁰² Çağımızda cinlerin mahiyetlerinin "ateşe karışan" (mâric) varlıklar olduğu (Rahman 55/15) göz önüne alınarak karbon asidinden, "dumasız ateş"ten (Hicr 15/27) yaratıldıkları dikkate alınarak canlılığını ruhtan alan ve ezelde yaratılan ışıklardan, ufolardan veya enerjiden yahut bazı hadislerde hastalıkların sebebi olarak gösterilmeleri göz önünde bulundurularak mikroplardan ibaret olduğu şeklindeki bir takım görüşlerin ilmî açıdan temellendirilmemiş bazı teoriler olduğu kabul edilir. (Kılavuz, "a.g.m.", **DiA**, VIII, 9) Zira naslarda mahiyetleri bakımından cinlerin ateşten yaratıldıklarının ötesinde başka bir bilgi yoktur. Bu bilgi ile de çağımızda ileri sürülen bu görüşlere ulaşmak uzak ihtimaller olsa gerektir. Ayrıca söz konusu görüşler Bazı Haşviyye mensupları dışında tüm İslam âlimlerinin "cinler mükelleftir ve bu çerçevede mükellefiyetin üstesinden gelebilmeleri için şuur, idrak ve irade gücünü barındırmaları gerekir" şeklindeki fikir birliğiyle bağdaşmamaktadır. (Bkz. Şibli, **a.g.e.**, s. 33; Kılavuz, "a.g.m.", **DiA**, VIII, 9.)

⁷⁰³ Şiblî, **a.g.e.**, s. 7. Yukarıda dediğimiz gibi cinlerin atası dumasız ateşten yaratılmıştır. Atalarının ateşten yaratılması tüm neslinin ondan yaratılmasını gerektirmez. Bu durum Hz. Adem'in (as) durumuna benzer. O, topraktan yaratıldığı halde nesli topraktan yaratılmamıştır. Bkz. Şiblî, **a.g.e.**, s.14

⁷⁰⁴ Araf 7/12; Hicr 15/27; Rahmân 55/ 15.

⁷⁰⁵ Hicr 15/27; Şiblî, **a.g.e.**, s.10.

⁷⁰⁶ Bu hadis, meleklerin nurdan, cinlerin ateşten insanların da topraktan yaratıldığını ifade eder. Bkz. Müslim, **a.g.e.**, Zühd, 10.

⁷⁰⁷ Şiblî, **a.g.e.**, s. 5.

⁷⁰⁸ Ömer Süleyman el-Eşkar, '**Âlemu'l-Cinn ve's-Şeyâtîn**, 3.bs., Mektebetu'l-Felâh, Kuveyt, 1983. s. 30; Bkz. Neml 27/39.

⁷⁰⁹ Neml 27/ 17.

⁷¹⁰ Şahin, "a.g.m." **DiA**, VIII, 9; Bkz. Sebe' 34/12,13.

⁷¹¹ Araf 7/27.

⁷¹² Şahin, "a.g.m." **DiA**, VIII, 9; Bkz. Sebe' 34/14.

türleri olan cinler, İnsanların ve bazı hayvanların şekline girebilirler.⁷¹³ Yeryüzünün çeşitli bölgelerinde özellikle dağlık yerlerde, harabelerde, denizlerde, çöplüklerde ve mezarlıklarda yaşadıkları nakledilir.⁷¹⁴ İnsanlar gibi yerler içerler; evlenir ve çoğalırlar.⁷¹⁵ Bazılarının mümin bazılarının kafir olduğu Kur'an'da belirtilen cinlerin; Yahudilik, Hristiyanlık, Mecusilik ve Putperestlikle⁷¹⁶ nitelendirildiklerinin yanı sıra kaderiyye ve şia gibi mezheplere mensup olduğu da ileri sürülür.⁷¹⁷ Kur'an, İblis'in cinlerden olduğunu belirtir.⁷¹⁸

4.1.2. Cinlerin Allah Resûlü'nden (sav) Önce Yaptığı Vahiy Hırsızlığı

Allah Resûlü (sav) peygamber olarak gönderilmeden önce cinlerin gökyüzüne (birinci kat) yükselip vahiy hırsızlığı yaptığı, işittikleri bir kelimeye onlarca yalan eklediği ve bunları kâhinlere aktardığı rivâyet edilir.⁷¹⁹ Allah Resûlü (sav) gönderildikten sonra gökyüzü cinlerin yaptığı bu hırsızlığa karşı korunmuş ve buna yeltenen cinler alev topları fırlatılarak yakılmıştır. Kur'an, bunu cinlerin ifadesiyle meâlen şöyle anlatır: "*Kuşkusuz biz göğe ulaşmak istedik, fakat onu çetin bekçilerle ve yakıcı ışıklarla dolu bulduk.*" "*Halbuki biz, (daha önce) göğün bazı yerlerinde gayb haberlerini dinlemek için otururduk. Fakat şimdi her kim dinlemeye kalkacak olursa, kendini gözetleyen yakıcı bir ışık bulur.*"⁷²⁰

Konuyla alâkalı başka âyetler meâlen şöyledir:

"Biz en yakın göğü zinetlerle, yıldızlarla donattık. Onu itaatten çıkan her şeytandan koruduk. Onlar, yüce topluluğu (ileri gelen melekler topluluğunu) dinleyemezler. Kovulmaları için her taraftan taş tutulurlar. Onlar için sürekli bir

⁷¹³ Geniş bilgi için bkz. Şiblî, **a.g.e.**, s.18 vd.

⁷¹⁴ Kılavuz, "a.g.m.", **DiA**, VIII, 9; Geniş bilgi için bkz. Şiblî, **a.g.e.**, s.23 vd.

⁷¹⁵ Rahman 55/56; Geniş bilgi için bkz. Şiblî, **a.g.e.**, 28 vd.

⁷¹⁶ Şiblî, **a.g.e.**, s. 53.

⁷¹⁷ Geniş bilgi için bkz. Şiblî, **a.g.e.**, s.51.

⁷¹⁸ Kehf 18/50.

⁷¹⁹ İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali, **Fethu'l-bârî fî Şerh Sahîhi'l-Buhârî**, thk. Abdulaziz b. Bâz; Muhammed Fuad Abdalbaki, Dâru Mısır, 2001, VIII, 740.

⁷²⁰ Cin 72/8,9.

azap da vardır. Ancak onlardan söz kapan olur. Onu da delip geçen bir alev izler (ve yok eder).”⁷²¹

“O Kur'an'ı şeytanlar indirmemiştir. Zaten bu onların harcı değildir, buna güçleri de yetmez. Çünkü onlar (vahyi) işitmekten uzaklaştırılmışlardır.”⁷²²

İbn Abbas'tan bu hususta gelen haberi Tirmizî şöyle aktarır:” Cinler gökyüzüne yükselip vahye kulak veriyorlardı. Bir kelime işittiklerinde ona birçok yalan eklerlerdi. Bir kelime doğru, ekledikleri ise yalandı. Allah Resûlü (sav) peygamber olarak gönderilince daha önce bilgi hırsızlığı yapmak için durdukları yerlere giremez oldular. Bunu İblis'e haber verdiler. -Bundan önce (Allah Resûlü gönderilmeden önce) ateş topları fırlatılmıyordu- İblis bu durumun, yeryüzünde gerçekleşen bir olay üzerine gerçekleştiğini söyleyip bunu araştırmaları için ordularını gönderdi. Onlar, Allah Resûlü'nü (sav) (zannederim⁷²³) Mekke'deki iki dağ arasında ayakta namaz kılarken gördüler. Bunu haber vermeleri üzerine İblis: “İşte yeryüzünde gerçekleşen olay budur.” dedi.⁷²⁴

Âlimler in, aslında bu olayın Allah Resûlü'nün (sav) gönderilmesinden önce de gerçekleştiğini, Cahiliye Arap şairinin buna yer verdiğini, ancak Allah Resûlü'nün (sav) gönderilmesinden sonra bunun vahiy hırsızlığını şiddetle önlemek adına çoklukla gerçekleştiğini ve bunun Allah Resûlü'nün (sav) peygamberliğinin alameti olduğunu zikrettikleri ifade edilir.⁷²⁵ Buna göre yukarıdaki mevkuf rivâyette belirtilen, İblis'in ordularını araştırmak için göndermesi, bu alev toplarının sıklıkla fırlatılmasına dönüktür.⁷²⁶

---

⁷²¹ Sâffât 37/ 5-10.

⁷²² Şuara 26/ 212.

⁷²³ Tirmizî, kendinden önceki ravînin “Mekke” dediğini sanıyor. Ahmed b. Hanbel rivâyetinde Mekke yerine “Nahle” geçer. Bkz. Mübarekfûrî, Ebu'l-'Ulâ Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim, **Tuhfetu'l-Ahvezî bi Şerhi Câmi'i't-Tirmizî**, thk. Abdulgani Mahfuz Hâlid, Dâru'l-Kutubi'l-İlmîyye, Beyrut, 2005, X, 148.

⁷²⁴ Tirmizî, a.g.e., Tefsîr, Cin.

⁷²⁵ Geniş bilgi için bkz. İbn Hacer, a.g.e., VIII, 739 vd.

⁷²⁶ Mübarekfûrî, a.g.e., X, 148.

4.1.3. Cinler İnsanlar gibi Mükelleftir!

Kur'an'da cinlerin de insanlar gibi Allah'a kulluk etmeleri için yaratıldığı bildirilir. " *Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım* " ⁷²⁷

Âyetlerde Kur'ân'ı işitip iman eden cinlerin, artık Allah'a ortak koşmayacaklarını, bazılarının müslüman ve sâlih diğer bazılarının kâfir olup sâlih olmadığını, kâfirlerinin cehenneme gireceklerini dile getirdikleri ifade edilip dirilmeye dâir inançlarının var olduğuna işaret edilir.

"(Ey Muhammed!) De ki: "Bana cinlerden bir topluluğun (Kur'an'ı) dinleyip şöyle dedikleri vahyedildi: "Şüphesiz biz doğruya ileten hayranlık verici bir Kur'an dinledik de ona inandık. Artık Rabbimize hiç kimseyi asla ortak koşmayacağız." ... "Doğrusu içimizde salih olanlar da var, olmayanlar da. Ayı ayrı yollar tutmuşuz." ... "Kuşkusuz içimizde müslüman olanlar da var, hak yoldan sapanlar da var. Kim müslüman olursa, işte onlar doğruyu arayıp bulmuşlardır." "Hak yoldan sapanlara gelince, onlar cehenneme odun olmuşlardır." ... Allah'ın hiç kimseyi öldükten sonra tekrar diriltmeyeceğini sanmışlardı." ⁷²⁸

Allah, Kur'ânın benzerinin getirilmesi hususunda insanlar gibi cinlere de meydan okumuştur. Ayrıca cinlerin de insanlar gibi kendi otoritesinin altında olduğunu vurgulamıştır. "De ki: "Andolsun, insanlar ve cinler bu Kur'an'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine de destek olsalar, yine onun benzerini getiremezler." ⁷²⁹ "Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin uçlarından bucaklarından geçip gitmeye gücünüz yeterse geçip gidin. Ama (tarafımızdan verilmiş) bir güç olmadıkça geçip gidemezsiniz." ⁷³⁰

Kur'an, Kur'ân'ı dinleyip iman eden cinlerin uyarmak için kavimlerine gittiklerini ve onlara öğüt verdiklerini haber verir. *Hani Kur'an'ı dinlemek üzere cinlerden bir grubu sana yöneltmiştik. Onlar, onun huzuruna gelince birbirlerine,*

---

⁷²⁷ Zariyât 51/56.

⁷²⁸ Cin 72/ 1, 2, 7, 11, 13, 14.

⁷²⁹ İsrâ 17/88.

⁷³⁰ Rahman 55/33.

"Susun!" dediler. Kur'an'ın okunması bitince de uyarıcı olarak kavimlerine döndüler.⁷³¹

İnsanlar ve cinlere hitaben Allah'ın onlara verdiği nimetler hatırlatılarak "O halde Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?" ifadesi Rahman sûresinde bir çok defa tekrarlanır.

Kur'an'da kıyamet günü cinlerin insanlar gibi günahlarından sorulmayacağı bir zamandan söz edilir. "İşte o gün ne insana, ne cine günahı sorulmayacak."⁷³²

Allah Teâla, insanlar gibi cinlerden de cehenneme gireceklerden bahseder.

"... Fakat benim, "Andolsun, cehennemi hem cinlerden hem de insanlardan dolduracağım" sözüm gerçekleşecektir."⁷³³

"İşte onlar, kendilerinden önce cinlerden ve insanlardan gelip geçmiş topluluklar içinde, haklarında o sözün (azabın) gerçekleştiği kimselerdir. Şüphesiz onlar ziyana uğrayanlardır."⁷³⁴

Cehenneme girecek cinlerin kıyamet gününde dünya hayatının onları aldattığını ve kâfir olduklarını itiraf edeceklerini Kur'an şöyle haber verir: "... Onlar şöyle diyecekler: "Biz kendi aleyhimize şahitlik ederiz." Dünya hayatı onları aldattı ve kafir olduklarına dâir kendi aleyhlerine şahitlik ettiler"⁷³⁵

İşte meâlleri verilen bu âyetler, cinlerin de insanlar gibi ilâhî emir ve nehiylerle yükümlü olduğuna delâlet eder. Zira âyetlerden anlaşılan nitelikler mükellef olan varlığın nitelikleridir.

Haşviyye dışında bütün İslam âlimleri i cinlerin yükümlü olduğu hususunda görüş birliği içerisinde. Haşviyye ise onların eylemlerinde zorunlu olduklarını, bundan dolayı mükellef olmadıklarını iddia etmiştir.⁷³⁶

⁷³¹ Ahkâf 46/ 29; Cinlerin kavimlerine verdiği öğütler için bkz. Ahkâf 46/31-33.

⁷³² Rahman 55/39; Buna göre günah işleyen insan ve cinlere "siz şu şu günahları işlediniz mi?" diye sorulmayacak ancak "neden şu şu günahları işlediniz?" şeklinde sorulacaktır. Bkz. Beğavî, a.g.e., s. 1261.

⁷³³ Secde 32/13.

⁷³⁴ Ahkâf 46/18; Ayrıca bkz. Hûd 11/118-119.

⁷³⁵ En'âm 6/ 130.

⁷³⁶ Şiblî, a.g.e., s. 33.

4.1.4. Cinlere Peygamber Gönderilmesi

4.1.4.1. Peygamberimiz'den (sav) Önce

Kur'an'da verilen bilgiler⁷³⁷ doğrultusunda cinlere peygamber gönderildiği hususunda İslâm âlimleri arasında ittifak olup ancak peygamberlerin kendi cinslerinden mi yoksa insan cinsinden mi olduğu açısından ihtilaf vardır. Âlimler in geneli cinlere gönderilen peygamberlerin insan cinsinden olduğunu ifade eder. Bu görüşün İbn Abbas (ö. 68/687-88), İbn Cüreyc (ö.150/767), Mücahid (ö.103/721), Kelbî (ö.146/763), Ebû Ubeyd (ö.224/838) ve Vahidî'den (ö.468/1076) geldiği nakledilir.⁷³⁸

Dahhâk (ö.105/723) ve İbn Hazm'ın (ö.456/1064) içinde bulunduğu bir takım âlimler ise insan⁷³⁹ ve cin topluluklarına kendilerinden peygamberler gönderildiğine işaret eden En'âm sûresinin 130.⁷⁴⁰âyetini göz önünde bulundurarak cinlere gönderilen peygamberlerin kendi cinslerinden olduğunu ileri sürmüştür. İbn Abbas'tan Talak sûresinin 12. âyetini⁷⁴¹ tefsiri bağlamında gelen ” yedi katın her birisinde sizin Ademiniz gibi Adem, Nuh gibi bir Nuh, İbrahim gibi bir İbrahim, İsa gibi bir İsa peygamber vardır” şeklindeki ve Zehebi'nin (ö.748/1348) hasen derecesinde değerlendirdiği rivâyet⁷⁴² bu görüşü kuvvetlendirir. Ancak bu ve benzeri rivâyetler âlimler in geneli tarafından cinlerin, insanlar gibi başlı başına peygamberler şeklinde görevlendirildiğini değil, insan peygamberlerin tebliğlerini kavimlerine ulaştırma görevini almış araçlar olduğunu belirttiği şeklinde yorumlanmıştır.⁷⁴³

---

⁷³⁷ Bkz. En'am 6/ 130.

⁷³⁸ Şiblî, **a.g.e.**, 34 vd.

⁷³⁹ İnsan topluluklarına kendi cinslerinden peygamberler gönderildiğini ve onların diliyle konuştuğunu belirten âyetler için bkz. İsrâ 17/ 94,95; Bakara 2/ 129,151; İbrahim 14/4.

⁷⁴⁰ (O gün Allah şöyle diyecektir:) "Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size âyetlerimi anlatan ve bu gününüzün gelip çatacağı hakkında sizi uyarın peygamberler gelmedi mi?" Onlar şöyle diyecekler: "Biz kendi aleyhimize şahitlik ederiz." Dünya hayatı onları aldattı ve kafir olduklarına dâir kendi aleyhlerine şahitlik ettiler.

⁷⁴¹ "Allah, yedi göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Allah'ın emri bunlar arasından inip durmaktadır ki, Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve Allah'ın her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz."

⁷⁴² Hâkim, **a.g.e.**, Tefsir, II, 493.

⁷⁴³ Şiblî, **a.g.e.**, s. 35

4.1.4.2. Peygamberimiz (sav) Cinlere de Gönderilmiştir!

Allah Resûlü'nün (sav) insanlar gibi cinlere de gönderildiği hususunda âlimler arasında görüş birliği olduğu ve bunun zorunlu bilgi olduğu nakledilir. Bunun, peygamberler arasında sadece Allah Resûlü'ne (sav) verilen beş nitelikten bir tanesi olduğunu hadisler ifade eder.⁷⁴⁴ Buna göre cinlerin, Allah Resûlü'nün getirdiği vahye iman etmeleri, Allah ve Resûlü'nün helal saydığını helal, haram saydığını haram saymaları kısaca dinin emir ve nehiyelerine boyun eğmeleri gerekir.⁷⁴⁵

Allah Teâla, Kur'an'da bazı cinlerin Kur'an'ı dinleyip ona iman ettiklerini bildirir. Bunun, Allah Resûlü'nün (sav) cinlere de gönderildiğini ifade ettiği kabul edilir.⁷⁴⁶ (Ey Muhammed!) De ki: "Bana cinlerden bir topluluğun (Kur'an'ı) dinleyip şöyle dedikleri vahyedildi: "Şüphesiz biz doğruya ileten hayranlık verici bir Kur'an dinledik de ona inandık. Artık Rabbimize hiç kimseyi asla ortak koşmayacağız."⁷⁴⁷

Şiblî, Ahkâf sûresinde anlatılan kur'an'ı dinleyip kavimlerine uyarıcı olarak dönen cin taifesinin Kur'an tarafından aktarılan *يَا قَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَآمِنُوا بِهِ يَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ* "يا قومنا! اجيبوا داعي الله وامنوا به يغفر لكم من ذنوبكم" (Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisine uyun, ona iman edin ki, günahlarınızı bağışlasın ve sizi elem dolu bir azaptan kurtarsın.)⁷⁴⁸ ifadesinin açıkça Allah Rasûlü'nün (sav) cinlere gönderildiğini *وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ* "وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءُ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ" (Kim Allah'ın davetçisine uymazsa, yeryüzünde Allah'ı âciz bırakacak değildir. Kendisi için Allah'tan başka dostlar da bulunmaz. İşte onlar apaçık bir sapıklık içindedirler)⁷⁴⁹ ifadesinin de ona iman etmeyen cinlerin inkârcı olacağını belirttiğini kaydeder.⁷⁵⁰

⁷⁴⁴ Bkz. Müslim, a.g.e., Mesâcid, 3; Ahmed b. Hanbel, a.g.e., IV, 119.

⁷⁴⁵ Şiblî, a.g.e., s. 36.

⁷⁴⁶ A.e., s.36.

⁷⁴⁷ Cin 72/ 1-2. Ayrıca bkz. Ahkâf 46/ 29-32.

⁷⁴⁸ Ahkâf 46/31.

⁷⁴⁹ Ahkâf 46/32.

⁷⁵⁰ Şiblî, a.g.e., s. 37.

4.1.5. Cinlerin Cennete ve Cehenneme Girmeleri

İslam âlimler inden, mümin cinlerin cennete girip girmeyecekleri konusunda birbirinden farklı dört görüş belirttiği nakledilir.

1- Bu, âlimler in genelinin görüşü olup buna göre mümin cinler yaptıkları iyi amellerine karşılık cennet ile mükâfatlandırılacaklardır. Bu görüş sahipleri, cennete girecek cinlerin orada yemeleri ve içmeleri hususunda ikiye ayrılmışlardır. Bazıları yiyip içeceklerini diğerleri de bu eylemleri yapmayıp Allah'ı tesbih ve takdis etmeleri hususunda ilham edilecekleri ve bundan yeme içme hazzı alacaklarını ifade etmişlerdir.⁷⁵¹

2- Cennete girmeyecekler ancak onun etrafında duracaklardır. Orada insanlar onları görürken onlar insanları göremeyeceklerdir.

3- A'raf'ta⁷⁵² kalacaklardır.

4- Bu hususta hiçbir şey denilemez. Bu husustaki bilgi Allah'a havale edilir. (tevkif)⁷⁵³

Âlimlerin, inkârcı cinlerin kıyamet gününde azaplandırılacağı hususunda ittifak ettikleri kaydedilir.⁷⁵⁴

*"Hak yoldan sapanlara gelince, onlar cehenneme odun olmuşlardır."*⁷⁵⁵

Ebû Hanîfe (ö.150/767) iyi amel işleyen cinlerin sevap almayacağını buna karşılık cehennemden kurtulup hayvanlar gibi toprak olacağını söylediği zikredilirken âlimler in genelinin bu cinlerin yaptıkları iyi amellerinin karşılığı olarak sevap alacaklarına dâir görüş belirttikleri ifade edilir.⁷⁵⁶

---

⁷⁵¹ Bkz. Şiblî, **a.g.e.**, s. 54 vd.

⁷⁵² A'râf: "Cennetle cehennemi birbirinden ayıran bölgedeki surun yüksek kısmının adı." (Yavuz, Yusuf Şevki , "A'râf" md., **DiA**, TDVY, İst., 1991, III, 259)

⁷⁵³ Şiblî, **a.g.e.**, s.54.

⁷⁵⁴ **A.e.**, s.54.

⁷⁵⁵ Cin 72/15.

⁷⁵⁶ Bkz. Şiblî, **a.g.e.**, 52 vd.

4.1.6. Kur'ân'ı Dinleyen Cin Tâifesi⁷⁵⁷ (29. Âyet)

Ahkâf sûresinin cinlerden bahseden kısmında Allah Resûlü'nün (sav) peygamberliği teyid edilmiştir. Buna göre Allah Resûlü (sav) hem insanlar hem de cinler tarafından Allah'ın elçisi olarak kabul edilmiştir.⁷⁵⁸

Bu kısımda cinlerin haberlerine yer verilmesiyle Mekkeli Müşriklerin azarlanması hedeflenmektedir. Buna göre başka alemde olan cinler Kur'an'ın Allah tarafından indirildiğine ve peygamberine iman ederken Kureyş Müşrikleri kendi dillerini konuşan, cinslerinden olan peygamberi ve getirdiği Kur'an'ı yalanlamada ısrar ediyorlar. Bir önceki bölümde kendi cinslerinden olan inkârcıların başlarına gelenlerden bahsedilerek bu kısımda da kendi cinslerinden olmayan varlıkların iman ettikleri aktararak inkârda ısrarcı olmamaları hususunda öğüt verilmektedir.⁷⁵⁹

"وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَىٰ" *Hani Kur'an'ı dinlemek üzere cinlerden bir grubu sana yöneltmiştik. Onlar, onun huzuruna gelince birbirlerine, "Susun!" dediler. Kur'an'ın okunması bitince de uyarıcı olarak kavimlerine döndüler.*

Buna göre cinlerden bir grup Kur'an'ı dinlemiş, onun Allah'tan geldiğini anlamış, iman etmiş ve imana davet etmek için kavimlerine uyarıcı olarak dönmüşlerdir. İbn Abbas'tan bu grubun Allah Resûlü (sav) tarafından kavimlerine uyarıcı olarak gönderildiklerine dâir bir rivâyet zikredilir.⁷⁶⁰

⁷⁵⁷ Haklı Yılmaz, *Tebyînu'l-Kur'ân İste Kur'ân* adlı eserinde hem Cin sûresi hem de Ahkâf sûresinde Allah Resûlü'nün (sav) Kur'ân okuyuşunu dinleyen cinleri "yabancılar" şeklinde değerlendirmiştir. Buna göre bu iki sûrede anlatılan cin tâifesi, Yesrib'ten Mekke'ye gelerek gizlice Resûlüllah (sav) ile görüşüp ondan Kur'ân dinleyen, sonra da Akabe görüşmelerinin ve hicretin zeminini hazırlayan Yesriblilerdir (Medinelilerdir). (Bkz. VI, 523). Böyle bir görüş "cin" kelimesinin sözlük manasını -yersiz olarak- dikkate alarak Kur'ân-ı Kerim'in asıl delâlet ettiği açık mânâdan uzaklaştırıp ilâhî muradın anlaşılmasını yok etmekten başka bir şey değildir. Yılmaz'ın Klasik kaynak tefsirlerimizde konuyla alakalı geçen bilgileri "akıl almaz hikâyeler" şeklinde nitelendirmesi hadis usûlü'nün itilaf adlı ilkesini bilmemek, Kur'ân'a bütüncül yolla bakmamak ve Kur'ân'ın siyak-sibakını (bağlamını) yakalayamamaktır. Zira Ahkâf sûresinin üçüncü kısmında Mekke müşriklerinin cinslerinden olan inkârcı Âd kavminin başlarına gelenlerden bahsedilerek, Kur'ân'ı dinleyen cinlerin anlatıldığı dördüncü kısmında da kendi cinslerinden olmayan varlıkların iman ettikleri aktararak onların inkârda ısrarcı olmamaları hususunda öğüt verilmektedir. Ayrıca Yılmaz'ın bu mantıksız yorumuna göre Cin sûresinin 8. âyetinde anlatılan göğe ulaşmak isteyen, fakat onu çetin bekçilerle ve yakıcı ışıklarla dolu bulanlar kendilerine daha sonra ensar denecek olan Medinelilerdir(!).

⁷⁵⁸ İbn Aşûr, *a.g.e.*, XXV, 57.

⁷⁵⁹ Taberî, *Câmi'*, XXVI, 30; Kurtubî, *a.g.e.*, VIII, 16, s.139; İbn Aşûr, *a.g.e.*, XXV, 57.

⁷⁶⁰ Kurtubî, *a.g.e.*, VIII, 16, s. 143.

Bu ve akabindeki âyetlerin işaret ettiği olay, cinlerin Kur'an'ı dinlemeleri hususundaki rivâyetlerin farklı olması sebebiyle tefsirlerde çeşitli şekillerde anlatılır. Buna göre bazı âlimler âyetlerin, cinlerin varlığından habersiz olan ve namazda Kur'an okuyan Allah Resûlü'nü (sav) tesadüfen dinlemelerine, diğer bazıları da Allah Teâla'nın, Resûlü'ne (sav) onlara Kur'an okumayı emretmesi üzerine gerçekleşen olaya işaret ettiğini ileri sürer. Birinci yoruma göre maksatları gökyüzünden bilgi hırsızlığı yapmalarına engel olan olayı araştırmak olan ve bunun için her tarafa dağılan cinler veya Allah Resûlü'nün (sav) Tâif dönüşü Nahle vadisi'nden geçen cinler, namazda Kur'an okuyan Allah Rasûlü'ne (sav) rastlamışlar, diğer yoruma göre ise cinler bizzat Kur'an'ı dinlemek için Allah Rasûlü'ne (sav) yönlendirilmişlerdir.⁷⁶¹

Allah Resûlü'nün (sav), amcası Ebu Talib'i kaybedip Mekke Müşriklerinin iman etmelerinden ümidini kesince Tâif'in ileri gelenlerini İslam'a davet etmek ve yapacağı tebliğde desteklerini almak için tek başına Taif'e gittiğini nakledilir. Tâif'in ileri gelenlerinden destek alamayan ve kentin ayak takımı tarafından taşlanıp vücudu kanatılan Allah Resûlü (sav) Mekke'ye dönmek üzere yola koyulmuş Nahle vadisine ulaşınca bir rivâyete göre yatsı diğer rivâyet göre sabah namazını kılarken nasîbîn cinlerinin önde gelenlerinden bir grup cin okuduğu Kur'an'ı dinlemiş ve ona (sav) iman etmişlerdir. Allah Resûlü (sav) namazını bitirdikten sonra cinler tebliğci olarak kavimlerine dönmüşlerdir.⁷⁶²

Başka bir rivâyet, vahiy hırsızlığını yapamamaları üzerine bunu araştırmak için yola koyulan ve Nahle vadisinde geçerlerken cinlerin, Allah Resûlü'nü (sav) gece namazında okuduğu Kur'an'ı dinlediklerini belirtir.⁷⁶³

Bu iki rivâyete göre cinlerin Allah Resûlü'nün (sav) okuduğu Kur'an'ı dinlemeleri, onlara Kur'an okunması için yapılan bir emrin sonucu değil tamamen tesadüfen gerçekleşmiştir.

Diğer taraftan bazı âlimler, bu dinlemenin Allah tarafından gelen bir emir ve cinlerin bizzat bu iş için Allah Rasûlü'ne (sav) yönlendirilmesi sonucunda

---

⁷⁶¹ Şeyhzâde, Muhammed b. Muslihiddin Mustafa, **Hâşiyetü Muhyiddin Şeyhzâde**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1999, VII, 572.

⁷⁶² A.e., VII, 572.

⁷⁶³ A.e., VII, 572.

gerçekleştiğini ileri sürerler. Buna göre önceden planlanmış bu iş için Allah Resûlü (sav) İbn Mesud ile birlikte Mekke'nin üst tarafındaki Hacûn dağ yoluna gitmiş, bulunduğu yerde kalması için bir çizgi çizmiş ve dönünceye kadar çizdiği yerde kalmasını söylemiş, gece boyunca cinlere Kur'an okumuş, tebliğini yapmış ve fecir vaktiyle beraber İbn Mesûd'un yanına gelmiştir...⁷⁶⁴

Beğavî, Cin sûresinde anlatılan cinlerin Kur'an'ı dinleme olayının, daha önce belirtildiği gibi gökyüzünden bilgi hırsızlığına engel olan olayı araştırmaları neticesinde onların, varlıklarından habersiz olarak Kur'ân okuyan Allah Resûlü'nün (sav) okuduğu Kur'anı dinlediklerinden bahsettiğini, bu olaydan sonra cinlerden bir grubun Allah Rasûlü'ne (sav) Kur'an dinlemek için geldiğini, bunun da Ahkâf sûresinde bulunan kısımda anlatıldığını ifade eder.⁷⁶⁵

Ancak Celâleddin el-Mahallî, Cin sûresinin tefsirini yaparken sûrede anlatılan cin grubunun Ahkâf sûresinde geçen cin grubunun aynısını olduğunu belirterek iki sûrede anlatılan olayın birliğine işaret eder.⁷⁶⁶Buna göre yukarıda anlattığımız çerçevede cinlerin Allah Rasûlü'nü (sav) dinlemesi ya tesadüfen olmuştur veya Allah tarafından bir emrin neticesinde gerçekleşmiştir.

Biz iki sûrede anlatılanların aynı olaydan ibaret olduğunu ve buralarda Allah'ın emretmesi üzerine uyarılmak ve Kurân dinlemek için gelen cin grubu olayının hikâye edildiğini düşünüyoruz. Çünkü her iki yerde de cinlerin, Hz. Peygamber'den (sav) Kur'an dinledikleri ve dinledikleri Kur'an'dan etkilendikleri anlatılmaktadır. Nitekim Cin sûresinde, Kurân dinleyen cin taifesinin *"Şüphesiz biz doğruya ileten hayranlık verici bir Kur'an dinledik de ona inandık..."* dedikleri zikredilir. Ahkâf sûresinde de aynı anlam değişik bir üslupla zikredilmiştir. *"Dediler ki: "Ey kavmimiz! Şüphesiz biz, Mûsâ'dan sonra indirilen, kendinden önceki kitaplara doğrulayan, gerçeğe ve doğru yola ileten bir kitap dinledik."* Her iki Âyet aynı şeyi anlatmaktadır. Nitekim Kur'an'da bir olayın değişik üsluplarla anlatılması

⁷⁶⁴ Şeyhzâde, a.g.e., VII, 572.

⁷⁶⁵ Bkz. Beğavî, Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mesud, **Me'âlimü't-Tenzil**, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2002, s.1190 vd.

⁷⁶⁶ Mahallî, Celâleddin Muhammed b. Ahmed; Suyutî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, **Tefsîru'l-Celâleyn**, thk. Muhammed Kâmil; Sabri Muhammed Musa; ed. Ali Ebu'l-Hayr, 2. bs., Dâru'l-Hayr, Dimeşk, 2004, s. 572.

yaygındır.⁷⁶⁷ Ayrıca her iki sûrede de belirtildiği gibi cinlerin kavimlerine uyarıcı olarak dönmelerini bir buluşma çerçevesinde Kur'an okumak ve emirleri tebliğ etme şeklinde değil de sırf Allah Resûlü'nün (sav) namazda okuduğu Kur'an'ı dinleme akabinde gerçekleştiğini söylemek uzak bir ihtimal olsa gerektir.

Âyetteki " صَرَفْنَا إِلَيْكَ " ifadesi sana doğru yönlendirdik manasındadır.⁷⁶⁸

Arapçada "nefer" (نَفَر) ondan az erkek grubuna kullanılır.⁷⁶⁹ Ancak özellikle üç-on arasında olan erkek grubuna kullanılması daha yaygındır.⁷⁷⁰ Âyette kullanılan bu sözcüğün tahdidi hususunda cinlerin yedi veya dokuz kişi oldukları şeklinde birbirinden farklı rivâyetler gelmiştir.⁷⁷¹

" فَلَمَّا حَضَرُوهُ " ifadesindeki zamirin, elçiye (الرسول) dönebildiği gibi Kur'an'a (القرآن) da dönebilir. Birinci yoruma göre iltifat sanatının⁷⁷² gereği muhataptıktan gaipliğe dönülmüştür. Zamirin Kur'an'a dönmesi durumunda terkip "onu işitecek mesafede olduklarında..." şeklinde tercüme edilir.⁷⁷³

Allah Resûlü'nün (sav) cinlere Kur'an okumaya başlayacağı sırada birbirlerine susmalarını (أَنْصِتُوا) tavsiye etmelerinin, onun huzurunda edepli olmanın gereği olduğu ifade edilir.⁷⁷⁴ Cinlerin bu davranışlarının, ilim öğrenen öğrenciye bir örneklik teşkil eder.⁷⁷⁵

Âyetteki " أَنْصِتُوا " terkibi "susun" anlamında olabileceği gibi (söyleneceklerle) "kulak verin" anlamında da olabilir. İkinci anlama göre kastedilen cinlerin kulak verdiği ya Kur'an dinletisidir veya Allah Resûlü'nün (sav) söylediği başka sözlerdir.⁷⁷⁶

" فَلَمَّا قُضِيَ وَلُوا إِلَى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ " (...Kur'an'ın okunması bitince de uyarıcı olarak kavimlerine döndüler.) ifadesinin anlamı kapsamında, cinlerin iman ettikten sonra

⁷⁶⁷ Ateş, a.g.e., VIII, s. 388.

⁷⁶⁸ Zemahşerî, a.g.e., IV, 311.

⁷⁶⁹ Zemahşerî, a.g.e., IV, 311; İbn Manzûr, a.g.e., V, 225.

⁷⁷⁰ İbn Manzûr, a.g.e., V, 226.

⁷⁷¹ Taberî, Câm'î, XXVI, 30 vd.

⁷⁷² İltifat sanatı: Konu dışına çıkmadan hitabın yönünü değiştirmeye (gaiplikten muhataplığa geçmek gibi) iltifat sanatı denir.

⁷⁷³ Ebû Hayyân, a.g.e., VIII, 67.

⁷⁷⁴ Ali el-Kârî el-Herevî, *Envâru'l-Kur'an ve Esrâr'ul-Furkan*, thk. Nâcî Suveyd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2013. IV, 495.

⁷⁷⁵ Ebû Hayyân, a.g.e., VIII, s. 67.

⁷⁷⁶ Kurtubî, a.g.e., VIII, 16, s. 143 vd.

kavimlerine uyarıcı olarak döndüğü belirtilir. Zira başkalarını Kur'an'ı okumaya ve ona iman etmeye davet etmeleri ancak onların iman etmelerinden sonra gerçekleşir.⁷⁷⁷

4.1.7. Tâifenin, Kendi Toplularına Öğütleri (30-32. Âyetler)

" قَالُوا يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ يَا قَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَآمِنُوا بِهِ يَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ " Dediler ki: "Ey kavmimiz! Şüphesiz biz, Mûsâ'dan sonra indirilen, kendinden önceki kitapları doğrulayan, gerçeğe ve doğru yola ileten bir kitap dinledik." "Ey kavmimiz! Allah'ın dâvetçisine uyun, ona iman edin ki, günahlarınızı bağışlasın ve sizi elem dolu bir azaptan kurtarsın." Kim Allah'ın davetçisine uymazsa, yeryüzünde Allah'ı âciz bırakacak değildir. Kendisi için Allah'tan başka dostlar da bulunmaz. İşte onlar apaçık bir sapıklık içindedirler.

Bu âyetlerde, İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre topluluklarına Allah Resûlü (sav) tarafından birer elçi olarak gönderilen cinlerin,⁷⁷⁸ onlara kendinden önceki kitapları tasdik eden, Allah hakkında doğru inançlara, (الحَقِّ) doğru amel ve muamelelere (الصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيمِ)⁷⁷⁹ ileten bir kitap dinlediklerini, Allah Rasûlü'nün elçisi Hz. Muhammed'e (sav) ve getirdiklerine uymalarını, böylelikle affedileceklerini ve elem verici bir azaptan kurtulacaklarını, ancak ona (sav) ve getirdiklerine iman etmeyenlerin bundan dolayı onları cezalandırmak istediğinde Allah'ı aciz bırakamayacaklarını, o vakit ondan başka yardımcı bulamayacaklarını söyledikleri ve böylece öğüt verdikleri nakledilir.⁷⁸⁰

Zemahşerî, (ö.538/1144) Allah Rasûlü'nün (sav) onlara okuduğu sûrenin Alak sûresi olduğunu ileri sürer.⁷⁸¹ Ebu Hayyân (ö.745/1344) ise bunun, Rahmân sûresi olduğunu ve Allah Resûlü'nün (sav) onlara bu sûredeki "Rabbimizin hangi Âyetlerini yalanlayabilirsiniz ki?!" anlamındaki " فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ " âyetlerini okudukça onların "Hayır, Rabbimizin nimetlerinden hiçbir şeyi yalanlamayız, Ey

⁷⁷⁷ Râzî, a.g.e., XIV, 27, s. 32; Kurtubî, a.g.e., VIII, 16, s. 143.

⁷⁷⁸ Taberî, Câm'î, XXVI, 33 ; İbn Kesir, Tefsir, V, 2749.

⁷⁷⁹ İbn Aşur, a.g.e., XXV, 60.

⁷⁸⁰ Taberî, Câm'î, XXVI, 34.

⁷⁸¹ Zemahşerî, a.g.e., IV, 212.

Rabbimiz! Hamd ve övgüler ancak sana aittir!" anlamına gelen ibareleri dile getirdiklerini aktarır.⁷⁸²

Ahkâf sûresinin 29. âyetinde, cinlerin Kuran'ı dinlediklerinin ve onu âyette geçtiği şekliyle nitelendirdiklerinin nakledilmesi onların Arapça'yı bildiklerine delâlet eder. Rahman sûresi'ni dinleyen cinlerin yukarıda meâlen aktarılan ancak Arapça olarak sarf ettikleri sözleri de bunu teyid eder.⁷⁸³ Bu yönüyle en azından bir kısım cinlerin iletişim için insanların kullandıkları en azından bazı dilleri de kullanabildiklerini ileri sürmek uzak olmasa gerektir.

" كِتَابًا أَنْزَلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى " (Bir kitap dinledik ki, Mûsâ'dan sonra indirilmiş...) ifadesinde cinlerin Musa'dan (as) sonra deyip de İsa'dan (as) sonra söylememelerine müfessirler tarafından üç şekilde açıklama yapılmıştır.

1- Musa (as) iki kitap ehli arasında yani Yahudiler ve Hristiyanlar arasında ittifak edilen bir peygamber sayıldığı, ona indirilen kitap (Tevrat) Kur'an'dan önceki kitapların en büyüğü, atıf kaynağı olduğu ve İsa (as) o kitapla amel etmekle emrolunduğu için cinler " مِنْ بَعْدِ مُوسَى " (Musa'dan sonra) demişlerdir.⁷⁸⁴

2- Atâ'dan (ö.126/744) nakledilen görüşe göre cinler, Yahudi olduklarından dinledikleri kitabı, "Musa'dan sonra indirilen" şeklinde nitelendirmişlerdir.⁷⁸⁵

3- İbn Abbas'tan nakledildiğine göre cinler, İsa'nın (as) gönderildiğini bilmediklerinden yukarıdaki nitelemeyi yapmışlardır.⁷⁸⁶ Ancak Ebu Hayyân, büyük bir topluluğa sahip olması bakımından cinlerin Hz. İsa'nın (as) gönderilişinden haberdar olmadıklarını beyan eden bu görüşün uzak bir görüş olduğunu ve İbn Abbas'a nisbetinin doğru olmadığını ileri sürmektedir.⁷⁸⁷

Cinler; Kur'an'ı, "önceki kitapları tasdik eden (مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ) ve "gerçeğe ve doğru yola ileten (يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَالْإِلَى طَرِيقِ مُسْتَقِيمٍ) şeklinde iki vasıfla nitelendirmişlerdir. Buna göre birinci niteleme Kur'an'ın tevhid, nübüvvet, âhiret ve ahlâk ilkelerinde diğer kitaplara benzediğini, ikinci niteleme ise Kur'an'ın

⁷⁸² Ebû Hayyân, a.g.e., s.67; Elmalılı, a.g.e., VII, 379.

⁷⁸³ Bkz. Ebû Hayyân, a.g.e., s.67.

⁷⁸⁴ Alûsî, a.g.e., XXVI, 49; Elmalılı, a.g.e., VII, 380; Karaman, Hayreddin ve arkadaşları, **Kur'an Yolu**, DİBY, Ank., 2007, V, 40.

⁷⁸⁵ Zemaşerî, a.g.e., IV, 312; Kurtubî, a.g.e., XVI, 217; Elmalılı, a.g.e., VII, 380.

⁷⁸⁶ Zemaşerî, a.g.e., IV, 312.

⁷⁸⁷ Ebû Hayyân, a.g.e., s. 68.

içerdiklerinin, ilahî vahiyle bildirilmese de herkesin salt aklıyla onların gerçekliğini ve doğruluğunu kavrayabileceği derecede olduğunu belirtir.⁷⁸⁸

" أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ " (*Allah'ın dâvetçisine uyun*) ifadesinden kastedilen davetçinin tebliğ ettiklerini yapmak , onları hayat yansıtmaktır.⁷⁸⁹

" يَا قَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ " terkinde nidanın (يَا قَوْمَنَا) tekrarlanması, (bir önceki âyet " ... يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا... " ile başlar) ondan sonra aktarılan bilginin ehemmiyetine binâendir. Zira tebliğci cinlerin kavimlerine yaptıkları hitabın asıl hedefi, aktarılanların onlar tarafından yapılması ve onları hayatlarında tatbik etmelerine yöneliktir.⁷⁹⁰

" أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ " (*Allah'ın dâvetçisine uyun*) ifadesi, emredilen bütün şeylere uymayı gerektirdiği halde bunun akabinde " وَأْمِنُوا بِهِ " (ve ona ima edin) terkihiyle özellikle imana vurgu yapılması imanın, emredilenler arasında en önemli olması bakımındandır. Genel lafzın (‘âmm) zikredilip bu lafzın ifade ettiği en şerefli fert/lerinin ona atfedilmesi Kur’an’da kullanılan bir üslûptur.

" وَأْمِنُوا بِهِ " ifadesindeki muttasıl mecrûr zamir, Allah lafzına dönüyor. Zira bundan sonra gelen terkinin ifade ettiği ve iman etmeye bağlanan “günahların bağışlanma hususu” sadece Allah Teâla ile ilgilidir.⁷⁹¹ Ancak zamirin “Allah’ın davetçisi” anlamına gelen " دَاعِيَ اللَّهِ " sözcüğüne gitmesi de mümkündür.⁷⁹² Buna göre davetçiye iman eden Allah’a da iman etmiş olacağından günahları Allah tarafından bağışlanır.

Âyette geçen " دَاعِيَ اللَّهِ " (*Allah'ın davetçisi*) tamlamasından kastedilenin Allah Rasûlü (sav) olduğu, böylece bununla onun (sav) insanlar gibi cinlere de gönderildiğinin anlaşıldığı ifade edilir.⁷⁹³ Allah’ın Hz. Peygamber’den (sav) önce hiçbir peygamberi insanlara ve cinlere göndermediği kaydedilir.⁷⁹⁴ " دَاعِيَ اللَّهِ " (*Allah'ın davetçisi*) tamlamasından Kur’ân’ın da kastedilebileceği söylenir. Zira Kur’an, Allah’ın razı olduğu doğru yola iletir.⁷⁹⁵

⁷⁸⁸ Râzî, a.g.e., XIV, 27, s. 32.

⁷⁸⁹ İbn Aşur, a.g.e., XXV, 60.

⁷⁹⁰ A.e., XXV, 60.

⁷⁹¹ Kurtubî, a.g.e., VIII, 16, s. 143.

⁷⁹² A.e., VIII, 16, s. 143.

⁷⁹³ Bkz. Kurtubî, a.g.e., VIII, 16, s. 143 vd.

⁷⁹⁴ A.e., VIII, 16, s. 143.

⁷⁹⁵ İbn Aşur, a.g.e., XXV, 60.

Câbir b. Abdullah'tan (ö.78/697) gelen ve Müslim'in (ö. 261/875) rivâyet ettiği hadiste Allah Resûlü'ne (sav) daha önce hiçbir peygambere verilmeyen beş şeyin verildiği, bunlar arasında önceki peygamberlerin belli insanlara gönderilirken kendisinin her kırmızı ve siyaha gönderildiği zikredilir.⁷⁹⁶ Mücahid'in (ö.103/721) hadiste geçen ve "her kırmızı ve siyah" anlamına gelen (كُلُّ أَحْمَرَ وَ أَسْوَدَ) terkiibini insanlar ve cinler şeklinde yorumladığı aktarılır. Ayrıca Ebu Hureyre'den gelen bir rivâyete göre Allah Resûlü'nün (sav) bütün mahlûkat'a gönderildiği ve onunla peygamberlik kurumunun sona erdiği belirtilir.⁷⁹⁷

" يَا قَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَآمِنُوا بِهِ يَغْفِرَ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ " (*"Ey kavmimiz! Allah'ın dâvetçisine uyun ve Allah'a iman edin ki, günahlarınızı bağışlasın ve sizi elem dolu bir azaptan kurtarsın.*) âyetinin emir, nehiy, sevap ve ceza hususunda cinlerin insanlar gibi olduğuna delâlet ettiği kabul edilir. Hasan Basrî'nin (ö.110/728) cinlerin yaptıkları iyiliklerin karşılığının cehennemden kurtulma şeklinde gerçekleşeceğini, buna da âyetteki مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُجِرْكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ (...günahlarınızı bağışlasın ve sizi elem dolu bir azaptan kurtarsın) ifadesinin delâlet ettiğini söylediği nakledilir. Ayrıca Ebu Hanife'nin (ö. 150/767) de bu görüşte olduğu, bu hususta onların cehennem'den kurtulmaları dışında sevaplarının olmayacağı, onlara kıyamet gününde "hayvanlar gibi toprak olun" deneceğini söylediği aktarılır. Diğer taraftan Malik (ö.179/795), Şafii (ö. 204/820), İbn Ebi Leyla (ö.83/702) gibi âlimler den cinlerin yaptığı iyiliklerin karşılığının insanlarınki gibi olacağına, Dahhâk'tan (ö. 105/723) onların cennete girerek yiyip içeceklerine, Kuşeyrî'den (ö. 465/1072) de bu hususta kesin bilgi olmadığından bunun bilgisinin Allah'a havale edilmesinin daha doğru olacağına dâir rivâyetler zikredilir.⁷⁹⁸

Kurtubî, (ö. 671/1273) Enâm sûresinin 130. âyetinde hem insanlara hem de cinlere hitap edildikten sonra aynı sûrenin 132. âyetinde meâlen geçen "*Herkesin amellerine göre dereceleri vardır*" ifadesininin, cinlerin de insanlar gibi sevaplarının olacağına ve cennete gireceklerine delâlet ettiğini söyler.

⁷⁹⁶ Müslim, a.g.e., Mesâcid, 3.

⁷⁹⁷ Kurtubî, a.g.e., VIII, 16, s. 143.

⁷⁹⁸ A.e., VIII, 16, s. 144.

(O gün Allah şöyle diyecektir:) "Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size âyetlerimi anlatan ve bu gününüzün gelip çatacağı hakkında sizi uyaran peygamberler gelmedi mi?" Onlar şöyle diyecekler: "Biz kendi aleyhimize şahitlik ederiz." Dünya hayatı onları aldattı ve kafir olduklarına dâir kendi aleyhlerine şahitlik ettiler.Bu (peygamberlerin gönderilmesi), Allah'ın, halkları habersizken ülkeleri haksız yere helâk etmeyeceği içindir. Herkesin amellerine göre dereceleri vardır. Rabbin onların yaptıklarından habersiz değildir.⁷⁹⁹

"يَغْفِرُ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ" terkindeki " مِنْ " (min) harfinin hangi anlamı ifade ettiği hususunda farklı görüşler vardır.

1- " مِنْ " harfinin anlamı olmayıp (zait) lafız açısından ifadeyi güzelleştirmek için getirilmiştir.⁸⁰⁰ Buna göre terkip, iman ettikten sonra günahlarının bağışlanacağını ifade eder. Zira İslam (iman) öncesindeki günahları siler süpürür.⁸⁰¹

2- Harf, "bir kısmı" (teb'îz) anlamında olup terkipte iman etmeleri üzerine bazı günahlarının (sadece Allah hakkıyla ilgili olanlar, yani kul hakkıyla ilgili olanlar değil) bağışlanacağına dikkat çekilmiştir.⁸⁰²

3- " مِنْ " harfi başlangıç (ibtidâu'l-gâye) ifade eder. Dolayısıyla burada iman ettikten sonra onların günahlarının bağışlanacağı sonra da daha evlâ olanın terkedilmesine terettüp eden kınamadan geçileceği vurgulanmıştır.⁸⁰³

4- Bu harf sebep (illet) belirtir. Buna göre "min" " أَجِيبُوا " fiiline taalluk eder. Bu yönüyle cümle, günahlarının bağışlanması için Allah'ın davetçisine uymalarının gerekliliğini ifade eder

"وَيُجِرُّكُمْ مِنْ عَذَابِ آلِيمٍ" (ve sizi elem dolu bir azaptan kurtarsın) terkindeki " مِنْ " geçişliliği (tadiye) belirtir. Arap kelimelerinde "falancanın zulmünden uzaklaştırdı onun zulmüne engel oldu" anlamını ifade etmek için " أَجَارَهُ مِنْ ظُلْمِ فُلَانٍ " terkihi

⁷⁹⁹ Enâm 6/ 130-132.

⁸⁰⁰ Bu görüş olumlu cümlede " مِنْ " (min) harfinin zâit olarak gelebileceğini ileri sürenlere göredir. (İbn Âşur, a.g.e., XXV, 61)

⁸⁰¹ Ebû Hayyân , a.g.e., VIII, 68.

⁸⁰² Zemahşerî, a.g.e., IV,312; Elmalılı, a.g.e., VII,380.

⁸⁰³ Râzî, a.g.e., XIV, 27, s. 33.

kullanılır.⁸⁰⁴Buna göre söz konusu terkipte iman etmeleri durumunda cinlerin, elem verici azaptan uzaklaştırılacakları yani cezalandırılmayacakları ifade edilmiştir.

" وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءُ " (*Kim Allah'ın davetçisine uymazsa, yeryüzünde Allah'ı âciz bırakacak değildir. Kendisi için Allah'tan başka dostlar da bulunmaz...*) ifadesi, cinlerin kavimlerine yaptığı korkutma ve uyardıyı özetliyor.⁸⁰⁵ Dolayısıyla Kur'an davetinin kendilerine ulaştığı cin grubu kendilerine iletilen ilkeleri hayatlarına aktarmadıklarında bundan sorumlu tutulacak ve azaplandırılacaklardır.⁸⁰⁶ Bu bölümün sonunda bulunan " أُولَئِكَ " (*İşte onlar apaçık bir sapıklık içindedirler*) ifadesiyle cinlerin sözlerinin son bulduğu nakledilir.⁸⁰⁷

Gizli yaratıklardan nakledilen bu ifadelerin, birçok noktaları onların sanıldığı gibi salt soyut şeylerden ibaret olmadıklarını bildirmekten uzak kalmadığı anlaşılır.⁸⁰⁸

4.1.8. Dirilme Gerçekleşecek ve İnkârcılar Azabı Tadacaklardır! (33-34. Âyetler)

Ahkâf sûresinin başında Muhtâr, Hakîm ve Kâdir olan ilahın varlığına delâlet eden bilgilere yer verildikten sonra bu yüce kudret varken putlara tapmanın batıllığı (yersiz ve mantıksız) peygamberlik kurumunun mümkünlüğü ispatlandı ve bu çerçevede peygamberlikle ilgili Müşriklerin şüphelerine cevap verildi. Mekke Müşriklerinin kendilerine getirilen delilleri kabul etmemelerinin en büyük nedeni elde ettikleri makam mevki ve dünya lezzetlerine aldanmalarıydı. Bu nedenle ibret almaları için Âd kavminin başına gelenler onlara zikredildi. Zira Âd kavmi dünya nimetleri bakımından onlardan daha iyiydi. Ayrıca yine ibret adına Allah Resûlü'nün (sav) peygamberliğini kabul eden cinlerin kıssası aktarıldı. Böylece sûremizde

⁸⁰⁴ İbn Âşur, a.g.e., XXV, 61.

⁸⁰⁵ Elmalılı, a.g.e., VII, 380.

⁸⁰⁶ İbn Aşur, a.g.e., XXV, 61.

⁸⁰⁷ Elmalılı, a.g.e., VII, 380.

⁸⁰⁸ A.e., VII, 380.

Kur'an'ın üç temel ilkesinden ikisi olan tevhid ve nübüvvet işlenmiş gelecek olan iki âyette ise üçüncü ilke olan mead'e (öldükten sonra dirilme) yer verilmiştir.⁸⁰⁹

"أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَعْزِبْ بِخَلْقِهِنَّ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ بَلَىٰ إِنَّهُ" *Kim Gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah'ın, ölüleri diriltmeye gücünün yeteceğini görmediler mi? Evet şüphesiz O, her şeye hakkıyla gücü yetendir.*

Bu âyetle Allah Teâla'nın diriltmeye güç getireceğine delil getiriliyor. Buna göre sûrenin başında belirtildiği gibi o, hiç yoktan yerleri ve gökleri yaratmıştır. Şüphesiz hiç yoktan onları (yerler ve gökler) yaratmak öldükten sonra ölüleri diriltmeye oranla daha büyük ve ihtişamlı bir şeydir. Öyleyse daha kuvvetli ve kâmile güç getiren, daha zayıf ve küçüğe hayli hayli güç getirir.⁸¹⁰ Ayrıca ruhun cesede taalluku imkân dâhilindedir. Zira bu iş, haddi zatında mümkün olmasaydı ilk olarak gerçekleşmemesi gerekirdi. Allah'ın kudreti bütün mümkünâta taalluk eder. O halde Allah'ın bu geri döndürmeye (öldükten sonra dirilme) güç getirmesi kesindir.⁸¹¹

"أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَعْزِبْ بِخَلْقِهِنَّ" (*Gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah'ın... bilmiyorlar mı?*) Sözcük grubunda yer alan "أَوَلَمْ يَرَوْا" terkibi bilmiyorlar mı? anlamındadır. Buna göre "رُؤْيَا" (رُؤْيَا) filinin mastarı) burada görmek değil bilmek (عَلِمَ) anlamında kullanılmıştır. Zira onlar yerlerin ve göklerin yaratılmasını müşahade etmemişlerdir.⁸¹²

Yüce Allah yukarıdaki âyette tüm müşriklerin bildiği ve itiraf ettiği bilgidен hareketle öldükten sonra diriltebileceğini ispatlıyor. Bu yönüyle müşrikler yerleri ve gökleri Allah'ın aciz kalmadan ve yorulmadan yarattığını,⁸¹³ onları ve içindekilerini yine zorlanmadan idare ettiklerini bildiklerine ve itiraf ettiklerine göre Allah'ın insanları öldükten sonra diriltmeye de güç getireceğine inanmaları ve bunu kabul

⁸⁰⁹ Râzî, a.g.e., XIV, 27, s. 34.

⁸¹⁰ A.e., XIV, 27, s. 34.

⁸¹¹ A.e., XIV, 27, s.34.

⁸¹² Maturîdî, a.g.e., IX, 258.

⁸¹³ Bkz. Ankebût, 29/61; Lokman 31/25; Zümer 39/38; Zuhruf 43/9.

etmeleri gerekir.⁸¹⁴ Zira elbette yerleri ve gökleri yaratmak insanları yaratmaya oranla daha büyüktür.⁸¹⁵

" لَمْ يَعْـِي بِخَلْقُونَّ " terkihi, *onları yaratmada zorlanmadı, aciz kalmadı* demektir. Arap dilinde "falanca yapacağı şeye güç getiremedi, onu yapamadı" anlamları için " عَيَّ فُلَانٌ بِأَمْرِهِ " kullanılır.⁸¹⁶

" وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ " *Inkâr edenlere ateşe sunuldukları gün, "Bu gerçek değil miymiş?" denir. Onlar, "Evet, Rabbimize andolsun ki gerçekleşmiş" derler. Allah, "Öyle ise inkâr etmekte olduğunuzdan dolayı azabı tadın!" der.*

Müşriklerin cehenneme sunulmaları, dünyada yaptıklarının karşılıklarının neticesidir. Bu açıdan önceki âyette dirilmenin mümkün olması ispatlandıktan sonra bu âyette müşriklerin karşı karşıya kalacakları durumlardan bir kare zikredilir. Böylelikle müşrikler cehenneme sunulacak inkârcılardan olmamak için uyarılır.⁸¹⁷

" وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا " ifadesinde zamir yerine ismi mevsul ve sılasının getirilmesi (إِظْهَارٌ=izhâr) onlara söylenecek sözün (أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ) "*Bu gerçek değil miymiş?*") inkârlarından dolayı olduğuna işaret etmek açısındanadır.⁸¹⁸

" أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ " (*Bu gerçek değil miymiş?*) terkihi, hazfedilmiş bir fiilin mekûlüdür (مَقُولٌ) Buna göre fiil, karine (ipucu) olduğundan hazfedilmiştir (düşürülmüş). İbarenin açılımı şu şekilde takdir edilebilir: وَيَوْمَ يُعْرَضُونَ " *وَيُعَالُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا يَوْمَ يُعْرَضُونَ* " *على النار أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ* (*Ateşe sunuldukları gün inkârcılara "Bu gerçek değil miymiş?"denilir.*)⁸¹⁹

Âyette geçen " هَذَا " (*bu*) işâret ismiyle cehennemin azabına işaret edilmiştir. Nitekim " فَذُوقُوا الْعَذَابَ " (*öyleyse azabı tadın*) ibaresi işaret ismiyle ilgili yapılan bu yorumun doğruluğunu belirtir.⁸²⁰

Âyetteki " الْحَقِّ " sabit ve gerçek anlamındadır.⁸²¹

⁸¹⁴ Bkz. Maturîdî, a.g.e., IX, 258.

⁸¹⁵ *Elbette göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük bir şeydir. Fakat insanların çoğu bilmezler.* (Mümin 40/ 57)

⁸¹⁶ İbn'ül-Cevzî, a.g.e., V,391.

⁸¹⁷ Bkz. İbn Aşûr, a.g.e., XXV, 65 vd.

⁸¹⁸ Bkz. A.e., s. 66.

⁸¹⁹ A.e., XXV, 66.

⁸²⁰ A.e., XXV, 66.

⁸²¹ A.e., XXV, 66.

“Rab” (رَبِّ) kelimesinin asıl anlamı terbiye etmek/yetiştirmektir. Bu da, bir şeyi olgunluğa, kemâle ulaştırıncaya kadar peyderpey inşa etmek anlamına gelir. Arap kelimelerinde “onu terbiye etti” ifadesi için “رَبَّ” terkihi kullanılır. Rab kelimesi ism-i fail anlamında kullanıldığında tek başına mutlak olarak sadece varlıkların faydasını üstlenen Yüce Allah için kullanılır.⁸²² İnkârcılara ikrar ettirme yoluyla yöneltilen yukarıdaki sorunun karşılığında onların azabın gerçek olduğunu itiraf etmişlerdir. Bu bağlamda pişmanlıkta kullanılan وَرَبَّنَا terkihini kullanmışlardır. Ayrıca şefkat edilmeleri için “Rabbimize andolsun” anlamına gelen وَرَبَّنَا yeminini seçmişlerdir.⁸²³

" قَالَ " filinin faili (öznesi), bağlamdan anlaşılan ikrar ettirendir.⁸²⁴(tasdik ettirme yoluyla yukarıdaki soruyu yönelten) " فَذُوقُوا الْعَذَابَ " terkihinin ifade ettiği “azabı tatmak” mecâzî bir ifade olup kastedilen onun hissedilmesidir. Ayrıca bu terkipteki emir kipi aşağılama ifade eder.⁸²⁵

4.1.9. Sabret! (35. Âyet)

"فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَانَتْهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَسُوا إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ بَلَاغٌ فَهَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ" (Ey Muhammed!) *O halde yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret. Onlar için acele etme. Onlar tehdit edildikleri azabı gördükleri gün, sanki dünyada gündüzün bir anından başka kalmadıklarını sanırlar. Bu bir duyurudur. Ancak yoldan çıkmış olan topluluk azap edilir.*

Allah Resûlü'nün (sav) müşriklerin peygamberliğini yalanlamaları, Kur'an'ın uydurulduğunu söylemeleri, vahyi hafife almaları ve kıyametle ilgili aktardığı gerçeklerden ibret almamaları yüzünden canının sıkıldığı rivâyet edilir. Bundan dolayı Allah Teâla sûremizde Kur'an'ın üç temel ilkesini (Tevhid, Nübüvvet, ve Mead) ispat edip bu çerçevede müşriklerin şüphelerine cevap

⁸²² Isfahânî, a.g.e., s. 190.

⁸²³ İbn Aşûr, a.g.e., XXV,66.

⁸²⁴ Kurtubî, a.g.e., VIII, 16, s. 145.

⁸²⁵ İbn Aşûr, a.g.e., XXV, 66.

verdikten sonra Resûlü'ne (sav) nasihat ve teselli olması açısından sabretmesini ve onların cezalandırılmalarında acele etmemesini istemiştir.⁸²⁶

Mukâtil. b. Süleyman (ö.150/767) bu âyetin Uhud Günü'nde indiğini, burada Allah'ın, Resûlü'ne (sav) karşılaştığı zorluklara sabretmesini ve kavmine beddua etmemesini emrettiğini ifade eder. Bu bağlamda Allah, elçisine kendisinden önceki peygamberlerin zorluklara sabrettiğini zikreder.⁸²⁷

Mekke Müşriklerinin Allah Rasûlü'ne (sav) tehdit edildikleri azabın ne zaman geleceğini sormaları üzerine Allah, " وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ " (Onlar için acele etme) ifadesiyle Resûlü'ne (sav) cezalandırılmaları hususunda acele etmemesini, zira onların kıyamet gününde tehdit edildikleri azabı gördüklerinde yaşayacakları dehşetten dünyada bir gündüz vaktinden başka kalmadıklarını sanacaklarını buyurur:⁸²⁸ " كَانَتْهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبُثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ " (Onlar tehdit edildikleri azabı gördükleri gün, sanki dünyada gündüzün bir anından başka kalmadıklarını sanırlar.) Bu terkip, azabın onlara gelmesinde acele edilmemesinin sebebini (illet) açıklar: O inançsızlar hakkında azabı hemen isteme. Çünkü kıyamet vakti gelince, o vaktin dehşetinden ve âhiretin uzunluğundan, dünyada senelerce ömür onlara az, o kadar az gelecektir ki!..⁸²⁹ Buna göre bu ifadeyle onların cezalandırılmaları kesin olduğundan dolayı cezalandırma vaktinin öne alınmasının öneminin olmadığı vurgulanmıştır.

Terkipte müşriklerin dünyada kaldıkları vaktin "سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ" (gündüzün bir anı) şeklinde nitelendirilmesi insanların bu vakitte meşguliyetleri olması sebebiyle bunun kısa olduğunu hissetmeleri bakımındandır. Gece vakti ise böyle olmadığından uzunmuş gibi hissedilir.⁸³⁰ Böylelikle müşriklerin dünyadaki yaşantılarına dönük hissedeceği zaman kısalığı insanların hissettikleri bu gerçekle ifadeye yansıtılmıştır.

" وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ " (Onlar için acele etme) ifadesindeki " تَسْتَعْجِلْ " fiilinin mefulü (nesnesi) düşürülmüştür. Buna göre cümlenin açılımı " وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ بِالْعَذَابِ " (azabın onlara gelmesi hususunda acele etme!) şeklindedir.

⁸²⁶ Râzî, a.g.e., ci. XIV, cü. XXVII,s.33; İbn Âşur, a.g.e., XXV,66.

⁸²⁷ Mukatil, a.g.e., III, 231.

⁸²⁸ Mukatil, a.g.e., III, 232; Kurtubî, a.g.e., VIII, 16, s. 146.

⁸²⁹ İbn Aşûr, a.g.e., XXV, 68; Elmalılı, a.g.e., VII, 382.

⁸³⁰ İbn Aşûr, a.g.e., XXV, 68.

Yukarıdaki terkipte bulunan “مَا يُوعَدُونَ” (*tehdit edildikleri*) ifadesinin “âhîret” veya “azap”tan ibaret olduğu şeklinde iki görüş nakledilir.⁸³¹ Ancak onun azap şeklinde yorumlanmasının bağlama daha uygun olduğu düşünülür.

"أُولُوا الْعَزْمَ" tamlaması “azim sahipleri” demektir. Azim (الْعَزْمُ) “Bir işin yerine getirilmesine veya bir sözün söylenmesine kesin karar vermek”⁸³² veya “irâdede sebat ederek, hedefi ve maksadı izlemek ve bunu gerçekleştirmek için büyük bir gayret içinde olmak”⁸³³ demektir. Buna göre azim sahipleri, hedefleri hususunda kesin kararlı olup bunu gerçekleştirmede büyük çaba harcarlar.

Âyette belirtilen azim sahiplerinin kimler olduğu hususunda farklı görüşler vardır:

1- Bütün peygamberler azim sahibi insanlardır. Buna göre Allah Resûlü’ne (sav) diğer peygamberler gibi sabretmesi emredilmiştir.

2- Onlar, Nuh, Hûd, ve İbrahim (asm) peygamberlerdir.

3- Hz. Nuh, Hz.İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa (asm) azim sahibi peygamberlerdir.

4- Azim sahipleri, Hz. Nuh, Hz. Hûd, Hz. İbrahim, Hz. Şuayb, ve Hz.Musa’dır (asm).

5- Onlar, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz.İsa (asm.) ve Hz.Muhammed’dır(sav).⁸³⁴

Yukarıda zikredilen birinci görüşe göre "أُولُوا الْعَزْمَ مِنَ الرُّسُلِ" terkipteki “min” beyâniyye (açıklayıcı) iken diğer görüşlere göre “teb’izîyye”dir (bir kısmı). “Min” harfinin “beyâniyye” olması durumunda "أُولُوا الْعَزْمَ" (azim sahipleri) tamlamasından kastedilen, tüm peygamberler olup böylelikle peygamberlerin tamamının azim sahibi olduğuna işaret edilmiştir. Zira bütün peygamberler sabır, sebat ve azim sahibi kimselerdir.⁸³⁵ Harfin “teb’izîyye” (bir kısmı) olması durumunda ise “peygamberler içinden kararlılıklarının olağanüstü oluşuyla seçkin olan bir kısım”, yani şeriat sahibi olup o şeriatın hayata geçirilip anlatılması hususunda çok çalışan ve onun cefalarına ve hasımların düşmanlıklarına katlanarak

⁸³¹ Kurtubî, a.g.e., VIII, 16, s .146.

⁸³² İbn Aşûr, a.g.e., XXV, 68.

⁸³³ Elmalılı, a.g.e., VII, 381.

⁸³⁴ Mâverdî, a.g.e., V, 288.

⁸³⁵ Elmalılı, a.g.e., VII, 382.

direnen büyük peygamberler” kastedilir ki bunların en meşhurlarının isimleri “*Hani biz peygamberlerden sağlam söz almıştık. Senden, Nûh'tan, İbrahim, Mûsâ ve Meryem oğlu İsa'dan da. Evet biz onlardan sapa sağlam bir söz almıştık.*”⁸³⁶ âyet mealinde geçer.⁸³⁷

" فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ " ((Ey Muhammed!) O halde yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret) ifadesi Allah Resûlü'nün de azim sahibi peygamberlerden olmasını gerektirir. Çünkü burada emrolunduğu sabrın, azim sahibi peygamberlerin sabrı gibi olması isteniyor. Bu yönüyle Allah Resûlü (sav) emredilene kesinlikle uyacağına göre onun (sav) sabrı onların (asm) sabrı gibidir. O halde sabrı onların sabrı gibi olan kimse, zorunlu olarak onlardandır.⁸³⁸

Hazfedilmiş (düşürülmüş) mübtedâ'nın haberi olan “بَلَّغٌ” sözcüğü “tebliğ etmek” veya “yeterli olmak” manasındadır. Söz konusu sözcük başka âyetlerde bu anlamlarda kullanılmıştır. " وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ " (Bizim üzerimize düşen yalnızca açıkça duyurmaktır)⁸³⁹ " إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا لِّقَوْمٍ عَابِدِينَ " (Hiç kuşkusuz bu Kur'ân'da Allah'a kulluk edenler için yeterli olacak nitelikte bilgi ve mesaj vardır.)⁸⁴⁰

Sözcüğe "tebliğ etmek" anlamı yüklendiğinde sûrenin başından sonuna kadar aktarılanların, müminiyle kafiriyle bütün insanlara yapılan bir bildiri olduğuna ve herkesin kendisine düşeni yapması gerektiğine vurgu yapılır.⁸⁴¹ Diğer anlama göre (yeterli olmak) sözcükle, sûrede anlatılanların öğüt alınması bakımından yeterli olduğu belirtilir.⁸⁴²

" فَهَلْ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الْفَاسِقُونَ " terkibi, “olumsuz soru üslûbu”yla (istifhâm-ı inkârî) kullanılmıştır. Bundan dolayı cümleye istisna ile devam edilebilmiştir.⁸⁴³

İbn Aşûr (ö.1970) sûremizdeki “إهلاك” masdarından türetilmiş fillerin hakiki veya mecaz anlamda kullanıldığını söyler. Buna göre " وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا مَا حَوْلَكُمْ مِنْ " " أَهْلَكْنَا " " الْقُرَى " (Andolsun, biz çevrenizdeki memleketleri de yok ettik) terkipteki mazi fiili, hakiki anlamda kullanılıp “yok ettik” anlamındadır. Yukarıdaki terkipte

⁸³⁶ Ahzâb 33/7.

⁸³⁷ Elmalılı, a.g.e., VII, 382

⁸³⁸ İbn Aşûr, a.g.e., XXV, 68;

⁸³⁹ Yasin 36/17.

⁸⁴⁰ Enbiya 21/106; Isfahânî, a.g.e., s. 70.

⁸⁴¹ İbn Aşûr, a.g.e., XXV, 68.

⁸⁴² Zemahşerî, a.g.e., IV, 314.

⁸⁴³ İbn Aşûr, a.g.e., XXV, 68.

bulunan " يُهْلِكُ " muzari fiili ise mecâz anlamda kullanılmıştır. Bununla kötü durum kastedilmiştir. Kötü durum da âhiretteki azaptan ibarettir.⁸⁴⁴ Buna göre inkârcılar cehennemde yok olmayıp ebediyen azapla cezalandırılacaklardır.

" فِسْقُ " "Şer'in sınırından çıkmak " anlamına gelir. Araplar "taze hurma kabuğundan dışarı çıktı" anlamını ifade etmek için " فَسَقَ الرُّطْبُ " terkiibini kullanırlar. Buna göre ismi fâil (etken ortaç) olan " فاسِقٌ " (fâsık) kelimesi "Şer'in sınırından çıkan" anlamındadır. Bu kelime " كافر " (kâfir) sözcüğünden daha geniş anlamlıdır. Dolayısıyla her kâfir fâsıktır ancak her fâsık kâfir değildir.⁸⁴⁵ Yukarıdaki terkipte bulunan " الْفَاسِقُونَ " sözcüğüyle imandan çıkan müşrikler kastedilmiştir.

" فَهَلْ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الْفَاسِقُونَ " (*Ancak yoldan çıkmış olan topluluk helâk edilir*) terkiibinde bulunan " الْقَوْمُ " sözcüğündeki "el takısı" cinsliği (الجنس) veya belirginliği (العهد) ifade eder. Bu itibarla birinci duruma göre terkipte, Mekke Müşrikleri dâhil bütün inkârcıların cezalandırılacakları vurgulanmıştır. ikinci ihtimale göre ise terkipte, " كَانَهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ " (*Onlar tehdit edildikleri azabı gördükleri gün, sanki dünyada gündüzün bir anından başka kalmadıklarını sanırlar*) ifadesinde söz konusu olan topluluğun, yani Mekke Müşriklerinin cezalandırılacağı belirtilmiştir.⁸⁴⁶

" فَهَلْ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الْفَاسِقُونَ " terkiibinde zamir makamında (إضمار) zahir isim getirmekle (إظهار) onların cezalandırılma sebebinin "ortak koşmak"(şirk=fisk) olduğuna işaret edilmiştir.⁸⁴⁷

" كَانَهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ بَلَاغٌ فَهَلْ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الْفَاسِقُونَ " *Âlûsî*, (*Onlar tehdit edildikleri azabı gördükleri gün, sanki dünyada gündüzün bir anından başka kalmadıklarını sanırlar. Bu bir duyurudur. Ancak yoldan çıkmış olan topluluk azap edilir*) âyetinin bir özelliği bulunduğunu gösteren bazı rivâyetlerin olduğunu kaydeder. Buna göre Enes vasıtasıyla gelen bir hadiste Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: " Bir ihtiyacını dile getirip de onun çabucak karşılanmasını istediğinde, şöyle söyle: لا إله إلا الله وحده لا شريك له العلي العظيم لا إله إلا الله وحده لا شريك له الحليم الكريم بسم الله الذي لا إله إلا هو الحي الحليم سبحان رب العرش العظيم والحمد لله رب العالمين كأنهم يوم يرون ما

⁸⁴⁴ İbn Aşûr, a.g.e., XXV, 68; Krş.Râğıb el-İsfahânî, a.g.e., s.522.

⁸⁴⁵ Bkz. İsfahânî, a.g.e.,s. 382.

⁸⁴⁶ İbn Aşûr, a.g.e., XXV, 69.

⁸⁴⁷ A.e., XXV, 69.

يوعدون لم يلبثوا إلا ساعة من نهار فهل يهلك إلا القوم الفاسقون كأنهم يوم يرونها لم يلبثوا إلا عشية أو ضحاها اللهم إني أسألك موجبات رحمتك وعزائم مغفرتك والغنيمه من كل بر والسلامة من كل ذنب اللهم لا تدع لنا ذنبا إلا غفرته ولا هما إلا فرجته ولا دينا إلا قضيته ولا حاجة من حوائج الدنيا والآخرة إلا قضيتها برحمتك يا أرحم الراحمين" ⁸⁴⁸

“Allah’tan başka hakkıyla tapılacak ilah yoktur, birdir ve ortağı yoktur. Yücedir, uludur. Allah’tan başka hakkıyla tapılacak ilah yoktur, birdir ve ortağı yoktur. Halimdir, acele etmez, cömerttir. Diri, Halim, acele etmeyen ve hakkıyla ibadet edilecek tek ilah olan Allah’ın adıyla... Yüce Arş’ın Rabbi’ni tenzih ederim. Bütün övgüler alemlerin rabbi Allah’adır; Onlar tehdit edildikleri azabı gördükleri gün, sanki dünyada gündüzün bir anından başka kalmadıklarını sanırlar. Bu bir duyurudur. Ancak yoldan çıkmış olan topluluk azap edilir. Kıyameti gördükleri gün onlar, sanki dünyada ancak bir akşam, yahut bir kuşluk vakti kadar kalmış gibidirler. Ey Allahım! Senden, rahmetine yol açacak şeyleri ve bağışlamayı sağlayacak azim ve kararlılık gerektiren işleri, ibadetleri, her türlü iyilikten payımı, her türlü günahattan esenliği dilerim! Ey Allahım! rahmetin vesilesiyle, hiçbir günahımı bırakma affet; her sıkıntıma ferahlık ve genişlik ver; her borcumu eda etmeyi nasip et; dünya ve âhiret ihtiyaçlarımdan her birini karşılamayı bana kolaylaştır, ey merhametlilerin en merhametlisi olan Allahım!

---

⁸⁴⁸ Taberânî, Ebu’l-Kasım Süleyman b. Ahmed, **ed-Du’â**, thk. Mustafa Abdulkadir ‘Atâ, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1413h., s. 292. Krş. Âlûsî, **a.g.e.**, XXVI, 55; Elmalılı, **a.g.e.**, VII, 382 vd.

SONUÇ

Hz. Peygamber'in (sav) uygulamasıyla ilk nüvesi atılan konulu tefsir anlayışı özellikle içinde bulunduğumuz asırda Kur'ân araştırmalarında izlenen önemli bir yöntemdir. Sûre ekseninde yapılan tefsir çalışmaları konulu tefsirin bir çeşidi olarak değerlendirilir.

Kur'ân'da 29 sûreye hurûf-ı mukatta' ile başlanmıştır. Hurûf-ı mukatta' hakkında yorum yapılıp yapılamayacağı hususunda âlimler ikiye ayrılmışlardır. Yorum yapılabilinebileceğini savunan âlimler bu hususta farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Çalışmada sûre başlarında bulunan hurûf-ı mukattaa'nın vahye dikkat çekmek için zikredildiği görüşü tercih edilmiştir. Buna göre Allah Resûlü (sav), Kur'ân dinlemek istemeyen inkârcılara bun harflerle hitaba başladığında onlar bir açıdan bildikleri diğer açıdan bilmedikleri bir durumla karşı karşıya kalıyorlardı. Söz konusu harfler konuşmalarını kendileriyle oluşturdukları hece harfleri olması açısından Müşrikler tarafından çok iyi bilindiği halde bunların bir manaya gelecek şekilde dizilmeyerek seslendirilen bir terkip olması açısından ise onların ilk defa karşılaştıkları bir durumdu. İşte böylelikle dikkatleri çekilen inkârcılar, onlardaki kapalılığı açıklığa kavuşturacak bilgiler gelecek ümidiyle bu harflerden sonra gelecek vahyi dinlemeği arzuluyorlardı. Böylece vahiyden etkilenmelerinin önüne geçebilecek yaygara koparma engelinin kaldırılması ve inkârcıların iman ederek hidâyete ve ebedi kurtuluşa ermeleri sağlanmak istenmiştir.

Ahkâf Sûresi, "Hâ-Mîm" terkihi ile başlayan yedi sûrenin sonuncusudur. Dinde üç esâs addedilen "tevhid", "nübüvvet" ve "âhîret" konuları kendisine özgü üslûp ve içerikle anlatılan bu sûrede söz konusu terkipten sonra Kur'ân'ın Aziz ve Hakim Allah'tan indirildiğine dikkat çekilmiştir. Sûrede, Kur'ân'ın indirilişini ifade etmek için kullanılan "تَنْزِيلٌ" kalıbıyla onun peyderpey indirilişine işâret edilmiştir.

Sûrede Kur'ân'ın indirilişinden bahsedildikten sonra gökler, yer ve ikisi arasında bulunanların Allah tarafından hak ve hikmete uygun olarak belli bir süre için yaratıldığı ifade edilmiş bu yönüyle Müşriklerin taptıkları putların gökler ve yerin yaratılmasında ortaklıkları bulunmadığına dikkat çekilmiştir. Tapılmaya layık olanın, gökleri ve yeri yaratan Allah olduğu vurgulanarak Müşrikler bu hususta

düşünmeye davet edilmişlerdir. Buna göre Allah'ı bırakıp da yakarmalarından hiçbir zaman haberdar olamayacak putlara ibadet ve dua eden Müşrikler en sapkın kimselerdir. Ayrıca kıyamet sonrası insanlar toplanınca yaptıkları putlar onlara düşman olacak ve onlara yaptıkları ibadetleri inkâr edeceklerdir.

Müşrikler, Kur'ân'ın kalplere süratli ve karşı konulamaz etkisini inkâr edememişlerdir. Ne var ki onun bu kuvvetli etkisini yanlış ve batıl bir şekilde açıklamış ve " o apaçık bir sihirdir" demişlerdir. Bu yönüyle dile getirdikleri bu söz, aslında onların Kur'ân'dan etkilendiklerine dâir zımnî bir itiraftır. Onun alelâde bir kelam olmadığını ve insan gücünü aşan bir söz olduğunu kabullenmedir. Bu açıdan Müşriklerin Kur'ân'ı sihir diye nitelermeleri benzerini getirememeleriyle açıklanır.

Müşrikler, Kur'ân'a sihir yakıştırması yaptıktan sonra bu yakıştırmanın yersiz ve anlamsız olduğunun farkına varmış olmalı ki, onun Hz. Peygamber (sav) tarafından uydurulduğunu ortaya atmışlardır."...Bu, apaçık bir büyüdür" dediler. Yoksa, "Onu uydurdu" mu diyorlar?..." Kur'ân hakkında yaptıkları gerçekte bağdaşmayan bu nitelmeden başkasına geçmemeleri onların bu batıl yargıda karar kıldıklarını gösterir. Bu yönüyle Müşriklerin inkârını oluşturan temel, Kur'ân'ın uydurulmuşluğuna dayalı olduğundan cevaplar bu çerçevede her defasında قُلْ (De ki) emir kipiyle başlayarak tafsilatlı bir şekilde gelmiştir:

"Yoksa, "Onu uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer ben onu uydurmuşsam, Allah'tan gelecek olana (cezaya) karşı siz benim için hiçbir şey yapamazsınız. O, sizin, hakkında (düşüncesizce) yaygara kopardığınız şeyi daha iyi bilir. Benimle sizin aranızda şahit olarak O yeter! O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."⁸⁴⁹

"De ki: "Ben peygamberlerin ilki değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem. Ben sâdece bana vahyedilene uyarım. Ben sâdece apaçık bir uyarıcıyım."⁸⁵⁰

"De ki: "Ne dersiniz? Şâyet bu, Allah katından ise ve siz onu inkâr etmişseniz, İsrailoğullarından bir şahit de bunun benzerini (Tevrat'ta görerek) şahitlik edip inandığı halde, siz yine de büyüklük taslamışsanız (haksızlık etmiş olmaz mısınız?). Şüphesiz Allah zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez."⁸⁵¹

---

⁸⁴⁹ Ahkâf 46/8.

⁸⁵⁰ Ahkâf 46/9.

⁸⁵¹ Ahkâf 46/10.

Buna göre Kur'ân'ın Allah adına Hz. Peygamber (sav) tarafından uydurulması mümkün değildir. Faraza böyle bir durumda Hz. Peygamber (sav) hemen cezalandırılır ve Müşrikler Hz. Peygamberin (sav) başına gelecekleri savamazlar. Öyleyse Allah'ın azabını kendisinden savmaya güç getiremezken Hz. Peygamberin (sav) O'na iftirada bulunduğunu düşünmek gerçek dışıdır. Hz. Muhammed (sav) gönderilen ilk Peygamber değildir. O'ndan (sav) önce peygamberler gönderilmiştir. Onlar kendilerine vahyedileni ümmetlerine aktarmışlardır. Bu yönüyle Hz. Peygamber'in (sav) Müşriklere okuduğu Kur'ân, vahiy ürününden başkası değildir. Ayrıca önceden indirilen kitapların onun ifade ettiği ilke ve prensipleri dile getirmesi Kur'ân'ın uydurulmadığına delildir. Nitekim İsrailoğullarından güvenilir bir şahıs olan Abdullah b. Selam buna tanıklık etmiştir.

Zengin Müşrik zihnin çarpık mantığına göre dünyevî üstünlük, âhiret iyiliğine nâil olmada öncelik gerektirir. Buna göre âhirete dönük de olsa bir iyilik varsa o, önce zengin ve makam-mevki sahibini bulmalıdır (!)

Mekke Müşriklerinin Hz. Peygamber'e (sav) indirilen vahiy gerçeğini inkâr edip onu öncekilerin uydurması şeklinde değerlendirmeleri, iman etmemeleri için öne sürdükleri bir bahaneden başka bir şey değildir.

Sûrede öldükten sonra dirilme (Haşr) gerçeği iki şahsiyet örneğinin nitelikleri verilerek anlatılmıştır. Bunlardan birincisi ana babaya karşı iyilik edici kıyamet ve öldükten sonra dirilmeye iman edici iken ikincisi onlara karşı âsi olup kıyameti ve öldükten sonra dirilmeyi inkâr edicidir.

Ahkâf sûresi'nin 15. âyeti, Bakara sûresi 233. ve Lokman sûresi 14. âyetleriyle bütüncül bir yaklaşımla düşünüldüğünde hamilelik müddetinin en azı olan altı aya işaret yoluyla değinildiğine ulaşılır. Bu hükmün işârî yolla ifade edilmesinin, böyle bir doğumun haddi zatında nadir olarak gerçekleştiğine binâen olduğu kanaatine varılmıştır. Bu yönüyle doğumun genelde dokuz ay sonunda gerçekleştiğine dâir bilgi yaygın ve zorunlu bir bilgi olduğu için bu, âyetlerde açıkça veya işâret yoluyla ifade edilmemiştir.

Kur'ân'da hamilelik müddetinin en azına işaret edilmesi şüphesiz çok önemlidir. Zira bunun gerçekleşmesi sonucunda annenin recmedilmemesine dâir hüküm verileceğinin yanısıra bu hüküm salim erkek fitratının hayat arkadaşı olan

hanımı hakkındaki şüphe ve kuruntularını bertaraf eder. Hüküm, onun yüce kitabında ifade edildiğinden hanımına karşı olan sevgi ve saygısı azalmadığı gibi erken doğumla dünyaya gelen çocuğuna hayatı boyunca baba şefkatini hissettirir. Ayrıca ifade edilen bu hüküm, anneye ve erken doğumla dünyaya getirdiği çocuğuna, akrabalar tarafından başka gözlerle bakılmamasını da sağlamıştır.

Sûrede İnkârcı Âd kavminin başına gelenlerden bir kısım aktarılmıştır. Bu itibarla onların başlarına gelenlerin Mekke Müşriklerinin başına gelmesinin uzak bir ihtimal olmadığı vurgulanmıştır. Zira Âd kavmine de peygamber (Hûd as) gönderilmiş, kavim ona ve getirdiklerine iman etmediğinden feci bir rüzgarla yerle yeksan olmuştur.

Sûrenin son kısmında Allah Resûlü'nün (sav) Kur'ân okuyuşunu dinleyip iman eden cin taifesinden bahsedilir. Bu kısımda cinlerin haberlerine yer verilmesiyle Mekkeli Müşriklerin azarlanması hedeflenmektedir. Şöyle ki, başka alemden olan cinler dahi Kur'ân'ın Allah tarafından indirildiğine ve Hz. Peygamber'e (sav) iman ederken Kureyş Müşrikleri kendi dillerini konuşan, cinslerinden olan peygamberi ve getirdiği Kur'an'ı yalanlamada ısrar ediyorlardı. Önceki kısımda kendi cinslerinden olan inkârcı Âd kavminin başlarına gelenlerden bahsedilerek bu kısımda da kendi cinslerinden olmayan varlıkların iman ettikleri aktararak Müşriklerin inkârda ısrarcı olmamaları hususunda öğüt verilmektedir.

KAYNAKÇA ve KISALTMALAR

KUR'ÂN-I KERİM

ABDULLAH B. MUHAMMED EBU SÜNEYNE, **Saadetü'd-Dareyn fî Birri'l-Valideyn**, Dâru'l-Feth, Amman, 2008.

ABDULVEHHAB en-NECCÂR, **Kasasu'l-Enbiya**, 3.bs., Dâru İhyâi't -Türâs el-'Arabî, Beyrut, t.y..

AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî, **el-Müsned**, thk. Şuayb el-Arnaût ve arkadaşları, Müessesetü'r-Risâle, 2.bs., y.y.,y.y., 1999.

AHMED MUSTAFA el-MERÂĞÎ, **Tefsîru'l-Merâğî**, 5. bs., Şerîketu Mektebeti ve matba'ati Mustafa'l-Bâbî'l-Halebî ve Evlâdih, Mısır, 1974.

ALÎ el-KÂRÎ, el-Herevî, **Envâru'l-Kur'an ve Esrâr'ul-Furkân**, thk. Nâcî es-Suveyd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2013.

ÂLÛSÎ, Ebu'l-Fadl Şihâbuddin Mahmud, **Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'il-Mesânî**, Muhammed Hüseyin Arap, Dâru'l-Fikr, y.y.,t.y..

ATEŞ, Süleyman, **Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, t.y..

BEGÂVÎ, Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mesud, **Me'âlimü't-Tenzîl**, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2002.

BEYHAKÎ, Ebu Bekir Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1354h,-Beyhakî, **Sünen**.

-----, **Şu'abu'l-İmân**, thk. Muhammed es-Said Besyûnî Zağlûl, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1410h.,-Beyhakî, **Şu'ab**.

BEYZÂVÎ, Ebû Said Abdullah b. Ömer, **Şerhu Esmâil'llâhil'Hüsnâ**, 2.bs., thk. Hâlid el-Cündî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2011,-Beyzâvî, **Şerh**.

-----, **Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl**, thk. Muhammed Subhî Hasan el-Hallâk; Mahmud Ahmed el-Etraş, Dâru'r-Raşîd, Beyrut, 2000,- Beyzâvî, **Envâr**.

BİKA'Î, Burhaneddin Ebu'l-Hasan İbrahim b. Ömer, **Nazmu'd-Dürer fî Tenâsübi'l Âyi ve's-Süver**, Matba'atu Meclisi Dâirati'l-Ma'ârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad, 1981.

BİLMEN, Ömer Nasûhî, **Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakâtü'l-Müfessirîn**, Bilmen yayınevi, İstanbul, 1973-74.

BİRİŞİK, Abdülhamit, “Nüzûl”md., **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007.

BUHARÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, **Birr'ül-Vâlideyn**, thk. Bessâm b. Abdülkerim el-Hamzâvî, Dâru'l-Hadîs el-Kettâniyye, Fas, 2014,-Buhârî, **Birr**.

-----, **el-Edebu'l-Müfred**, thk., Ahmed Şemsettin, 2.bs., Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2011,-Buhârî, **Edeb**.

-----, **Sahih-i Buhârî**, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ,3.bs., Dâru'l-Yemâme, Beyrut, 1987,- Buhârî, **Sahih**.

ÇAĞRICI, Mustafa, “Ana-baba”md., **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991.

DEMİRCİ, Muhsin, **Konulu Tefsire Giriş**, 2.bs., İfav yayınları, İstanbul 2013,- Demirci, **Konulu Tefsir**.

-----, **Tefsir Usûlü**, 9.bs. İfav yayınları, İstanbul,2009,- Demirci, **Usûl**.

MUHAMMED İZZET DERVEZE, 2.bs., et-Tefsîru'l-Hadîs, Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî, Beyrut, 2000.

DUMAN, M. Zeki; Altundağ, Mustafa, “Hurûf-ı Mukatta”md., **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

EBU HAYYÂN, Esîruddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Yusuf, **el-Bahru'l-Muhît**, Mektebetü ve Matabi'in'-Nasri'l-Hadîs, y.y.,t.y..

ELMALILI, M. Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri**, sad. Cebeci, Lütfullah; Kılıç, Sadık, , Atalay Orhan; 3. bs., Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.

FETHULLAH SAİD ABDUSSETTÂR, , **el-Medhal ila't-Tefsîri'l-Mevdû'î : Menâhic ve Nemâzic**, 5.bs., Mektebetü'l-Îmân, Mısır, 2011.

FÎRÛZÂBÂDÎ, Mecduddin Muhammed b.Yakub, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, thk. Muhammed el-İskenderânî, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 2010.

GÜMÜŞ, Sadrettin, **Kur'an Tefsirinin Kaynakları**, Kayihan Yayınları, İstanbul, 1990

HÂKİM, Muhammed b. Abdullah Ebû Abdullah en-Nîsâbûrî, **el-Müstedrek 'ala's-Sahîhayn**, el-Birr ve's-Sıla, V, 152, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut,t.y..

HARMAN, Ömer faruk, “Hûd”md., **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul, 1998.

-----, Ömer faruk, “Medyen”md., **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003.

HASAN CUMU‘A HAMMÂD, **Birrü’l-Vâlideyn ve Sılatü’l-Erhâm**, Dâru’l-Feth, Amman, 2010.

HEYET, **İslam Tarihi**, Osmanlı yayınevi, İstanbul, 1985.

IŞIK, Emin, “Ahkâf Sûresi”md., **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.

ITFİYYİŞ, Muhammed b. Yusuf, **Teysiru’t-Tefsîr li’l-Kur’âni’l-Kerîm**, Vizâretü’t-Türâsi’l-Kavmî ve’s-Sekâfe, Umman, 1987.

İBN ÂŞÛR, Muhammed et-Tahir, **Tefsîru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr**, Dâru Suhnûn li’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, Tunus t.y..

İBN HACER, Ebu’l-Fadl Ahmed b. Ali, **Fethu’l-Bârî fi Şerh Sahîhi’l-Buhârî**, thk. Abdulaziz b. Bâz; Muhammed Fuad Abdalbaki, Dâru Mısır, 2001,

İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Abdülmelik, **es-Sîretü’n-Nebeviyye li’bni Hişâm**, thk. Mustafa es-Sekâ; İbrahim el-Enbârî; Abdulhafız Şelebî, , Dâru’l-Hayr, Beyrut, 1996.

İBN KESİR, ‘Îmâduddin Ebu’l-fida, **el-Bidâye ven’n-Nihâye**, thk., Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru Hecer, y.y., 1997, -İbn Kesir, **Bidâye**.

-----, **Kasas’ul-Enbiyâ** , thk., Abdulmecid Tu‘me el-Halebî, 3. bs., Dâru’l-Ma‘rife, Beyrut,-İbn Kesir, **Kasas**.

-----, **Tefsîrû’l-Kur’ân’il-‘Azîm**, Ebû Abdillâh Abdulhalim Âlu Said; Muhammed b. Nasr Ebû Cebel, Mektebetu Mısır, Kahire, 2010, -İbn Kesir, **Tefsir**.

İBN KUTEYBE, Ebu Muhammed Abdullah b.Müslim, **Te’vîlü Müşkili’l-Kur’ân**, thk. Seyyid Ahmed es-Sakr, Dâru’t-Türâs, Kahire, 1973.

İBN MANZÛR, Cemâleddin Muhammed b. Mukrim, **Lisânu’l-Arab**, Dâru Beyrut, Beyrut, 1968.

İBNÜ’L ARABÎ, Ebu Bekr Muhammed b. Abdillâh, **Ahkâmu’l-Kur’ân**, thk., Muhammed Abdulkadir ‘Ata, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut,

İBNÜ’L- CEVZÎ, Ebu’l-Ferec Cemâleddin Abdurrahman b. Ali, **Zâdu’l-Mesîr fi ‘ilmi’t-Tefsîr**, el-Mektebu’l-İslamî, Dimeşk, 1965.

İBRAHİM MUSTAFA; AHMED HASAN ez-ZEYYÂT; HÂMÎD ABDÜLKADİR; MUHAMMED ALÎ en-NECCÂR, **el-Mu‘cemu’l-Vasît**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1996.

KARAKAYA, Ahmet, **Kök hücre çalışmaları ve etik**, (Basılmamış yüksek lisans tezi) Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, İstanbul, 2013.

KARAMAN, Hayreddin ve arkadaşları, **Kur’an Yolu**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007.

KASAPOĞLU, Abdurrahman, "Kur’ân’ın Konulu Tefsiri : Konulu Tefsire Duyulan İhtiyaç ve Konulu Tefsirde Yöntemler" **Hikmet Yurdu**, 2009.

KÂTİB ÇELEBÎ, Mustafa b. Abdillah, **Keşfu’z-Zünûn ‘an Esâmi’l-Kütubi ve’l-Fünûn**, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1992.

KILAVUZ, Ahmet Saim, "Cin"md., **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.

KIRCA, Celal, "Âd"md., **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları , İstanbul, 1988.

KÖKSAL, M. Asım, **Peygamberler Tarihi**, 8.bs., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004.

KURTUBÎ, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed, **el-Câm‘i li Ahkâmi’l-Kur’ân**, y.y.,Beyrut, 1988.

MAHALLÎ, Celâleddin Muhammed b. Ahmed; SUYUTÎ, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, **Tefsîru’l-Celâleyn**, thk. Muhammed Fâyiz Kâmil; Sabri Muhammed Musa; ed. Ali Ebu’l-Hayr, 2.bs., Dâru’l-Hayr, Dimeşk, 2004.

MAHMUD ŞELTÛT , **Tefsîru’l-Kur’âni’l-Kerîm**, 7.bs., Dâru’ş-Şurûk, Kahire, 1979.

MATÜRÎDÎ, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, **Te’vîlâtu ehli’s-Sünne** ,thk. Mecdî Bâsellûm, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 2005.

MEVDÛDÎ, Ebu’l-A‘lâ, Tefhîmu’l-Kur’ân, çev. Kayanî, Muhammed Han; Karaca, Yusuf; Şişman, Nazife; Bosnalı, İsmail, Ünal Ali, Aktaş Hamdi, İnsan Yayınları, İstanbul,1997.

MUHAMMED HÂZİR el-MECÂLÎ, , **el-Vecîz fî Ulûm’il-Kitâbi’l-‘Azîz**, 2.bs., Cemi‘yyetü’l-Muhâfazati ‘A‘le’l-Kur’âni’l-Kerîm, Amman, 2004.

MUHAMMED ALİ es-SÂBÛNÎ, **et-Tibyân fî ulumi'l-Kur'ân**, Dersaadet Kitabevi, İstanbul, t.y.,-Sâbûnî, **Tibyân**.

-----, **Revâi'u'l-Beyân Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm min'el-Kur'ân**, Mısır, 1991,-Sâbûnî, **Ahkâm**.

MUHAMMED CEMÂLEDDİN el- KÂSİMÎ, **Mehâsinü't-Te'vîl**, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, 2. bs., Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1978.

MUHAMMED el-EMİN B. ABDİLLAH el-URAMÎ, **Tefsîru Hadâiki'r-Ravhi ve'r-Reyhân fî Ravâbî 'Ulûmi'l-Kur'ân**, ed., Muhammed Ali Mehdî Hâşim, Dâru Tavki'n-Necât, y.y.,t.y..

MUHAMMED el-EMİN B. MUHAMMED el-MUHTÂR eş-ŞINKÎTÎ , **Edvâu'l-Beyân**, 'Alimü'l-Kütüb, Beyrut, t.y..

MUHAMMED FUAD ABDULBAKÎ, **el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'ân'il-Kerim**, thk. Muhammed Said el-Lehhâm, 8.bs., Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2010.

MUHAMMED RÂTİB en-NÂBİLSÎ, **Mevsû'atu Esmailllahi'l-Hüsnâ**, Müessetü'l-Fursân, Ürdün, 2013.

MUKÂTİL, İbn Süleyman b. Beşîr, **Tefsîru Mukâtil İbn Süleyman**, thk. Ahmed Ferid, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.

MUSTAFA MÜSLİM, **Mebâhis fi't-Tefsîri'l-Mevdû'î**, Dâru't-Tedmüriyye, Riyad, 2009.

MÜBAREKFÛRÎ, Ebu'l-'Ulâ Muhammed Abdurrahman b. Abdirrahim, **Tuhfetu'l-Ahvezîbi Şerhi Câmi'i't-Tirmizî**, thk. Hâlid Abdulgani Mahfuz, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.

MÜNÂVÎ, Zeynüddin Abdurrauf b. Tâcularifin b. Ali, **Feyzu'l-Kadîr Şerh el-Câmi' es-Sağîr**, el-Mektebetü et-Ticâriyye el-Kübra, Mısır, 1356h.

-----, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifin b. Nûriddîn Alî, **el-Fethu's-semâvî bi tahrîci Ehâdîsi Tefsîri'l-Kâdi'l-Beyzâvî**, thk. Ahmed Müctebâ, Dâru'l-'Âsima, Riyad, t.y..

MÜSLİM, Ebu'l-Hasen Müslim b. Haccac el-Kureyşî, **Sahih-i Müslim**, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut ,t.y..

NESEFÎ, Abdullah b. Ahmed, **Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**, thk. Mervân Muhammed eş-Şe'aâr, 2.bs. Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 2009.

NÎSÂBÛRÎ, Nizamuddin el-Hasan b. Muhammad, **Ġarâibü'l-Kur'ân ve Raġâibü'l-Furkan**, thk. İbrahim 'atveh ivad, Şeriketü Mektebeti ve matbaa'ti Mustafa el- Bâbî ve Evlâdih, Mısır, 1962.

ÖMER SÜLEYMAN el-EŞKAR, '**Âlemü'l-Cinn ve's-Şeyâtîn**, 3.bs., Mektebetü'l-Felâh, Kuveyt, 1983.

RAĠIB el-ISFAHÂNÎ, el-Hüseyin b. Muhammed, **el-Müfredât fi Ġarîbi'l-Kur'ân**, 6.bs., thk. Muhammed Halil 'Îtânî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2010.

RÂZÎ, Fahreddin b. Ziyâiddin Ömer, **Mefâtihu'l-Ġayb**, 3.bs., Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1985,

SAÏD HAVVA, **el-Esâsfi't-Tefsîr**, 3.bs. Dâru's-Selâm, y.y. 1989.

SEYYÏD KUTUB, **Fî Zilâli'l-Kur'ân**, 17. bs.,Dâru's-Şurûk, Beyrut , 1992.

SUBHÎ es-SALÎH, **Mebâhis fi 'Ulûmi'l-Kur'ân**, 20.bs., Dâru'l-'ilm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1997.

SUYÛTÎ, Celâleddin Abdurrahman, **ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr**, Muhammed Emin, y.y., Beyrut, t.y.,- Suyûtî, **Dürr**.

-----, **el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân**, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, el-Hey'etü'l-Mısırıyyetü'l-'Âmme li'l-Kitâb, y.y.,1974,- Suyûtî, **İtkân**.

ŞAHÎN, M. Süreyya, "Cin"md, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.

ŞÂTIBÎ, Ebû İshak İbrahim b. Musa, **el-Muvâfakât fi 'Usûli's-Şerî'a**, 2.bs. Dâru'l-Ma'rife , Beyrut, 1975.

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali, **Fethu'l-kadir el-Câmi' Beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min 'İlmi't-Tefsîr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1989.

ŞEYHZÂDE, Muhammed b. Muslihiddin Mustafa, **Hâşiyetü Muhyiddin Şeyhzâde**, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1999.

ŞİBLÎ, Bedreddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, **Âkâmu'l-Mercân fi Ahkâmi'l-Cân**, thk. Ahmed Abdusselam, 3.bs., Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 2012.

TABERÂNÎ, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, **ed-Du'â**, thk. Mustafa Abdulkadir 'Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1413h.,

TABERÎ, **Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân**, 3.bs., Şerîketu Mektebeti ve Matba‘ati Mustafa el-Bâbî’l-Halebî ve Evlâdih, Mısır, 1968, Mısır, 2010,- Taberî, **Câmi‘**.

-----, Ebû Ca’fer Muhammed b.Cerîr, **Târîh et-Taberî**, thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, Dâru’l-Me‘ârif, 4.bs.,y.y. , y.y.,-Taberî, **Tarih**.

TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa, **Sahîh Süneni’t-Tirmizi**, thk., Muhammed Nasiruddin el-Elbânî, Mektebetü’t-terbiyeti’il ‘Arabî li Düveli’l-Halic, Riyad, 1988.

TOPALOĞLU, ” Esmâ-i Hüsnâ”md., **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.

-----, Bekir, “Allah”md., **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989.

ÜMÎT, Mehmet, “Şuayb”md., **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010.

VÂHİDÎ, Ebu’l-Hasan Ali b. Ahmed, **Esbâbun’n-Nüzûl** ,thk., Seyyid Ahmed es-Sakr, 3. bs., Dâru’l-Kible lis’Sekâfeti’l-İslamiyye, Cidde, 1987.

VEHBE ez-ZUHAYLÎ, **et-Tefsîru’l-Münîr fi’l-‘Akîdeti ve’s-Şerî‘ati ve’l-Menhec**, Dâru’l-Fikr el-Muasır, Beyrut, 1991.

YALÇIN, Cavit, **Kavimlerin Helâkı**, 2.bs., Vural Yayıncılık, İstanbul, 1996.

YAVUZ, Yusuf Şevki, “Müteşâbih”md., **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.

YILDIRIM, Celal, **İlmin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri**, Anadolu Yayınları, İstanbul, 1989.

YILDIRIM, Suat, “Azîz”md., **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul,1991.

YILMAZ, Hakkı, **Nüzul sırasına göre Tebyînu’l-Kur’ân İşte Kur’ân**, İşaret Yayınları, İstanbul, 2009.

YİĞİT, İsmail, **Peygamberler Tarihi**, 5. bs., Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2010.

ZÂHİR B. ‘AVVÂD el-ALMA‘Î, **Dirâsât fi’t-Tefsîri’l-Mevdûî li’l-Kur’âni’l-Kerîm**, 4.bs., y.y., Riyad, 2007.

ZEMAŞERÎ, Mahmud b.Ömer, **el-Keşşâf ‘an Hakâiki Ğavâmizi’t-Tenzîl ve ‘Uyûni’l- Ekâvîl fi Vücûhi’t-Te’vîl**, ,y.y., y.y., 1947.

ZERKÂNÎ, Muhammed Abdulazim, **Menâhîlu’l-İ‘rfân fi U‘lûmi’l-Kur’ân**, 4.bs.,thk. Ahmed Şemseddin, Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiyye, Beyrut, 2013.